

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

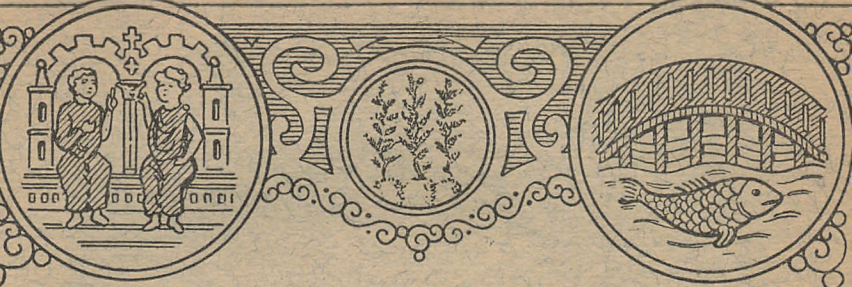
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

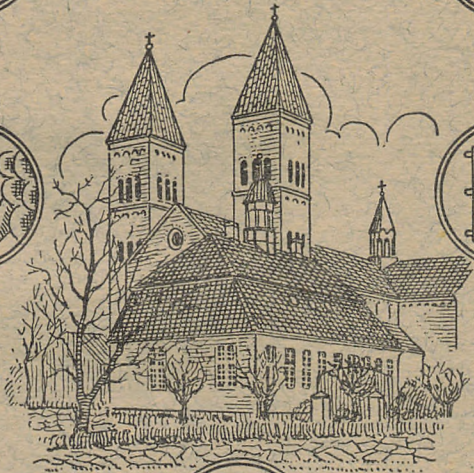
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra
Viborg Amt
1948

FRA VIBORG AMT

FRA VIBORG AMT

1948

AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND

FOR VIBORG AMT

FRA AALUM SOGN

Af Lærer Bertel Laugesen

I. NATUR

Da vovede jeg at beskrive den Egn,
der saa dine gladeste Dage,
hvor Fussinge tryller bag Skovenes Hegn,
og Voverne triller saa fage.
Hvor Bonden paa frodige Agere glad
for naadige Herskab arbejded' og bad.

(Briem: »Fussingø•Riim« 1828.)

ØSTLIG i Sønderlyng Herred og størst af dettes femten Sogne ligger Aalum Sogn. Herredsskellet — Nørreaens bugtede Løb — er Grænsen mod Syd, men imod hvad man kunde vente, fortsætter dette Vandløb ikke som Skel mellem Middelsom og Sønderlyng Herreder, idet det Vest for Aalum Sogn liggende Skjern Sogn breder sig paa begge Sider af Nørreaa. Ved »Torndybet«, hvor en Arm af Aadalen løber i nordlig Retning, følger Skellet denne op mellem Sdr. Vium og Fussing-Skovene, hvor stejle, krat- og skovklædte Bakkedrag hæver sig til begge Sider. Fugtigheden samler sig i Grøften ved Jorddiget, og en rig Flora findes her Sommeren igennem; her er Ensomhed og Ro, her arbejder Skovens Tømmermand, Spætten, i de mange Elletræer, og højt over Træernes Kroner ser man paa varme Sommerdage enlige Musvaagepar kredse, hvilende paa udbredte Vinger. Længst mod Nord, hvor Skovene hører op, fortsætter Skellet ud mod Veilebækken. et Tilløb til Nørreaa. Det løn-

ner sig at følge et saadant gammelt Skel, der gennem Aarhundreder har staaet uantastet, og da navnlig ved Sommertid, naar Hegnets forskellige Vækster staar i Flor, naar Hyld og Kaprifolium, Slaaen og vilde Roser fylder Luften med deres Sødme; et Stykke er Skellet stensat og danner her et fredlyst Tilholdssted og Skjul for Snog og Hugorm, for Maar og Væsel, for Mus og Myrer, et Taalmodighedens Symbol iklædt Granittens graa Panser og smykket med Mosses grønne og gule Puder og Lavarternes isgraa Epauletter. Sognets nordlige Grænse dannes af de store Kær og Mosedrag, der danner Begyndelsen af Skalsaa-Dalen. Mod Øst støder Herregaarden i Sognet, »Fussingø«s Jorder op til Bjerregrav Sogn, og fra Fussing Sø's østlige Ende løber Skellet mod Syd til Nørreaa.

Blandt alle Herredets Sogne — ja, maaske Amtets med — er Aalum det rigeste, hvad Natur angaar; her findes alt, hvad en Naturelsker kan forlange: frodige Marker, skyggefulde Skove, stejle Skrænter, dybe Slugter, brede Enge, Søer, Kær og Moser. Store Strækninger, skov- og kratklædte, som Menneskehaand aldrig har forsøgt at bringe under Kultur, staar uberrørt fra Hedenold og har bevaret det oprindelige Præg gennem de skiftende Tider.

Baade i Skønlitteraturen og i topografisk Litteratur findes da ogsaa begejstrede Udbrud over Naturens Skønhed og Afveksling her.

I Aaret 1826, om Efteraaret, kom til Bjerregrav en ung Islænding, Johan Gunløg Gunløgson Briem, og overtog Embederne her som residerende Capellan og Lærer ved Bjerregrav Skole. Han var født i Aaret 1801 paa Gaarden Grund i Øfjordssyssel, blev senere Sognepræst for Korsted og Raasted i Aarhus Stift og

forflyttedes endelig til Gunslev paa Falster. Briem havde litterære Interesser og digteriske Anlæg, og i de Aar St. St. Blicher udgav Tidsskriftet »Nordlyset«, leverede Briem en Række Bidrag hertil, bl. a. en Beskrivelse i bunden Stil af Egnen omkring »Fussingø«. Denne Digtkreds, bestaaende af tolv Digte, hylder i smukke og varme Ord Natur og Folkeliv; Forfatteren tør endog paastaa at »ej sligt et Sted har søde Danmark mer, ej Jordens Kreds fremviser tidt dets Mage«. — Her tænkes i Særdeleshed paa »Gammelhave« med Lindealleerne paa den gamle Borgø, Idyllen ved Fussing Vandmølle og Sanddalen ved Aalum, hvis omgivende vilde Bakkedrag paa den Tid var ubeplantede og laa hen i Krat af Enebær og Lyng med smalle dyrkede Agre mellem Bakkeknuderne.

I Sognets nordvestlige Del ligger Afbyggerbyen Volstrup, Torpen, der oprindeligt bestod af tre Bøndergaarde, tilhørende Mariager Kloster, men som efter Reformationen kom ind under Kronen, som saa igen mageskiftede med den ivrige Godssamler Albert Skeel, som just paa det Tidspunkt havde opført Borgen, Fussingholm paa en Ø i Vestenden af Fussing Sø og nu købte og tilbyttede sig Gods i de omliggende Sogne. Den nordlige Del af Volstrup bestaar af de for en Del med Krat og forkrøblet Skov bevoksede Skrænter ned mod »Tuekjæret« og desuden selve Kæret, hvor der vel ikke bjergedes store Mængder af Hø til Vinterfoder, men er saa meget desto bedre egnet til Græsning, og saa findes der jo hernede et ganske fortrinligt Tørvekær.

Over dette Kær hviler en egen Stemning. Der er Romantik over den gamle Fjordarm, der vel engang har staaet i sejlbar Forbindelse med Limfjorden og

dermed Havet. Staar man paa Volstrup Siden og ser ud over Dalen mod de store Læsten Bakker, der med aabne Lynghuler vender deres Slugter ud mod Dal-føret, virker Synet betagende, og Skuet er ikke mindre storladent, naar man ser det fra Nord, herom har St. St. Blicher i sin Novelle »Eneboeren paa Bolbjerg« udtalt sig paa følgende Maade:

»Ved Byen Leisten siger man Lyngen Farvel og glemmer den øjeblikkelig over det yndige Landskabs-stykke, der pludselig ligesom fremmanes af den sidste mørkbrune Banke og udstilles Vandrerens til forly-stende Skue. Nedenunder ham udbreder sig et af Landets største Kær, halvt bevokset med Eller og Vidier, og derfra hæver sig høje, bølgeformige skov-groede Bakker, der indeslutter en dyb og snæver Dal, i hvis Baggrund Herreborgen »Ny Fussingø« med sine hvide Mure og lysrøde Tag blinker venligt frem mellem hundredaarige Bøge. Bomhuset til højre, til venstre Møllen med Dammen, nu næsten skjult bag Træer, smykker Dalens Forgrund.«

Dette begejstrede Udbrud af Lovprisning af landskabelig Skønhed som Skuet af Dalen her aftvinger Digteren, der dog ellers havde set saa mange forskellige Afskygninger af Jyllands vekslende Natur, er en Borger for, at man ikke fortryder at lægge sin Vej her forbi.

I Aaret 1829 foretog den lærde Professor C. Møl-bech en Rejse gennem Jylland. Ved den Lejlighed besaa han Kirkerne i Skjern og Aalum og tog ogsaa en Tur til Fussingø. Herom fortæller han i et Brev til en Ven, der er Professor i Kiel:

»Ved min interessante Udflugt til Skjern og Aalum sagde jeg Dem oven for, at jeg ogsaa besøgte Herregaarden »Fussingø«, den Skeelske Families gamle

Stammegods fra det sekstende Aarhundrede. Jeg beklagede, at jeg kom der noget silde paa Eftermiddagen for ret at nyde godt af dette Steds herlige Natur-omgivning, hvis Skønhed er saa udmærket, at det fortjener at sættes ved Siden af de i den Henseende fortrinlige Egne, som nogen dansk Provins har at fremvise. Hvor meget havde jeg ogsaa ønsket, at De havde været med i vort muntre, venlige Selskab paa den romantisk-antikvariske Udflugt. De vilde ikke blot have delt min Glæde over at finde en ny Bekræftelse paa, at ogsaa Jylland giver mangt et udmærket Bidrag til den rige Fylde af Naturskønhed, som vort Fødeland ejer. Og De vil finde det tilladeligt, at jeg endnu har Ungdomsfølelse nok til at beklage, at et saa romantisk Sted som det gamle Fussingø er blevet berøvet det Monument over den forstummede danske Herreslægt, som her havde sit Stamme-sæde, hvilket man savner som det Mindesmærke, der netop skulde give den romantisk-skønne og tryllende Natur et historisk Præg eller en fuldendt Tilsætning af historisk Karakter. Omtrent 1½ Mil Vesten Randers ved den vestlige Ende af Fussing Sø var Skeel'ernes gamle Borg opbyggt midt paa en Halvø, som tilforn havde været en omflydt Ø, heraf altsaa Gaardens egentlige Navn »Fussingø«. Mod Vesten og Søndsten strækker sig høje, skovbevoksede Bakker omkring Søen, og Vejen, som jeg kom ad fra Aalum til Fussingø, omtrent 1½ Fjerdingvej, er en Hulvej gennem Skoven, lagt med store Kampesten og af en saadan Beskaffenhed, at man ikke engang midt om Sommeren paa en til jyske Veje indrettet Rejsevogn uden stor Fare kan færdes der. Det er imidlertid Herregaardens gamle Kirkevej, og den kan endnu vise os, hvor nøjsomme endog de adelige

Herskaber for et Par Aarhundreder siden var i Henseende til magelig Færdsel.

Paa den omtalte Ø eller Halvø havde Albert Skeel, død 1568, omkring 1553 ladet opføre en mægtig Hovedgaard til det af ham samlede Gods, da Fussingø i ældre Tid skal have haft Navnet »Gennerupgaard« og ligget der, hvor nu Byen Gjannerup ligger.

Det gamle Fussingø var efter Danske Atlas en Bygning paa fem Etager med tre runde Taarne, og dens Beliggenhed med Udsigt til den romantiske Sø og dens Omegn af høje Bakker og Skove har været en af de skønneste, som noget Herresæde i Jylland besidder. Omkring Gaarden var hele Øen anvendt til et Haveanlæg, som især udmærker sig ved de skønneste og højeste Lindetræer, jeg erindrer mig at have set i Danmark. Tre majestætiske, jævnløbende Alleer, omkring 300 Alen lange, fører lige ned til Søen, hvis Vandflade langt borte lyser som et lille, rundt Spejl i Enden af de lange, grønne Hvælvinger. Naar De erindrer Dem, hvor højt jeg elsker denne Slags Plantninger, den skønneste, ædleste og højtideligste Prydelse, som en Have kan modtage af Kunsten, vil De forestille Dem, med hvilken Glæde jeg vandrede mellem disse mægtige Træer, som endnu — ranke som Lys — staar friske og i den herligste Vækst, skønt deres Alder uden Tvivl naar op til et Par Hundrede Aar, og under deres prægtige lukkede Buer, som i en for Øjet svimlende Højde af maaske over tredive Alen, modtog vi i Kronernes grønne Løvhvælv det sidste livfulde Straalelys til Afsked fra den nedgaende Sol, imedens Aftenskyggerne allerede hvilede over de brede, højtidsfulde Gange og over alle Havens lavere Træer og Buske.

Desværre savner vi nu den gamle gotiske Bygning, der skulde fuldende Stedets højtidsfulde og romantiske Karakter. —

Saaledes ligger nu »Fussingø«s gamle Have med en saa udmærket Situation, at faa Herresæder har den skønnere, ensom og øde i hele dens højtidelige Pragt, og skønt kun Voldstedet og enkelte overblevne Grundstene er alt, hvad der er tilbage af den fordums Borg, synes det, som de mægtige Lindestammer og de majestætiske gamle Alleer i deres ungdomsfriske Pragt fortæller os om, hvor stærk og stolt den har hævet sig i en saadan Omgivning.«

Med de sørgelige Rester af den gamle Gaard udgravet som eneste Minde om, at Mennesker har boet her, ligger da nu Fussingøs gamle Have tilbage — selv et levende Mindesmærke over en svunden og mærkelig Periode. Dens Anlægsform er den samme som fordem — med een lang Hovedallé to parallelle Alleer langs denne og Sidealleer ud fra disse, afskærende en Række Felter og med Hovedalleen kun afbrudt af de tre Rotunder, hvoraf den yderste er en lille Dam. Skabt til Menneskers Forlystelse ligger den ganske ubenyttet hen. Ingen skuffede Gange, ingen slaaede Plæner, og ingen klippede Hække fortæller om nogen havemæssig Pleje af »Gammelhave«, som dens Navn nu er. Lindene har hvælvnet deres Grene langt ud fra de gamle Saar, hvor Gartneren tidligere straffede Træerne for at holde dem under Disciplin. Ukrudtet vokser i frodig Uberørthed, uden om Tangen gaar der Dønninger af de kaade, smaa Bølger, mens Fuglesangen ligesom Floraen er rig og skøn.

»Gammelhave« er Herregaardshaven i sin uplejede, aarhundredgamle Skikkelse. Den er som den skøn-

nexte Tornerosehave, en Drømmehave af betagende Virkning. Som den ligger der i al sin Uplejethed burde den fredes for al Fremtid, ikke mindst fordi den er et saa ypperligt Studiested for Botanikere og Havevenner, ogsaa fordi dens Beliggenhed gør det muligt stadig at holde den fri for menneskelig Paa-virkning, men først og fremmest, fordi den afslører en Side af Kulturlandskabet, som vi saa sjældent i den Grad ser fremhævet, og som det nok er værd at bevare og frede om. (Tholle).

I sin Bog: »Over Stenter og Strande« har Forfatteren nu afd. Apoteker Niels Hedin, der selv var opvokset i Aalum Sogn, med rig Fantasi tolket den Romantik og den Mystik, der omgiver »Fussingø« og »Gammelhave«.

I Højdedragene, der danner Vandskel mellem Til-løb til Kattegat paa den ene Side og til Limfjordens Forgøninger paa den anden, ligger Fussing Sø dybt i en Sænkning bag Venning og Taanum Banker. — Tyst og fredelig, blank og blaanende ligger Fladen bredt ud, og kun sjældent staar der Klang fra dens Dyb. Drømmende kan Bølgerne rulle, blideligt kan de klukke mod lune Strande, i Nord mod lerede Skrænter, i Øst mod Lyng, i Syd mod trøskede Elle-trunter, men kun mod Vest kan de bruse. Naar Hø-stens stride Passat er faret vild mellem Bakkerne, naar den har svøbt sig under Skoven, sneget sig om bag de kullede Højder, og den da har følt sig fanget. Naar Vindstød har tørnet fra Kyst til Kyst som stækkede Fugle i Bur, da kan det hænde, at Luftens Aander med Næb og Kløer griber den tavse, sort-nende Sø.

Og da kan Bølgerne bruse!
Da kan de synge saa sælsomme Sange,
klinge i Stene, klage i Siv,
og bristende Bobler kan hviske et Sagn —
en Saga om Borgøens Gaader.

Der ligger Graad i Luften under Gammelhaves Linde, der driver Vemod i øde Alleer, det mumler i Natten fra Borgruinens Muld — Bønner, Forbandelser. Og Vindenes Sus og Vandenes Klager, Graaden, der tynger i Luften, Sukket fra uvirkelige Væseners vaandende Kor — alle disse Lyde, der samler sig under Kronernes Hvælv til Ekkøer fra ældgamle Dage, de tætter sig til Ord af Fortidens tunge, uklare Sprog. Ved Løvfald især, under vildsomme Skyer. Sæt Dem i Oktoberdagens Skumring paa Pynten paa Borgøens Spids, sæt Dem og lyt, find Traaden og Tanken i det, der fortælles Dem. Der har De en Løsning paa Fusingborgens Gaader. Den laa der med Volde og Grave ned gennem Tiderne. Albert Skeel byggede Stenkolossen op — Christen Skeel tog den værdigt i Arv; men hans Søn, igen en Albert, lod mure de slanke Taarne og de dybe Kældere, han lagde Glitter og Guld paa irrede Vindfløje og lod Træhesten klæde med hærdet Staal. Han var Borgens myndigste Herre og haardeste Hals. — Fra Fortidsborgens dybe Kældere stiger skumle Afgrundstoner op fra Borgherrens murede Hvælvinger, fra Skeel'ernes røde Gang. — Den ligger dybest nede, rød af Blod, sammensunken, tilskreden. Tyk og raadden staar Luften stivnet i dens øde Rum, og over sprængte Fliser slikker Vandet i livløst Mudder og svovlet Slam. Hernede lod man Folk forsvinde i hine henfarne Tider, da Borgenes

Herrer selv fældede Domme; her døde de, Skovfoged-
døtrene, Mølleren fra Bjerregrav, Jørgen i Søgaarden
— saa sporløst blev de borte hernede. Og var den
rustenrøde Jerndør først lukket bag den genstridige,
saa var Dødsdommen fuldbyrdet, saa havde Borg-
herren een Fjende færre, og een Vilje mindre at kæmpe
imod. Thi fra den røde Gang kom ingen tilbage. Een
Dag holder han ud dernede, saa dør han af Rædsel
og Vanvid og af Mangel paa Luft. Han falder, skri-
der paa de fugtglatte Fliser. Og i Nattens Mørke
sænkes Liget i Søen, Vandet slikker og suger, smyger
sig tæt om den sjælløse Krop, og det drager ham
med sig paa vildene Veje, ud til de dybe, dybe Skak-
ter paa Fussingsøen Bund — til Vandhullerne, Hvirv-
lerne, Skalsaaens evige Kilder, hvor Vandet ulmer fra
gaadefulde, mørke Karybder.« —

Sammenholder man den kritiske Molbech's forstands-
mæssige Beskrivelse af »Gammelhave« med Hedin's
poetiske, fantasifulde Skildring, faar Følelsen af den
hemmelighedsfulde Magt, der griber en, som gæster
denne romantiske Plet, og jo oftere man kommer her,
jo stærkere bliver Fortryllesen. —

I Begyndelsen af dette Aarhundrede havde »Gam-
melhave« en Slags Renæssance. Den daværende, nu
afdøde Ejer af »Fussingø«, Grevinde Louise Scheel-
Plessen, fulgte med megen Interesse sin Ejendom og
opholdt sig ofte her. Særlig gerne syslede Grevinden
med Fortidens Minder. Det var paa hendes Foran-
ledning, at Fundamentet af den sydlige Del af Albert
Skeel's gamle Borghus blev fremdraget. Murene af
Kamp og store, røde Mursten staar igen til en Højde
af ca. 1 m, og de er fulgt over en Strækning af ca.
11 m. Husets indvendige Vidde er ca. 9¹/₂ m. Man

ser ogsaa Underdelen af de to Hjørnetaarne i Syd, begge med betydelig Murtykkelse, det sydøstre staar ikke umiddelbart op til Husets Hjørne, men er forbundet dermed ved en Hals. En Spærremur af Granit og Munkesten, der bag Graven har løbet tværs over Halvøen, er ligeledes fremgravet. Alleerne blev renholdte, Plænerne klippede, og hver Sommer indbød Grevinden Godsets Funktionærer og Arbejdere med Familier til Fest i den smukt illuminerede Have. Misbrug af Grevindens Gæstfrihed bragte disse populære Fester til en brat Afslutning. — Nu er Ruinen af Slot og Mur næsten gaaet i Jorden igen, en Kæmpeask, der staar lige Syd for Tomten, sender hvert Aar en Regn af Frø ned over denne, og en frodig Afgrøde af dens Børn skjuler nu næsten fuldstændigt Voldstedet. —

Yderst paa Næsset staar en Lind, der i Bark og Ved trofast har gemt et Minde om fremmede Tropers Tilstedeværelse i Danmark. Man læser her: P.E.N.A. AN.NO. 1808. — Efter en Tradition i Slægten Tryde, der i ca. 125 Aar var knyttet til Fusingø, var Pena en spansk Officer, der paa dette Tidspunkt laa i Kvarter paa Gaarden. —

II. AF SOGNETS BEBYGGELSESHISTORIE

Da Isen for bestandig slap Danmark af sit kolde Favntag, havde den givet vort Lands Overflade det Udseende, som vi kender; men om disse vældige Naturbegivenheder har vi ikke modtaget Efterretninger af nogen Art, om dem maa man læse i Dale og Bakke-
drag, i langstrakte Aase og brede Hedesletter, thi de

taler deres tavse Sprog om brydende og bristende Ismasser, om brusende Smeltevandsstrømme, om selve det danske Jordsmons Tilblivelse.

Et andet Vidnesbyrd om vore Forfædres Liv og Virke giver de talrige Oldtidsfund af Lerkar og Redskaber, af Smykker og Vaaben.

Først med Stednavnene faar Landet Mæle, de er vore ældste sproglige Minder.

Til vore ældste Bebyggelser regner man Navne med Endelser paa ing og um, de første fra førromersk Jernalder, ca. 150 Aar f. Chr. F., de sidste i de to første Aarhundreder efter Christus.

Til vore yngste Bosteder regnes saadanne, hvis Navne ender paa drup, trup og rup. Det er Torperne, Afbyggerbyerne, der blev anlagt i Rydninger i Skov og Hede, man mener, at dette skete i Særdeleshed i Tidsrummet 1000—1200. Betragter man Stednavnene i Aalum Sogn, ses det, at her findes saavel de ældste Stednavne med Endelsen ing og um som Repræsentanter paa Torperne med Endelserne trup, drup og ing. Navnene er: Svinding, Venning og Fussing; um i Sognebyens Navn: Aalum, og endelig Torperne: Volstrup og Gjanderup.

Efter Prof. Johs. Steenstrup er ing-Byerne saadanne, der har en bestemt Plads i Landets Bebyggelseshistorie, hvilket synes at fremgaa deraf, at det er Byer af en ret ensartet Størrelse, nemlig med et Middeltal af 70—90 Tdr. Htk., man finder aldrig helt smaa Byer med Endelsen ing. Endelsen forekommer ogsaa i Stednavne fra andre Lande, og det er her blevet hævdet, at af Navnet paa den Mand, der var sin Stammes Høvding eller sin Families Hoved, er der af den tilføjede Endelse inge blevet dannet et Navn for

hans Slægt eller den Kreds, der lød ham. Den svenske Videnskabsmand Hellquist har villet fortolke alle disse Stednavne i Sverrig som i Danmark saaledes, at de indeholder et Slægtsnavn i Flertal med underforstaaet Land eller Sted. Efter Prof. Steenstrups Opfattelse er denne Teori ikke holdbar, da Personnavne, f. Eks. paa Runeindskrifter ikke bekræfter den, men det er snarere Naturforholdene, der har sat sig Mærker i Navnet.

Hvad betyder Navnet Venning?

Vin ell. Ven betyder Græsgang.

Ordet kendes ikke fra danske Kilder, og det var gaaet af Brug i Oldnordisk paa den Tid, fra hvilken vi kender Sproget. Talrige norske Stednavne fra Landets ældste Bebyggelse vidner om dets store Udbredelse. Man har i Danmark — omend med Usikkerhed — tolket flere Stednavne, og deriblandt Venning (i 12. Aarhundrede: Winninge,) som indeholdende dette Ord.

I Sognets vestlige Del og skilt fra Kirkebyen ved et ca. 2 km bredt Skovbælte, ligger Svinding. Navnet Svinding betyder ligesom Svinninge paa Sjælland Svidning, en Rydning i Skovene, hvor Træer og Krat er svedet af.

Den tredie ing-Bebyggelse i Sognet er Fussing. Hvor Herregaarden nu ligger, har der omkring 1500 Tallet og længe før ligget en Bondeby, Nedre-Fussing, eller Graa- maaske Grove-Fussing, vel sagtens ved Foden af Grove-Bakkerne Norden for Vejen. I gamle Dokumenter omtales den som bestaaende af 6 Bol og Søgaard, efter stedlig Tradition af ni Bøndergaarde. Da Albert Skeel i Midten af 1500 Tallet byggede Gaarden i »Gammelhave«, er Bønderne i Nedre-Fussing sandsynligvis blevet frataget deres Gaarde og

henvist til den forladte Gennerupgaard, hvis Jorder er blevet udstykket mellem dem, og Nedre-Fussing er blevet Grundlag for det ny »Fussingholm«, som senere ved Køb og Mageskifte voksede i Areal.

Maaske gemmer Navnet Fussing i Forleddet Fus det oldnordiske foss, der betyder en brat nedstyrtende Vandstrøm. Byens Beliggenhed ved Afløbet fra Fussing Sø sandsynliggør maaske i nogen Grad denne Forklaring. —

Kirkebyens Navn, Aalum, forklares dels som Stedet ved Aaen, en udpræget Vadby, ved Ordet Flom = Fladvand; Stedet ved Alum: det smalle Sund, og endelig skal der i Navnet, der 1231 i Kong Valdemars Jordebog skreves Alum, gemmes det gotiske Ord, ohls, der betyder en hedensk Offerplads.

Forleddene i Torpnavnene er ofte gammelnordiske Mandsnavne. Volstrup- Olufs- Oles- Volles Torp.

Gjanderup hed jo oprindelig Generup, og muligvis gemmes her i Forleddet det oldnordiske Ord, Gagn, der betød nem, let, lige, f. Eks. en gennere Maade, den genneste Vej, d.v.s. den nærmeste Vej (Genvej). Generup kan saaledes forklares som den nærmeste Torp- Genne-Torp.

Ældst af alle Bebyggelserne i Aalum Sogn er muligvis Svinding; herpaa tyder bl. a. ogsaa de mange Oldtidshøje, der findes i Skovbæltet omkring Byen, ca. 35, deriblandt flere endog ret anseelige (Trehøje). Da Skoven er blevet ryddet, har de jævne, ret frugtbare Arealer været vel egnede til Kornavl, og Skovene gav rigelig Næring til Svineflokkene, gav Tømmer til Husbygning, Brændsel og Lejlighed til Jagt paa Vildt.

Foruden disse Stednavne paa selve Bebyggelserne har Sognet en Rigdom af Stednavne paa Marker, Enge, Høje o.s.v., ialt er ca. 400 saadanne optegnede.

III. AF KIRKENS BYGNINGSHISTORIE

»Stoltere Mindesmærke fra Fortiden kan vanskeligt tænkes end det Par Tusinde Kirkebygninger, som ligger spredt over hele Landet, snart byggede af raa utilhuggede Kampesten, taget lige op af Marken, snart af omhyggeligt og besværligt tilhuggede Kvadre, et Vidnesbyrd om Fædrenes Daad og Arbejdskraft, snart af røde Tegl, som man i Udlandet havde lært at brænde af det danske Ler.

Nært sammenvokset med Landskabet og som Sognebebyggelsens Centrum, har de ligget der i Aarhundreder.« (Hal Koch.)

Aalum blev Centrum for de tre inge-Byer. Vel placeret under og i Læ af de store Bakker; ved hvis Fod Færdselen tidligt har draget sig, i umiddelbar Nærhed af Aadalen, der i hine Tider vel nærmest har haft Karakter af en Fjord, havde Stedet ved Aaen Betingelser for at blive Sognets Midtpunkt — og blev det.

Paa en naturlig, meget anselig Banke, der i et Bøsseskuds Afstand fra Aaen løfter sig op af Dalbunden, har Kirken faaet sin Plads. Er Tydningen af Navnet Aalum som hedensk Offerplads rigtig, staar man overfor den Mulighed, at Egnens Befolkning her paa Banken har haft en Offerplads med tilhørende Gudehov, hvor Fester og Ofringer til Gudernes Ære har fundet Sted. Men dette er igen betinget af, at Storfolk har haft

Bolig paa Stedet. Nu er Middelsom Herred med tilgrænsende Strøg af Sønderlyng Danmarks runestensrigeste Egn, nemlig 16 Sten, foruden nogle nu tabte. Heraf er de fire fundet i Aalum i og ved Kirken. Nu rejstes der kun Runesten af og over betydelige Mænd og Kvinder og gennem Stenenes Tale faar man da den Viden, at Aalum-Eggen har været Hjemsted for saadanne, og at disse paa Banken har haft et Samlings- og Offersted, hvor der bragtes Ofre til Thor, Smaakvægets Vogter, til Frøj, Guden for Frugtbarhed og Grøde og til den aldrig hvilende Gud, Odin.

Man ved, at de først kristne Kirker i Danmark har været opført af Tømmer. Muligvis har den første Kirke i Aalum været opført heraf; og havde et tømret Gudehov indtil da haft sin Plads her, er det muligt, det har tjent videre som Ramme om en Kreds af Mennesker, der nu lyttede til Læren om den hvide Krist. « —

Dette har vel været i Tiden omkr. Aar 1000, og muligvis har Trækirkernes Periode i Danmark strakt sig over 100—200 Aar. Men omkring Aar 1100 bliver Tiendeafgiften indført, og paa Grundlag heraf bliver der rigtig Fart i Kirkebyggeriet.

Nu bliver Stenkirkerne opført.

I Løbet af 12. og første Halvdel af 13. Aarhundrede rejstes de 93% af Danmarks Middelalderkirker.

Dette vældige Byggearbejde er for en Del bekostet af den Trediedel af Tiendeafgiften, som maatte anvendes direkte til Kirkebygning.

I dette Tidsrum er Stenkirken i Aalum blevet til.

Hvilken Travlhed har der i denne fjerne Tid ikke rørt sig paa Bankens brede Top. De jordejende Bønder, Sognemændene, de egentlige Bygherrer, har

slæbt Sten sammen til saavel den egentlige indre Murkerne som til den ydre Pragtklædning af de ca. 2000 kvaderhugne Granitblokke. — Kalken er blevet slaget, d.v.s. opløst, ikke ved Vand, men ved Ild, og den sydende Masse er fyldt ned i Murkernen af større og mindre raa Marksten og bundet Indholdet uopløseligt sammen. — Vældige Egestammer er blevet fældet i de omliggende Skove for at tjene som Bjælker og Spær i Kirkeloft og Tag, og Stenhuggere, Murmestre og Tømmermænd har forstaaet og kunnet deres Ting, og Resultatet blev en ægte, jysk Granitkirke, maaske den skønneste af alle den gamle Viborg Domkirkes Døtre. Der hviler en Afglans af den forsvundne Maria Kathedral over disse vejrbidte Kvaderstensmure, og vi fornemmer foran Kirkeportalen — ligesom i Krypten i Viborg Domkirke — et Pust fra Valdemar d. Stores, fra Eskilds og Absalons Tid.

Det er utvivlsomt en Bygmester, der har arbejdet paa Stiftets Hovedkirke, som har planlagt og udført denne rummelige og velproportionerede Sognekirke i Tidens rigeste Udformning med Apsis, Kor og Skib.

Kvadermurene rejser sig over en Dobbeltsokkel, deres maleriske graabrune Flade har været gennembrudt af faa og smaa rundbuede Vinduer, hvoraf enkelte ses tilmurede ved Siden af senere indhuggede større Vinduer, men sine bedste Kræfter har Stenhuggerbygmesteren anvendt paa Skibets søndre Portal, Mandsdøren. Tre retvinklede Kvaderstensbueslag, der hviler paa tre monolitte Søjler med Terningskapitæler, og Baser med Hjørneblade paa hver Side af Døren, indrammer den halvrunde Tympanon, der er smykket med et Relief. I Midten ser man den hellige Jomfru med Jesusbarnet paa Skødet til ven-

stre de hellige tre Konger og til højre Flugten til Ægypten. Christus og hans Moder byder Menigheden Velkommen til Guds Hus. —

Det oprindelige Kirkerum har været dækket af et fladt Træloft, baaret af svære, tætliggende Bjælker.

I sin rene Granitklædning, fri for senere Tiders Tilbygninger, har Aalum Kirke været af stor arkitektonisk Skønhed.

Saadan stod Kirken da, til en ny Opgangstid i politisk og økonomisk Henseende gik over Danmark, fulgt af megen kirkelig Byggevirksomhed.

Det var i Slutningen af Middelalderen, Unionstiden, 1300—1400 Tallet. Fra den Tid stammer Kirkens fem indbyrdes forskellige Ribbehvælvinger. Paa samme Tid byggede man ogsaa — af Mursten — Vaabenhuset med dets Kamgavl foran Mandsdøren mod Syd og et Taarn i Vest. Dette har vel ogsaa været prydet med gotiske Trappegavle, men kun dets underste Parti er bevaret. Man ser, hvorledes Taarnbyggeren har brugt den gamle Vestgavl Kvadre, en Vinduesoverligger og Sokkelstenene, men han har nøjedes med en enkelt Sokkel, saa rakte Stenene dobbelt saa langt.

Det var den anden store Byggevirksomhed ved Aalum Kirke, men dens Bygningshistorie afsattes ikke hermed.

Den blev Sognekirke for Ejerne af »Fussingø«, og dette har i høj Grad bidraget til at præge Bygningen, dens Ydre saavel som dens Indre.

Rigsraaden Christian Skeel, død 1595, har omkring 1576—77 ladet Overdelen af Taarnet bygge. Man maa antage, at det gotiske Taarn har været brøstfældigt eller ødelagt. Det nye fik de for den Tid ejendom-

melige, vælske Gavle med svungne Afdækninger i Stedet for de gotiske Kamtakker og har desuden under Glamhullerne en meget ejendommelig Dekoration: Ved forsænkede Fuger har Bygmesteren formet Teglstensmuren som en Slags imiteret Rustica. Dette Motiv forekommer saa sjældent i Danmark, at man er tilbøjelig til at tro, at kun een Bygmester har anvendt det. Man ved, at Italieneren, Mester Dominicus Bariaz ved Bordesholm i Holsten udførte Byggearbejder for Hertug Hans den Ældre omkr. Aar 1574, at han ved Aar 1576 har arbejdet paa Sægbygaard i Vendsyssel, og det antages, at han paa samme Tidspunkt har arbejdet for Christen Skeel paa Taarnet ved Aalum Kirke.

Dermed havde Kirken faaet den ydre Skikkelse, som den gennem de siden da henrundne 3—400 Aar har bevaret, og velholdt og værnet staar den i Dag som et talende Vidnesbyrd om et Stykke Danmarks-historie gennem tusinde Aar.

»Hel ugerne jeg mig river
 fra den skønne Tempel-Sal.
 O, hvor denne Kirkegaard
 højnet midt i Byen staar.
 næppe har jeg Vemodssmile
 thi saa sødt er her at hvile.—«
 (Briem).

SLÆGTEN BOYE

En Skildring paa Grundlag af historiske Kendsgerninger
og Overleveringer

Af Repræsentant *Holger Schou Thomsen*

DEN som en Dag i Aarene omkring Aarhundredskiftet ved 1800-Tallet drog sydpaa ad den gamle Kongevej ned gennem Sønderjylland, vilde maaske blandt de vejfarende, han mødte, ogsaa have passeret en yngre Mand, som kom vandrede nordpaa med sin Randsel paa Nakken, eller muligvis kørende med Deligencen, muligvis til Hest. En lille sat Mand med let kroget Næse og blondt Haar. Hans Ansigtstræk røbede Godmodighed, men af det faste Drag om Munden og af hans Øjnes trods Milheden bestemte Blik fremgik det, at den unge Mand ikke havde tabt Energiien til at bane sig Vej frem i Verden, selv om det kunde se mørkt nok ud for ham. Manden havde været ude for store Skuffelser og havde maattet give Afkald paa mange jordiske Goder og var nu paa Vej ind i et for ham ukendt og fremmed Land, for at søge Arbejde.

Mandens Navn var *Joachim Hartvig Boye*. For nogle Aar tilbage havde man ikke kunnet tænke sig, at en ung Mand af hans Slægt skulde komme til at gaa som en saadan fattig Bødkersvend for at søge Arbejde i det fremmede. Dette vilde have været uhørt i den Slægt, han var udgaaet fra. Og maaske har

dette ogsaa nu og da naget ham paa Vejen herop.

Men der var mange andre Ting, hans Tanker drejede sig om, mens han fulgte den gamle Vej op gennem Landet.

Først om hans Hjem, om hans Mor, som sad dernede i Hamburg. Nu skulde han se at finde Beskæftigelse til sig og til sine Søskende, som saa skulde følge efter ham. Og naar de havde faaet nogenlunde betryggende Stillinger, skulde de have Bud efter deres Mor, før at hun kunde komme op til dem og faa det godt paa sine gamle Dage efter de mange svære og forfærdeligt trange Aar, hun havde gennemgaaet. Og ved Tanken om Moderen blev Trækkene om Munden mildere, men samtidigt fastere.

Jo, han skulde slaa sig igennem, for selv om han ikke var den ældste af Børneflokken, saa var det alligevel ham, de andre saa hen til eller op til som den, der skulde klare Skærene for dem. Og Mor skulde i hvert Fald ikke blive skuffet.

Han tænkte paa, hvad der laa foran ham, men vel mest paa, hvad der laa bag ham, og han havde Tid til at tænke — der var en lang Vej fra Hamburg til Horsens.

Der var nu dem derhjemme, hans Moder, Maria Zerabe, Datter af Præsten Schütz, og hans Søskende: Johanne, August, Marie og Christian. Johanne var kommen godt i Vej; hun var bleven Selskabsdame paa Pløn Slot i Holten hos selveste Hertuginde. Ja, sikken Storhed, hun kunde fortælle om, naar hun kom hjem paa Besøg, om al den Pragt og alle de Herligheder, hun der var Vidne til.

Saa kredsede Tankerne om Forældrenes gamle Gaard, den store Landbrugsejendom *Lenschau Syd*

for Lübeck. Han var endnu ikke født, da Ulykkerne væltede ind over Gaarden og Forældrene. Faderen, den flotte og stadselige Løjtnant *Johan Georg Dietrich von Boye*, der havde staaet som Vagtmester ved Kong Frederik den Femte af Danmarks 1. fynske Regiment til Hest, var i Halvtredserne blevet gift med Moderen og havde da købt Lenschau, som havde tilhørt hans Farbroder. De havde levet i et lykkeligt Ægteskab sammen, men ikke siddet i nogen særlig stor Velstand. Da kom Kvægpesten ind over Landet og huserede forfærdeligt blandt Besætningerne paa de store Gaarde, som Mecklenburg og Holsten har saa mange af. Den naaede ogsaa Lenschau, og den levnedes intet.

Det var et haardt Slag for Forældrene. Faderen fik dog snart en ny Besætning sat ind. Men nu kom Ulykkerne først for Alvor.

En Proces, som han — Faderen — og hans Søkende havde med deres Stedmoder, som ikke vilde udbetale dem deres mødrene Arv, tabte de hovedsagelig. Det var dog langt fra det værste. Den preuisiske Syvaarskrig udbrød 1756; Tyskland angreb Østrig, som fik Hjælp af Rusland. Russiske Hære drog hærgende ind over Tyskland og kom ogsaa til Mecklenburg, røvende og plyndrende. Heller ikke Lenschau gik Ram forbi. Besætningen af Heste og Kvæg blev bortført, og Gaarden blev ødelagt. Løjtnanten blev taget til Fange og ført med til Rusland, hvor man tvang ham til at gaa i russisk Krigstjeneste. Hans Hustru flygtede til Hamburg.

Joachim Hartvigs Fader kom tilbage igen, men først efter fire Aars Forløb. Han var flygtet fra Rusland og var under mange Besværligheder naaet hjem. Men da han kom til Lenschau, saa han, at en ny

Ejer sad ved Gaarden. Hans Kone havde ikke magtet at sætte den i Drift igen, og den var bleven solgt. Han tog da ind til Hamburg, hvor Forældrene mødtes efter den lange Adskillelse.

Det blev ikke til Gaardkøb igen; dertil var der ingen Penge, og Familien maatte spare.

Men Joachim bliver helt stolt i Sind ved at tænke paa, hvad hans Fader fik af Hverv i de følgende Aar, ikke mindre end at være Sendebud for flere regerende Fyrstehuse. Jo, der blev set op til hans Fader. Han var en Adelsmand med rent Skjold; han kunde sætte sit Segl med de tre Egeblade i Lakken med Ære. Og Fyrsterne vidste, at den Mand kunde de stole paa; derfor betroede de ham mange vigtige Hverv baade i deres eget Landomraade og i Udlandet.

Han havde saaledes flere Gange været i Wien. Paa en af disse Rejser var det nær gaet ham galt. Han red over den 30 Mil brede Lüneburg Hede. Paa hele denne Strækning var der kun een Kro. Her søgte han ind; baade han og Hesten trængte til Føde og Hvile. Han var træt, og da han havde spist, lagde han sig paa Sengen og sov med det samme. Pludselig vaagnede han ved, at en Væggelus bed ham. Han slog Øjnene op, og hvad saa han —? Værten stod foran ham med en stor Slagtekniv i Haanden og vilde til at stikke den i ham. Men Faderen var hurtig i Vendingen; han greb sin Sabel, slog Kniven ud af Haanden paa Kromanden og gennempryglede ham paa det grundigste. Saa sadlede han sin Hest og red bort.

Og Joachims Tanker gik tilbage i Tiden til hans Farfar, Amtshauptmanden *Wilhelm von Boye*. Der stod Glans om denne mægtige Mands Navn, om hvis Rigdom der gik fabelagtige Rygter. Han ejede adskil-

lige Godser og Gaarde: Körnich, Sisulitz (?), Granzin, Tüschow. Sidstnævnte Gods havde han købt af sin Svigerfader, Drost Ludvig Rabe von Scheiter, hvilket Køb ifølge Sognearkivet i Granzin havde fundet Sted den 11. Januar 1725 mod en Købesum af 18000 Rigsdaler — et paa dette Tidspunkt meget stort Beløb. Her boede han de sidste Aar af sit Liv. Desuden beboede han en Tid Gaarden Zarrentin, hvor Amtskontorerne var, men ejede den muligvis ikke. Saa var han saakalt Syltjunker af Lüneburg og havde Aktier i Saltværkerne der. Han var født 1670, vistnok paa Gaarden Schwarzenbeck (Schmechentien?). Hans første Hustru hed Qwædel; de havde ingen Børn. Efter hendes Død blev han gift med Rabe von Scheiters Datter paa Tüschow i Granzin Sogn; det var hende, der blev Bedstemoder til den unge Vandrer.

Der var mange Børn i dette Ægteskab. Foruden Joachims Fader var der Johan Heinrich, der var født 1719, Daniel, som blev Hofraad i Güstrow i Mecklenburg-Schwerin, hvor Hertugerne boede; han havde en Søn. Saa var der Philip, den eneste af Sønnerne, der fik Gaard — han havde endda hele tre: Vogelsdorph, Körnich og Klamp (Clampe?) ved Kiel; han havde tre Døtre. Endvidere var der Christoffer, der blev Krigssekretær og rejste til Amerika, Staats, der kom til Holland og Friederich, som blev Officer og fik Stilling i Rusland. Ja, og saa Ludvig. Hvor var det nu, Ludvig kom hen? Jo, det var jo ham, der tog sydpaa og slog sig ned i Elsass. Og Hartvig, som var født 7. Oktober 1727? Han tog ikke saa langt bort fra sin Hjemegn, men slog sig ned i Bremen, hvor han døde. Han blev Krigskommissær. Som den yngste af Flokken kom Amalie. Hun blev gift med en Ritmester

Zeitz og boede i Preussen; de havde flere Børn.

Jo, Joachim kunde godt huske Navnene paa alle sine Farbrødre og Fasteren, og hvor de boede. Og han kendte ogsaa Aarsagen til, at de var rejst ud mod alle Verdens Kanter.

Der laa jo noget af en Tragedie bag alle disse Udvandringer.

Da Amtshauptmandens anden Hustru var død, giftede han sig for tredie Gang, og denne Gang med en Forfatterdatter, en Frk. *Hahn* fra Dresden. Børnene forlangte saa deres mødrene Arv udbetalt, og denne var ikke saa lille endda – 30.000 Thaler til hver. Men Amtshauptmanden vilde ingen Arv udbetale. Den Mulighed ligger jo nær, at det var den nye Kone, der holdt igen. Og Amtshauptmanden har maaske ikke været saa stor en Autoritet hjemme som ude. Et bittert Træk gled hen over Joachims Ansigt ved Tanken om Faderens Stedmoder, og hvad hans Fader havde gaaet Glip af dengang, da hun traadte ind i Slægten.

Den eneste, der havde vovet at mukke, var Broderen Philip. Han havde slaaet i Bordet for sin høje Fader. Han vilde have, hvad der kunde tilkomme ham, og dette gik hans Fader endelig ind paa. Philip fik Pengene udbetalt eller fik muligvis en af Amtshauptmandens Gaarde, *Körnich*. De andre fik ingenting, men kunde sætte sig til at kigge i Vejviseren. Det gjorde de da ogsaa, bogstavelig talt. De var blevet fornærmede over Forurettelsen – og rejste ud i den vide Verden.

Joachims Fader har nok været den fredsommeligste og mest slidsindede af dem. Han blev, hvor han var, i Nærheden af Hjemmet.

Og da han og hans Søkende efter Faderens Død førte Proces med Enken for at faa Arven udbetalt, da var det Løjtnanten, der ved sin rolige, men bestemte Maade at optræde paa og med en Sagfører til Hjælp fik udvirket, at hun gik ind paa at overlade Børnene Husets Sølvtoj. Løjtnanten var selv med til at optælle og nedpakke Sølvtojet. Det skulde opbevares hos Myndighederne i Eutin i Holsten, vel sagtens indtil Børnene efterhaanden kunde faa det udleveret. Om Aftenen da Johan Georg von Boye kom hjem efter Optællingen, faldt der, idet han trak sine Ridestøvler af, noget klingende paa Gulvet. Det viste sig at være en lille Sølvtheske, som havde forvildet sig ned i hans Støvlekrave. Joachims Moder havde længe den lille Ske hos sig i Hamburg.

Stedmoderen havde hele Tiden under Processen holdt paa, at hun havde ført en Del af Formuen med til Gaarden, da hun giftede sig med deres Fader. Hun havde en klog og meget snedig Hushovmester til at hjælpe sig. Samme Hushovmester havde ogsaa spillet en betydelig Rolle, dengang Børnene forlangte at faa deres Arv. Han havde forstaaet at fremlægge Sagen saaledes for Amtshauptmanden, at denne sagde nej til deres Forlangende.

Saa var der dengang, da Amtshauptmanden tabte den anden store Sag, — da han kom af med saa mange, ja saa styrtende mange Penge. Joachim huskede ikke bestemt, hvad den drejede sig om, — men mon det ikke havde været noget angaaende Saltværket? — I de første Instancer vandt Amtshauptmanden Sagen paa nogle faa Omkostninger nær; men Hushovmesteren var paa Spil igen og fik sin Husbond snakket for, at han skulde lade Sagen gaa til Højesteret, og her tabtes

den. Joachim var ikke klar over, hvor stort et Beløb, hans Bedstefader da havde maattet udrede, men at det var stort, var sikkert. Men da Beløbet skulde ud, maatte der fire Heste spændes for Vognen, som førte Pengene fra Gaarden.

Hvor mange mon det egentlig kunde være? — Joachim prøvede et Regnestykke: En Thaler vejede 2 Lod, og hvor meget maatte man anslaa den samlede Vægt til, naar der skulde være fire Heste for Vognen? Nej, det blev for store Tal at tumle med i Hovedet! Han maatte ridse Tallene med sin Stok i Vejsandet. Det kunde vist blive omkring 70.000 Thaler.

Og hans Tanker vandrede videre tilbage i Tiden — til Mordet paa Amtshauptmandens Fader, den gamle Konferencraad von Boye. Det gøs i den unge Mand, naar han tænkte paa sin Oldefaders Død. Mon Oldefaderen selv havde haft nogen Skyld deri, eller hvordan? Havde han holdt sit Adelsskjold uplettet? Skjoldet med Egebladene. Havde han fulgt Devisen: Nobel og ridderlig i al sin Færd?

Joachim havde hørt sin Fader fortælle om, hvordan Konferencraaden en Dag i Høslætten var redet ud i Marken for at se til Folkene. De sad og spiste Mellemmad. Han syntes, det tog for lang Tid og bebrejdede dem det, og saa skete det: tolv af dem sprang paa ham med deres Leer og huggede ham ned. Der fandt man ham senere liggende død, og Bønderne var flygtet. Hvordan det egentlig var gaet til, og hvem der havde været Hovedmand for Drabet, blev aldrig opklaret.

Amtshauptmanden havde tre Søkende: Ghristian Adolf, Dietrichn Wilhelm og Søsteren Margrethe Elisabeth. *Christian Adolf* var Vicekansler paa Got-

torp ved Slesvig. *Dietrich Wilhelm* ejede Godserne Gersdorph, Lenschau, Schmechentien, Zurow og Sehlín. Han var Kammerraad og Amtmand i Eldena i Pommern og var gift med Anna Lucia Asthbär. De havde en Søn, der hed Georg Caspar. Denne var – sammen med sin Moder – adlet den 10. Oktober 1749. – *Dietrich Wilhelms* Vaaben var et firedelt Skjold med i første og fjerde gyldne Felt en Egegren med tre Agern og tre Blade, og i 2. og 3. Sølvfelt en opretstaaende sort Bjørn, som støtter sig med Forlabberne mod en tør Stamme. Paa Hjelman en Paafuglehale. Han var adlet den 12. August 1749. – Amtshauptmandens Vaaben var forsynet med en Egestamme og paa Hjelman to Bøffelhorn, vistnok samme Vaaben som Konferencraadens.

Christian Adolf paa Gottorp var gift med en Strahlenberg; deres Efterkommere blev indgiftet med Wedderkopferne i Sverige. Han døde 1758.

Den tredie af Amtshauptmandens Søkende var *Margrethe Elisabeth*. Hun blev gift med Viceadmiral Ivar H. Hoppe, der 1677 var Chef for et Linieskib i Slaget paa Køge Bugt, og som er mindet ved et Epitafium i Holmens Kirke i København.

Vi skal nu ikke tro, at Joachim hele Tiden gik og funderede over Slægten med dens Bryderier og Gensvordigheder. Aah nej! Jokum – som han i Almindelighed blev kaldt, da han var kommen herop – var en rask Mand, der nok skulde opleve noget interessant paa en saadan Tur. Og da han var en Mand med et vindende Væsen og havde let ved at komme i Tale med Folk, har han sikkert faaet sig mangan god Passiar med Bønderne, som gik og arbejdede paa Markerne langs Vejen. Boye har faaet sin Vide-

begærlighed stillet angaaende Egnene, deres Befolkning, Sæder og Skikke, og Bønderne har til Gengæld faaet Nyt at høre fra Søndén. Og kom han om Aftenen træt og sulten til en Landevejskro for at overnatte, da traf han der muligvis Studedrivere eller Handelsmænd nordfra, og saadanne Lejligheder har han heller ikke ladet gaa fra sig uden at faa noget at vide om Forholdene i det Land, han var paa Vandring mod. Han holdt meget af Naturen, især Skovene. Han frydede sig, naar Vejen førte ham gennem Skov eller anden Træplantning. Og saa han et lille Skovfogedhus lunt gemt bag store Træer med Heste og Køer græssende paa dets tilhørende Stykke Jord eller inde mellem Træerne, da tænkte han maaske paa, at det ikke vilde være saa ilde, om han, hvor han nu kom hen, kunde faa sig et saadant Hjem. Men han skulde jo helst naa betydeligt videre. Det var ikke Bødkeriet, hans Hu stod til. Det Arbejde var for indelukket og for smaat. Det var et alt for indskrænket Virkefelt at staa der Dagen igennem og save og hamre paa de Bøtter. Nej, noget med mere Albuerum og Spænding, noget der krævede Foretagsomhed, det var det, han ønskede sig. Det var jo for at skaffe ham og Brødrene et Levebrød, at Faderen havde sat dem i Bødkerlære paa en Gaard, der ejedes af en Slægtning. Dog, uden Hensyn til, hvilken Stilling han kom til at indtage, eet stod fast: Adelsmand var han, og det vilde han blive ved med at være, selv om han kom til at gaa i en Bondekofte: Nobel, retskaffen og ridderlig. Denne Udmærkelse var hans Slægt bleven fundet værdig til, og denne Udmærkelse bør have den Virkning, at de Egenskaber, der havde grundfæstet den, følger Manden Slægt efter Slægt. Han

vilde i alt handle, som det anstaar sig en ædel Mand at handle, og søge ved sit Eksempel at føre sine Børn ind paa den samme Vej og bibringe dem den samme Tænkemaade.

Nu laa Horsens By omsider foran ham. Han tog ned gennem Byen og østud, hvorefter han fulgte Vejen ind gennem Hads Herred. Han naaede til Landsbyen Falling, hvor han fik Arbejde ved sit Fag som Bødker paa Herregaarden Aakjær.

Det varede ikke længe, før Joachim Boye fandt, at det ikke var nok for ham at staa og lave det Antal Tønder, som Aakjær havde Brug for til det Smør, som Gaarden kunde fremstille. Det gav ikke nok i Kassen. Træ var der nok af i Skovene; det blev blot ikke udnyttet rationelt, og det var Boye, den praktiske Jokum, Mand for at kunne tage Iniativet til. Det ser ud til, at han har købt Træer af Gaardens Ejer, har lavet Tønder i Massevis og solgt dem til andre Gaarde. Han lavede ogsaa andre Trævarer og tjente godt derved.

Hvis Boye har haft Sko dengang, har der været Bisselæder i Saalerne; thi ret længe ad Gangen blev han ikke paa Stedet. Efter at have været paa Aakjær nogen Tid sagde han Farvel til Gaarden og tog op til Herregaarden Kvistrup ved Struer. Saa kunde de, der blev tilbage paa Aakjær, fortsætte, som han havde anvist dem.

Maaske havde det ikke været hans Mening, da han rejste fra Aakjær, at han ikke vilde tilbage igen. Han var taget en Tur op til Kvistrup for at besøge Ejeren der, hvis Familie han kendte fra Holsten; men han syntes saa godt om Kvistrup og om Gaardens Beboere, at han besluttede at blive der.

I Kvistruptiden paatog han sig Entreprenørarbejde, men hvad og hvor vides ikke. Han blev meget afholdt der paa Egnen, noget, som hans Søn, Raadmand Boye, der blev Ejer af Øster Teglgård, mange Aar senere erfarede, da han kom der paa Egnen.

I 1804 træffer vi Boye tjenende paa Bustrup i Salling. Nu kommer hans Storhedstid – saa vidt vi for hans Vedkommende kan tale om en saadan. Han kom paa en eller anden Maade i Forbindelse med Ejeren af Silkeborg Gods og blev af denne tilbudt Stillingen som Skovfoged i Naaege i Linaa Sogn. Her giftede han sig med en Pige fra Them, Ane Jensdatter. Til Naaege hørte et mindre Landbrug. »Embedet« var ikke særlig fedt, og da Skovfogedstillingen i Rødbæk i Them Sogn – paa den modsatte Side af Aaen og Søerne – snart efter blev ledig, en Ejendom med meget større Jordtilliggende og i det hele taget med meget bedre Indtægter, fik han denne tilbudt og tager der imod. Hans Ønske var gaaet i Opfyldelse: Nu kunde han faa sin Moder herop, for at hun kunde bo hos ham og faa det lidt godt paa sine gamle Dage. Den lille fine, vævre Maria Zerabe, som alle kom til at holde af. Hun døde her i Rødbæk.

Nu har vi, der har syslet med Slægtens Historie, forsket og spekuleret og saavel mundligt som skriftligt udkastet Spørgsmaalet til hinanden: *Hvor døde Maria Zerabe Schütz?* Vi har pløjet alle Kirkebøger igennem for Silkeborg Omegn og Fallings, Hjerms og Gimsings med, og saa ligger Sagen jo ganske oplagt, naar vi læser i Raadmand Boyes Livsgerninger. Vi havde kunnet spare de gode Arkivfolk meget Besvær og os selv meget Hovedbrud, hvis vi havde set rigtigt efter. Raadmanden vidste nok, hvor hans Bedste

moder var død. En anden Sag bliver det jo saa med hans Velærværdighed, Præsten i Them, hvorfor han ikke har anført hendes Navn der, hvor det burde have staaet. Var Grunden maaske den, at hun var kommen som en lille fremmed Fugl, der kun for en kort Tid fandt Ly i de danske Skove, og hvis milde Toner mellem Silkeborgs Bøgenes Stammer saa hurtigt forstummede?

Mens Joachim Boyes Stilling i Naaege vel nærmest var som en Arbejdsmands, for største Delen bestaaende af fastlønnede Arbejde i Skoven og paa Aaen og som Pramfører paa Gudenaen og Søerne, blev den noget andet i Rødbæk. Her blev han Forpagter. Han havde fri Græsning til Heste og Kreaturer i Skovene og paa Smaaøerne i Søen. Herude gik Dyrene løse en lang Tid af Aaret og blev godt fede, før de skulde sælges. Han havde fri Olden, det vil sige, at han maatte lade sine Svin gaa ude i Skoven og æde Bog og Agern, og hvad de ellers kunde finde. Han havde ogsaa mange Faar. Desuden havde han ret til Fiskeri i Søerne.

Disse Aar i Rødbæk var meget indbringende for ham, og han blev nogenlunde velhavende.

Han kom til Silkeborg i 1806, var saa i Naaege i 5 Aar og i Rødbæk i 10 Aar til 1821.

I Naaege fødtes det første af deres Børn, Johan Frederik, som blev Kolonist i Kragelund og senere Skovfoged i Vindum Skov ved Bjerringbro. Derimod fødtes i Rødbæk Sønnerne Jens Georg, den senere Raadmand paa Øster Teglgård ved Viborg, og August, der blev Købmand i Viborg og senere Bestyrer af Bryggeriet »Ceres« i Aarhus, samt Datteren Marie

Karoline, der blev gift med Peter Knudsen paa Katballegaard i Lysgaard Sogn.

Men der kom andre Tider for Boye. Staten overtog Silkeborg Gods, og Betingelserne for ham blev helt anderledes. Han vilde ikke gaa ind paa de nye Vilkaar og besluttede sig nu til at blive Selvejer og købte Gødvadgaard i Gødvad Sogn, som han drev i nogle Aar.

I Gaarden stod en Prioritet til en Kone i Nabo sognet, som blev gift med Manden paa en af de store Gaarde uden for Silkeborg. Pengene blev da sagt op, og han kunde ikke skaffe Laan andetsteds fra, men maatte afstaa Gaarden omkring 1824.

Paa Gødvadgaard fødtes Datteren *Johanne Frederikke*, som blev gift med Købmand og Landmand *Mikkel Thomsen*, Lille Impgaard i Thorning Sogn.

I Joachim Boyes første Silkeborgtid, og før han blev gift, kom han en Del sammen med en yngre Mand, som ejede to Gaarde der paa Egnen. De to blev meget gode Venner, og som de to driftige unge Mennesker, de var, begyndte de i Fællesskab at lægge Planer for større Foretagender. En af saadanne Planer drejede sig om ikke mindre end en Oprensning af Gudenaen fra Silkeborg og ned ad Randers til for at gøre den mere sejlbar. Aen var nemlig mange Steder fuld af store Sten og andre Forhindringer; det var disse, de to unge Mænd vilde have fjernet. Da Boye var flyttet til Gødvad, kom Tanken herom op i ham igen. Der var ogsaa andre, der havde arbejdet med Planen og været interesseret i den. Men Boye fik Tilbudet: enten at have Opsyn med Arbejdet eller udføre det for egen Regning. Han valgte det sidste, og da han havde udført det, inviterede han

Vennen med paa en Tur fra Silkeborg til Randers i en Pram; som laa ved Silkeborg.

Medens han boede paa Gødvadgaard, havde han flere Pramme og drev en betydelig Træhandel paa Randers. Han var udmærket til at vurdere et Træs Indhold og dets Værdi og var stor Opkøber af Træ i Skovene. En Tid havde han Silkeborg Teglværk i Forpagtning sammen med den omtalte Ven og drev det med god Fortjeneste. Men efter nogle Aars Forløb havde Vennen økonomisk set afklædt ham. Boye havde et meget stort Beløb til Gode hos ham, men nænnede ikke at sætte haardt ind paa ham for at faa sine Penge. Den ærlige Mand troede, at alle var lige saa ærlige som han selv, og denne Godtroenhed resulterede nu i, at han maatte gaa fra Gaarden.

I Lysgaard & Hids Herreders Skjøde- og Pantebog ses det, at Boye har maattet afgive Pantebrev til en Mand i Linaa for et kontant Laan og næsten fuldstændigt har maattet forskrive sig til ham.

Undertegnede Jochum Hartvig Boye af Gjødvad By og Sogn, Hids Herred, Viborg Amt. tilstaar herved skyldig at være til velagtede J. P. af S. N. i Linaa Sogn den Capital 370 Rbd. Sedler, skriver Trehundrede syvti Rigsbd. Sedler, som han mig D. D. laant haver, hvilken Capital jeg tilforpligter mig og mine Arvinger at tilbagebetale min Kreditor eller hans Arvinger hver Aars Snapsting, samme med et halvt Aars lovlig Opsigelse, saa længe samme Capital hos mig er indestaaende og skal deraf svare 4 %. Og for det min Creditor han være betrygget for sin Capital og Rentens spadesløse Betaling, saafremt det er eller bliver mig umuligt, pantsætter jeg altsammen min Ind- og Udbo samt Besætning af alle mulige Slags saaledes som samme er anført i hos hæftede Fortegnelse af D. D. Hvad jeg er ejende i Tiden item hvad jeg bliver ejende, hvilket alt i uforringet Stand skal være og blive min Creditor J. P. et retmæssigt første Prioritets Pant indtil bemeldte 370 Rigsbd. med Renter og Omkost-

ninger skadesløs er udbetalt. Og skulde Renterne noget Aar ej vorde betalt inden Juni Maanedes Udgang, da er min Creditor eller denne min Obligations retmæssige Ejer uden Handling og uden Opsigelse berettiget til at bortsælge alt, hvad jeg ejer, til sin fulde Fyldestgørelse.

Gjødvad, den 8. Juli 1823.

Jochum Hartvig Boye.

Fortegnelse over Inds og Udbo:

1 Ege Chatol, 2 Stue Uhre, 1 Fyrdragkiste, 1 Jernbilæggerovn, 12 Stk. Stole, 1 Skydegevær, 1 Strygejærn, 2 Messinglysestager, 2 Zinklysestager, 1 Sengested, m/ sribet Omhæng, 1 grønribet Olmerdugsdyne, 1 blaastribet do., 1 Linned Dyne, 1 Olmerdugs-pude, 1 rød og blaastribet Olmerdugsdyne, 1 blaastribet do., 1 graastribet do., 1 sortribet do., 2 lange Olmerdugs Puder, 1 Par Blaargarns Lagner, 1 lille Bord, 1 langt Bord, 1 Kobberkedel, 1 lille Messingkedel, 1 Kobber Gruokedel, 2 Jærngryder, 2 Spande, 2 Munke, 2 Jærnsplane, 1 Egekiste med Beslag, 1 Øltønde, 1 Spinderok, 1 Timse, 2 Solde, 6 Kornsække, 1 Bagehug, 2 Hjøleer, 4 Hjøledrag, 14 Bikuber, 1 Ballie, 2 Gravspader, 1 Tørvespade, 1 Haandøkse, 1 Buløkse, 4 Stk. Baandknive, 1 Beslagen Vogn, med Fjæl, 1 Vogn, 1 Plov, 1 Harve, 1 Hakkelsekiste, 5 Køer, 1 Kvie, 3 Heste med Tøjr, 8 Faar, 2 Svin, 1 Slibesten, 1 Sæt Hestetøj, 1 Jærngreb, 1 Hjulbaar.

Foranstaandes Rigtighed tilstaa

Gjødvad, 8. Juli 1823.

Jochum Hartvig Boye.

Fra Gjødvad flyttede Familien til Sminge i Tvillum Sogn. Her blev de to yngste af Børnene født, *Niels Rudolf* i 1825 og *Arner* i 1828. Hvad Boye har bestilt i Sminge, ved jeg ikke, men de har sikkert haft det smaat her. Som Følge af Skuffelse over Vennen og den paafølgende Fallit var hans sjælelige Kraft og Energi brudt, og han var tilmed kommen noget op i Aarene, omkring ved de 60. Han forlod nogle faa Aar efter Sminge og byggede sig et lille Hus paa Seis Hede i Linaa Sogn. Her boede de i stor Fattig-

dom i 15 Aar til 1843, da Sønnen Jens Georg var kommen til at tjene saadan, at han kunde hjælpe dem eller rettere forsørge dem.

Ja, der paa Seis Hede sad de to gamle Mennesker Aar efter Aar og ventede paa, at Børnene kunde komme saadan i Vej, at de kunde yde dem Hjælp til deres Udkomme. Men Udsigterne var i mange Aar ikke lyse. Den ældste Søn, Johan Frederik, sad som Nybygger og Hedeopdyrker paa Kragelund Hede, saa han havde nok at gøre med at klare for sig selv. Og Jens Georg stod i Handelslære hos Købmand Worre i Viborg. Hans Indtægter kunde heller ikke være store, men han gav dem alligevel lidt af, hvad han fik. Noget lignende var Stillingen for August. De andre Sønner var mindreaarige, og Døtrene Lønninger strakte heller ikke vidt.

Det var Adelsmanden, som kom til at gaa i Bondekøfte, men som stadig, baade i Medgang og i Modgang, blev ved at holde sit Adelskjold i Ære. Og det var den lille Bondepige Ane fra Virklund, som blev Adelsdame i Ordets fineste Betydning, mild og hjælpsom, gæstfri mod enhver, og altid med de bedste Hensigter i, hvad hun foretog sig.

Hvordan mon det var gaaet med Jochums Søskende, som ogsaa var kommen herop til Jylland? — Vi ved, kun saa lidt om dem. Johanne, den ældste, den fine, stadselige Dame, der havde tjent hos Hertugen paa Pløn Slot, endda som Selskabsdame for Hertuginde, var en klog og begavet Kvinde. Hun havde ofte været paa Besøg paa Zarrentin og Tüschow hos sin Bedstefader, Amtshauptmanden, og da hun havde en god Hukommelse og Fremstillingsevne, kunde hun fortælle meget om, hvad hun havde oplevet der.

Men kun lidet af det er bleven nedskrevet og bevaret.

Det meste af, hvad der er bevaret af hendes Betretninger, kan vi takke hendes Brodersøn, Jens Georg paa Øster Teglgaard, for. Johanne kom til at bo i Viborg og blev senere gift med en Mand ved Navn Berg. Han havde i sine unge Dage været Strandrider under Ryssensteen Gods paa Jyllands Vestkyst. Det, han kunde fortælle om Strandingerne der, var ikke hyggelig Underholdning. — Berg byggede Most Stampemølle, den nuværende Ejendom Petersdal i Petersdal i Almind syd for Viborg. Her boede de i nogle Aar. Jens Georg opholdt sig som Dreng hos dem i flere Aar. Han gik i Skole i Almind.

Joachims Broder August boede som Bødker i Revlebjerre i Them. Han var gift og havde Efterkommere, men hvem vides ikke. Han døde 1839. Heller ikke Broderen Christians eller Søsteren Marias Skæbne kender man ret meget til. Sidstnævnte kom herop som Enke, blev gift med en Debern og havde en Datter Stine.

I Aaret 1843 kom Joachim Boye og hans Hustru til Asmild ved Viborg, hvor de kom til at bo i et lille Hus paa Asmildkloster Mark. Det laa vest for Vejen, der fører fra Asmildkloster til Søndermølle. Ret ud for Stop Sø laa det lille Hus, Jordbærhuset, som det blev kaldt, mellem Vejen og den lille bratstigende Skrænt bagved. Endnu viser Bærbuske, Kirsebærtrær og andre Trævækster, hvor Huset har ligget. Jeg kan herfra, hvor jeg sidder og skriver disse Linier, se Oldefaders Trætoppe paa den anden Side af Sønder sø.

Nu var Boye 71 Aar, og hans Kone nogle faa

Aar yngre, saa det vilde ikke vare mange Aar, før Alderen gjorde sig saa stærkt gældende, at de ikke kunde bo ene. De kom da ned paa Øster Teglgaard, som Jens Georg havde købt. Han boede der ikke endnu den Gang, men inde i Byen ved sin Forretning paa Hjørnet af Vestergade og Sct. Mikkelsgade.

Oldefar og Oldemor fik Lejlighed i den nordre Længe, den saakaldte Forpagterbolig. Hovedbygningen – den med Spiret – blev først bygget, da Raadmanden flyttede derud.

Det var omkring 1850, at Joachim og Ane flyttede ind til Teglgaard.

Jens Georgs Datter *Laura*, senere gift med Højesteretsadvokat Sophus Nellesmann, skriver i sine Ungdomserindringer om, hvorledes Familien fra Købmandsgaarden om Søndagen tog ud til Bedsteforældrene paa Gaarden. Saa fik de The med Nelliker i hos Bedste. Det med Nelliker i The var en gammel Skik; det gav Theen en fin Smag. Og Bedste bagte Æbleskiver til dem, og gamle Bedstefar sang for dem. Børnene byggede Huse til deres Dukker ude i Haven og legede Teater med dem.

Baade Oldefar og Oldemor døde paa Teglgaard, Oldefar i 1858 og Oldemor i Decbr. 1868. De blev begravede paa Viborg Kirkegaard. Indtil 1936 var deres Gravplads at se. Gravtuerne var sløjfede, men Pladsen var beplantet med røde Roser, altid velholdt. Pladsen ligger ind mod den østre Kirkegaardsmur mellem Graverboligen og Kapellet. Stedet er nu optaget af andre Grave.

Det var ikke saa faa Børn, disse to Mennesker havde opdraget i deres omskiftende Liv, og der har

altid, saa vidt jeg ved, bestaaet et meget godt Forhold mellem Børnene indbyrdes og mellem disse og Forældrene. Børnene blev paa en Maade opdraget strengt. Der var jo det med Adelsmærket, som Joachim Boye hele sit Liv igennem blev ved at betragte som noget, Slægten skulde holde ren og uplettet. Dette maatte han atter og atter inprente Børnene, undertiden maaske ved Hjælp af en korporlig Revselse — paa godt dansk en Endefuld —, hvis et af Børnene i sit Ukendskab til, hvorledes en Adelsmand havde sig at skikke, var gaaet en Kende over Stregen. Men han brugte ogsaa andre Opdragelsesmetoder, som da Datteren *Johanne Frederikke* — min Bedstemoder — engang som lille Pige var kommen ud i Haven, og Æblerne hang der saa frygteligt fristende paa deres Grene, at Lysten til at smage dem blev alt for stor til, at hun kunde staa imod, skønt hun havde faaet streng Paabud om ikke at røre dem og langt mindre smage dem. Hun kiggede sig lidt om. Mon Far og Mor skulde se det?.. Nej, hun saa ingen, og i næste Øjeblik havde hun en af de forbudne Frugter i sin lille Hanad. Men Faderen havde alligevel set det. Han skændte ikke, og han slog ikke, men han var gaaet ind i Stuen og havde af Papir klippet en lille Pige, som stod og rakte efter Æbler i et Træ. Dette viste han Barnet. Naar Bedste som gammel Kone kunde huske denne Tildragelse saa tydeligt, havde den nok haft den Betydning for hende, at hun efter den Tid nok skulde lade Æblerne hænge i Fred.

Saa meget er vist: Vi, der har kendt nogle af de gamle Boyere, maa indrømme, at de beholdt noget af den gamle Adelsaand i sig, og at Pligt og Æres

følelse sad dem dybt i Blodet. Angaaende Boyernes Forhold over for andre da tør det vist betragtet som en Kendsgerning, at de gennemgaaende kom godt ud af det med de Mennesker, som de færdedes imellem, hjælpsomme, venlige og muntre, tit spøgefulde, som de var. De var jævnt veltalende og hurtige til mundrappe Svar. Deres Ord havde Vægt, og deres Mening blev sagt lige ud uden Omsvøb! saa maatte Folk tage Ordene, som de nu var faldne — de toges ikke tilbage. De kunde hurtigt blive vrede, men var da ikke skældende og smældende, snarere „snurregale“ eller „mugne“. Men naar de saa fik Lov til at gaa og sunde sig lidt, var de snart igen de samme rare og gemytlige Mennesker som før.

Af Skikkelse var de ikke høje, nærmest under middel, men ranke og tætbyggede med en noget stram Holdning, ikke særligt brede. Blondt Haar ofte let kruset. En noget blegfed Ansigtssfarve og med Anlæg for Hængekæber. Men Tegnet paa den rigtige Boye, det er dog den krumme Næse! Ak ja den krumme Næse — hvor har den ofte været Genstand for Omtale i Familien.

Trods deres Lige fremhed, og skønt de var langt fra at være hovne eller saa ned paa andre Mennesker, sad der dog en lille Smule i dem af dette — nedarvet gennem Fædrene — at de andre var nu en gang „de andre“. Der skulde være et lille Skel, for at „Standen“ kunde bevare sin „Prestige“.

Vi skal nu se, hvordan Børnene klarede sig, da de blev voksne.

Johan Frederik, den ældste af Flokken, købte 1842 en Hedejendom i Frederiksmose (Stenrøgel) i Kraegelund Sogn. Der var ikke Penge til at købe Gaard

paa bedre Jorder, og saa tog Johan Frederik fat paa Hedeopdyrkningen. Der kom trælse Aar for ham og hans Hustru, Johanne Kathrine Thomasdatter — og ligesaa for deres Børn. Tilmed var Johan Frederik ikke saa klog paa Landvæsen, som han selv kunde ønske sig at være. Det ser man af, at han, samtidig med, at han ansøger det kongelige Landhusholdningsselskab om en Plov, ogsaa beder om, at der „naadigst maatte vorde ham tilsendt een eller flere Bøger, der kunde vejlede ham i Henseende til den Fremgangsmaade, han ved at opbryde og fremdeles behandle sine Marker bedst maatte følge“.

Det var ikke nogen lille Ejendom, Johan Frederik havde, 250—300 Tønder Land, som bød ham „Genstand nok“ for hans Virkelyst, som han skriver i ovennævnte Andragende. Der var baade Tørvejord og Mergel paa Ejendommen. Og da der var gaaet 3 Aar, havde han kørt 5500 Læs Mergel ind paa sine Marker. Han havde Orden i sine Sager; han førte Regnskab og skrev op, hvad han foretog sig. Men sikken et Slæb, den Mand har haft! Foruden Hededyrkning havde han forsøgsvis afvandet 9 a 10 Tønder Land for at se, om der kunde dyrkes Korn der. — Som Trækkraft havde han fire Stude. Gaarden brændte i 1850.

Sliddet paa den magre Gaard blev ham dog for meget. Han søgte og fik Stillingen som Skovløber i Vindum Skov. Her boede han i nogle Aar, og da hans Kone døde, kom han ind paa Randers Hospital, og her boede han til sin Død.

De havde mange Børn, hvoraf nogle rejste til Amerika. Et af dem, Sønnen Jens, blev Borgmester i Byen Alberta i USA. Det ældste af Børnene, Hart-

vig, fik en Landejendom i Hesselskov, ogsaa i Krage-
lund Sogn. En Søn af ham blev Smed i Brokhuse
i Vinderslev, og hans Søn igen fotsætter nu med
Faderens Forretning.

Det næstældste af Joachims Boyes Børn var *Jens
Georg*, bedst kendt under Benævnelserne Raadmand
Boye. Under det Navn blev han godt kendt, ikke
blot i Viborg og Omegn, men ogsaa ude over store
Dele af vort Land.

Georg Boye havde noget af Eventyrets Glans over
sit Liv. Den lille fattige Dreng fra Gødvad, som
Fasteren for en Tid tager til sig i sit Hjem i Al-
mind, maaske for, at Forældrene ikke skulde have
saa mange smaa Munde at mætte, kommer i Handels-
lære, bliver indehaver af sin Principals Forretning,
Raadmand, Brandmajor, køber en lille Gaard, køber
mere Jord til, saa det bliver en stor Gaard, bygger
Hovedbygning som et lille Slot med Trappegavle
og Taarn med Spir. Hans Arbejde udadtil var enormt.
Han var en af Pionererne for Anlægget af Esbjerg Havn
og for Gennemførelsen af Løgstør Kanal, og mange
andre Opgaver viede han sine Kræfter. Ja der menes
endog, at Oberst Dalgas, da han arbejdede som En-
treprenør ved Anlæggelsen af Viborg-Randers Lan-
devej, under en Samtale med Boye af denne fik Ide-
en til Hedernes Beplantning, (Illustreret Familie-Jour-
nal Nr. 36 1902“). Hvis dette er Tilældet, kan man
nok med Rette sige, at den „lille Folkevandring) om-
kring 1800-Tallet fik virkelig Betydning for Landet.
Han syslede ogsaa med Planer om at gøre Viborg
til en Havneby ved Gennemførelsen af en Kanal
mellem Hjarbæk og Viborgsøerne. G. Boye bar
Ridderkorset til sin Død.

Georg Boye var gift to Gange. Første Gange med Wilhelmine Petra Wilchens, født i Aalborg 1813. De havde 3 Børn, Sønerne Christian, der døde som Student 20 Aar gammel, og Wilhelm, samt Datteren Laura. — Wilhelm blev Kulgrosserer i Aarhus. Firma Boye & Watt. Han blev gift med en Datter fra Allingskovgaard i Grønbæk Sogn, Marie Nellesmann, Marie døde i Aarhus 1932 efter at have været Enke i mange Aar.

Wilhelm Boye og Marie havde to Børn: Georg, Fuldmægtig i Kolding, og Wilhemine, gift med sin Fætter, Direktør Olaf Scavenius Nellesmann i Næstved.

Det tredje af Raadmandens Børn var Datteren Laura, som blev gift med Højesteretsadvokat Sofus Scavenius Nellesmann, Ejer af Allingskovgaard, Allingsgaard og Alling Mølle. I dette Ægteskab var der 5 Børn:

Laurits Georg Hyphoff, født 1868, Løjtnant ved Husarerne og Ejer af Allingskovgaard.

Ingeborg, født 1869, død 1890.

Harald, født 1872, død 1908 som Fuldmægtig i Forsikringsselskabet „DANMARK“.

Olaf Scavenius, født 26. 12. 1878, gift med Wilhelmine Boye, født 6. Maj 1877.

En Søn af Fuldmægtig Boye, Kolding, Havearkitekt Georg Johannes Wilhelm Joachim Hartvig Boye er i Besiddelse af den lille Sølvske, som Johan Georg von Boye, hans Tipoldefader, havde faaet med sig hjem efter Optællingen paa Tüschow.

Raadmand Boyes anden Hustru var fra Ansgaard i Ans. Hun hed Kirstine Finderup. Hun døde vist

nok i 1863 og blev kun 34 Aar. Raadmanden døde paa Øster Teglgård 4. Februar 1904.

Som Nummer 3 af Joachim Boyes Børn kommer *August*. Han blev Købmand i Viborg og senere Bestyrer af Bryggeriet „CERES“ i Aarhus, hvor han døde i 1867. Han blev begravet paa Hammershøj Kirkegaard i sin Hustru Marie Lottrup's Familiegravsted.

De havde kun eet Barn, en Søn, *Ole Christian Secher*, som blev Lærer i Vejen. Død 1913.

Saa var der *Marie Karoline*, som var født i Rødsbæk 1817. Hun blev gift med Ejeren af Katballegaard i Lysgaard, Peter Knudsen, der stammede fra Kirkegaard i Ikast. Han døde paa Katballegaard 1864. Sidst i Halvfjerdsene solgte Marie Gaarden — de ejede ogsaa en Tid Lysgaardgaard og drev dem samledede — og købte Gaarden Lindholt i Tvis ved Holstebro. Denne Gaard havde de ikke i ret mange Aar, før de solgte den — jeg tror, den blev byttet med Mønsted Kirke.

Fra Lindholdt flyttede Marie til Aalborg, hvor hendes ældste Søn *Christen*, som havde bestyret Gaarden efter Faderens Død, havde faaet en Forretning.

Men det blev Viborg, der blev hendes Alderdomsæde. Hun har nok længtes hjem til sin Slægt og sine Venner paa denne Egn. I Omkring 30 Aar boede hun i Viborg, de sidste Aar i Ibsgade Nr. 10. Fru Knudsen var en fin og hyggelig gammel Dame. Hun havde det saa pænt i sit Hjem med de mange gamle Ting. Tit sad hun paa en lille Forhøjning ved Vinduet og syede eller strikkede. Saa havde hun sin lille hvide Kappe paa Hovedet. Naar vi kom til Byen, vilde vi gerne ned at se til hende. Hun var al-

tid god og venlig mod os, den lille Tante Marie, som vi kaldte hende.

Hun døde i Nr. 10 som Viborg Bys den Gang ældste Kvinde og blev begravet i Lysgaard. Hun var trods sine 95 Aar forbavsende rask og usvækket til det sidste.

Marie og Peter Knudsen havde 4 Børn, alle Sønner. Den ældste, Christen, født 1851, bestyrede efter Fædens Død Katballegaard for Moderen, drev derefter Forretning i Aalborg og rejste senere til Norge. Han kom tilbage til Aalborg efter mange Aars Forløb og døde der 1922. Hans Kone, Thora Pedersen, var fra Bornholm. Ægtefællerne levede i mange Aar ikke sammen. Thora boede i København, hvor hun døde i 1930.

Christen og Thora havde to Børn: Peter, Grosserer i København, død 1919, og Claudia, død som Sygeplejerske i Nykøbing Sj. Begge var de ugifte.

Broderen *Anton* kom i Handelslære hos Boye & Watt i Aarhus. Senere kom han paa Forretningsrejse til England og bosatte sig der. Han blev Agent for De forenede Dampskibsselskaber med Domicil først i Newcastle og senere i Manchester, hvor han fik overdraget det danske Konsulat. Han blev gift med en Englænderinde, Jenny Jourries. Men trods det, at han saa at sige blev Englænder, blev han stadig ved at føle sig stærkt knyttet til sit Fædreland, ja han var endda meget stærkt nationalpræget. Baaede Anton og hans Kone og Børnene kom jævnlig til Danmark paa Besøg og befandt sig godt herovre. Især elskede Anton at tage en Tur gennem Dollerup og Lysgaard, hans Barndoms Egn. — De havde fire Børn: Eric, Allan, Harold og Duncan. *Allan* dræbtes

under Krigen 1914—18 i Argonnerskoven i Frankrig, men hans Lig blev ikke identificeret.

Den tredie Broder, Kristian, blev Købmand i Abildøre ved Nykøbing paa Sjælland, hvor han døde 16. September 1930. Han havde lært Handelen i Viborg og kom som ungt Menneske til Rønde og Følle paa Djursland som Kommis — eller som det dengang hed: Krambodsvend. Omkring 1890 overtog han en Forretning ved Sidinge Dæmning ved Lammefjorden. Senere flyttede han til Abildøre. Ved Dæmningen var han samtidig Ekspeditør for Damperen, som løb mellem Holbæk og Nykøbing. Han drev en efter Pladsens Størrelse betydelig Forretning, idet han foruden med Kolonialvarer ogsaa handlede med Foderstoffer, Kul, Tømmer, Mursten m.m. Hans Kone, Caroline Jensen, var fra Moesgaard ved Sparkjær. Hun døde for nogle faa Aar siden. Deres Børn, Aage og Edith, er begge gift og bor paa deres Barnedomsegn.

Den yngste af Marie Knudsens Sønner, Georg, lærte Landvæsen paa Vinderslevgaard og kom derefter til Mejerivæsenet, ved hvilket han arbejdede i nogle Aar, dels i Sønderjylland, og dels paa Øerne. Senere tog han fat paa Gartneriet, som han drev baade herhjemme og i Norge, hvilket Land han har gennemrejst paa Kryds og tværs lige fra Kristianssand til Hammerfest og fra Nordhavskysten til den svenske Grænse. Da han kom tilbage til Viborg, forpagtede han Asmildkloster Gartneri og boede hos sin Moder til hendes Død. 1915 købte han Viborgs mindste Hus, Ibsgade 28. I 1940 kom han ind paa de gamles Hjem i Byen. Han er ugift. Han holder meget af sin By og følger godt med i, hvad der fore-

gaar her. For mange Aar siden tog han en Tur til England for at besøge Broderen. Han rejste over Tyskland og Holland.

Det femte af Joachim Boyes Børn, Datteren *Mette Cathrine*, er født i Naaege, Linaa Sogn, 2. 11. 1819, og hun blev konfirmeret i Svostrup Kirke. Om hun har tjent der paa den Tid, eller Forældrene en kort Tid har boet der paa Egnen, skal jeg ikke kunne sige. Hendes første Mand hed Michel Sørensen Hvorslev; han var fra Elsborg. De boede først i Højbjerg, men efter Mandens Død flyttede Trine til Thorning i et Hus i Thorning Skov ved Vejen fra Thorning til Impgaard. Her blev hun gift med Jens Johansen Berg. Senere flyttede hun til Almtoft, efter at hendes Søn Joachim havde faaet Lærerembedet der. Hun døde 20. 4. 1896 i Kjellerup.

Trine og Michel Hvorslev havde adskillige Børn. Det ældste af disse, Sønnen *Thomas*, havde en Ejendoms i Højbjerg eller Elsborg. Hans Kone hed Trine Døhr. En stor Del af sit Liv henlevede han som Enkemand med Ansættelse som Fodermester paa forskellige store Gaarde saavel i Jylland som paa Fyn. Sine sidste Aar tilbragte han i et lille Hus i Udkanten af Thorning Skov. De havde en Datter, *Kathrine*, som blev gift med en Karetmager Andersen i København.

Den ovenfor omtalte Søn *Joachim* lærte Gartnervet og blev Herskabsgartner i Odense. I Trediveaarsalderen kom han paa Gedved Seminarium, hvorfra han tog Lærereksamen i 1885. Blev saa Lærer i Almtoft og senere i Kjellerup. Efter at han langt oppe i Aarene havde taget Afsked med Lærergerningen, fik han Stillingen som Hospitalsforstander ved Hør-

ning Hospital paa Randersegnen og Organist ved Hørning Kirke. Han døde i Randers 24. 7. 1928 i en Alder af 77 Aar. Hans Kone, Mine Nielsen, er fra Levring Vesterskov og døde i Randers Vinteren 1946. De havde 6 Børn: Kathrine, Maren, Agnes, Lydia, Rigmor og Peter Boye.

Joachim Hvorslev var en Mand med mange Interesser. Han var saaledes en udpræget Husflidsmand og kunde bl. a. udskære de smukkeste Ting i Træ. Ogsaa Biavlen havde hans Interesse. Han var Indehaver af Dansk Husflidsselskabs Sølvmedaille og af Dansk Biavlerforenings Broncemedaille. Han var en stærkt religiøst præget Personlighed, der tog levende Del i Indre Missions Menighedsliv paa hans Egn. Hans Moder havde været en af Pionererne for Indre Mission, og hun havde sat sit dybe Præg paa hans Tanke- og Følelsesliv. Hans Valgsprog var: Jeg kan aldeles ikke sørge bedre for mig selv, end naar jeg lever til min Næstes sande legemlige og aandelige Velfærd.

Joachim og Mine havde seks Børn: Fem Døtre og Sønnen Peter Boye, der blev Sognepræst i Jels (Sønderjylland). Af Døtrene blev den ældste, Kathrine, gift med Redaktør Vestergaard i Ribe (Lokalredaktør af „Vestkysten“), Agnes med Lærer Vedsted paa Lolland, der blev Lærer for Digterpæsten Kaj Munk og fik en betydelig Indflydelse paa hans Udvikling, ligesom to andre Døtre, Maren og Rigmor, ogsaa blev Lærerhustruer, bosat i samme By (Lime ved Mørke), medens Datteren Lydia blev ansat og i mange Aar knyttet til et Dagbladskontor i Randers.

Amalie, født i Højbjerg 11. 11. 1843, blev 21. 8.

1866 viet i Thorning Kirke til Peter Johan Würtz fra Demstrup. De havde 2 Børn: Marie og Adolf.

Georg, blev født i Elsborg, hvor Trine og Michel ogsaa boede i nogen Tid. Han blev Købmand i Aarhus, hvor han døde 10. 7. 1940. Han var gift med Charlotte Gross, hvis Slægt var hjemmehørende i Pommern. De havde fire Børn: Michael, Charles, Lucie og Johanne.

Som Nummer 5 af Hvorslevbørnene fra Thorning Skov kommer *Søren*, Snedkeren i Rindsholm. Hans Kone, Cathrine Hermann, var fra Firehuse i Frederiks Sogn. Søren var meget snild til at fremstille alle Slags Trævarer, noget der ligger for de fleste af Hvorsleverne. De havde 9 Børn, men de 5 døde i Børnearene. De efterlevendes Navne er: Andreas, Adolf, Johannes og Marie. Andreas blev en fin Violinbygger og drev i mange Aar Forretning i Guldsmedgade i Aarhus. Adolf tog i 1904 Lærereksamen fra Ranum Seminarium og virkede i 40 Aar som Lærer ved Aarhus kommunale Skolevæsen. Han udfoldede i nogle Aar en ikke ringe Virksomhed som Forfatter af topografiske Afhandlinger og mindre Noveller i Uge- og Dagblade, ligesom han tog levende Del i det dansk-kulturelle Arbejde for Sønderjyderne og for Udbredelsen af det internationale Verdenssprog Esperanto. Johannes blev Landpostbud i Thorning. En Søn af ham var Sekretær i Finansministeriet, cand. jur. Laurits Hvorslev, der den 19. September 1944 blev myrdet af Tyskerne, mens han varetog sin Tjeneste i Ministeriet.

Endnu en af Hvorslevbørnene fra Thorning Skov gik Lærervejen, nemlig Sønnen *Johannes Frederik*. Han fødtes i Elsborg den 10. 7. 1859 og tog Lærer

eksamen fra Blaagaard Seminarium i 1882. Han virkede i 41 Aar som Førstelærer og Organist i Rimsø ved Grenaa, fra hvilket Embede han tog sin Afsked i 1929 og rejste saa til Aarhus, hvor han boede først i Sølvstgade og senere i Mejlgade. Her døde han 30. 11. 1935. Hans Kone, Signe Danielsen, var født i Vesterborg paa Lolland. Hun overlevede i nogle faa Aar sin Mand. De ligger begravet paa Vestre Kirkegaard i Aarhus. Hans Valgsprog var: Lær godt af ondt. Herren er min Hjælper.

Ogsaa Johannes var i religiøs Henseende dybt præget af Moderens Personlighed og sluttede sig nær til indre Mission. Han havde en meget stor Interesse for vore gamle Kirkebygninger og skrev i Grenaa Folketidende en Række fortrinlige Afhandlinger om disse.

Johannes Fr. Hvorslev er, saa vidt vides, den eneste af Slægten, som har besøgt dens Hjemstavn i Mecklenborg. Han arbejdede meget med at samle Oplysninger om Boyernes Herkomst og Levnedsløb. I 1913 tog han ned til Mecklenborg, og det er interessant at læse de Breve, som han dernede fra skrev til forskellige herværende Slægtninge.

Han havde, før han rejste, staaet i Brevveksling med Pastor Buhr i Granzin, Sognet, hvori Godset Tüschow ligger, Amtshauptmandens Gaard og Hjem. Og da han kom derned, fulgte Præsten med ham paa Kirkegården og viste ham Amtshauptmandens Gravsted. Kisterne havde staaet i et pænt lille Mausoleum, som fandtes der endnu, men var bleven fjernet og nedgravet paa Kirkegården. Der var plantet Træer paa Gravene. Inde i Kirken saa han den Herskabsloge, hvori vore Forfædre sad, naar de

var i Kirke. Johannes Hvorslev saa Kirkebøgerne og nogle gamle Krønikebøger og fandt i disse en Del af Interesse for hans Forskning. Han besøgte ogsaa Tüschow og var til Frokost hos Ejeren, Major von Hennings. Han saa Voldgravene omkring Amtshauptmandens gamle Gaard, og han fik at vide, at denne i 1725 havde overtaget Gaarden fra Svigerfaderen for 18000 Rigsdaler, og at hans Enke, Hahn, i 1763 havde solgt den til von Stern, i hvis Families Besiddelse den var til første 1. Juli 1913, da von Hennings købte den for 1¼ Million Reichsmark.

Johannes Hvorslev og Signe havde 4 Børn; Christian, Sofie, Albertine og Adolf. Førstnævnte er Dr. phil. og Lektor ved Gl. Hellerup Gymnasium.

Det yngste af Hvorslevbørnene var *Michael*, født i Levring 28. 3. 1863. Han blev Forstmand som Bedstefaderen Joachim Boye, Plantør paa Allingskovgaard med Bopæl paa Allinggaard. Senere drev han i nogen Tid Vinderslev Teglværk og døde som Vært paa Turisthotellet i Ry i 1903. Hans Kone, Ane Broberg, var fra Gaarden Lille Mølle i Levring. Her boede hun efter sin Mands Død og døde nogle faa Aar senere.

Deres Børn er: Juul, Andreas, Laurits og Ketty. Juul blev en dygtig Ingeniør, og saavel han som Broderen Andreas drog til Amerika og kom begge til paa amerikansk Side at deltage i den store Verdenskrig, medens Broderen Laurits overtog Fødegarden i Levring.

De tre yngste af Joachim Boyes Børn var: Johanne Frederikke, Rudolf og Arner.

Johanne, min Bedstemoder, fødtes paa Gødvad-

gaard 13. 9. 1821. Det var hende, der — som tidligere meddelt — var paa forbudne Veje i Frugthaven. Hun var forøvrigt i sin Barndom ude for en Oplevelse, som heldigvis ikke er helt almindelig. Hun blev stjålet! — Hun gik en Dag uden for Hjemmet i Gødvad og legede, og da Familien vilde se efter hende, var hun borte, Man kaldte og søgte, men Hanne hverken svarede eller viste sig. Forældrene kom da til at tænke paa, at de lidt før havde set en Flok Zigeunere komme dragende forbi med Retning mod Øst. De skulde da vel aldrig have taget Hanne med sig—?, noget, som den Slags Folk havde Ord for at kunne finde paa. En Mand kom til Hest og jog ad Aarhus til, og han indhentede Truppen ved Høver Kro, midtvejs mellem Silkeborg og Aarhus. Jo, ganske rigtigt — der sad Hanne godt fornøjet i sin nye „Familiekreds“. En af Zigeunerne havde hende paa Skødet og gav hende Sødsuppe. Men dermed endte ogsaa Bedste sin første Udflygt. Som ung Pige kom hun ud at tjene hos sin Broder Johan Frederik i Kragelund. Her kom en Dag en omrejsende Hosekræmmer ind for at sælge sine Uldvarer. Manden var Mikkell Thomsen fra Thorning, hvor han bestyrede sin Moders Gaard, Lille Impgaard, men drev ved Siden af en Del Handel. Om Beboerne i Kragelundgaarden fik noget vides ikke; men det gjorde Mikkell, for Hanne gav ham „sin Haand og sit Hjerte“. Deres Bryllup stod hos Johan Frederik i 1844. Efter Sigende skal Bedstemoder tidligere have været forlovet med en Karl fra Linaaegnen, som druknede i Silkeborgsøerne. Det unge Par boede en kort Tid i et lille Hus mellem Kroghøj og Impgaard, Huset er for-

længst borte. Men det blev i Lille Impgaard, de fik deres varige Hjem. Der lagde de deres store Livsarbejde ved Gaards og Forretnings Drift. Der havde Bedstefader sin Købmandshandel, sit Savskæreri og Teglværk, og der fremtryllede Bedstemoder en Have, der ikke blot blev en Pryd for Ejendommen, men hvis Ry gik vidt omkring, og der holdt de deres store Familiesammenkomster, og alle var velkomne i deres Hjem. Mikkell Impgaard og Madam Thomsen var Yndere af det, vi i vore Dage kalder „aabent Hus“. Men her døde ogsaa Mikkell i en forholdsvis ung Alder 1879. Gaarden blev en Tid efter solgt, og Bedstemoder tog Ophold hos mine Forældre, Joachim og Margrete Thomsen i Regnhøjgaard i Thorning. Da Fader i 1892 solgte Gaarden og flyttede over i Kjærsholm Skov, fulgte Bedste med der til, og her døde hun i 1898.

Fader, *Andreas Joachim Hartvig Thomsen Mikkelsen*, blev i 1877 gift med Edel Margrete Madsen fra Sønder Hvam i Borbjerg Sogn ved Holstebro. Fader døde Juleaftensdags Morgen 1892. Vi har været syv Søskende: Mikkell, Johanne, Mads, Elise, Holger og Joachimmine.

Joachim Boyes Søn *Rudolph* var Smed. Han begyndte som saadan i Them, kom saa til Hvam i Vium Sogn og blev endelig Smed paa Herregaarden Aunsbjerg, hvor han boede ved den gamle Smedie i Udkanten af Aunsbjerg Skov. Hans Kone, Marie Knudsdatter, var fra Kølsen i Vorde Sogn. Som ældre flyttede de til Rødkjærsbro, og da Niels Rudolph ikke længere magtede at svinge de store Hammers, fik de en Forretning i Byen. Her døde Rudolph

i 1910 og Marie i 1921. De er begge begravede paa Sjørslev Kirkegaard.

En Sommerdag i Fjor besøgte jeg Smed Boyes Sønesøn, Rudolph Boye i Sinding. Rudolph viste mig blandt andre gamle Ting sin Bedstefaders Forretnings Hoved- og Kassebog fra hans Aunsbjergtid. Meget akkurat er den ført. Smed Boye maa have været en meget renlig Mand. Der var ingen „Smedefingre“ i Bogen — han har vasket Hænderne, før han gav sig i Lag med Bøgerne. Pudsigt nok saa jeg ved samme Lejlighed, hvor meget Familien havde givet til mine Forældres Bryllupsgave! Der staar i alt Fald under en Dato nogle Dage før Brylluppet paa en af hans Søskendes Konto: Udlagt til Brudegave 7 Kr. Det kunde blive en ret god Gave, hvis de alle har givet 7 Kr. hver. Men *hvor* Boyernes Gave har bestaaet, vides ikke. Rudolph har været god mod sin søn Joachim, da denne laa som Dragon i Randers. Sønnens Konto lyder paa mangt et Hvedebrød og mangt et Sigtebrød, ligeledes paa adskillige Pund Smør. Han har ikke faaet „skrabet“, Brød — hvis han da ikke har givet Smørret til en Del af Kammeraterne, som havde mindre, hvad der godt kunde ligne Joachim Boye. Forældrene vilde være gode mod Deres Søn, deres eneste Søn, der tilmed sikkert havde været „Fars Stolthed og Mors Glæde“. Og Joachim var dem til Gengæld en god Søn.

Joachim overtog Pladsen som Smed paa Aunsbjerg efter sin Fader, men døde allerede 1905. Hans Hustru Kirstine Jensen købte da en Ejendom i Sinding. Der døde hun 1930. De havde 4 Børn: Rudolf, Marie, Søren og Margrethe

Af Rudolf Boyes to Døtre blev Eline gift med Niels Jeppesen. De havde en Tid Restauration „Du Nord“ i Viborg, senere Gaarden Bilstrupgaard i Skive Landsogn, hvor de begge døde, Niels i 1924 og Eline flere Aar efter. De havde ti Børn, af hvilke nogle er i Amerika: Marie, Christian, Agnete, Holger, Mathilde, Margrethe, Niels Christian, Joachim, Dagmar og Osvald. De har med Undtagelse af Marie antaget Navnet *Dörchen*.

Den anden af Døtrene fra Aunsbjerg Smedie, Ane, der er født 1860, blev gift med Lærer Rasmussen i Brandstrup, senere i Knudsbøl, Jordrup Sogn. Her døde Lærer Rasmussen, og Ane flyttede saa til Rødkjærsbro igen, hvor hun havde Forretning sammen med sin Moder. Hun døde omkring 1940 og blev begravet i Jordrup. — De havde 3 Børn: Astrid, Viggo og Christian.

Som den sidste af den gamle Indvandrers Børn kommer Familiens lystige Fyr og Spilopmager, *Arner*, — atter en Forstmand. Arner Boye var Skovfoged i Ulvedals Plantage i Udkanten af Thorning og Frederiks Sogne.

Mærkeligt med alle de „Skovmænd“ i Familien! Den gamle Jochum Boye var Skovfoged, to af hans Sønner ligesaa, en Dattersøn (Michael Hvorslev) Plantør. Bedstemoder i Impgaard, der ganske vist hverken var Skovfoged eller Plantør af Navn, udfoldede i høj Grad en Plantørs Virke, idet hun kun med sin Tjenestepige til Hjælp plantede de saakaldte Impgaard Graner, den ikke saa helt lille Plantage oppe efter Impgaard Mose til. Og hvis det er sandt, hvad der fortælles, at Raadmand Boye gav Ideen til de jyske Heders Beplantning, saa kan

man vel ogsaa nok fastslaa, at ogsaa han havde Interesse for Begrebet Skov. — Arner døde i Viborg 1891. Hans Kone, Christense Agerschou, var fra Farsø Skole, hvor hun var født 1827. Hun døde i Horsens 1915. Begge ligger begravede i Viborg.

Der kunde fortælles meget mere om den gamle Boyeslægt. Jeg vil dog indskrænke mig til nogle afsluttende Betragtninger og til Gengivelse af nogle faa Arkivdokumenter.

Der menes, at Agernet i Boyernes Vaaben skulde betyde „Herre til store Skove“, og at Slægtens Hjemstavn skulde ligge langt Syd paa i Tyskland. Ligesledes, at selve Navnet Boye skulde være afledt af Trænavnet Bøg, og at Agern og Bog nævnes sammen skulde være noget i Retning af en Hentydning til de fremherskende Træsorter paa de Egne, hvor de forskellige Slægtsgrene havde haft Domicil. Forøvrigt skal her anføres, at Vaabenet eller et af disse — der var nemlig flere saadanne, idet flere af Slægten førte sit eget Vaabenmærke — har været indmuret ud til Gaden paa en gammel Stiftelse i Mariøgaden i Flensborg. Da Stiftelsen blev nedrevet omkr. 1925, blev Stenen udtaget og findes nu i Kælderen under Musæet.

Jeg husker fra min Drengetid, hvordan der en Tid gik vilde Rygter om den Arv fra Tyskland, som vi skulde have Andel i. De voksne var vel nok klar over, at det kun blev til „Skrig og ingen Uld“, men vi Børn udmaalede i vor Fantasi, hvor herligt alt skulde blive, naar vi fik denne Velstand til Huse. Vi maatte absolut blive Millionærer alle til Hobe! Og jeg husker, at jeg lovede en ung Pige i Nabolaget, at jeg den Dag, Pengene kom, skulde

komme løbende over Engen med et Lommetørklæde fuldt til hende. Den Dag skulde der ingen Smaaligheder være!

Pengene, der spøjte, var de 30,000 Thaler, som Tipoldefar ikke havde faaet af sin Arv — i danske Penge 120,000 Kr.. Og de kunde have formeret sig til en ret betydelig Sum i de ca. 150 Aar, der siden da var gaaet. Saa det var ikke sært, vi Knægte var spændte paa Udfaldet. Men det gik her som med saa mangen „Arv fra Amerika“.

Oldefar og Oldemor skiftede jo jævnligt Opholdssted. Jeg gengiver her følgende Flyttebeviser:

Nærværende Ægtefolk Jochum Hartvig Boye og hans Hustru Ane Jensdatter, der har boet som Forpagterfolk her i Them Sogn i en 10 Aar, men som nu forlader os for at søge deres Brød i Gjøvdal Sogn og Bye, have som duelige, flittige, ordentlige og velvillige gode Mennesker stedse været velagtede og yndede i Menigheden, saa jeg som deres Sognepræst meget ugjerne seer deres Afrejse her fra Sognet.

De communicerede her sidste 15. April. Deres fremdeles Lykke og Velgaaende er mit Ønske og vil glæde mig.

Them Præstegaard, d. 14. Maj 1821.

M. Asmussen.

Indbemeldte Jochum Boye har opholdt sig her ved Silkeborg og paa Godset i en Tid af 15 Aar, de første 5 Aar som Arbejtsmand i Skovene og som Pramfører, de sidste 10 Aar været Forpagter af Rødbækhus i Sønderskoven og tillige Skovfoged sammesteds og har stedse i et og alt vist sig flittig, tro og ordentlig i enhver Henseende, hvilket herved bevidnes.

Silkeborg, 16. Maj 1821.

Petersen, Forvalter.

Ovenstaaende Gaardmand Jochum Hartvig Boye og Hustru Ane Jens Datter har i en Tid af 3 Aar opholdt sig her i Sognet. Deres Forhold har stedse været sømmeligt og ustraffeligt.

De communicerede sidste Gang i Gjødvad Kirke Palmesøndag 1824 og er nu førte til Afgang herfra til Skaarup (Skorup) Sogn.

Gjødvad Præstegaard, d. 2. Marts 1824.

*J. P. Schou,
Sognepræst.*

Lige saa nødige som Hr. Pastor Asmussen i Them vilde have mistet disse meget skikkelige Folk fra hans Sogn, lige saa nødig vilde jeg, at de skulde have flyttet fra Tvilum Sogn, hvor de havde boet som Husfolk i Sminge i over 7 Aar og erhvervet sig min og alle retskafne Menneskers Agtelse. De nød den hellige Nadvere sidste Gang i Tvilum Kirke i Foraaret sidst afvigte.

De medbringe 3 Børn, som er født i Tvilum Sogn, nemlig: Niels Rudolf, født 16. Februar 1825 Jens Arner, født 25. Maj 1828 og Carl Adolf, født 21. Juni indeværende Aar.

Held og Velsignelse ønskes deres Fremtid.

Skorup, den 27. December 1831.

(Navn ulæseligt)

Formeldte Joachim Hartvig Boye og Hustru Ane Jensdatter forlader nu Menigheden med velfortjent Vidnesbyrd om agtværdigt Forhold. De communicerede afvigte Foraar og afgaar nu til Asmild Sogn.

Linaa Præstegaard, 29. Oktober 1843.

Balslev (?)

Forevist og anført paa Asmild Sogns Tilgangsliste.

Ursin.

Og endelig Johan Georg von Boyes Afskedsbevis fra aktiv dansk Militærtjeneste (i Oversættelse fra Tysk):

Vi Frederik den Femte, af Guds Naade Konge til Danmark, Norge Vender og Gother, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn

og Ditmarsken, Greve til Oldenburg og Delmenhorst m. m. gør hermed villerligt, at Foreviseren af dette, Adelsmanden, vor kære tro Johan Georg von Boye, der en Tid lang har staaet som Vagtmester ved vort første fynske Regiment til Hest, sig ogsaa umiddelbart ifølge sine Foresatte i alt forefaldende har forholdt sig godt og berømmeligt og har gjodt Fyldest i de ham paahvilende Pligter. Men naar samme nu for at forsøge sig Lykke i fremmed Tjeneste har indgivet sin allerunderdanigste Ansøgning om sin Dimission, og vi ogsaa har indvilliget deri, saa har vi ikke alene tildelt ham dette som aller-naadigst Afskedsbevis og Vidnesbyrd om hans gode Forhold, men vil ogsaa i Kraft af dette benaade ham med Karakter af Lieutenant af Kavalleriet.

Vi beder da venligst, gunstigst og naadigst enhver i Henhold til hans Stands Værdighed, at han ikke alene skænker denne Attest fuld Tillid, men ogsaa lader den nævnte Lieutenant von Boye med samt hans Tjenere og Bagage overalt og alle Vegne sikkert og uhindret passere og være ham i alle Henseender gunstig og hjælpsom; dette til enhver ifølge hans Stands Krav i samme eller andre Omstændigheder at skyldte og at gengælde ved vor kongelige Gunst og Naade, vi til enhver Tid er rede.

Givet under vor kongelige Haand og Segl paa vort Slot Christiansborg i vor kongelige Residensstad Kjøbenhavn den 1. Marts 1758.

Frederik.

Ahlefeldt

En Concept til ovenstaaende Dokument forefindes i Rigsarkivet i København.

Fra Viborg Amt under Besættelsen.

1627–29.

Af Rektor, dr. phil. Kjeld Galster

En Værnemager.

Hans von der Hude var Vinhandler i Viborg, en entreprenant og bjærgsom Person, efter Navnet at dømme Tysker.

Straks Wallensteins Tropper var kommet til Viborg Efteraaret 1627, arrangerede han sig paa en, som han troede, fordelagtig Maade. Han forstærkede sit Vinlager*) og fyldte sin Kælder ved at købe op hos Rasmus Bentsen i Randers ved Borgmestrenes Kaution. Dernæst lod han sætte Vagter ved sine Kælderdøre, hele hans Lager skulde forbeholdes de tyske Officerer. De havde kun at kræve ind her, havde det altsaa betydeligt lettere, end om de ved Trusler skulde fremskaffe den Vin hos Byens Øvrighed, som de – som Besættelsesmagt – mente at kunne kræve.

Men da han mødte med Regningen for den første tyske Officer, Kaptajn Christoffer Rompt, nægtede Borgmestrene at betale.

Han fik saa Kaptajnens Seddel paa, at Borgmestre og Raad skulde forskaffe Vinhandleren hans Betaling, 135 Rd. 22 Sk. De nægtede atter at betale.

I December lod han da Borgmestrene indkalde for den nye Ortskommandant Oberst Jacob v.

*) Herredagens Dombog 29/5 1632 fol. 87.

Strozzi. Han gav dem strengelig den samme Ordre. De svarede, at de ikke kunde udlove en saadan Summa Penge, Dertil lod Obersten svare, at han ikke begærede nogen Betaling af dem alene, men Byen og „Menigheden“ skulde i sin Tid betale det, saaledes som det plejede at ske.

Dette gentog sig under den næste Ortskommandant.

Da heller ikke det nyttede, henvendte Hans von der Hude, hvis Vinlager nu var tømt af de tørstige Tyskere, sig til Hovedkvarteret, til den Øverstbefalende i det besatte Jylland, General Torquato Conti i Haderslev, og fik af ham den Besked, at Officererne skulde forskaaffe ham hans Betaling. Men herved var han lige vidt, for Borgmestrene udlagde Skrivelsen derhen, at Officererne skulde betale ham, og disse tog sig aabenbart ikke af hans Sag, Vinen var jo drukket.

Efter Besættelsen var Summen steget til 598 Rd. Hude krævede ad Rettens Vej sin Betaling og anførte, at han, om han havde villet, kunde have gennemtvunget den under Besættelsen, samt at han havde betalt Kontribution som de andre Borgere.

Sagen førtes lige op til Herredagen, der (29. Maj 1632) stadfæstede Landstingets Dom: Byen frifandtes, idet man ikke mente, at der kunde tillægges de kejserlige Officerers Sedler retslig Gyldighed.

Saa ilde lønnede man altsaa i Viborg Hans von der Hude for hans store Tjenstagtighed.

Tyskertøse.

Der var stor Utilfredshed i Viborg med Boel Skrædderkone og hendes tre Døtre.

Deres Vært Christen Hansen vidnede*), at fra den første Tid, Kejserens Folk kom her til Byen, havde Boel Skrædderkone og hendes tre Døtre, Maren, Birgitte og Margrete, altid været udi Handel med dem baade Nat og Dag, saavel i andre Folks Huse som udi hendes eget og i salig Iver Juels**) Gaard, danset, doublet og sværmet med dem i Spil og Leg og holdt et letfærdigt Levned. Naar Ryttere og Soldater holdt Maaltid i hans Hus, kom Boel og hendes Døtre og bar Resterne hjem.

Niels Jensen Tromslar var tre Gange blevet hentet til Iver Juels Gaard for at koge for Rytterne. Altid havde da Boel Skrædderkone og hendes tre Døtre været hos dem, drukket, danset og sværmet med dem med megen Letfærdighed Natten over, og da han og hans Staldbroder sildig om Natten var udgangen, hørte de, at de havde lagt en Bordkrans paa Skiven og slog derpaa, hvorefter de dansed.

Christen Rasmussen og hans Hustru Maren Christensdatter kunde, før de fire Kvinder kom i letfærdig Omgængelse med Soldaterne, i nogen Maade nyde Rolighed i deres eget Hus, og de gik i Seng i Lovtide. Men siden de kom i med dem, kunde de ikke noksom udsige den Galskab og Letfærdighed, de brugte. Iblandt, naar Rytterne vilde bade, da maatte de begge med stort Besvær bære Ved og Vand til og gøre Stuen meget hed og varm. Saa kom Boel Skrædderkones tre Døtre ind til dem, som de sad nøgne, ti eller tolv sammen, og toed dem med Sæbe og Vand, saa tit, som de bad. Iblandt spurgte

*) Landstingets Dombog A. 1630 f. 649 b. **) Rigsraad Ivar Juel til Villestrup var død 1627. I hans Gaard i Viborg var der aabenbart Indkvartering.

han Rytterne ad, hvorfor de ikke blev i deres Kvarter og gik til Sengs. Da svared de: „Du kan ikke fly os Horer, derfor gaar vi til Skrædderenken og hendes Døtre, der kan vi faa saa mange af dem, som vi lyster.“ De var mange Nætter hos Boel Skrædderkone Natten til Ende, og synderlig en Nat maatte han bære en stor Stob 11 Gange fuld af Øl af hans Hus og ind til Boel; der drak de hendes Skaale. — Da Rytterne skulde drage bort, lod Boel Skrædderkones tre Døtre farve Hønsæg, somme røde, somme blaa og somme grønne og satte deres Navne derpaa og fik Rytterne dem med anden Letfærdighed mere, som ikke alt kunde optænkes.

De synes at være dømt paa Bytinget, men paa Landstinget toges Vidnerne ikke for fulde, da de ikke vidnede om „visse Tid og Sted“, og noget Sladder er der vel ogsaa med (en Del er udeladt her.) Men alligevel er det umuligt at tro paa deres Dyd. Boel og de tre Døtre syede og vaskede for Soldaterne, som kom der i Huset, drak og svirede, de natlige Drikkelag med Dans benægtes ikke, det Liv kan ikke have ført Boel Skrædderkone ind paa Dydens Bane. De tilhørte utvivlsomt det lette Kavalleri i Viborg.

En ung Falskmøntner.

Knud Gyldenstjerne, Lensmanden paa Hald, giver (17 December 1630) Kansleren følgende Meddelelse:*)

„Nu kom Delfogeden af Rinds Herred herind til Bordet og havde en liden Dreng med sig, er ikke uden 12 Aar gammel, som havde møntet falsk Mønt,

*) Indkomne Breve til danske Kanc.

og havde han Mønten med sig saavel som og Formen, som han haver møntet den udi . . .*) og beretter samme liden Dreng, at han haver set det af en Karl i Hobro, hvilken jeg nu haver Bud efter, og haver han møntet nogle af disse Penge for en fattig Kvinde her i Rinds Herred og siger han, hun gav ham noget Mad derfor. Hvad den liden Dreng sig belanger, saa er hans Vilkaar saa, at han er befunden saa forsulten, at alt, hvad han æder, det kan han ikke beholde hos sig over to Timer — eftersom Delfogden beretter mig — saa gaar det oven fra ham; thi han kom ret nu med ham. Jeg ved ikke, hvor jeg skal hen med ham; for sætter jeg ham i Fængsel, da er jeg ræd, han skal dø, for han er saa meget uvel og forsulten. Begærer derfor, at du vilde give Hans Majestæt saadant at kende, hvorledes dermed skal forholdes“.

Dette Brev der er skrevet lige under Indtrykket af den triste Oplevelse, viser — foruden Lensmandens gode Hjerte — hvor udbredt Falskmøntneriet var nu efter Besættelsestidens Nød og Betryk, naar det blev drevet af en Karl i Hobro og denne fattige stakkels Dreng fra Rinds Herred.

Præst og Bonde i Torning.

De Ulykker — Nederlag og Besættelse, Nød og Trang, Underkuelse og Elendighed — der var kommet over Folket, de skyldtes Folkets syndige Levned, og kun hvis man blev en helt anden, kunde Guds Vrede afvendes, mente alle. Det strenge Krav var, at Evangeliets Lære og Bud skulde følges af den enkelte og helt præge hans Liv, og dette Krav —

*) Her fortæller Knud Gyldenstjerne, at Mønten medfølger; der er et Mærke af den i Brevet, men Mønten er forsvundet.

forlangtes der i Forordningerne fra denne Tid, — skulde Præsterne stille til deres Menighed. De gjorde det mangfoldige Steder, ofte med haarde Ord.

Der har sikkert været dem, der blev grebet. Men ofte reagerede Bønderne helt anderledes: de gik ud fra, at Præsten deroppe talte mod dem personlig (hvad han vel ogsaa ofte gjorde) og reagerede voldsomt mod ham.

Dette gælder hele Landet. Niels Heldvad fortæller (1630)*): „Jeg haver kendt en Nation, hvor de havde optaget dennem denne Brug og Sædvane: Straffede nogen Præst *in genere* paa Prædikestolen eller nævnede nogen Synd, da maatte han af den, hvis Samvittighed blev rørt, visseligen forvente sig at blive beskikket at give Svar paa efterfølgende Spørgsmaal: 1/ Om han med de og de Ord af Prædikestolen havde ment den Person N. N. 2/ Om han vidste andet med hannem end al Ære og Godt. Ja, nogle gjorde det end grovere med Herrens Salvede, idet de lod Præsten citere til Tinge, plagede hannem med Delsmaal og Lagdag, at han tvanges med oprakt Finger at sværge. Vilde og kunde han ikke det med god Samvittighed, saa blev raabt: „Crucifige,**) crucifige, bort med ham.“

Dette er ikke noget isoleret Vidnesbyrd. I Viserne fra den Tid omtales Gang paa Gang den skammelig Behandling, Præsterne følte sig udsat for, Forfølgelse og Proces, naar de havde prædiket om Synd og Omvendelse.

Værst har Forholdene været i Jylland,

Nogle Steder var Præsten flygtet fra sin Menighed, enkelte Steder havde en Præst under det fremmede

*) Rørdam: Hist. Saml. IV 366 **) korsfæst ham.

Herskab tilstemplet sit Kaldsbrev; nogle Præster havde vist nationalt uværdig Holdning ved Forrettingsforbindelser med Fjenden; hos mange var deres daarlige Egenskaber kommet særlig tydeligt frem under disse vanskelige Forhold. Præsternes hele Autoritet var jo ogsaa i høj Grad afhængig af den verdslige Øvrigheds Indgriben; denne havde i de to Aar været helt suspenderet, Wallensteins Officerer havde ingen Interesse for den protestantiske Kirke. Det moralske Forfald („Synden“) var naturligvis ogsaa størst i Jylland, hvor Pligter og gode Vaner havde været i fuld Opløsning.

Kongen havde, allerede kort Tid efter at Freden var sluttet, skrevet (9. Juli 1629).*) „Det vil høre noget til at bringe de Juder paa den gamle Ton igen. Bliver det ikke drevet flittig og tilig, saa tør der vel blive allehaande af“. De Ord gælder ogsaa Borgers og Bondes Forhold til Gudstjeneste og Præst.

De strenge Bestemmelser om Kirkens Disciplin blev derfor indført omgaaende i Jylland (lige efter at Regnskabsføreren i Varde har skrevet: „Gud, ske Lov for en naadig Forløsning“, staar der som den første Post: „Til en Kirkens Gabestok 3 Rd. 8 Sk“.)

Saa lød da Ordet om Omvendelse fra Synden og Kravet om et ret, kristeligt Levned kraftigt fra Prædikestolene i de jydsk Kirker. Mange Steder har de vel virket efter deres Hensigt; men ofte har man følt Prædiken som haard og uretfærdig og med personlig Brod, og de har tit bragt den jydsk Bonde i et fjendtligt Forhold til Præsten.

Saaledes klager Vendelbo Stifts Præster til Biskop

*)Christian den IVs egenhændige Breve.

Christen Hansen over, hvorledes de forfølges af Bønderne*)

„Naar en Skalk eller ond Menneske vil angribe en fattig Præstemand med skadelig Trætte og endog i de Sager, som hans Prædiken og Embed vedkommer, da stævner de ham først til Tinget, og der sanker de Vidner paa hannem og lægger en Skalk Ordene i Munden, hvad de vil, han skal vidne om hans Prædiken; og siden fremkalder de andre, og naar de fremkommer, vidner de ikke anderledes, end de siger: „Ja, vi vidner, ligesom *han* haver vundet“ uanset hverken den første eller de sidste ved at vidne de Ord, Præsten haver haft paa Prædikestolen, men tager fra og sætter til, hvad den lyster (dog de burde at vidne hans Ord og ikke deres) om det skulde komme hannem til Skade. Og naar de haver saadanne løse Vidner sanket, haver de straks en fattig Mand i Sækken, eller i det ringeste i en stor Trætte og Besværing med mange Landstingsrejser, for at gøre saadanne deres Vidner igen magtesløse“.

Præsterne beder nu, at de maa blive indstævnet for Provsten eller Bispen i Lensmandens Nærværelse – som de mener at have Ret til efter Ordinansen – og forskaanes for verdslig Ting og for at gives „i Ulvens Mund“.

Bispen slutter sig hertil: „Man er ikke forpligt at danse, som en Bondepibe vil“.

Hele denne Bevægelse kan man se for sig i et Øjebliksbillede fra *Torning Kirke*, hvor den jydsk Bonde harmdirrende opponerer mod Præstens Prædiken**):

*)Kirkehist. Samlinger 3 R. III 748.

**)Indkomne Breve til Det danske Kancelli Jan. 1634

„31. Juli 1631, da Hr. Anders havde rejst sig op fra Altret i Torning Kirke, da begyndte *Jens Thøgersen* i Graagaard, som han stod i hans Stol i Kirken, at raabe og bede Sognefolkene drages til Minde baade (2: begge) Prædiken, Hr. Anders havde gjort, og sagde: „Han siger løgnagtige og falske Domme af og vilde ikke givet dem beskrevet, og siden stod der og prædikede om *ham* (*Jens Thøgersen*); thi han tog sig det til (følte sig ramt), efterdi der var ingen anden, som havde træt med sin Fader og Broder“. Og der Hr. Anders ginge neder ad Kirken og vilde gaa ud, trad *Jens Thøgersen* trodseligen ud af sin Stol med en Kæp i sin Haand og bad, at han da vilde skrifte ham. Og saa trodseligen gik bag efter Hr. Anders ud ad Kirken paa Kirkegaarden, og idet Hr. Anders viget af Vejen for ham, trad han hen til ham, satte sin Næve i sin Side, holdt sin Mund ret til ham og tit og ofte sagde, han vilde sla paa ham. Indtil nogen af Sognemændene gav sig imellem og bad, han ikke skulde sla Præsten paa Kirkegaarden og der begynde nogen Parlemeute med ham. I det samme kom hans Hustru og tog ham ved Haanden og drog af med ham, og han raabte tilbage ofte og gav mange onde Ord“.

Det gemte og glemte Sølv.

Ofte søgte Jyderne under Besættelsen at redde deres Kostbarheder fra de gridske Fremmede ved at grave dem ned eller skjule dem i Brønde. De blev ofte fundet — ved Angiveri eller Tortur. Men undertiden skete det, at Ejermanen døde, uden at han under disse forvirrede Forhold fik fortalt om Gemestedet, og det samme er naturligvis hændet under de

to andre — svenske — Besættelser 1643—45 og 1657—59. Derved er det sket, at der i Tidernes Løb er

dukket ikke faa Møntfund og Sølvfund op af den danske Jord, i Jylland alene 55 og 43. Af de første er 16, altsaa omtrent $\frac{1}{3}$, fra „Kejsertiden“, og Forholdet er vel omtrent det samme med Sølvfundene

(der er vanskeligere at tidsfæste). Flest har man fundet i Sydøstjylland (se Kortet, hvor M. betyder Møntfund, S. Sølvfund og 1, 2, 3 hver af de tre Bessættelser*)

Karakteristisk er Fundet af de to „Sølvrømere“. (se Billedet), Forneden paa Bægeret er graveret Familierne

Harbos og Munds Skjolde med Overskrifterne C.H.—B. M. ☉: Christen Harbo til Holris, gift 1595 med Birgitte Mund. Bægrene fandtes paa Møldruggaards Mark (Roum S. Rinds H.) ikke langt fra det gamle Holris. Uden om dem laa opstablet 233 danske Markstykker fra 1560—1617. Christen Harbo levede 1624, men var død 1630, muligvis omkommen under Kriegen, saa han ikke har faaet Lejlighed til at fortælle sin Hustru († 1638) om Gemmestedet.**)

*)Jørgen Olrik: Drikkehorn og Sølvtej S. 109. **) Smst. I 13.

Mestermannd og from Profet.

Peiter Buchner var tysk Soldat i Regiment Becker. Da han Paasken 1629 og Tiden lige derefter laa indkvarteret i Hjermind og Vinkel, kom Gang paa Gang „en Aand i menneskelig Skikkelse“ til ham*). Han havde rødt Skæg og var klædt i en snehvid Skjorte og var Simon Juda, Herrens Apostel og Tjener. Han befalede ham at iklæde sig en hvid Skjorte, gaa hen i Kirken og bede Præsten opfordre Menigheden til Omvendelse, ellers vilde Straffen komme. Peiter Buckner havde ogsaa gjort det, men kun delvis, hvorfor Simon Juda havde straffet ham med, at han maatte være stum i tre Dage og hverken spiste eller drak; ja sidste Gang havde Simon befalet, at han skulde gennempiske sig (geiseln und schmeissen), hvilket han ogsaa havde gjort i Jens Bjerrings Stue, saa at Blodet var flydt.

Da Fjenden drog ud, var Peiter Buckner, der aabenbart ved dette religiøse Sværmeri var kommet i Forbindelse med Befolkningen, blevet i Landet — som Mestermannd i Viborg.

7. Marts 1630 kom den hvide Mand atter til ham og forkyndte ham atter som Straf for hans Ulydighed, at han skulde være stum i tre Dage, lægge sig paa Bordet og ikke røre Mad eller Drikke.

Da de tre Dage var gaaet, kom han atter og sagde: „Nu skal du faa dit Mæle tilbage. Du skal meddele Præsterne, at de skal formane Menigheden til at afstaa fra Synden, ikke sælge Kornet for over 24 Sk. Skeppen, at de fattige ikke skal dø af Sult, eller Kornet i Jylland skal brænde op paa Marken som et hvidt Klæde, mellem Paaske og Pinse. — Kongen

*) Kirkehist Saml. VI 182 ff.

har sendt en Skrivelse om en Kalv født 5 Mil herfra, halv som en Kalv, med det øverste som et Menneske, paa Grund af Kvinderne deres Hoffærdighed, at de bærer høje Hovedtøjer, lange Kraver med lange Kniplinger og hoffærdige Sko; det taaler Gud ikke; vil de ikke aflade det, saa vil Gud sende Tartarer, Tysker, Walloner, Hussarer (ungarske Rytterafdelinger) ind i Landet, de vil ikke skaane Barnet i Moders Liv, men svie, stege og opæde dem. — Et Barn i Moders Liv har raabt: Ak og Ve over ganske Jylland og Viborg. — Alt det skal Præsterne forkynde paa Prædikestolen, og hvis man ikke tror det, saa vil Gud lade Fjender komme i Landet, der vil handle med dem som med Kvæg, rive Kødets af Benene, saa de ingen menneskelig Skikkelse har mere“.

Biskoppen skal d. 12. Marts (i Overmorgen) lade alle, ung og gammel, Lærd og Læg, komme sammen i Domkirken, og hvis de ikke vil tro, hvad Præsterne forkynder, saa skal jeg arme, syndige Menneske, der har gennemgaaet saa meget ondt, gaa hen i Kirken, saa vil Gud Herren selv komme til mig, medens Præsten staar paa Prædikestolen, tale med mig og høre, om Folket vil have Gud for Øje. Hvis det ikke vil være saa, vil Gud Herren tage mig selv, slaa og rive mig, kaste mig omkring, saa jeg ikke ligner et Menneske mere. Det skal Præsterne i Landsbyerne ogsaa fortælle Bønderne, og hvis de ikke vil tro det, saa vil Gud Herren sende Folk ind i Landet, der vil handle saaledes med dem, som Gud har gjort med mig, formedelst at de ikke lever i Guds frygt og kommer Helligdagene i Hu. —

I Betragtning af det religiøse Sværmeri, en Blan-

ding af Inderlighed og Hysteri, der paa denne Tid gik gennem Jylland, fremkaldt af Trængslerne og Frygt for Guds Straffedomme over Synden, synes der at være lagt op til den store Extase i Viborg.

Men Øvrigheden handlede hurtigt. Mestermanden blev omgaaende fængslet, før den store Skandale i Domkirken var sket, og d. 11. Marts tilstod han frejdigt og sikkert i Extase alt, hvad Simon Juda, Guds Apostel og Tjener, havde befalet ham at gøre. Han var Guds Redskab til at afvende Straffedomme fra det syndige Folk, følte han.

Da han var blevet noget roligere, frafaldt han ganske vist sin Tilstaaelse; men alligevel dømtes han paa Viborg Byting som Gudsbespotter til at have sit Liv forbrudt (10. Maj).

Dommen blev forelagt Konsistorium til Erklæring. De fandt, at der intet var i Bibelen, der kunde berettige til Dødsstraf; han maatte hellere i andre Maader straffes og derpaa forvises Landet. Men Kansleren meddelte Konsistoriet, at H.K.M. var ganske i den Mening, at han skulde miste Livet, og M. Jens Slotspræst havde i sin Prædiken sagt, at man ikke kunde lade saadanne leve, *med mindre man vilde lade ganske Landet besmittes.*

Peiter Buchner. Mestermanden i Viborg, er et interessant Tidens Tegn, Repræsentant for den stærke meriske Bevægelse, der havde grebet den ulykkelige og forskræmte Almue i Jylland; hans uforberholdne Skildring giver et godt Indblik i dens Blanding af Mysticisme, Forvirring, Hysteri og Næstekærlighed. Det blev svært for Kirken — Biskop Jersin i Ribe og Holger Rosenkrantz — at kæmpe mod denne folkelige Bevægelse.

Om Peiter Buchners endelige Skæbne ved vi intet.

Det sidste, vi hører, er, at Konsistoriet — trods Kongens saa bestemt udtalte Mening — stævner Præsterne og synderlig M. Jens Slotspræst til sig for at erfare, om de vidste nogle Fundamenter i Bibelen, der kunde være mod det, der af Professorerne var sluttet om samme casu.

Hans Tinstøber om Hans Majestæt.

Om Stemningen i Jylland mod Kongen; Kristian IV, der havde tvunget Landet ind i den ulykkelige Krig, og hvis Ryttere — der ikke havde faaet deres Sold, — havde plyndret Borger og Bonde i Stedet for at forsvare dem, derom vidner nogle meget respektstridige Ord, *Hans Boisen Tinstøber* lod falde om Kongen hos Venner og Bekendte:

Niels Poulsen Skrædder vidnede paa Viborg Byting*), at nogle Gange han havde været i Hans Boisen Tinstøbers Hus, havde Hans skældt paa Kongelig Majestæt af Danmark og sagt, at han skulde være bleven i det Okseøje Danmark, thi han regnedes ikke mere imod Tyskland end et Okseøje mod hele Oksen. I Stedet for at drage ad Tyskland og ville gøre sig selv til Kejser, da maatte han heller være bleven i Danmark og slagen Lus ihjel, idet han vilde slaa Kejserens Soldater.

Hans Tinstøber var ogsaa kommet ind i Klaus Bøsemagers Hus, havde repeteret disse Ord og tilføjet: Svensken maatte vel hellere være bleven hjemme, thi han bær ikke mere Baade af Tyskland end Kongen af Danmark.

*) Landstings Dombog A. 1638 f. 253.

„Men hvad har Kongen af Danmark da gjort ved dig, at du er ham saa hadsk?“ spurgte Niels Poulsen Skrædder. Hans Tinstøber svarede: „Alle de Soldater, som tjente Kongen af Danmark, de vare Tjuve og Skælmer alle sammen!“

Det samme vidnede flere, og Hans Boisen Tinstøber dømtes at være i Kongens Naade og Unaade.

En rolig Bedømmer af Tidens Begivenheder vil nok mene, at den gode Hans Tinstøber godt kunde have brugt mindre respektstridige Ord om Kongen, men at han i Sagens Realitet har fældet en helt rigtig Dom om Hans Majestæt.

Gerning Kirke.

Hvornaar er der første Gang bygget Kirke
i Gerning?

Ingen kan svare. Desværre. Saa ved vi endnu mindre, hvornaar der første Gang kan siges at have været en kristen Menighed i Byen og Sognet, og hvornaar Skiftet mellem Odin og Krist er sket. Thi selvfølgelig har Rækkefølgen været her som alle Vegne: først kristen Prædiken, saa en Menighed af døbte troende, og endelig en Kirke. Om Tidspunktet for Kirkebyggeriet, baade med Aand og Træ, kan vi kun fastslaa, at det efter alle Solemærker ligger mellem 826 (Ansgar) og c 1000, Tiden omkring Harald Blaataand, Svend Tveskæg og Knud den Store. Disse 200 Aar var Brydningstiden mellem gammelt og nyt. Desværre har disse Aar med afgørende Tider hverv ikke efterladt sig noget Vidnesbyrd.

Naar først Menigheden var der, de første Forsamlinger var holdt og den første Trækirke bygget, begyndte ogsaa Sogndannelsen. Ordet Sogn kommer nemlig utvivlsomt af at søge d.v.s. søge til Kirke. Sognet er det Distrikt, der søger til en bestemt Kirke. Saa har Gerning vel været den ældste eller den største Landsby i Eggen, eller den har med sin sydvendte Skraaning paa Bakkedraget egned sig bedst til Byggegrund for en Kirke, der skulde kunne ses. Hvad saa end Aarsagen var: i Gerning blev Kirken lagt, og Sognet fik Navn af Gerning Sogn.

Gerning Kirke.

Ingen kan dog med Sikkerhed afgøre, om Gerning er den ældste af Sognets Byer. Det kan ikke regnes for absolut afgørende, at *Gærnyng* nævnes i skriftlige Dokumenter allerede 1327, Grev Gerts og Niels Ebbesens Tid, mens Sognets andre Bynavne først dukker op et lille Aarhundrede senere: Danstorp 1398, Starkier 1399, Borys 1405, Heszelsbierg 1407, Tinde 1410. Dette kan skyldes Dokumenternes og Vidnernes Ufuldkommenhed. Mere afgørende er muligvis, at et Bynavn med Endelsen *-ing*, hvis Betydning iøvrigt er ukendt, viser hen til de ældste Bydannelser. Forstavelsen *Gær* siger derimod intet i dette saare interessante Spørgsmaal, da dens Betydning er meget dunkel. Danstorp er Dans Torp (Udmark); Starkier og Heszelsbierg forklarer ogsaa sig selv, Tinde delvis ogsaa, da Navnet kun synes at kunne hentyde til eet, nemlig den Bakketop med forholdsvis stejlt affaldende Skraaning, hvor Møllen laa. Saaledes mener kyndige Folk, og dog er Forklaringen usikker. Men *Gær.*, hvad er det? Sprogfolk mener at det i Analogi med f. Eks. Gjærn maa hentyde til en Aa eller Bæk i Nærheden, noget der *gær* (=gaar) eller flyder og higer fremad.

Er det Gudenaas? Umuligt, 5–6 km. fra Gerning til Aaen udelukker det ganske. Er det Bækken eller rettere Grøften mellem Gerning og Tind? Ogsaa utilfredsstillende. Tilbage bliver, at hvis Forstavelsen *Gær* virkelig har Betydning af noget, der *gær* (gaar), er det sansynligste, at det hentyder til den Kilde paa eller ved Kirkegaarden, som langt frem i Kristentiden blev besøgt som hellig Kilde, og som muligvis allerede i Gerning Sogns hedenske Tid var en „hellig“ Kilde, et Midtpunkt for Hedningers

Overtro og Gudsdyrkelse. Kilden er bare saa vanskelig, for ikke at sige umulig at stedfæste, da Jordlagene paa Kirkegaarden intet Tegn viser paa den Slags, tværtimod.

Naar Beretningen kan bruge saa stærke Udtryk fra Kristentiden, at denne hellige Kilde besøgtes af „forfærdelig mange“, bl. a. af mange blinde, indtil en Helmuspranger engang vaskede en skabet Hest i den og dels til Straf selv blev blind, dels forstyrrede Kildens Hellighedskraft, — eller at der gik Sagn om Kilden lige fra Horsens — Skanderborg Egnen i Syd til Løgstør i Nord (efter Lærer Nissen, Ramten!), mere iøvrigt end i den nærmeste Omegn!, saa hænger dette dog maaske sammen med, at der allerede fra den hedenske Tid var Søgning og Sagnannelser omkring Kilden. Hvis den Teori holder Stik, har vi maaske samtidig et Fingerpeg, hvorfor Kirken blev lagt i Gerning: den blev lagt, hvor Folk i Forvejen var vant til at søge hen. Det store Skifte skulde ikke være et Stedskifte, men et Gude- og Troskifte. Hvad er vel heller naturligere!

Et andet Spørgsmaal ligger om muligt endnu mere i det dunkle, dette:

HVEM HAR BYGGET GERNING KIRKE?

Om de danske Landsbykirkers Bygherrer ved Historien sørgelig lidt at berette. Mestrene er glemt, deres Værker staar. Visse Steder ved man med nogenlunde Sikkerhed, at en enkelt Mand var Bygherre. Ved Asmild Kirke f. Eks. var det Biskop Eskil af Viborg. Ved enkelte begyndende Herregaardannelser var det Gaardmanden, HerremandsOpkomlingen, der byggede Kirke tæt op ad sin Gaard

(Tjele og Viskum). Gerning Kirke kan næppe være hverken Bispekirke eller Gaardkirke. Ganske vist var Starkjærgaarden tidligt en stor Gaard, meget større end nu, med Voldgrave og Ladegaard, og blev saa tidligt som i 1419 tilskødet den Aarhus-Bisp, og ganske vist har Grevskabet Frijsenborg ejet Gerning Kirke saa langt tilbage, som Ejendomsforholdet kan bevidnes; men alt dette beviser intet om, hvem der har bygget Kirken.

Den er nemlig med 97% Sikkerhed rejst i det 12. Aarhundrede, nærmere bestemt i Halvhundredaaret 1140–1190, som er de danske romanske Landsbykirkers Fødselsperiode. Ikke mindre end c. 90% af samtlige danske Landsbykirker saa Lyset i dette korte Tidsrum. En vældig Bedrift – uden Sidestykke i Danmarks 1000-aarige Historie. Om Drivkraften var en tilsvarende aandelig Vækkelse uden Sidestykke i Danmark eller en national – materiel Opgangstid eller begge Dele, staar hen i det uvisse. Det sidste er det sansynligste. Valdemarstiden fra c. 1150 var en Blomstringstid for baade Danmarks Land og Danmarks Kirke.

I denne Foraarstid er ogsaa Gerning Kirke bygget. Hele Arkitekturen saavel som Byggematerialet vidner derom. Men hvem tog Initiativet? Der er næppe nogen anden Mulighed end at tænke sig, hvad for Resten ogsaa er det allermest tiltalende, at Gerning Kirke er Bymændenes Kirke. Først har Rygtet naaet det midtjydske Sogn Sonden for Gudenaadalen: nu begynder man at bygge skønne, solide Kampestenskirker rundt om i Landet! i den By og den By er de færdige, I skulde bare se! var det ikke noget for Jer? – Man snakkede om det ved Markarbej-

det og ved Tællepraasen. Rygterne vakte Længsler og Kræfter. Det laa efterhaanden i Luften, at ogsaa Gerning maatte have sin Stenkirke. Tanken rykkede nærmere og nærmere. En skønne Dag gik Trommen gennem Landsbyen. Bymændene samlede og satte sig paa de store Sten omkring Træet, og Oldermændene forelagde dem Planen: en Stenkirke i Gerning, som de havde det der og der! Planen blev vedtaget, om ikke i det første Møde, saa det andet eller tredie, da vore sindige Forfædre havde sundet sig paa den. Den vilde betyde en *storslaaet frivillig Indsats* fra alle Sognemændenes Side. Der skulde køres Kampesten fra Markerne. Med den Tids usle Vogne, Heste og Veje i Betragtning var det et umaadeligt Slid. Hvordan de i det hele taget baksede med de Kæmpe Kampesten, der blev til Kirkens Kvadersten, fatter vi knap nok. — Tømmeret skulde hugges i Skoven, Kirkeskoven eller andetsteds, og køres til. Kalken skulde hentes langvejsfra. Haandværkerne skulde „vartes op“. Det mest mulige skulde gøres ved egen, frivillig Arbejdskraft. Der blev endda tilstrækkeligt tilbage for Sognemændenes slunkne Pengepunge at betale. Stenhuggerne, med det enorme Arbejde at omdanne de raa Kampesten til regelmæssige Kvadersten, skulde betales. Murerne, Tømmerne, Smeden, Arkitekten, Kunstneren m. fl. skulde betales. Inventar skulde anskaffes. Kirkegaardsjord skulde købes og et solidt Dige opføres hele Vejen rundt — o. s. v. Jo, der krævedes et Offer baade i personligt Arbejde og i Penge, som næppe noget senere frivilligt Byggeri kan opvise Magen til. En Dag stod Kirken der paa Skraaningen. Hvad har det ikke været for en Fest og Højtid at faa den indviet! Gid vi havde en Re-

portage eller bare et Referat derfra! Mon ikke alt, hvad der kunde krybe og gaa, var med? De kunde nok godt rummes derinde allesammen. Thi naar Gerning Sogn i 1801 kun havde 323 Indbyggere (i 1943; 673), var der næppe over 200 i Aaret 1175. Naar saa Børn og gamle regnes fra, og man husker paa, at Kirkebænke var der ingen af til at tage Plads, højst nogle løstsammentømrede, rygløse Siddepladser, kan hele Sognets Befolkning godt have fundet Plads derinde.

Lad os tage *et Syn* over Kirken, som den efter bedste Skøn tog sig ud paa Indvielsesdagen, med Skib, Kor og Apsis. Vi staar først stille ved Sydsiden og tager Overblik. Den solide, smukke Kvaderstens Syd mur falder stærkest i Øjnene. Den passer godt til Egnen og Befolkningen. De smaa, rundbuede Vinduer, 2 i Langmuren, 1 i Koret og et i Apsis mod Øst, en sølle Adgang for Solens Lys og Varme, samt Skraakantsokkelen og Korrundingens Gesims med skraa Underkant lægger vi mindre Mærke til, og dog blev Vinduerne siddende uforandrede til 1869.

Indgangsdøren, Mændenes Indgang, er nok værd at standse ved. Indgangsportal burde den rettere hedde. Hvordan den saa ud i Begyndelsen, vides ikke, men det vides sikkert, at den er omdannet i Tidens Løb, og at den nuværende Karmstenssætning kun er Rester af det oprindelige. Selve Portalen har været flankeret af *Søjler*, hvilket fremgaar af de endnu bevarede Fodstykker. Hvor er Søjlerne henne? Hvilken Vandalisme at ødelægge og fjerne dem!

Fra den oprindelige Portal stammer sansynligvis ogsaa det lille *Granit-Rilief*, der nu er indmuret i

Vaabehusets Sydmur, og som kun er en mindre Del, vistnok den øverste Del af et større Hele, maaske en oprindelig Karmsten eller Overligger. Den tovsnoede Stav i venstre Kant og den primitive Kruccifiks-Figur bevidner Stenens Ælde: Er der ikke en smuk Symbolik i, at den Kirke, der siden 1869 har haft Thorvaldsens Kristusfigur i Gibs i Altertavlens Niche, har bevaret en eneste Figur i Sten fra Begyndelsen, og denne ene Figur er af Kristus?

Vi stiller os i den aabne Indgangsdør og tager Maal af *Murens Tykkelse*. Den er imponerende. Udvendig Kvadersten, indvendig raa Granit eller Kalkstuf, derimellem en Opfyldning af mindre Sten og Brokker, altsammen bundet sammen af en sjælden haard, ikke læsket, men slaget Kalkmørtel. Saadan en metertyk Kassemur kan nok trodse Tidens Tand, hvad den jo ogsaa har gjort. Sandelig, vi maa takke vore Fædre i deres Grave, at de ikke byggede for et Par Slægter, men for mangfoldige, foreløbig for 25–30 Slægtled, og gjorde Gudshuset til en – ganske vist svag – Afbildning af det uforgængelige.

Inde i Kirken var der oprindelig Bræddeloft, undertagen maaske det halvkuppelformede Hvælv i Apsis, der i 1869 blev afløst af et fladt, panelet Loft. *Korbuen* var oprindelig lidt anderledes end nu, videre og fladere og derfor mere efter romansk Byggeskik. Paa et eller andet Tidspunkt, maaske samtidig med Indbygningen af de spidsbuede (gotiske) Kappelvælvinger i Skib og Kor omkring Aar 1400, er Korbuen blev ommuret med Mursten og har faaet det nuværende *nærmest hesteskoformede Udseende*.

Hvad var der mon af *Inventar* fra Begyndelsen af?

Et *Alter* selvfølgelig, muligvis af Sten, murfast med Endevæggen, med en stor flad Overligger og midt paa denne Plade en Fordybning som Relikviagemme, — maaske en simpelt tømret *Prædikestol* eller *Læsepult* med Plads i Korbuen, skønt Prædiken paa Modersmaalet var en sjælden Foreteelse før Reformationen, — og saa en *Døbefont*, der vistnok stod ved Indgangen som en symbolsk Mindelse om, at Daaben er Indgangen i Guds Rige. Selvfølgelig maatte der være en *Døbefont*, saasandt som Kirken alle Dage var en Daabskirke, og meget tidligt er den nuværende Font (kommer af Ordet Kilde!) blevet anskaffet, maaske straks fra Invielsen af, hvis de Gerning- og Tind-, Danstrup- og Stærkjær- og Borris- og Hesselbjerg Mænd havde Raad til det. En smuk *Døbefont* fik de, men usædvanlig lille, kun 71 cm. høj over Fodstykket. Ligesom der senere var Mestre i Billedhuggerkunst, altsaa i Altertavler, *Prædikestole*, „Daabshimle“, Epitafier o.l., saaledes var der straks fra Stenkirkebyggeriets Begyndelse Mestre i Stenhuggerkunst, i *Døbefonte*, Karmstene m.m. De fleste Mestres Navne er glemt. Men deres Kunst i Sten trodser Aarhundreder, og gennem Sammenligninger kan man undertiden naa til at fastslaa, f. Eks. hvilke *Døbefonte* der stammer fra samme Mester, eller hvilke der stammer fra samme Kunstgruppe og derfor er i Familie. *Døbefonten* i Gerning menes saaledes at være i Slægt med sine Naboer i Hvorslev, Velle, Sall, Virring og Essenbæk, den saakaldte Houlbjerggruppe. Fonten i Gerning har en Kant foroven med slyngede Ranker. Paa Siderne er der fire store Felter, adskilt ved en Stav med et ejendommeligt Hoved foroven. I Felterne er der hugne

Figurer. Nationalmuseet og Trap siger om disse Figurer, at de er fortrinligt hugne Løve- og Ørne-Figurer. Dette er kun delvis rigtigt. Den ene Figur er i hvert Fald tydeligvis et Lam med et Kors lodret igennem, altsaa det slagtede Guds-Lam. Da desuden alle Figurerne har Ansigt, taler al Sansynlighed for, at vi allerede her staar overfor Evangelistsymboler, idet de fire Felter har: et Lam, en Ørn, en Løve og en Okse.

Døbefonten har, som praktisk talt alle Døbefonte, et Messing-Daabsfad, det saakaldte Nürnbergerfad, der blev almindeligt, da man i Chr, 4' Tid afskaffede Neddykning og indførte Overøsning ved Barne-daaben, en højst paakrævet Forandring under vore Breddegrader. Daabsfadet i Gerning bærer netop *Aarstallet 1618* og desuden nogle halvt udviskede Bogstaver, sandsynligvis Giverens Forbogstaver, vistnok I. R. S. I Fadets Midte et Billede muligvis af Bebudelsen, udenom en Krans af springende Hjorte, smaa og store, eller er det Hjort forfulgt af Ulv? — udenom igen nogle næsten udviskede Majuskler (store Bogstaver) med ulæselig Mening. Selve Fadet er for Aar tilbage udvidet med en bred Rand.

Disse Fade, som oprindeligt blev lavet i Nürnberg, hang først rundt i private velstillede Hjem. Da saa Tanken om Forandring fra Neddykning til Overøsning bredte sig mod Nord og sagtens blev grebet med Begærlighed af danske Mødre i Angst for de kakkelovnsløse Kirker, skænkede en eller anden af Egnens større Gaardmænd sit Nürnbergerfad til Kirkens Font.

Endnu et Par Ting fra den originale Gerning Kirke standser vi ved, f. Eks. *Kvindernes Indgang* i

Nordmuren. Trods Tilmuringen ses den let end nu udefra. Den var, i Overensstemmelse med Tidens Tankegang, meget mere enkel end Mændenes Indgangsdør i Syd og havde kun lige Karmsten med en vandret Overligger.

Gulvet i Kirken var den bare Jord, eventuelt lerstampet som i Bymændenes egen Isterrad (Stuehus), senere kom et Teglstensgulv.

I Vaabenhusets Syd mur er indmuret en mindre *Granitsten med et Gittermønster eller Skaktavlmønster indhugget*. Hvor Stenen har siddet oprindeligt, kan ikke efterspores. Man gætter uvilkaarlig paa Indgangsportalen, som jo paa et eller andet Tidspunkt blev skamferet. Skaktavlmønstret har sin sindbilledlige Betydning, som alle metriske Figurer fra gammel Kirkearkitektur har det. Sandsynligvis er det Symbolet for Guds Rige i Himlen og paa Jorden, de ophøjede Felter er Himlen, de lave Felter er Jorden. Et enkelt Sted er denne Adskillelse yderligere fremhævet ved, at den ene Slags Felter er malet hvide, den anden Slags sorte, — de hvide er Himlen, de sorte Jorden. Dette bekræftes igen ved et gammelt Billede i Aarhus Domkirke, hvor Kristus staar paa et „Flisegulv“, og dette Flisemønster maa være en Efterligning af Skaktavlmønstret og derfor betyde Guds Rige.

Der gik nu et Par Aarhundreder, sandsynligvis til Dronning Margrethes og Erik af Pommerens Tid i 14' og 15' Aarhundrede. Da blussede Kirkebygningsinteressen op igen, denne Gang ikke saa meget for at bygge Kirker, dem havde man jo allerede de fleste Steder! — som for at bygge til ved Kirkerne,

udsmykke dem og udstyre dem med „moderne“ Tilbehør. Om det igen denne Gang skyldtes en aandelig eller national Genfødselse eller begge Dele, er omtrent lige saa dunkelt som for det 12. Aarhundredes Vedkommende. Noget i hvert Fald har drevet paa, stærkt endda.

Ogsaa i Gerning mærkedes denne Bevægelse — og satte sine Spor. Kirken fik 3 betydelige Tilføjelser og kort efter en fjerde.

Den fik et *Taarn*, et bredt og solidt, forholdsvis lavt *Taarn*, selvfølgelig ved Vestenden med Indgangen, forbundet med Skibet indvendig ved en *Taarnbue*, opført ikke af *Kamp* og *Kvadersten* men af *Gotikens* nyere *Byggemateriale Teglsten*, med en højsiddende, nu tilmuret *Døraabning* paa Nordsiden i *Mellemstokværket* og derfor med en *Fritrappel* udvendig. Dette *Taarn* har sidenhen været *Genstand* for en *Del Forandringer*. Sydsiden f. Eks. er skalmuret eller helt ommuret med nyere *Sten* i *Krydsskifte*, Østgavlen er ogsaa ommuret, sikkert i *Renaissances* tiden, med *Benyttelse* af *Krydsskifte*. Her findes en enkelt *Glam-Aabning*, og da denne *Aabning* sidder i en bred, rundbuet *Blænding*, flankeret af andre *Blændinger*, tyder ogsaa dette paa *Forandringer*. To Ting angaaende *Taarnet* har spøgt gennem *Tiderne*, det ene er *Taarnets Højde*, det andet er den aldeles utilstrækkelige *Glam-Aabning*. I 1868 f. Eks. foreslog — vistnok *Provsten*: „Ved denne Kirke foreslaas *Taarnet* forhøjet; dets *Form* er $12\frac{3}{4}$ Al. bred og *Mur* $15\frac{1}{4}$ Al. højt, foreslaas at paaføre dette 8 Al. høj *Murværk* samt et *Spir* liig det i *Vellev*.“ *Spiret* fandt heldigvis ingen *Anbefalere*, derimod *Forhøjelsen*. — 15. Nov. 1904 skrev *Pastor*

Chr Mielche til Frijsenborg Godskontor, om „Kirkeklokken kunde blive anbragt som tidligere, da flere Beboere har klaget over, at Lyden ikke kan høres som tilforn“, Til denne Ansøgning gør Godskontoret den Bemærkning, at Mangelen kan ikke afhjælpes paa Grund af de smaa og faa Lydhuller. Hvad saaledes har verseret af Sager desangaaende fra Tid til anden og voldt Vanskeligheder i Sognet, fandt sin Løsning i 1944, da Taarnet forhøjedes og fik rigelig Glam-Aabning.

Dernæst fik Kirken et *Vaabenhus*, som praktisk talt alle Kirker fik det i disse vaabenklirrende Tider. Hvordan det saa ud, ved ingen. Det maa sandsynligvis have været baade lille og brøstfældigt; thi i 1869, da Frijsenborg foretog en omfattende Restaurering af Kirken til en Sum af 4212 Kr., blev Vaabenhuset helt ombygget og udvidet – af Tegl i Munkeskifte og med kamtakket Gavl.

Desuden fik Kirken sine smukke, murede Hvælvinger med Ribberne. Maaske blev Ribber og Buer ved samme Tid forsynet med Dekorationer. I hvert Fald blev der i Aaret 1900, da man rensede Hvælvingerne for Hvidtekalk, fremdraget nogle frescodekorationer, der syntes at stamme fra Sengotiken (Sen-Middelalderen). Disse Billeder var imidlertid saa værdiløse, at de igen blev overkalkede.

Endelig fik Kirken, men lidt senere, nemlig i 1503, en *Klokke*. Den er paa en Maade Gerning Kirkes største Seværdighed eller rettere Hørværdighed. Den er ikke blot meget gammel, saa gammel, at den har ringet katolske Gernings- og Tind-Mænd til Messe i Kong Hanses og Chr. II. bevægede Dage. Samtidig er der den Mærkværdighed ved Klokken, at den

stammer fra et fjernt Land, hvorfra Danmark i de samme Aar fik noget mere levende og varmt, men derfor ikke absolut noget mere værdifuldt, derom kan der være forskellige Meninger!, nemlig 2 Kvinder, den ene blev Chr. II. højtbetroede Raadgiver, den anden hans højtelskede Frille. Landet er Holland eller Nederlandene. Og Klokkestøberen er den berømteste af alle Klokkestøbere i Middelalderen *Gerhardus de Wou* den ældre, hvis Hjem var i Kampen, og hvis Klokker udmærker sig ved deres Velklang, deres fortrinlige Formning og Støbning samt smagfulde Ornamentik. Mange Klokker i Holland og Nordtyskland bærer hans Navn. I Danmark nyder Gerning Kirkeklokke den Ære at være den eneste fra denne Kunstners Haand. Hvordan er den kommet saa langt mod Nord? hvorfor til Gerning? hvordan foregik Transporten? hvem har bekostet den? Alle saadanne Spørgsmaal rejser og vækker vor Nysgerrighed, men kan aldrig besvares, sandsynligvis da. Sigbrit og Dyveke har da næppe haft den med! Klokken bærer hen mod sin nederste Kant flere Rækker fine, kraftige Rundstave og Perlestave samt smukke gotiske Bladornamenter. Og midt mellem disse Rækker staar følgende Indskrift: *Ihesus, Maria, iohannes, gerhardus de wou me fecit. anno domini m. ccccciii*, oversat fra Latin: *Jesus, Maria, Johannes, Gerhardus de Wou gjorde (=støbte) mig i Aaret 1503.*

Altsaa, det Navn, som Klokkeklangen først og fremmest bærer ud over Gerning Sogns Huse og Gaarde er det samme Jesus-Navn, som mødte os i den gamle hugne Sten i Vaabenusets Forside og i Thorvaldsens Kristusfigur paa Altret.

Hvo, som har Øre, høre, hvad Klokken siger til Menigheden!

En Kirkes Historie bliver aldrig færdig, saalænge den tjener sit Formaal: at huse en bekendende, lyttende og lovsyngende Menighed. Hver Slægt giver sit Tilskud. Noget bestaar, andet forgaar.

Hvorslev=Gerning Sogns næstførste lutherske Præst hed *Jakob Thuresøn*. Han sad i Embedet i 44 Aar, 1552—1596, deraf 10 Aar som Provst. Denne Mand har efterladt sig et Minde i Gerning Kirke, nemlig den smukke *Sølv=Alterkalk*, skænket i 1580. Den vidner selv baade om sin Giver og Aarstallet, Provstens Navn er blot latiniseret til *Jacobus Thurius Prepositus* (Provst). Derefter følger en Indskift, ogsaa paa Latin, i Form af et Skriftord, som staar Johs. 6,33 og som snarere hørte hjemme paa et Oblat=Fad end paa en Kalk: *Panas=dei est Qvi de coelo descendit et dat vitam mundo d. v, s. Guds brød er det, som kommer ned fra Himlen og giver Verden Liv. — Johannes Qvinto, staar der bagefter Indskriften, hvad vistnok maa tydes som: Johannes det femte (Kapitel). Der er bare den Hage derved, at Skriftordet som nævnt staar i Johs. Kap. 6. ikke i Kap. 5.*

Kalkens Fodstykke bærer, som Skik er, 5 Knopper, hver Knop et Bogstav, et J., 3 ulæselige og et S., hvilke 5 Bogstaver tilsammen sikkert skal sige Jesus. Og endelig bærer Kalken et ganske smukt lille Krusifix. I det hele taget var det en Gave, som Provsten kunde være bekendt og Kirken glæde sig over.

Den næste Sognepræst hed *Jens Søffrensøn Borre*. Som sin Forgænger sad han i Embedet 44 Aar. Han

døde Sct. Mortens Aften 1640 og havde været Provst i 14 Aar. Om han var den, der skænkede *Prædikestolen* i Gerning, eller han bare har været primus motor ved Anskaffelsen, vides ikke. Sandsynligt er det i hvert Fald, at den kom til i hans Præstetid o. Aar. 1620, under Chr. 4. Regering, hvor næsten alle Landsbykirker blev forsynet med Prædikestol og Altertavle. Prædikestolen er ganske smuk uden dog at være særlig værdifuld. Den er af Egetræ, delt i 3 „Etager“ og 4 Felter, disse Felter adskilt ved korintiske Søjler, og i Midterfelterne malede Evangelistsymboler: Mattæus med et Barn, Marcus med en Løve, Lucas med en Okse og Johannes med en Ørn. Disse Symboler er de sædvanlige og hentyder hver for sig til et bestemt Karaktertræk ved de fire Evangelier.

Sandsynligvis fik Kirken ved samme Tid en *Altertavle* i nogenlunde samme Stil. Denne Altertavle stod til 1869, hvor den erstattedes af den nuværende, der blev skænket af Frijsenborg, tegnet af Grevskabets daværende Arkitekt Kiilsgaard, forsynet med Thorvaldsens Kristus i Gibs i Midternichen og iøvrigt var fuldstændig som den i Grønbæk Kirke til Fornyelsen der i 1905.

Af den gamle Altertavle findes imidlertid i Kirken gamle Protokol en Beskrivelse fra Provstesynet 1862. Noget af Beskrivelsen er dog vanskelig at læse. Tavlen var 4 Al. høj, 2 Al. 21. Tom. bred. Nederst et Postament (Fodstykke), derpaa stod 3 (?) halvrunde Søjler af dorisk Orden, over disse igen et *Entablement* (Tavleindfatning) og paa dette en Frontespice. I denne hang Kristus paa Korset (Krusifix) i Bronze, og i Etablementet et Maleri 1 Al. 16 Tom.

i Firkant, ogsaa af Kristus paa Korset. Paa Fodstykket stod med gulmalede Bogstaver: Mit blod udgydes for de mange til Syndernes Forladelse.

Det kan næppe have været noget større Savn, da denne Altertavle afløstes af den nuværende, som med sin Enkelhed har en vis Skønhed,

De to store Alterstager ser temmelig gamle ud, men oplyser desværre intet selv om Alder eller Giver.

I Vaabenhusets vestre Sidemur er indmuret 3 Ligesten, som kun har en vis lokalhistorisk Interesse.

Den første:

Herunder hviler

sl. (salig) Søren Nielsen Bunde

Selveier af Danstorp Bunde Gaard

fød paa Danstorp Bunde Gaard

død samme Sted d. 6. Aug. A(nno) 1746

og hans Hustru

sl. Sisel Jensdatter Bunde

Salige erre de, som er hensovet i Herren

thi de hviler af alle Møye og Arbejd.

Den anden:

Herunder hviler

Jens Søfrensen som bo-

de og døde i Bores Anno

1623 med sin k-

s: Kjirsten

Søfrensdatter som

og døde same Steds

Anno 1627

Hviler og herunder

dieres k. s. Søn Søren
 Mogensøn baren fød i Bores
 som bode og døde samme Sted Ano
 16 — i hans Alder — Aar. Gud gife dem
 en glædelig Opstandelse.
 1665

Den tredie:

Jesuhs
 Her under
 er hviler s
 alig Søren
 Jenssøn⁷ baren
 fød i Hesselberig 16
 63 boede
 og døde samme Sted
 1741

Jesuhs
 Her under
 hviler s
 lig Kjest
 en Jens d
 ater baren
 fød i Velløf 1663 og baad
 e og døde
 i Hesselbere
 1738

Fra Kirkens nyere Tid er endnu at tilføje nogle, mindre betydningsfulde Enkeltheder. Efter Lov af 19. Febr. 1861 afholdtes der Syn over Kirken, hvor følgende blev tilført Protokollen.

Gerning Kirke hører til dem, der har modtaget en Del Restauration, men hvor en Del endnu er tilbage. Med denne Kirke, der i 1852 blev betydelig forbedret, bliver at udføre:

- 1/ Nye Vinduer bliver at indsætte i Kirke, Kor og Taarn
- 2/ Nyt Flisegulv over det hele
- 3/ Et nyt Knælefald opstilles.

Disse Mangler blev dog ikke rettet straks. Men

i 1869 fik Kirken som nævnt en grundig Restauration for ialt 4212 Kr., en stor Sum efter den Tids Forhold. Da blev:

Granitkvaderen i Sydmuren omsat, 4 store Jernvinduer indmuret, Flisegulv lagt overalt, Murstensgesimsen i Skib og Kor, Tagværket omhugget og delvis fornyet. Taget antagelig omlagt med Vingetegl, paa Apsis Blytag, Vaabenhus ombygget og udvidet, Taarnets Vestside cementpudset, Stolestaderne om-lavede, delvis fornyede.

De nye Stolestader var imidlertid ikke vellykkede. I Frijsenborg Arkivet ligger nemlig en Skrivelse fra Aar 1900 til Godsinspektøren fra de fleste af Sognets Mænd med Anmodning om Forandring af Stolesæderne, "da de er ubehagelige og trættende at sidde i for Voksne Folk." Det virker som en levende Mindelse om ens Barndom og Bymændene fra den Tid at se deres Haandskrift paa dette Dokument. Det samme gælder i nogen Grad et andet Dokument, vistnok fra 1885, ligeledes til Godsinspektøren fra Sognebeboerne med Anmodning om Udvidelse af Kirkegaarden. Ogsaa her genkender man Navne fra Tind og Gerning m. m.

Ogsaa det 20. Aarhundrede har bygget paa Kirken.

I Aaret 1900 blev de nuværende Dekorationer paa Hvælvingsribberne paamalede, bekostet af Frijsenborg, hvis Udgifter til Kirken det Aar beløb sig til 1897 Kr. 1910 kom Orgel, lidt senere Lysekroner (og elektrisk Lys), Varmeapparat og en syvarmet Lysestage, altsammen undtagen Varmeapparatet skænket af private. Og i 1944 afstuttedes en Restauration,

der sandsynligvis for længere Tid vil sætte Punktum for og overflødig gøre yderligere Fornylse.

Dette er kun Stenkirkens Historie. Uendeligt vigtigere er Historien om Guds Aands og Ords Gerning i de Slægter, der har haft deres aandelige Hjemsted der. Den Historie unddrager sig imidlertid i alt væsentlig Menneskeøjne.

Maatte Jesu Navn altid lyde og lykkes i Gerning Kirke!

Hvem har ejet Gerning Kirke gennem de 800 Aar?

Ogsaa det Spørgsmaal kunde det have sin store Interesse at faa besvaret. Som saa meget andet ligger ogsaa dette i Tasmørke for de første 4–5 Aarhundreder. Her maa man afstaa fra sikkert Vidnesbyrd og nøjes med Slutninger ud fra — usikre Forudsætninger.

Hvis denne Beskrivelses Udgangspunkt er rigtigt, at Kirken oprindelig var Bymændenes Kirke, tør man vel gaa ud fra, at den fortsatte saaledes i rum Tid. Man er mest tilbøjelig til at tænke, at ikke blot den første og mest omfattende Kirkebygningsperiode, men ogsaa den næste i 14. el. 15. Aarh. har været baaret — ikke af en Enkeltmand, men af Sognets Mænd i en Opgangstid.

Den ældste Indberetning, der foreligger om Gerning Kirke, stammer fra Enevældens andet Aar og er dateret Hosløf Præstegaard 27 Aug. 1661, Thomas Jensen. I denne Beretning, hvis overvejende Del handler om Præstegaarden, baade Bygninger og Jord og Embedet, berettes om Gerning Sogn, at det har 20 Gaarde, hele og halve, nemlig Gerning 5,

Tind 4, Borres 5, Hesselberg 1, Starkjær 1, Danstrup 4, og om Gerning Kirke, at dens aarlige Indkomst er: Rug 6 Ørte, Byg 6 Ørte, Havre 6 Ørte. — Heraf gives til Vin og Brød Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, og til Randers Hospital Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, Havre 1 Ørte. Gerning Kirkes visse Indkomst bliver da: Rug 4 Ørte, Byg 4 Ørte, Havre 5 Ørte.

Og saa har den gamle Indberetning her en Bemærkning, som er interessant, fordi den er den eneste af den Art, jeg har fundet. Der staar midt i Kirkens Indtægtsopgørelse: af en Kirke Laade (Lade) pending 3 Mark (Pengeafgift). Denne Post: pending 3 Mark, gentages ved SlutFacit. Bemærkningen tyder paa, at der ved Gerning Kirke — som ved saa mange Kirker — har været en Kirkelade, beregnet paa at være Opsamlingssted for Ofre i Form af Naturalier. Hvor den har ligget, og hvornaar den er nedbrudt som overflødig, bliver nok aldrig opklaret.

Disse Kirkens aarlige Indkomster skal vel forstaaes saaledes, at de ydes af Sognemænd til Præstens Løn.

Udviklingen i Landet under eet forløb saaledes, at en Gaardmand hist og her svang sig op til at blive Herremand og dermed i Reglen ogsaa Kirke-ejer, ofte Ejer af mange Kirker saavel som af mange Gaarde. Saaledes gik det paa et eller andet Tidspunkt med Gerning Kirke.

Og det blev Grevskabet Frijsenborg, der lagde sin Haand, iøvrigt sin gode og gavmilde Haand, paa Kirken som paa Sognet — hvornaar vides ikke. Men omkring 1770 hedder det, at Hr. Greve Friis til Frijsenborg har jus patronatus et vocandi til Horslev og Gerning Kirker, hvilket vil sige, at han har

Ejendomsret og Kaldsret (til Præsten). I Stiftsbogen fra 1830 skriver Pastor Borgen d. 3 Aug.: „Baade Hvorslev og Gerning Kirker tilhører Grevskabet Frijsenborg, hvis Besidder har jus proponendi, og er begge godt vedligeholdne. Deres Tilliggende er Tienden.“ Ejendomsretten er m. a. Ord uforandret hos Frijsenborg, men Kaldsretten er ændret og forringet til en Indstillingsret eller Fremstillingsret, omtrent som Menighedsraadenes nu. Hvornaar og hvorfor denne Ændring er sket er uklart, da der ikke i Mellemtiden — fra 1770 til 1830 — var foregaaet nogen afgørende politisk Ændring.

Det næste Vidnesbyrd om Ejendomsretten har jeg fundet i Frijsenborgs Godsarkiv 1860—1923. Heraf fremgaar at Frijsenborg stadig ejer Gerning Kirke, at denne, saavel som Hvorslev kun svarer Kirketiende, mens f. Eks. Aidt og Vejrsløv ogsaa svarer Kongetiende, og at Gerning Kirke i de 25 Aar, 1882—1906, har svaret ialt 31971 Kr., ca. 13—1400 Kr. aarlig. I samme Tidsrum anvendte Grevskabet eksempelvis flg. Summer aarlig til Kirkens Vedligeholdelse: 141 Kr. — 632 (i 1883) — 125 — 128 — 842 (i 1886) — 908 (i 1889) 1897 (i 1900) o.s.v., for alle Godsets Kirker i Gennemsnit aarlig i de 25 Aar 492 Kr., altsaa har Godset øjensynligt haft en ikke ringe Indtægt af Kirken. I de forudgaaende 25 Aar havde de aarlige Udgifter været omtrent de samme, nemlig 474 Kr. i Gennemsnit, egentlig ikke helt lidt i de Tider. I 1869 havde Udgifterne endda som nævnt andraget 4212 Kr. I 1920 ofredes et lignende Beløb 4786 Kr. Saa kom Bevægelsen omkring 1920 med Kirkers Overgang til Selveje. For Gerning Kirke skete det i 1921. Dermed er Kirken i Realis-

teten vendt tilbage til sit Udgangspunkt, at være Bymændenes Kirke. Blot er nu kommet en ny Instans til, som kontrollerer, regulerer og dikterer ved praktisk talt alle baade større og mindre Forandringer ved Kirken, nemlig Kirkeministeriet med sin kongelige Bygningsinspektør og Nationalmusæet ved sin Side.

Der har imidlertid igen vist sig en stigende Interesse for Kirkernes eller Kirkens Tilstand, nu da den gik over til Selveje, altsaa egentlig Bymændene. 1920'erne er næsten blevet en ny Kirkebygnings – eller Kirkerestaureringsperiode, hvor Sognemændene igen har bragt Ofre for deres Kirke, om ikke saa store som i 12. Aarh., saa dog ret betydelige. I Gerning valgte man det Krigens Aar 1944 til en omfattende Restaurering, saa den nu fremtræder smukkere end nogensinde i sin 750 – 800 aarige Levetid.

Hvorslev og Gerning Præstegaarde.

I Herredsbogen 1690 giver Sognepræsten *Jacob Christensen Clementin*, der paa det Tidspunkt havde været Præst i *Huosleuff* i 6 Aar, en indgaaende Skildring af Præstegaarden i Hvorslev og Præstegaarden i Gerning; saaledes kaldes nemlig *Anexgaarden* (Kirkegaarden?) i Gerning i en kgl. Skrivelse fra 1553, der skal gengives nedenfor. For at Læserne, specielt den Aarhus Bisp, ikke bør tvivle om Præstens Beretning, slutter han med denne højtidelige Vending:

Dette alt være saa i Sandhed
vidner og vedgaar jeg som
allerunderdanigst undertegnet staar
Jacob Christensen
Clementin (e. g. Hd.)

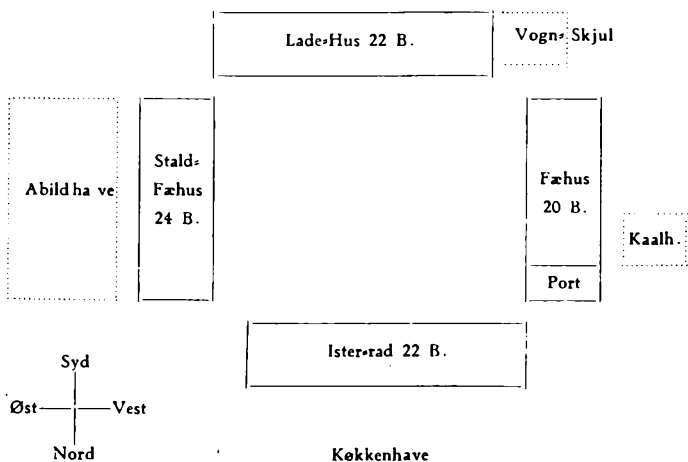
„Præstegaarden i Huosleuff er fri for Landgilde og andre Afgifter undtagen 1 Slet Daler ($\frac{2}{3}$ Daler) aarlig, kræves og ydes som Gæsteri til Dr. Rhoeder.“ Den sidste Bemærkning om Gæsteri-Afgiften til Dr. Rhoeder faar ingen yderligere Forklaring, heller ikke fremgaar det, hvem Dr. Rhoeder er! — Men Præstegaarden var altsaa i Modsætning til Sognets andre Gaarde fri for Landgilde til Godset. At Godset var Frijsenborgs, siges ikke udtrykkeligt. Men da Frijsenborg i hvert Fald i 18. Aarh. var Ejer af Kirkerne, og da Stiftsbogen 1830 fortæller: „Grevskabet Frijsenborg er *ene Lodsejer* i Hvorslev Sogn (vel ogsaa Gerning Sogn?) undtagen 4 Skp. 1 Fj. Hartkorn, som Kirkesanger Amdisen i Hvorslev ejer,“ ja at „hele Pastoratets Hartkorn (328 Tdr. 6 Skp. 1 Alb. $2\frac{1}{2}$ Fj.) altsammen, Præstegaarden undtagen, er ufrít og tiendepligtig,“ saa faar man nærmest det Helhedsbillede, at Frijsenborg allerede i 1690 sad i nogenlunde de samme Rettigheder. Man undrer sig blot over, at Pastoratets Hartkorn skulde være ufrít og tiendepligtig i 1830. Var Gaardene da ikke blevet selvejende efter 1788? Min Slægts Gaard siges at være blevet det i 1828.

„Præstegaardens Kapacitet i Grunden bestaar i 4 Huse“:

- 1) en Ister-rad med Sallshuset: 22 Bindinger. Vender Øster og Vester.
- 2) Stald- og Fæhuset. 24 Bindinger. Vender i Synder og Nord. Der Østen for en Abildhave.
- 3) Lade-Huset 22 Bindinger, vender i Øster og Vester, derhos et Vogn-Skjul.
- 4) Et andet Fæhus Vester i Gaarden, vender i Synder og Nord, af 20 Bindinger med Porten

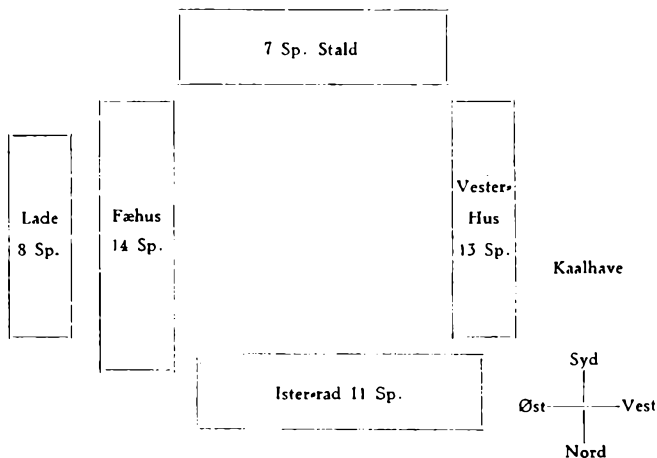
til Indkørslen – Alle med Tag eller Langhalm, og er en Del ved Magt, en Del brøstfældige og behøver snart Hjælp. Vesten for det vestre Fæhus en liden Kaalhave. Norden for Ister-raden en Køkkenhave.

Altsaa har Præstegaarden, hvis Takst efter Matrikel var 8 Tdr. 5 Skp. 2 Fj. 1 Alb., vendt saaledes:

Præstegaarden (Anexgaard) i Gerning havde 5 Huse, men af mindre Format:

- 1) Ister-rad 11 Spænd (Spænder) i Øster-Vester.
- 2) Lade-Huset 8 gull (Gulv), vender i Synder og Nørr.
- 3) Fæhuset øster i Gaarden 14 Spænd i Synder og Nørr.
- 4) Vesterhuset 13 Spænd i Synder og Nørr, derhos en Kaalhave.
- 5) Stalden ved Gaardsledet Synder i Gaarden 7 Spænd, vender i Øster og Vester.

Gaardsrummet maalte i Syd- Nord 40 Favne, i Øst- Vest 30 Favne.

„Bygningen i sig selv er meget forfaldne, efterdi der er ingen Skov enten til Byen eller Gaarden, og de gamle Folk, som den bebor, er udskattede, saa de næppelig kan holde Gaarden ved lige. Annexgaarden er fri for halv Skat efter kgl Forordning“.

Saa have Sognepræsten endnu en Meddelelse om Annexgaarden, der vel er den interessanteste: „Dokumenta Publica (offentlige Dokumenter!), som Præsten eller Præstegaarden kan vedkomme, findes – sal, Højlovet – Kg. Chr. 3. Friheds-Brev paa Landgilde af Annexgaarden i Gierning Sogn dateret Kolding-Hus Biskop Sct. Severins Dag Aar 1553“.

Dette interessante Dokument, som bevilgede Sognepræsten i Hvorslev en værdifuld Forøgelse af de aarlige Indkomster, findes heldigvis afskrevet i Herredsbogen 1772 og lyder:

„Wi, Chr., med Guds Naade Dannimarch, Nor-

ges. . . Konge gør alle vitterlig: at efterdi mange Sognepræster udi Aarhus Stift haver derom for os beklaget, at de ikke haver Midler til tilbørlig Underholdning og vi derfor haver befaleet vore Lensmænd udi Aarhus-Stift, at de med os elskede Mester Matt. Langeden, Superintendent dér samme steds at forfare, om hvilke Præster, som Brøst haver, og de nu haver givet os tilkende denne Brevvisere (?) Hr. Laus (Laurits Poulsen første lutherske Præst, død allerede 1552!) i Hvorslev hans Lejlighed, da paa det at fornævnte Hr. Laus og hans Efterkommere Sognepræsterne til fornævnte Hvorslev Sogn kunde derunder fange deres Underholdning haver vi bevilget og samtykt og nu med dette vort aabne Brev bevilget og samtykt, at fornævnte Præster udi fornævnte Hvorslev Sogn nu haver *til deres Underholdning Landgildet af Gerning Sogns Præstegaard*, som er hans Anexis Kirkes Præstegaard, til den nytte, som hand hertil for sin Tjeneste haft haver. Til ydermere Vidnesbyrd have vi ladet trykke vort Signet udenpaa dette vort aabne Brev.

Givet paa vort Slot Kolding-Hus Sct. Sørens Dag 1553.

Christian.

De lutherske Præster i Hvorslev har altsaa ikke haft „tilbørlig Underholdning“ af Præstegaarden i Hvorslev, nu da visse Indkomster f. Eks. Messepenge, som de katolske Forgængere havde oppebaaret, var faldet væk. Hvorslev Præstegaard var ellers stor og ret omfattende, men aabenbart i ringe Drift.

Den første lutherske Konge i Danmark Chr. 3 sørger nu for sine Præsters „tilbørlige Underholdning“ og giver Afkald eller befaler Lensmanden — i Fri-

senborg? — at give Afkald paa Landgildet af Gierning Præstegaard til Fordel for Sognepræsten. Dette maa vel have hjulpet.

At denne kgl. Forordning har staaet længe ved Magt — i ca. 300 Aar — derom vidner Stiftsbogen 1830. Her staar: „I Gerning By er en Annexgaard (Hartkorn 7 Tdr. 2 Skp. 2 $\frac{1}{2}$ Alb.), hvoraf Præsten nyder alle 3 Tiender og aarlig Landgilde 15 Skp. Rug 18

Skp. Byg 30 Skp. Havre 1 Fjerdings Smør foruden Æg og Ost efter Harthornet som af en anden Gaard. „Saa føjer Præsten til, lidt bitter: „Men Grevskabets Besidder tilegner sig Fæsterettigheder til Gaarden og haver ogsaa Landgilde af Gaarden, paa hvad Grund ved jeg ikke“. Det fremgaar ikke klart, om Grevskabets Krav har gjort Indhug i Præstens Indkomster eller har betydet dobbelt Afgift for Gaardens Fæster

Noget galt maa der aabenbart have været.

Anker Vestergaard.

Viborg Amt i den grundlovgivende Rigsforsamling.

Af fhv. landstingsmand J. K. Johansen, Løgstrup.

Den 21. Marts 1848 gik Københavnerne i stort Folketog til Christiansborg for at bede den ny Konge, Frederik den 7., om at afskedige sine gamle Raadgivere, dem han havde arvet fra Faderen, Kong Kristian den 8., og i Stedet for dem vælge Mænd, der i højere Grad havde Folkets Tillid.

Den direkte Aarsag til denne Henvendelse var Uroen i Hertugdømmerne — Slesvig og Holsten, der snart udartede til aabent Oprør; men det var de foregaaende Aars politiske Røre, Kravene om en fri Forfatning, der havde gjort en saadan Folkerejsning mulig. Det var Frihedsbevægelsens Ledere, Mænd som Monrad, Lehmann og Tscherning, der stod bag Rejsningen, og det var Lehmann, der havde formet Borgerrepræsentationens Henvendelse til Kongen, hvori denne advares mod at drive Nationen til Fortvivlelsens Selvhjælp — en Advarsel, der dog næppe skulde tages alt for bogstavelig.

Kongens Svar vil være kendt af alle, der læser politisk Historie. Allerede inden Folketogets Ordførere fik Foretræde for Kongen, var det gamle Ministerium afskediget, og Dagen efter var der dannet

et nyt, hvori en saa udpræget Demokrat som A. F. Tscherning fik Sæde sammen med flere af de nationalliberale Ledere. Dette Ministerium havde til Opgave baade at træffe de fornødne Foranstaltninger til at møde det slesvigholstenske Oprør og at forberede Vedtagelsen af en fri Forfatning.

Da det ny Ministerium var dannet, erklærede Kongen, at han nu betragtede Enevælden som ophævet og sig selv som konstitutionel Konge. Ministrene skulde herefter være ansvarlige for Regeringens Førelse.

Den ny Forfatning skulde vedtages af en grundlovgivende Rigsforsamling; men der var i Ministeriet nogen Uenighed om, hvordan denne skulde vælges. Den ene Halvdel af Ministeriet holdt paa almindelig Valgret, den anden Halvdel vilde have visse konservative Garantier. Man enedes endelig om at lægge den almindelige Valgret til Grund for Valgene; men saa skulde til Gengæld Kongen vælge en Fjerdedel af Forsamlingen. Regeringens Udkast til Valglov blev forelagt Stænderforsamlingerne i Roskilde og Viborg. Disse gav Tilslutning dertil; men der var dog fra mere konservativ Side Betænkeligheder ved den almindelige Valgret, og fra anden Side en Del Modstand mod de kongevalgte. Denne Modstand førte ved Valgene til haarde Kampe mellem de tidligere Forbundsfæller, Nationalliberale og Bondevenner.

Valgene skulde foretages i Valgdistrikter, der i det væsentligste kom til at svare til den senere Inddeling i Folketingskredse. Alle Mænd over 30 Aar havde Valgret, naar de ikke var straffede, havde egen Husstand, havde Raadighed over deres Bo og var

fri for Gæld til Fattigvæsenet. De valgberettigede skulde dog melde sig til Optagelse paa Valglisterne, og mange — især Husmænd og Arbejdere — undlod at melde sig. Over hele Landet meldte sig 86080 Vælgere. I Viborg Amts 5 Kredse var indtegnet 4185 Vælgere. Til Gengæld var Valgdeltagelsen større end ved de fleste efterfølgende Valg lige til 1866.

Valgene fandt Sted den 5. Oktober 1848. Der var nærmest 3 Partier at vælge imellem. Mændene fra Frederik den 6.s og Kristian den 8.s Tid, det egentlige Højre, dernæst som et Mellemparti de Nationalliberale og endelig den Tids Venstre — Bondevennerne; men Grænserne mellem Partierne var dog ret udflydende, og mange af Kandidaterne udtalte sig saa svævende, saa det var vanskeligt at afgøre, til hvilken Side de hørte. Dette gælder især for Jyllands Vedkommende, og det gælder da navnlig Vælgere, der stemte paa den, de syntes bedst om, uden Hensyn til Partifarve.

Viborg Amt var altsaa delt i 5 Valgdistrikter. 1. Kreds, Skive, omfattede Skive By samt Salling med Undtagelse af Hindborg Herred, der med Undtagelse af Volling Sogn mærkelig nok var lagt til Viborgkredsen. 2. Kreds, Viborg By samt Fjends Herred og Hindborg Herred med Undtagelse af Volling Sogn. 3. Kreds, Levring, omfatter samme Omraade som den nuværende Kjellerupkreds. 4. Kreds, Søndervinge, samme Omraade som nu, og 5. Kreds Løvel, ligeledes som nu.

I Skivekredsen var indtegnet 815 Vælgere, i Viborgkredsen 1042, i Levringkredsen 687, i Søndervingekredsen 851 og i Løvelkredsen 790.

I Skivekredsen var anmeldt 3 Kandidater: Gaard

ejer *Bertel Laursen Nørgaard*, Krejbjerg, der valgtes med 436 Stemmer, Rektor *F. C. Olsen*, Viborg, der fik 171 St, og Stiftamtmand, Baron *L. P. Bretton*, Viborg, der fik 102 St. Bertel Nørgaard maa nærmest betragtes som Bondeven, Rektor Olsen som Nationalliberal og Stiftamtmand Bretton som Højre. Valget vakte stor Forbitrelse i Skive By og blandt Sallinglands Embedsmænd og større Landmænd. Det var dem, der betragtede sig selv som den dannede Almenhed og som var misfornøjede med, at de skulde repræsenteres af en — i deres Øjne — udannet Bonde.

I Viborgkredsen var Overretsassessor *L. N. Bregendahl* eneste Kandidat. En Gaardejer Niels Jensen, Lindum, trak sig tilbage; men der blev dog forlangt skriftlig Afstemning, og her stemte 395 ja og 326 nej. Bregendahl var Nationalliberal; men der har altsaa været en ikke ringe Modstand mod hans Valg. Det kan dog tilføjes, at han ved alle efterfølgende Valg — lige til sin Død i 1872 — valgtes ved Kaaring.

I Levringkredsen valgtes fabrikejer *M. P. Bruun*, Bruunshaab med 460 Stemmer. Skuespilleren cand. phil. *F. L. Høedt*, København fik kun 70 Stemmer. *M. P. Bruun* var Nationalliberal.

I Søndervingekredsen var der ikke mindre end 5 Kandidater. Proprietær, cand. pharm. *H. W. Jacobsæus*, Borupgaard, valgtes med 354 Stemmer; derefter havde Lensgreve *C. E. Krag-Juel-Vind-Frijs*, Frijsenborg, 231 St. Skolelærer *P. Hansen*, Sønderving, 41 St. og Gaardbruger *L. Bøggild*, Moesgaard, kun 4 St. Gaardejer *Fr. Wielandt*, Svejstrup, trak sig tilbage.

I Løvelkredsen valgtes Landsoverretsassessor *W. J. A. Ussing*, Viborg, ved Kaaring. Fhv. Herredsfoged, Etatsraad *H. H. Holm*, Dalsgaard, trak sig tilbage.

Af de 5 valgte var *Jacobæus* og *Ussing* dem, der stod længst til Højre. Det kan vel siges at være ansete Mænd, der repræsenterede Viborg Amt i den grundlovgivende Rigsforsamling; men det kan, naar undtages *Bertel Nørgaard*, ikke siges at være nogen særlig venstreorienteret Repræsentation. I de 4 Kredse kan kun en af Kandidaterne regnes for hørende til Bondevennerne, nemlig Skolelærer *P. Hansen*, Søndervinge, der kun fik 41 St.

Blandt de kongevalgte var Købmand og Raadmand *S. A. M. Buchwaldt*, Viborg, der vel ogsaa kan siges at repræsentere Viborg Amt. *Buchwaldt* var Nationalliberal. Han havde i et Par Aar — indtil 1848 — været Medlem af Stænderforsamlingen for Jylland. Nu blev han altsaa kongevalgt Medlem af Rigsforsamlingen. Ved Folketingsvalget i 1854 stillede han sig i Løvelkredsen, men opnaede ikke Valg. Ved et Suppleringsvalg til Landstinget i 1858 manglede han kun et Par Stemmer i at blive valgt. Han døde i 1881 — 82 Aar gl.

Gaardejer *Bertel Laursen Nørgaard*, Krejbjerg, var født i Aaret 1805 og var altsaa nu, til Overraskelse for mange, valgt til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling. Efter Valget var han Genstand for meget stærke personlige Angreb, hvis væsentligste Indhold var, at han ikke var dannet og kundskabsrig nok til at repræsentere den mere intelligente Del af Vælgerne. Angrebene er ikke af noget stort sag-

ligt Indhold. De er mere Udslag af et stærkt personligt Had til den valgte Folkerepræsentant. Hans Deltagelse i Rigsforsamlingens Forhandlinger vidner iøvrigt om, at han var en velbegavet Mand, hvem Vælgerne godt kunde være bekendt at sende ind som Medlem af Rigsforsamlingen.

Bertel Nørgaard repræsenterede — med en kort Afbrydelse — Skivekredsen til 1858, da han valgtes til Medlem af Landstinget. Han var Medlem af dette Ting til sin Død i 1862.

Laurids Nørgaard Bregendahl, der var valgt i Viborg, repræsenterede denne Kreds til sin Død i 1872. Bregendahl var født i Skørping i Aaret 1811. Hans Fader var Sognepræst A. Ph. Bregendahl. Bregendahl blev Student 1829 og Cand. juris 1834. Allerede i 1842 blev han Overretsassessor i Viborg, hvor han var til sin Død. Han blev regnet for at høre til venstre Fløj af de Nationalliberale med Tilknytning til Bondevennerne. Han var en Mand med gode Evner og mange Kundskaber og vandt sig snart en god Position i vor lovgivende Forsamling. Han var i 1849 Ordfører for Værnepligtsloven, tog i 1850 Initiativet til Loven om Kreditforeninger og var fra 1851 i Bestyrelsen for Kreditforeningen for jydsk Landejendomsbesiddere. Han var Folketingets Formand fra 1859 til 1870, da Venstre besatte denne Post.

Mads Pagh Bruun, der valgtes i Levringskredsen, var født 1809 i Fredericia. Faderen var Købmand Bertel Bruun, der i 1821 anlagde Klædefabrikken Bruunshaab. M. P. Bruun blev Student og cand. phil., men gik derefter over i praktisk Virksomhed, uddannede sig blandt andet ved Rejser i Udlandet

og blev 1835 Medejer og Bestyrer af Bruunshaab. Han blev snart en af Midtjyllands ledende Mænd, var 1842—45 Medlem af Viborg Amtsraad og fra 1846 af Viborg Stænderforsamling, hvor han spillede en ikke ringe Rolle. Nu var han altsaa Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling. Ved Folketingsvalget den 4. December 1849 maatte han vige for Sognefoged Chr. Jensen, Østerbording, men valgtes samme Aar til Medlem af Landstinget. Han gled ud ved Valget i 1853, men var fra 1. Decbr. 1854 til 14. Juni 1855 Medlem af Folketinget — valgt i Søndervinge. I 1857 valgtes han igen til Medlem af Landstinget og havde Sæde i dette Ting til 1874 med Undtagelse af nogle Maaneder i 1866, da han var faldet igennem som Jasiger til den ændrede Grundlov. Han var fra 1862 og — med den nævnte Afbrydelse — til 1869 Landstingets Formand. Her afløste han Broderen, P. D. Bruun, der havde været Tingets Formand lige siden 1849. M. P. Bruun døde i Aaret 1884.

Henrik Wellejus Jacobæus, der var valgt i Søndervinge, var Ejer af Borupgaard i Svostrup Sogn. Han var født i Aaret 1807 og døde i Aaret 1885. Han maa nærmest regnes for hørende til Højre men var iøvrigt ikke blandt dem, der i særlig Grad har indskrevet deres Navn i vor politiske Historie. Han var cand. pharm; men valgtes at blive Landmand. Den 26—2. 1853 stillede han sig i Leveringskredsen mod Kredsens daværende Folketingsmand Chr. Jensen, Østerbording, men blev ikke valgt. Ved et Suppleringsvalg den 29—6. 1858 valgtes han i 9. Landskreds til Medlem af Landstinget. Han genvalgtes

tes i 1863 og var Medlem af Landstinget til Grundlovsvalget den 23. Juni 1866.

Werner Jasper Andreas Ussing var født i Aaret 1818 og Søn af Kontorchef i Københavns Magistrat Johannes Hjort Ussing.

Han blev allerede i 1838 cand. juris og i 1847 Overretsassessor i Viborg. Valgt i Løvelkredsen til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling. Han hørte til de Nationalliberale, men hørte til Partiets højre Fløj. Var Folketingsmand for Løvelkredsen indtil 1853. Tog 1853 slesvigsk-juridisk Eksamen, blev 1854 Medlem af Apellationsretten i Flensborg, men blev afsat af Tyskerne i 1864. Blev samme Aar Højesteretsassessor og 1873 Nationalbankdirektør. Blev 1879 Æresdoktor i Retsvidenskab. Han betegnes som en anset og skarpsindig Jurist. Han blev efter Grundlovsforandringen i 1866 udnævnt til kongevalgt Landstingsmand. Han fulgte de øvrige Nationalliberale over i Højre, men var betænkelig ved de provisoriske Finanslove og var her paa Linie med andre tidligere Nationalliberale som Klein og Krieger. Ussing var ogsaa Modstander af Københavns Befæstning. Han faar det Eftermæle, at hans Anseelse i hans sidste Leveaar var større som rets- linet, fintdannet og samvittighedsfund Personlighed end som Politiker. Han døde 2. December 1887.

Hermed har vi altsaa præsenteret de Mænd, der repræsenterede Viborg Amt i den grundlovgivende Rigsforsamling og som sammen med Rigsforsamlingens øvrige Medlemmer samledes paa Christiansborg Slot den 23. Oktober 1848.

De fleste politisk interesserede kender sikkert Constantin Hansens Maleri af den grundlovgivende

Rigsforsamling, hvor Kunstneren har placeret nogle af de mest ansete: Monrad, Lemann, Tscherning, Ploug, A. W. Moltke, Biskob Mynster m. fl., mens det store Flertal fortøner sig bag disse foretrukne som en ukendelig graa Masse. Dette er næppe helt retfærdigt mod de mange, hvoriblandt der ogsaa var dygtige og ansete Mænd. Repræsentanterne for Viborg Amt ses ikke i Forgrunden. Man maa da tænke sig at finde dem blandt de mange ukendelige. Det kan tilføjes, at man ogsaa ofte støder paa dem under Rigsforsamlingens Forhandlinger.

Forsamlingens Møder indledes med en kort Trontale af Kongen: Frederik d. 7., der indleder med at sige, at det er ham en Glæde at mødes med sit trofaste danske Folks udvalgte. I et senere Møde forelægger Justitsminister Bardenfleth det Udkast til Grundlov, som Martsministeriet havde ladet udarbejde, men som dog væsentligst var udarbejdet af Kultusminister D. G. Monrad. Dette Udkast, der omfattede 80 Paragraffer, optog selvfølgelig en stor Del af Forsamlingens Tid i de følgende Maaneder; men den fik desuden ogsaa andre vigtige Sager at beskæftige sig med.

Noget af det første maatte selvfølgelig være at træffe Beslutning om Rigsforsamlingens Forretningsorden, samt om Diæter og Rejsegodtgørelse. Under Forhandlingerne herom har M. P. Bruun adskillige Gange Ordet for korte Bemærkninger, ogsaa Bregensdahl har et Par Gange Ordet, ligeledes for korte Udtalelser.

Det næste var Loven om almindelig Værnepligt. Værnepligtsbyrden havde hidtil alene hvilet paa Bondestanden; men efter at Krigen var begyndt i

Foraaret 1848, maatte det være indlysende, at denne Ordning var urimelig og meget lidet stemmende med den megen Tale om Frihed og Lighed eller med det, man har kaldt Aanden fra 48. Krigsminister Tscherning fik derfor den 23. September 1848 gennemført en Forordning, hvorefter der ogsaa foretoges Udskrivning af de hidtil fritagne Klasser.

Denne Forordning var dog Genstand for megen Misfornøjelse. Begejstringen for Frihed og Lighed var allerede her som andetsteds stærkt paa Retur, og da der blev forelagt Rigsforsamlingen et Lovforslag om almindelig Værnepligt, gav dette Anledning til en ret hidsig Debat og til stærke Angreb paa den Minister — Tscherning — der havde Hovedansvaret for Forordningen af 23. September.

I et ret udbredt konservativt Hovedstadsblad „Flyveposten“ betegnes Værnepligten som en Uretfærdighed mod Købstæderne, der i Forvejen har mange flere Byrder end Landbefolkningen og derfor ogsaa maa have Krav paa i hvert Fald at nyde enkelte Begunstigelser. En af Bladets mange Indsendere hævder, at Soldatertjenesten er meget mere trykkende for Borgeren end for Bonden. Denne „har Gavn af, at hans Lemmer bliver smidige og stærke, da det er ved dem, at han skal tjene sit Brød, medens Borgersønnen ikke trænger til en slig Dressur, og imedens han paa den anden Side har uberegnelig Skade af at kastes ind imellem udannede Subjekter, der paa Grund af deres langt overvejende Antal vil paavirke ham, i Stedet for at man tror, at han vil kunne paavirke dem“. Man forbavses over, at Aaret 1848 kan rumme saa megen Stupiditet.

Blandt Krigsministerens Modstandere i denne Sag

var ogsaa Grundtvig, der i det hele taget var Modstander af tvungen Værnepligt. Han fremhæver som en af Historiens sikreste Erfaringer, „at der aldrig er bleven oprettet en staaende Hær til Fædrelandets Forsvar, men at de alle, de første med de sidste, ere oprettede til Undertrykkelse af Folket og Folkefriheden, eller til fordærvelige udenlandske Krige“.

En anden af Modstanderne var Bankdirektør H. P. Hansen, der priste Bondestanden, fordi den ikke under Krigen rejste smaalig Tale om mit og dit, om Ret og Uret, og han mindede om den jyske Bonde, der, da man mente, at hans Søn savnedes, ikke spurgte, hvorfor Købstadmandens Søn ikke var med, men sagde: „Jeg har endnu 3 Sønner, som jeg kan sende i Statens og Kongens Tjeneste“. Herpaa gav Tscherning det bidende Svar, at denne Lovprisnings egentlige Mening var: „Tak du jyske Bonde, fordi du gav dine 3 Sønner, for at min Søn kan blive fri“.

I Debatten om denne Sag møder vi Bregendahl og Bertel Nørgaard, der begge stiller sig paa Tschernings Side. Bregendahl har flere Gange Ordet og han motiverer bl. a. sit Standpunkt med, at der baade i 1844 og i 1846 er forelagt Stænderforsamlingerne til Erklæring Udkast til Lov om almindelig Værnepligt, og baade Jyllands og Øernes Stænderforsamlinger gaar saa godt som enstemmig ind for at andrage om, at Forslaget maa blive ophøjet til Lov.

Bertel Nørgaard siger henvendt til dem, der er misfornøjede med Anordningen af 23. September: „Det er meget ubehageligt og uventet ja beklageligt at høre slige Ytringer i en Tid, da Fædrelandet er i Krig, paa en Tid, da der er saa megen Tale om

nes Side, og saa siger han videre : „Vel tvivler jeg ikke paa den Sympati og Begejstring, som de ikke-Værnepligtige og Købstadmændene nærer for Fædrelandets Frelse, men at overlade det ganske til Redebonhed og god Vilje, uden at Forpligtelsen er bunden ved Lov, det finder jeg rigtignok megen Betænkelse ved“.

Til Trods for al den Misfornøjelse; der kom til Orde, endte det dog med, at Lovforslaget vedtoges, og Septemberanordningen godkendtes med stort Flertal.

Det der navnlig lagde Beslag paa Rigsforsamlingens Tid og Arbejdsevne maatte imidlertid ganske naturligt maa blive Grundlovsforslaget. Det var foreslået af Martsministeriet; men dette fratraadte allerede i November 1848, og det blev det ny Ministerium — Novemberministeriet — der fik til Opgave at gennemføre Grundlovsforslaget. Dette byggede paa Tokammerssystemet, men med lige og almindelig Valgret til begge Ting. For Landstingets vedkommende var der dog den Indrømmelse til dem, der var betænkelige ved den almindelige Valgret, at Landstingets Medlemmer var ulønnede, og at man skulde være over 40 Aar for at være valgbar til dette Ting.

Der var i Rigsforsamlingen saavel som i visse Dele af Befolkningen Betæneligheder ved den — efter manges Mening — alt for udstrakte Valgret, og der stilledes en Række Ændringsforslag til dette Grundlovsforslag. Der holdtes mange Møder med mange Taler baade for og imod almindelig Valgret og for og imod Ændringsforslagene. Et af disse gik ud paa, at Rigsdagen kun skulde samles hvert andet Aar. Dette Ændringsforslag forkastedes. Af Viborg

Amts Repræsentanter stemte Ussing og Jacobæus for, Nørgaard, M. P. Bruun og Bregendahl imod. Det er de to mere konservative mod de tre mere frisindede af Amtets Repræsentation.

Blandt de mange, der har Ordet under Grundlovs sagens Behandling, er ogsaa de 5 Repræsentanter for Viborg Amt. Bregendahls Indlæg drejer sig om mere formelle Ting og om Forstaaelse af Grundlovsforslagets enkelte Paragraffer. M. P. Bruun stiller et Ændringsforslag til Par. 22, der fastslaar Kongens Myndighed over Krigsmagten og hans Ret til at erklære Krig og slutte Fred m. v. Dette Ændringsforslag tages imidlertid tilbage igen.

De andre tre — Nørgaard, Jacobæus og Ussing — beskæftiger sig mere med de Spørgsmaal, hvorom der staar Strid. Jacobæus erklærer, at han ikke hører til dem „som antage at en aldeles ubetinget Valgret er ønskelig, hvorimod jeg nok mener, at der kunde findes en Form, under hvilken den for en Del kan anvendes“.

Ussing er Tilhænger af det kongelige Veto og kan i Forbindelse hermed godt gaa ind for at nøjes med et Kammer, han siger herom: „saa meget synes mig i det mindste at være klart, at det kongelige Veto langt vanskeligere vil kunne udøves mod en Beslutning, der er vedtaget af begge Kamre i Overensstemmelse med hinanden, end det vil kunne anvendes mod en Beslutning, som kun er taget af et Enestekammer“.

Han anerkender den almindelige Valgret som „et Princip, der har saa megen Berettigelse, at det ikke gaar an, ja at det ikke er muligt at berøve det den Anerkendelse, som det nu en Gang har faaet;“ men

saa følger han til, at han paa den anden Side ogsaa er af den Mening, „at det er en Ensidighed, naar man vil knægte Censursystemet, og dette siger jeg er en Ensidighed, saa vist som det dog er, at Ejendommen danner Grundlaget for det borgerlige Samfund, og at det er Skatterne og Skatteyderne, der bærer den hele Stat“.

I en senere Tale henviser han til den Enstemmighed, „som hidtil har hersket mellem Europas Statsmænd om, at Valgretten til de lovgivende Forsamlinger væsentlig bør gives i Hænderne paa dem, som have en vis Besiddelse, en vis Formuenhed, og naar jeg tillige ser hen til, at denne Grundsætning for Repræsentationssystemets Dannelse fuldstændigen kun er bleven forladt i et eneste Land, hvor en revolutionær Bevægelse i det mindste for Øjeblikket har indført et modsat System, da har jeg ikke kunnet andet end finde det noget betænkeligt at stemme for, at vi her aldeles skulde forlade det, som saaledes hidtil har været almindelig antaget. „Han nævner senere, at han kan tænke sig et bestemt Hartkornsbeløb eller Købstadejendomme af en vis Assuranceværdi som Betingelse for Valgret.

Her møder vi altsaa de to, der er betænkelige ved den udstrakte Valgret, og som i hvert Fald finder det sikrest at give den mere formuende Vælger større Rettigheder. Bertel Nørgaard derimod er heltud den almindelige Valgrets Mand. Den 9. Marts 1849 udvikler han i en stor Tale sit Syn paa Valgretten. Han udtaler bl. a.:

„Jeg vil ytre mig om Mindretallets Forslag til Klassevalg og Census. De to Ting er saa uforenelige med vor Nutids Fodringer, at man i højeste Grad

maa vogte sig for at komme ind paa dem. Det er et meget fejlagtigt Standpunkt, naar man vil udelukke den mindre formuende fra Valgret. Det er den valgte Kandidat, det kommer an paa, og hans Villie og Evne kan være lige god, enten han faar sin Stemme fra rige eller fattige Folk. Det vil da ogsaa være en besynderlig Maalestok at bedømme Folks Redebonhed for Konge og Fædreland i Forhold til, hvad de ejer — og mon vi egentlig er i vor gode Ret til at udelukke de mindre formuende nu, da Kongen alt har givet dem Valgret en Gang“.

Han føler sig ikke imponeret af de mange Adresser om Masseherredømme og Pøbelregimentets Tyranni og udtaler derefter: „Vi maa søge at grundlægge den ny paa sand Friheds og virkelig Ligheds stærke Grundpiller, saa at vort Folk bliver en virkelig Enhed, lige i Pligter. Derfor maa vi ikke udelukke den mindre formuende, thi der er mange Eksempler paa, at han har mere moralsk Dannelse end den større formuende, og heller ikke Formuens Størrelse er den rette Garanti for Kundskabsfylde.“

En anden jydsk Bondemand, *Ole Kirk*, der i mange Aar har været Medlem af Stænderforsamlingen, og som nu er valgt i Lemvig til Medlem af Rigsforsamlingen, foreslaar sammen med flere andre at begrænse Valgretten til Landstinget til dem, der har over 4 Tdr. Hartkorn eller i Byerne Ejendom af en vis Assuranceværdi. Bertel Nørgaard udtaler sig mod dette Forslag. Han forstaaer ikke denne Frygt for de ubemidlede arbejdende Klasser. Oplysning og Modenhed hos dem er forskellig som hos andre Klasser; men, føjer han til, „Arbejdet er et godt Drivhus for sunde Begreber, og man kan ikke bedømme de

umodne Sjæle efter Hartkorn. — Den arbejdende Stand skal man nok finde, naar der er tale om Pligter, og derfor maa den ogsaa have sine Rettigheder.“

I foranstaaende Citater er forsøgt at give et Billede af Viborg Amts Indsats i Forhandlingerne om en fri Forfatning. Selv om der er andre, som *Professor David* paa den ene Side og *Grundtvig, Glerup og Balthasar Christensen* paa den anden, der har ydet mere vægtige Bidrag til denne Debat, faar man dog Indtryk af, at Viborg Amt meget godt har formaaet at hævde sig i denne.

Som allerede nævnt var der megen Uenighed om, hvordan den fremtidige Forfatning burde være. Da det 17 Mands Udvalg, der var nedsat angaaende denne Sag, endelig afgav Betænkning, var det delt i ikke mindre end 6 Mindretal. Det største, der bestod af Flertallet af Udvalgets nationalliberale Medlemmer, holdt i det væsentligste paa Ministeriets Forslag, Bondevennerne ønskede lige og almindelig Valgret og et Kammer. De øvrige Mindretal ønskede i større eller mindre Udstrækning visse Begunstigelser for den mere bemidlede Del af Befolkningen.

For at finde en farbar Udvej af den megen Uenighed stillede da to af Udvalgets Medlemmer et Forslag om en anden Ordning vedrørende Landstinget. Der skulde være indirekte Valg gennem Valgmænd, som valgtes sognevis af de samme Vælgere, som havde Valgret til Folketinget. Landstingets Medlemstal skulde være Halvdelen af Folketingets, og Landstingsmændene skulde have samme daglige Vederlag som Folketingsmændene; men for at være valgbar skulde man være over 40 Aar og have en aarlig

Indtægt paa mindst 1200 Rigsdaler eller svare mindst 200 Rigsdaler aarlig i Skat.

De to Forslagsstillere var ogsaa paa en Maade knyttet til Viborg Amt. Den ene, Højesteretsassessor *P. D. Bruun*, boede i København og var valgt i Ebeltoft. Han var Ejer af Asmildkloster ved Viborg og Broder til *M. P. Bruun*. Han var i mange Aar Landstingets Formand. Den anden Overretsprokurator *C. M. Jespersen*, var valgt i Nibe. Han boede i Viborg, der iøvrigt ogsaa var hans Fødeby. Han blev senere Justitsraad og Herredsfoged i Hatting Herred og var i nogle Aar Folketingsmand for Horsens-kredsen.

Det saakaldte Bruun-Jespersenske Forslag tilfreds stillede ikke til nogen af Siderne, hverken Venstre eller Højre; men Ministeriet, der aldrig havde været særlig begejstret for det Forslag, det havde arvet fra Martsministeriet, gik ind for det, og ved Afstemningen den 1. Maj 1849 vedtoges det med 68 St. mod 66. Højre og en Del af de Nationalliberale stemte for, Venstre og en anden Del af de Nationalliberale imod. Hermed var det Bruun-Jespersenske Forslag vedtaget og Regeringsforslaget bortfaldet; men der var endnu Afstemningen om Grundlovsforslaget som Helhed tilbage, og her var stor Sandsynlighed for, at Højre vilde stemme imod, og Forslaget som Følge heraf blive stemt ned. Man vilde derved komme til at staa paa bar Bund med alle Forslag forkastede.

Stillet overfor denne Mulighed bestemte Venstre sig til at stemme for det Bruun-Jespersenske Forslag, der saaledes ved denne Afstemning vedtoges med 127 Stemmer mod 13. Det saaledes ændrede Grundlovsforslag vedtoges ved sidste Behandling den 25. Maj

med 119 Stemmer mod 4. De fleste af de Højremænd, der ikke vilde stemme for Forslaget, var fraværende, og fraværende var ogsaa Grundtvig, som havde været blandt de 13, der ved 2. Behandling havde stemt imod; men hans Begrundelse var modsat de øvrige Modstanderes, der vilde have større Garantier for de mere formuende. Grundtvig vilde ikke have et Landsting som det foreslaede, dette „Pengekammer, Skatkammer og Rentekammer.“ Han stemte imod, fordi han ønskede en mere frisindet Forfatning.

Samtlige Viborg Amts Repræsentanter stemte for Grundloven. Den kongevalgte Buchvaldt var fraværende. Rigsforsamlingen havde endelig vedtaget Danmarks fremtidige Forfatning, og denne underskrevs den 5. Juni af Kongen. Danmark var gaaet ind i de konstitutionelle Staters Række. De Mænd, der havde repræsenteret Viborg Amt i Rigsforsamlingen, møder vi alle i de følgende Aar som Deltagere i Rigsdagens Arbejde.

De væsentligste Kilder til denne Afhandling er:

J. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen.

Svend Dahl og P. Engelstoft: Dansk Biografisk Haandleksikon.

S. Viskinge: Vor Forfatnings Historie

N. Neergaard: Under Junigrundloven.

N. Olesen-Husted: Den politiske Udviklings Historie i Salling.

Det stenografiske Referat af Rigsforsamlingens Forhandlinger.

De kirkelige Forhold
i
Vridsted - Fly (- Igl sø) Sogne fra
c. 1830 til c. 1930.

Forsøg paa en Oversigt
af
Sognepræst Richard Fangel, Vridsted.

Nedenstaaende Redegørelse er udarbejdet væsentlig paa Grundlag af spredte Oplysninger i forskellige af Embedsbøgerne samt mundtlige Oplysninger, der er meddelt af gamle Sogneboere. Desuden er der indhentet kortere Oplysninger hos Sognets tidligere Præster eller deres Efterladte.

Litterært Stof vedrørende Sogdenes Forhold i disse Aar findes dels i Jeppe Aakjærs Erindringer I. og II. Bind, dels i J. P. Lundøes Afhandling „Fjandboansigter“ i Viborg Amts Aarbog 1938. Lundøes Afhandling, der bl. a. indeholder Skizzer af to af de tidligere Præster (A. Winding og J. J. Johansen), meddeler væsentlig personligt Stof. I første Bind af Aakjærs Erindringer findes især eet Afsnit, der oplyser adskilligt om de kirkelige Forhold i hans Hjem, medens han var Barn, d. v. s. c. 1875. Hans øvrige Meddelelser om kirkelige Forhold i Fly Sogn er ret begrænsede. De indskrænker sig væsentlig til

en udførlig Redegørelse for den Strid omkr. 1887, hvori han selv blev saa stærkt iblandet, med dertil knyttede personlige Meddelelser, særlig vedrørende Lærer Jakobsen og Pastor Winding. De sidste af meget uvenlig og temperamentsfuld Art.

De forskellige Oplysninger, som ad disse Veje er fremskaffet, er imidlertid saa brudstykkeagtige, at de kun muliggør en meget ufuldstændig Redegørelse for Sognenes Forhold i det angivne Tidsrum.

I. Det ordinære gudstjenstlige Liv.

A. De ordinære Søndagsgudstjenester.

De ældste Oplysninger herom foreligger i Tillysnings- og Gudstjenestebøgerne fra henholdsvis 1864 og 1866 samt følgende Aar, desuden gennem Aakjærs Meddelelser i Erindringer I.

Det fremgaar heraf, at alle de ordinære Gudstjenester har fundet Sted borset fra gennemsnitligt 3-4 Gudstjenester om Aaret, der er bortfaldet paa Grund af Sygdom, Istandsættelser og særlige Vakancer andetsteds i Herredet. — Muligvis er sidst i 60'erne nogle Gudstjenester faldet bort paa Grund af manglende Tilslutning (i Løbet af Sommeren!). Men de fleste af Vidnesbyrdene taler for, at der f. Eks. i 70'erne under en meget almindelig Præst har været almindelig *Tilslutning* til Gudstjenesten. Ifølge en nulevende Fortæller var f. Eks. Hovedskibet i Fly Kirke i disse Aar „omtrent fuldt“, og det til Trods for, at Beboerne fra Iglø, der dengang hørte til Fly Kirke, praktisk talt aldrig kom til Gudstjenester undtagen ved Foraarets og Efteraarets Altergang samt ved kirkelige Handlinger. Dette sidste skulde hænge sammen med de meget daarlige, drikfældige Forhold, der i de Aar satte Præget paa Iglø.

Tillysningsbøgerne fra disse Aar bringer meget hyppigt Anmodninger om *Forbøn* ved Gudstjenesten for Sognets Syge (f. Eks.: „Forbøn begæres for Gaardmand Jens Nielsens lille Datter“). Desuden brugtes endnu *Faste* før Altergang samt, at man *rejste sig*, naar Præsten gik paa Prædikestolen, og i det hele taget viste stor Ærbødighed for Præsten i hans Embedsdragt, saa f. Eks. nogle undsaa sig ved at tale med Præsten, medens han havde Præsterdragten paa.

Den Læsning, der i disse Aar fandtes i Hjemmene, var ogsaa væsentlig præget af Gudstjenesten. Foruden Bibel og Salmebog var de eneste Bøger, man dengang fandt i Fly, forskellige Postiller (Jesper Brochmands og af nyere: Harms’); desuden forskellige Bønnebøger, særlig: „Den Bedendes Kjæde“. Dette gjaldt bl. a. ogsaa den saa ilde berygtede „Gammel Johannes“ fra Aakjær samt den begavede Iver Larsen fra Trevad; for begge disse som for alle de øvrige synes den kirkelige Læsning at have været omtrent den eneste, der gaves.

Disse gammelkirkelige Forhold, der var „forbundet med mere Banden og Fuldskab, end vi nu kender“, synes at være begyndt at gaa i Opløsning omkring 1890. Højskolebevægelsen og Indre Mission begyndte i disse Aar at trænge en Del ind, særlig i Fly. Desuden havde Jeppe Aakjær i Julen 1886 holdt sine Foredrag, hvori han havde angrebet „Skinhellighed og Vanegængerier . . . Bønneremseri og skuespilagtig Kniksen og Knælen . . .“. Og selvom hans meget ungdommelige Udtalelser almindeligvis ikke fandt megen Genklang i Fly, da de blev fremsat,

mener en af de gamle Fortællere, at dette alligevel i betydelig Grad har været medvirkende til, at det kirkelige Liv i Fly i de følgende Aar begyndte at gaa i Forfald. Den daværende Præsts noget ejendommelige Forhold synes ogsaa at have befordret denne Udvikling.

Fra disse Aar begynder i hvert Fald en Del af de gamle Skikke at ophøre. Det gælder Faste-Skikken, det at man rejste sig for Præsten, naar han gik paa Prædikestolen samt Forbønnerne, der brugtes sidste Gang i Vridsted i 1903, i Fly 1905 (bortset fra en enkelt Gang i 1914). Desuden gik Kirkegangen i disse Aar meget stærkt ned, saa der i Aarene efter 1900 kom meget faa Folk i Kirke. Det gjaldt særlig Vridsted, hvor man sommetider maatte hente Folk op nede fra Byen, for at de kunde være Vidner ved Tillysninger; det stod noget bedre til i Fly, medens det paa dette Tidspunkt skal have været helt godt med Kirkegangen i den nybyggede Kirke i Iglso.

Med Præsteskiftet i 1907 synes Forholdene at have bedret sig. Det meddeles fra disse Aar fra Vridsted Sogn, at foruden c. 10 Familier, der var trofaste overfor Gudstjenesten, „gik de fleste i Sognet i Kirke, nogle ret ofte, nogle med lidt længere Mellemrum“. Det meddeles desuden i den Forbindelse, at „Kirkegangen stadig tog til i Vridsted og Iglso, medens Kirken i Fly var fuld fra Førstningen, hvilket holdt sig saa nogenlunde“.

Under de to følgende Præster (fra 1913 – 33) synes Tilslutningen til de ordinære Gudstjenester at have aftaget ret betydeligt i Fly, saa den almindelige Gudstjenestedeltagelse der sank ned til omkring 35 Mennesker af Sognets c. 500. I Vridsted synes

det derimod, som om Deltagelsen har ligget ret konstant i disse Aar — med enkelt Svingninger, nemlig normalt 25—50 Mennesker af Sognets c. 370.

I Iglso synes det derimod først i 20'erne at være kommet til en meget betydelig Kirkegang, saa Kirken i disse Aar almindeligvis var fuld ogsaa paa almindelige Søndage.

Muligvis var det i Forbindelse hermed, at det omkring 1930 kom til en Drøftelse af Muligheden for, at Iglso, der normalt kun har Gudstjeneste hver 14. Dag, skiftevis ved Præsterne fra Vroue og Vridsted, kunde have faaet Gudstjeneste hver Søndag, saaledes at Kapellanen fra Trandum overtog de manglende Gudstjenester. Planen blev imidlertid ugunstig modtaget og gik i Stykker.

B. Altergang.

Oplysningerne herom er væsentlig hentede fra Kommunionbøgerne, der med en enkelt Afbrydelse foreligger tilbage til 1802.

Efter den vanlige Skik er der i hvert af Sognene blevet holdt Altergang 3—5 Gange henholdsvis Foraar og Efteraar. I 1889 fremkommer i Tillysningsbogen en Meddelelse om, at der vil kunne holdes Altergang paa alle Aarets Søndage — „efter Provstens Ønske“. Den gamle Skik holdt sig dog ret uforandret ogsaa de følgende Aar, og først efter 1900 begynder Altergangenes Antal enkelte Aar at gaa op over 12 Gange.

Til ca. 1850 synes praktisk talt alle Sognets voksne Indbyggere at være gaaet til Alters to Gange om Aaret. Derefter gaar Antallet (sammenlignet med Befolkningstallet) langsomt nedefter indtil 1900

og stærkere fra 1900 til 1930. Dette gælder baade Vridsted og Fly, men i særlig Grad Fly og Igl sø. Medens Altergangsantallet i 1805 (i % af Befolkingsantallet) for Vridsted udgjorde 120 %, for Fly 128%, udgjorde de tilsvarende Antal i 1930 55% og 50%. Da der i Aarene 1910–30 for enkelte Familiers Vedkommende bliver Tale om Altergang hyppigere, end to Gange aarligt, betyder det, at det samlede Antal af Altergangs-Søgende er sunket stærkere, end % Tallene udviser.

Kommunionsbøgerne er førte med Navneangivelser indtil c. 1916; derefter opføres kun Tallene for Altergæsterne.

Til Forstaaelse af den Forskydning, der har fundet Sted, anføres følgende Tal paa Altergæster fra forskellige Aar:

Aar	Vridsted	Fly + Igl sø
1805	192	332
1820	211	398
1830	222	434
1840	243	492
1850	242	480
1860	?	483
1870	?	623
1880	?	519
1890	210	592
1900	210	458 + 191 = 640
1905	203	384 + 203 = 587
1910	262	339 + 219 = 558
1915	234	384 + 102 = 486
1920	236	302 + 118 = 420
1925	256	371 + 90 = 461
1930	204	230 + 124 = 354

C. Fastegudstjenester og Katekisation.

Gudstjeneste – og Tillysningsbøgerne udviser, at der fra 1866 regelmæssig hvert Aar har været holdt *Fastegudstjenester* i hver Uge i Fastetiden skiftevis i Vridsted og Fly. Denne Skik blev først afbrudt ved Præstens Sygdom i 1904 (eller paa Grund af manglende Tilslutning?). Efter Præsteskiftet i 1907 holdtes der ingen Fastegudstjenester. Først efter 1915 blev Skikken genoptaget, men saaledes at der kun var Tale om enkelte Fastegudstjenester og i Reglen ved fremmede Præster. Særlig i 20'erne fandt de ret ofte Sted. *Katekisation* i Forbindelse med disse Fastepredikener har, saavidt ses, kun fundet Sted i en enkelt Præsts Tid, nemlig i Aarene 1877–1904.

D. Ritualer og Salmebøger.

a. *Ritualer*. Indtil Aar 1900 synes man at have brugt Tekster, Kollektor og Ritualer til Daab, Konfirmation, Altergang (og Begravelse) fra nyere Udgaver af Hans Baggers Alterbog. – Omkring 1900 er det ændrede Vielses Ritual fra 1897 blevet indført. I 1909 fremgaar det af Menighedsraadsprotokollen, at man har drøftet Indførelse af det nye Konfirmationsritual (+ Ritualerne fra 1895?); men man var „stemt for den gamle Ordning“. I 1914 kom det i Menighedsraadet til en ny Drøftelse af Ritualspørgsmaalet; sagtens har det denne Gang drejet sig særlig om det nye Daabs og Nadverritual fra 1912. I Modsætning til i 1909 vedtog man nu at indføre de nye Ritualer samt den nye Konfirmationsordning uden Tilspørgsel, idet man mente, at dette nu var „Udtryk for den aldeles overvejende Stemning i Menigheden“. – I 1906 vedtoges det at udelade

Fadervor ved Indgangsbeden. Denne Ritualordning er siden i det væsentligste blevet fastholdt.

b. *Salmebøger*. Det har ikke kunnet godtgøres, hvorledes man har forholdt sig med Salmebøger i sidste Halvdel af det 19. Aarh.; det vides altsaa ikke, om man i Lighed med, hvad der har været Tilfælde i nogle af de nærmeste Nabosogne, har bevaret Kingos Salmebog, eller man er gaaet over til Evang. —chr. Salmebog. Heller ikke vides det, om og naar man har indført Roskilde Konvents Salmebog.

I 1906 hedder det i Menighedsraadsprotokollen, at man har vedtaget at indføre den nye Salmebog, d. v. s. Sl. for Kirke og Hjem, foreløbig til Brug sammen med den gamle Salmebog. I 1915 gik man over til at bruge den nye Salmebog alene.

E. Indsamlinger.

Af Indsamlinger inden 1900 kendes næsten kun Indsamlingerne i Fattigblokken. Da der først foreligger Regnskab for Fattigblokken fra 1905, ved man ikke, hvor meget der er indkommet i disse Aar, men sandsynligvis drejede det sig om meget smaa Beløb. I 1905 indkom der tilsammen i de tre Kirker godt 33 Kr. I de følgende 25 Aar sank de Beløb, der blev lagt i Blokken, fra Aar til Aar, saa det i 1930 var skrumpet ind til næsten ingenting.

De første Indsamlinger, der fandt Sted ved Siden heraf, var Indsamlinger, der et Par Gange i Løbet af Aaret i 90'erne blev holdt til Fordel for Testamentkassen, d. v. s. til Supplering af Indtægten fra et lille Legat, hvis Indtægt gik til Anskaffelse af

Testamenter til Konfirmanderne. Der indkom ved disse Indsamlinger hver Gang tilsammen c. 5 Kr.

— I de følgende Aar begyndte Indsamlinger til Bibelselskabet, Diakonissestiftelsen, Københavns Kirkesag, Ydre Mission og Børnesagen. Fra c. 1920 anvendtes Høstofferet til forskellige evang. — sociale Formaal: Sømandsmision, Plejehjemsforeningen Kvindehjælpen o. a. I Aaret 1905 udgjorde de indsamlede Beløb godt 32 Kr. Derefter steg det ret stærkt i de følgende Aar, indtil det i 1920 kulminerede med ialt 1217 Kr. I de følgende Aar sank Beløbene atter, saa de i 1930 udgjorde ialt 474 Kr.

Foruden disse Indsamlinger ved de almindelige Gudstjenester har der de forskellige Aar fundet Listeindsamlinger Sted, der har indbragt temmelig store Beløb. Desuden er der i 20'erne to Gange holdt en Bazar i Prgd. til Fordel for Østerlandsmissionen.

II. Det øvrige kristne Oplysningsarbejde.

A. Hjemmene.

Trods forskellige Forsøg har det været umuligt at faa Oplysninger fremskaffet om kristen Husandagt o. l. i tidligere Tid. Det er i hvert Fald meget lidt, der meddeles.

Det synes, som om det har været meget faa Hjem fra Tiden før 1900, hvor man har holdt fælles Husandagt eller paa anden Maade selv taget sig af Børnenes og Tjenestefolkenes kristne Oplæring. Muligvis har man enkelte Steder benyttet Bønnerne til Morgen og Aften bag i Salmebogen. Men antagelig har man de fleste Steder kun benyttet saadant ved særlige Lejligheder, Juleaften, som Aakjær beretter om det, ligesom man ved Spisninger i kirkelige Anled-

ninger har brugt „at synge til Bords“ ved Degnens eller Præstens Hjælp. Dog var det ret almindelig Skik til op mod 1900, at man tog sine Tjenestefolk Alters; derefter tog denne Skik langsomt af, men holdt sig for en enkelt Families Vedkommende til omkring 1930.

Samtidig med at disse Skikke forsvandt (?), blev de i anden Form optaget i de Hjem, der blev berørt af Indre Missions Vækkelse — dér som Bordbøn og fælles Bibellæsning — og maaske i et Par enkelte grundtvigske Hjem.

Det Andagtsliv, der iøvrigt har foreligget i en Del Hjem, har væsentlig haft en individuel Karakter og var „noget, man helst ikke lod de andre se“.

Hvad iøvrigt Hjemmenes kristne Forhold angaar og den Forskydning, der er sket, fremgaar det delvis af, hvad der er meddelt i Forbindelse med Guds-tjenesten. Paa Grund af Individualismens langsomme Fremtrængen ogsaa her i disse Sogne og den Selvfølgelighed, hvormed den efterhaanden betragtedes som gældende i aandelige Forhold, maa man maaske nok regne med en Del mere Kristendom af individuel Art, end Gudstjenesteforholdene lader antage.

Sekter har kun gjort sig meget lidt gældende i Hjemmene. Omkr. 1870 virkede Mormonerne en Overgang og vandt ganske enkelte, som udvandrede. I nyere Tid har Bibelstuderne et Par Gange gjort smaa Tilløb uden at vinde Indgang. Alle Hjem er derfor hele Tiden forblevet indenfor Folkekirken og har fulgt den gældende Skik med Daab, Konfirmation og Vielse. Bevidst og udtalt Modsætning overfor Kirken fra Hjemmenes Side f. Eks. overfor Bør-

nene eller indbyrdes har kun foreligget i meget enkelte Tilfælde.

B. Skoler og Konfirmandundervisning.

Vedrørende Skolerne findes der i Embedsbøgerne, særlig efter 1860, temmelig mange Oplysninger, som imidlertid væsentlig vedrører Skoleplaner, Hygiejne, Bygninger o. l. Angaaende Konfirmandundervisningen er det kun muligt at slutte gennem lidt spredt mundtlig Tradition. Desuden foreligger hos Aakjær en Del Meddelelser vedrørende Skoleforholdene i Fly dels forud for, dels efter de grundtvigske Skoleideers Fremtrængen med Lærerskiftet i 1879; disse Meddelelser synes imidlertid ogsaa stærkt temperamentsfarvede.

a. *Skolen.* Der synes før 1880 at have hersket lignende Forhold som ved andre Landsbyskoler, nemlig saaledes at man under ret jævne ydre Lokalteter og i ret begrænset Skoletid har undervist væsentlig (og efter foreliggende Bøger med ret godt Resultat) i Regning og Dansk og desuden i Religion med særlig Vægtlæggen paa Lærebogen. Disciplinen har i visse Perioder været meget sløj og har maattet haandhæves med meget haardhændede Midler.

Hvad kristen Viden angaar, synes flere af de Gamle, der gik i Skole dengang, gennem dette saakaldte „Terperi“, at være kommet i Besiddelse af et Kendskab og en i hvert Fald rent intellektuel Forstaaelse, der synes større end det, man nu kender. Desuden synes det, som om man endnu paa dette Tidspunkt har brugt den gamle Skik med at anvende Skolebørnene til at synge ved Gudstjenester og kir-

kelige Handlinger, ligesom Degnens nære Tilknytning til Kirken (hans Klokkeringning o. l.), foruden de uundgaaelige Gnidninger overfor Præsten, utvivlsomt har knyttet Skole og Kirke nær sammen.

Fra c. 1880 begyndte det grundvigske Syn paa Skole og Undervisning at trænge ind samtidig med Lærerskiftet i Fly. Det førte efter nogle Aars Forløb til en treaarig Skolestrid i Fly, hvori de fleste af Hjemmene tog Del, enten sammen med den daværende Præst som Tilhængere af det gamle eller paa Lærerens Side for det nye, d. v. s. for den frie Fortælling i Bibelshistorie og Brugen af de nye folkelige og lyriske Sange fra Morten Eskesens Sangbog. De fleste støttede Læreren, der synes at have været en dygtig Repræsentant for det nye Skolesyn, og som røgtede Skolen saa godt, at et Tilsyn, der blev tilkaldt i Anledning af Striden, maatte anerkende hans Arbejde. Foranlediget af denne Strid synes det, som der fra da af er blevet gaaet en Mellemvej mellem det nye Skolesyn, d. v. s. med Fortælling, den nye Sang, nye Fag, Bibliotheksoprettelse o. l., og det gamle, idet man herfra beholdt en Del Udenadslæren, deriblandt Lærebogen, dog saaledes at den sidste var i stadig Vigen. Endvidere bevarede nogenlunde uforandret det gamle Forhold til Kirken, men saaledes at det mere og mere gik over til at blive et „frit“ Forhold.

Med de uundgaaelige, forskellige Nuancer var det denne Linje, der fortsattes, efter at Skolebyggeri og Lærerskifter havde fundet Sted omkr. 1900 (Iglshø havde faaet ny Skole i 1873 og fik ikke igen i den Omgang). Dog fik Lærebogen og det effektive Arbejde med den efter c. 1915 en endnu mere til-

bagetrædende Plads og gik i 20'erne næsten helt ud af Brug.

Religionsundervisningen i alle de tre Skoler blev iøvrigt i disse Aar varetaget ordentligt og med Ærbødighed, ligesom alle Lærerne har levet med i Kirkens Gerning, ogsaa udenfor deres Embedsarbejde der.

b. Konfirmandundervisningen. De ældste mundtlige Meddelelser af Betydning gaar tilbage til Pastor Windings Tid. Konfirmandundervisningen strakte sig dengang over 1 el. 1½ Aar. Den bestod væsentlig i en Gennemhøring eller Fastslaaen af det allerede i Skole lærte Stof, d. v. s. særlig Lærebogen samt Udenadslæren af Lidelseshistorien og Bjergprædikenen + Salmer. Den er efter Sigende blevet drevet med en vis gammeldags, kateketisk Dygtighed, med megen Vægtlæggen paa, at Børnene skulde faa „lært noget“, saaledes at der skal være stillet ret store Krav til Børnenes Hjemmearbejde. Selve Timerne formede sig væsentlig som Overhøring. Nogen Vægtlæggen paa det Stof, der hører direkte til kirkeligt — liturgisk Liv, har ikke været tilstede. Selve Konfirmationen foregik i Forbindelse med en individuel Overhøring. Den datidige Konfirmations-Forberedelse omtales i Reglen med en hel Del Velvilje, isprængt forskellige krydrede Træk vedrørende den gamle Præst og hans Undervisning.

Med Præsteskiftet i 1907 synes de lidt friere Metoder at være trængt ind i Konfirmations-Forberedelsen, dels saaledes at Tiden synes at være blevet noget kortere, dels saaledes at det gamle faste, kateketiske Skema er blevet brudt, saaledes at man er gaaet over til at tage mere frit og selvvalgt Stof af

lidt følelsesbetonet Art. Den friere Linje synes at have holdt sig under de to følgende Præster, blot at det frie Stof selvsagt blev varieret efter Præsternes forskellige Syn. Lærebogen er vistnok hele Tiden blevet fastholdt, i alt Fald løseligt, saaledes at f. Eks. Undervisningen i 20'erne bestod i en Gennemgang af Katekismens Hovedstykker m. Forklaring (delvis lærte udenad), Læsning af Kapp. 1—8 i Lucas-Evang. + 10—20 Salmer lærte udenad. Undervisningen synes dog at have været mere „personlig“ og løs end i den foregaaende Periode.

Af dem, der har taget Del i Undervisningen i disse Aar, omtales den for alle tre Præsters Vedkommende med en hel Del Velvilje og Glæde.

C. Særgudstjenester og Møder paa Præstens Initiativ.

a. *Særgudstjenester og almindelige Møder.* Af saadanne ses ingen at have fundet Sted paa *Præstens Initiativ* i Tiden før 1880. De enkelte Gange, Nabo-præsten fra Vroue har været i Vridsted, har det været for at holde Altergang for Præsten og hans Husstand.

Omkring 1880 rejstes det første Forsamlingshus i Fly, hvad der medførte nogle Møder og Gudstjenester ved indkaldte Præster, o. a., især Glud fra Salling og Morten Larsen; disse Møder har Præsten været med til at faa ordnet.

Efter Præsteskiftet i 1907 foranledigede Præsten, at der i nogle Aar i Vridsted blev holdt et Sommermøde samt enkelte andre Møder eller Gudstjenester, mest med grundtvigske Folk. Desuden stod Præsten i Samarbejde med den grundtvigske Fore-

dragsforening, der omtales senere. En enkelt Gang ses Bibellæsning at være forsøgt i Fly. I den følgende Periode ses der at være afholdt nogle Aftengudstjenester særlig ved Præster fra den nærmeste Omegn, desuden enkelte Kirkeuger, samtidig med at Præsten stod i ret nær Forbindelse med den voksende Mødevirksomhed, der fandt Sted fra I. M.s Side. I Løbet af 20'erne fandt der nogle Kirkeuger Sted, nu i Modsætning til den foregaaende Periode udelukkende ved Præster. Præsten ses desuden at have været medvirkende ved forskellige af I. M.s Møderne eller — Ugerne, men Samarbejdet svandt efterhaanden ind og afløstes tilsidst af en ret skarp Modsætning. Enkelte Gange forsøgtes der i denne Tid desuden med Bibeltimer eller Foredrag, uden at det førte til noget fortsat Arbejde, vistnok paa Grund af manglende Tilslutning.

b. *Børnegudstjenester* paabegyndtes i 1926 og fortsattes de følgende Aar. De holdtes omtrent hver anden Søndag, skiftevis i Fly og Vridsted, desuden enkelte Gange i Iglso. De holdtes i Kirken i nær Tilknytning til Gudstjenesten og dens Tekster. Der synes at have været jævn god Tilslutning.

c. *Ungdomsmøder og Gudstjenester*. Af saadanne er der før 1917 kun afholdt enkelte Konfirmandmøder omkr. 1910. Fra 1917 begyndtes med Afholdelse af ret regelmæssige Ungdomsmøder i Præstegaarden i Forbindelse med en eller to Ungdomsgudstjenester om Aaret. Møderne blev holdt som Bibeltimer + Oplæsning. Tilslutningen har vist været variabel; fra en Side meddeles det, at man holdt sig tilbage, fordi det var for „tungt“. — I 20'erne fortsattes med disse Møder i Præstegaarden,

maaske noget hyppigere og ofte med fremmede Talere eller „Fester“. Medens der samledes en Del ved de særlige Fester (Konfirmationsfest eller andet), var det mere begrænset ved de almindelige Møder. En af de Unge fra dengang mener, de var c. 20 og, at der meget ofte blev talt om Østerlandsmissionen. Ophøret med Servering ved disse Møder medførte en Overgang en Decimering!

d. *Kvindemøder og Ydre Mission*. Kvinde — (el. Kone-) Møder begyndte at finde Sted omkr. 1917. Det antages, at de har fundet Sted til Støtte for Ydre Mission.

I 20'erne stod Præsten til at begynde med i ret nært Samarbejde med en D. M. S. Kreds, der var blevet stiftet omkr. 1920, og var i nogle Aar Formand. Omkr. 1926 opstod der fra Indre Mission, der væsentlig udgjorde Kredsen, Misfornøjelse med Præsten, saa man ikke ønskede at genvælge ham til Formand. Dette førte til, at Præsten i Stedet begyndte at støtte Østerlandsmissionen og udførte et ret stort Arbejde for at skaffe Holdere til dens Blad, ret store Bidrag o. l. Der indkaldtes adskillige Talere for denne Mission og afholdtes næsten regelmæssigt Hellig 3 Konger — Gudstjeneste til Fordel for den.

Et Par Bazarer, der gav ret stort Udbytte (c. 500 Kr. hver Gang), blev ogsaa afholdt.

C. *Arbejde fra grundvigsk Side.*

Saavidt det kan ses, er Indflydelsen fra grundvigsk Side først begyndt at mærkes hen i 70'erne. Højskolebevægelsen blev i de følgende Aar, som det siges, „en vældig Bevægelse i Fly“. Den skal

særlig være formidlet af en enkelt Mand, Hans Vestergaard, der begyndte med at sende sine Børn paa Højskole. — Dette støttedes ved Lærer Jakobsens Komme til Fly, idet Lærer Jakobsen i sine første Aar holdt Forsamlinger i Skolen, hvor han holdt bibelhistoriske Foredrag, der vandt stor Tilslutning. Efter at have været indviklet i Striden om Jeppe Aakjær, som han i 1886 havde givet Lov at holde nogle historiske Foredrag i Skolen, hørte han imidlertid op med det og passede i Aarene efter 1890 blot sin Skole og Kirken. — Formodentlig er det disse Indslag, der har foranlediget, at man i disse Aar og hen i 90'erne tilkaldte forskellige af de grundvigske Ordførere, som nævnt bl. a. Glud fra Salling og Morten Larsen, der omkr. 1890 skal have været i Fly „mange Gange“ (?) og vundet megen Ørenlyd. Bevægelsen støttedes i disse Aar af Præsten (Winding), der nogle Aar tidligere havde været Modstander, men som svingede, efter Sigende af Frygt for Indre Mission, der nu begyndte at trænge frem vestfra.

Efter 1906 holdtes som nævnt nogle Sommermøder af grundvigske Farve. Desuden stiftedes i disse Aar (1903) grundvigske Foredragsforeninger baade i Vridsted og Fly. Disse Foreninger indkaldte de følgende Aar til Foredragsmøder væsentlig ved grundvigske Ordførere. Blandt dem, der har ført Ordet, ses Højskoleforstanderne Nielsen Svinning, Bækhøj og Anders Vedel, Provst Vestergaard, Skive, Provst Thomsen, Samsø, Forfatteren Aa. Meyer-Benedictsen og flere af Egnens Præster. I adskillige Aar ydede Sparekassen Bidrag til Foreningen, der ogsaa i de første Aar havde god Tilslutning til sine Mø-

der. Hen i 20'erne begyndte det at ebbe ud, først i Fly, siden i Vridsted. I Vridsted blev Virksomheden indstillet i 1928; Foreningen havde paa det Tidspunkt 25 Medlemmer. — Sammen med den nye grundvigske Indflydelse, der udgik gennem disse Møder og andre, forbandtes hos mange af de Familier, der havde Forbindelse hermed, en vis gammelpræget Tilknytning til Sognekirken, uanset de Præsters Farve, der virkede der. Da selve Bevægelsens Kraft ebbede ud, blev dette staaende, saa at de mest fremtrædende Familier fra den Side blev ved at leve med i det almindelige gudstjenestlige Liv.

I Iglso synes det grundvigske Indslag at være kommet noget senere, særlig formidlet ved en enkelt Familie. Endnu i 20'erne stod man derude i ret livlig Rapport med Foredragsholdere fra Højskolens Side, ligesom Interessen for Højskolesøgning og andet, der staar i Forbindelse med Højskolen, var ret stærk hos flere Familier.

E. Indre Missions Arbejde.

Den første Pionér for Indre Mission skal have været Lægprædikanten Lars Hansen fra Ringkøbing-Kanten, der i 70'erne kom til Fly og der holdt Møde hos David „Daalum“ i Dalumgaard. Der kom nogle til disse Møder, „men ikke mange“, hvad der skal have hængt sammen med, at Værten ikke var saa anset. Det har paa det Tidspunkt vist drejet sig om c. 5 Familier. Mulig har det været disse Familier, der har foranlediget, at Pastor Trandberg paa sin Prædikerejse c. 1875 ogsaa kom til Fly. Han siges at have været „en vældig Prædikant, der gjorde

et dybt Indtryk paa mange". Den førende blandt disse Familier blev Jacob Pedersen, der skal være blevet vakt gennem sin Hustru, der stammede fra Salling.

I Løbet af 80'erne kom Stiftsprovst Zeuthen (formodentlig indkaldt af denne Kreds) 4-5 Gange ud og holdt Gudstjeneste i Fastetiden. Desuden begyndte man vistnok allerede i 90'erne at indkalde Missionærer udefra til Møder, der blev afholdt i Jacob Pedersens Gaard. Disse Møder synes at have taget til efter 1900 og blev nu ogsaa afholdt i Vridsted, hvor der fandtes et Par Indre Missions Familier. Blandt de Præster, der blev indkaldt i disse Aar til Gudstjenester, møder man Wiese fra Daugbjerg og Højgaard fra Nautrup, der begge skal have samlet store Forsamlinger. Fra c. 1910 begynder man med Afholdelse af Missions- eller Kirkeuger, der i disse Aar skal have samlet meget betydelig Tilslutning. Desuden finder i disse Aar ret hyppigt Møder Sted ved Missionærer, i Reglen i Forsamlingshuset, sommetider ogsaa i Kirken. Dette fortsætter nogenlunde uændret i 20'erne.

Omkring 1915 blev der i Vridsted startet en Samtalekreds. Der samledes til at begynde med c. 5 Familier, og den fandt Sted under Ledelse af Præsten. I Fly blev Samtalekredsen begyndt noget tidligere og samlede i disse Aar c. 12 Familier; man ledede her selv Kredsen. I de følgende Aar indtil 1930 voksede Kredsen i Vridsted lidt, medens det i Fly holdt sig omtrent uforandret.

I Forbindelse med I.M. Samfund begyndtes i Fly en Søndagsskole omkr. 1915; den lededes af en Mand fra Samfundet og holdtes i et privat Hjem. 12-15

Børn tog Del i den. — Desuden stiftedes i Forbindelse med Samfundet en K.F.U.M., til at begynde med i Forbund med Trandum og Mogenstrup. Den holdt Møder i forskellige Hjem med Bibeltimer og Oplæsning. Medlemstallet var i disse Aar ret begrænset. — Desuden stiftedes som nævnt omkring 1920 en D.M.S. Kreds, der holdt maanedlige Møder skiftevis i Vridsted og Fly og havde c. 20 Familier som Medlemmer.

I Vridsted bevarede Indre Missions-Kredsen en ret nær Forbindelse med Kirken og Præstegaarden, ogsaa i 20'erne, da Præsten nærmest tilhørte Kirkeligt Centrum. Man udgjorde fra den Side de mest trofaste Kirkegængere og Altergæster og viste paa forskellig Maade baade Kirken og Præsterne Hensyn og Støtte. — Derimod synes det, som om Kredsen i Fly allerede i disse Aar udviklede sig i mere konventikelagtig Retning. Endnu omkr. 1910 meddeles det, at Indre Missions Folkene i Fly, foruden at være meget flittige Deltagere i deres egne forskellige Møder, dog tillige kom ret ofte i Kirken og til Alters. Dette Forhold har antagelig holdt sig til ind i 20'erne, selvom der allerede viste sig en Del Spænding overfor Præsten omkr. 1918, idet man ønskede en strengere Forkyndelse. Hen i 20'erne tilspidsedes Modsætningen overfor den daværende Præst af forskellige Grunde, der ikke foreligger klart oplyst, saaledes at Fly-Kredsen fra dette Tidspunkt blev meget tilbageholdende baade overfor Søndagsgudstjenesten og delvis overfor Altergangen.

III. Præsterne.

a. 1835—77. I denne Tid har følgende været Præster i Vridsted Fly:

1835—57: Mathias Peter Otto Rønsholt, f. 18/1 1789 i Haurum; d. 28/12 1857 i København.

1857—67: Johan Jensen Johansen, f. 11/9 1813 i København; d. 11/4 1867 i Vridsted.

1867—77: Hans Henrik Harald Larsen, f. 20/10 1819 i København; d. 9/11 1892 paa „Christiansminde“ ved Viborg.

Saavidt det ses, findes der af litterære Meddelelse om disse Præster, foruden de biografiske Data i Wibergs Præstehistorie, blot et Par enkelte Bemærkninger vedrørende H. H. H. Larsen i Cecilie Hertz' Erindringer samt vedrørende J. J. Johansen nogle Oplysninger i Lundøes omtalte Artikel i Fra Viborg Amt. — Det mundtlige —, der overleveres, er meget sporadisk og usikkert. Om *Rønsholt* hedder det, at han var meget interesseret i Landbrug og dygtig til det, men derimod mindre interesseret i Præstegerningen; endvidere at han i sin Gennemgang af de ti Bud af gode Grunde gik noget hurtigt hen over det 6. Bud. — *Johansen* var rigt gift og fik Præsteboligen udvidet; af Fadderfortegnelsen for hans Børn fremgaar det, at han har haft Tilknytning til forskellige Notabiliteter. Han skal have haft et meget myndigt Væsen og, saavidt det kan ses, en Del administrative Evner. Muligvis har han levet noget paa Afstand af Befolkningen eller er kommet paa Kant med den. Han fik et Slagtilfælde, da han døbte sit Barn, og døde Dagen efter. — Om *H. H. H. Larsen* er det eneste, der er bevaret i Erindringen om ham, at han var en „flink Mand“, men noget uvirksom, „vilde helst blive hjemme“.

b. 1877—1907. *A. Winding* (f. i Sønderhaa Præ-

stegaard 6/12 1836; d. i Vridsted 20/6 1908,) der var Præst i disse 30 Aar, lever derimod endnu talrige, meget forskellige „Historier“. — Der er ikke mange af dem, der berører hans egentlige præstelige Gerning, udover dem, der skal belyse, at han „vist ikke skulle have været Præst“. Han synes at være begyndt som højkirkelig, men svingede som nævnt over mod Grundtvigianismen, som han ogsaa i sine senere Aar viede en Del af sine Studier. Det rent pligtmæssige i Kirke, Skole og Kontor synes han at have passet med fuld Pligtopfyldenhed. Han regnedes i Kirken og paa Prædikestolen for at have været meget lidt dygtig og virkede desuden meget ejendommelig — „det var noget sært, forvildet noget, han kom med“, er det blevet sagt af en ellers meget kirkelig Kone. Forskellige af de Vers, han har skrevet i Skudsmaalsbøger og andetsteds og ogsaa Billederne af ham kan give et vist Indtryk af Depression. — Han synes paa godt og ondt at være blevet knyttet nær til Befolkningen i Løbet af disse Aar, dels derved at han tog Del i næsten alt forefaldende i Sognene, dels ved hans Godgørenhed overfor daarligt stillede. I Lundøes Skizze hedder det, at i de sidste Aar var disse Sognes Mennesker og Foretelser vist det eneste, der rigtig havde nogen Interesse for ham. Hans Interesse for materielle Forhold gjorde ham bl. a. meget interesseret i Plantningssagen, saa han tilplantede Vridsted Præstegaardsplantage, og fik ham desuden til at gaa i Spidsen for Oprettelsen af Vridsted Fly Pastorats Sparekasse. — Aakjærs Skildring af ham i Erindringer II.

(„gammelkirkelig, konservativ og forbenet indtil det latterlige.“) med den Skamstøtte, der dør er rejst ham, indeholder en vilkaarlig Fortegning.

c. 1907—33. J. P. Lundøe (f. 19/11 1876 paa Lundø) kom i 1905 hertil som Windings personelle Kapellan og blev i 1907 hans Afløser som Sognepræst, efter at være anbefalet dertil gennem en Adresse fra Sognet.

Ved Forflyttelsen til Sinding-Sejling i 1913 afløstes Lundøe af N. S. Rosendal (f. 30/4 1883 i Nr. Snede,) der efter 9 Aars Forløb forflyttedes til Ring-Føvling. Den sidste af Præsterne i den omtalte Periode var J. J. Thodberg (f. 15/5 1894 paa Frederiksberg; d. 16/6 1938 i København,) der var her fra 1922 til 1933, da han blev kaldet til et Sognepræsteembede i København.

IV Kirkerne og Præstegaarden.

A. Kirkerne

a. *Vridsted Kirke.* Kirken der er indviet til St. Ebbe, er en ret lille romansk Kampestenskirke med et stort anseeligt Taarn. Den havde indtil c. 1720 to Tværskibe ved Koret. Paa dette Tidspunkt var det nordlige Skib saa forfaldet, at det maatte nedrives. Det sydlige Skib blev nedrevet efter Kirkens Brand i 1778. Det er fra den Tid, Kirken fik det Udseende, den havde indtil 1938. Kirken synes at have staaet ret uforandret fra 1778 til c. 1880. Fra denne Tid og i de følgende 50 Aar sker en Række større eller mindre Forandringer eller Udbedringer. Trævæggen, der havde skilt Taarnrum og Skib (paa Grund af Begravelser i Taarnrummet?), fjernedes; Præstens lukkede Stol („med Gardin“) erstattedes af en mere borgerlig. Det meget tarvelige Døbefonts-Stativ, det

havde været anvendt siden Branden, erstattedes ved en Gave fra en af Sognets Folk med en ny Granitfont, anbragt paa Foden af den gamle Font. Efter en Del Diskussion opsattes først i 90'erne Kakkellovn. I de følgende Aar fik man: en spinkel Korbue, Orgel, Lysekroner, elektrisk Lys og Varmeværk. Desuden blev Kirkegaarden noget reguleret omkr. 1905.

Der var flere Gange Tale om en større Istandsættelse af Kirken, der efterhaanden havde faaet et fattigt og medtaget Udseende. Det drejede sig en Overgang særlig om Fornyelse af Alterbilledet, hvad der i 1917 medførte en Bazar, der gav 400 Kr. i Udbytte, uden at det dog førte til Billedets Fornyelse. — Sagen om Kirkens Istandsættelse blev først gennemført efter 1930.

Kirken gik over til Selveje i 1915. Den foreliggende Tiendekapital strakte ikke længere end til Fordeling mellem Post II (8400 Kr.) og Post III (1157 Kr.). Ved Salg af Bly fremkom i 1920 en Kapital paa Post II paa 900 Kr.

b. *Fly Kirke* er ligeledes en romansk Kampestenskirke, noget større, men med mindre Taarn. I 1863 foretoges det almindelige grundige Syn af Kirken, muligvis paa Grund af Kirkens Tilstand, der paa det Tidspunkt skal have været forfalden. Først i 1880 kom det til en Hovedreparation af Kirken. Ved denne Lejlighed fjernedes den Begravelse, som Kirkens tidligere Ejere (Friis fra Lundgaard) havde haft i Taarnet; endvidere fjernedes et Pulpitur nede ved Taarnbuen og sammen med de Billeder af de 12 Apostle, der efter adskillige Omskiftelser i nyere Tid er havnet paa Skive ny Museum.

Prædikestolen, der havde været anbragt mellem Skib og Sideskib (saaledes at der var Opgang gennem Korbuen) flyttedes over i Nordsiden. Desuden blev baade Vaabenhuset og Koret, der begge var stærkt forfaldne, nedrevet og genopført i deres nuværende Skikkelse. I Koret blev indrettet et meget lille „Sakristi“, og med Vægge og Vinduer skete nogle af de da saa moderne Afglatninger. Antagelig er de gamle Stole i Sideskibet blevet fjernet og erstattet med løse lange Bænke. Nogle Aar senere blev det gamle, meget tarvelige Alterbillede fornyet med et Billede (af Gotfred Rode). 1892 fik man Kakkelovn i Kirken (erstattet 1929 med Varmeværk); 1905 samledes ind til et Orgel, og i 1925 fik Kirken af Sparekassen skænket elektrisk Lys — i Lighed med de to andre Kirker. Det gamle Krucifix paa Nordvæggen blev i disse Aar fjernet — „det gjorde mig da saa harm“, udtalte en af de Gamle.

Kirken gik først i 1928 over til Selveje. Kapitalerne kom til at udgøre følgende Beløb: Post I 9700 — Post II 14300 Kr. — Post III 2700 Kr. Kort efter 1930 blev en Del af disse Midler anvendt til Opførelse af et Ligkapel.

c. *Iglsø Kapel.* Paa Grund af Iglsøboernes lange Afstand til Fly Kirke rejstes i 90'erne en „Kirkesag“ derude. Efter at Beboerne havde indsamlet 2000 Kr. som Kapital for Kirkens Drift, bevilgede Staten 8500 Kr. til et Kapels Opførelse. Det blev bygget i 1895 af Arkitekt Wiinholt fra Viborg som en Efterligning af italienske, romanske Korskirker. Klokken blev anbragt i en Klokkestabel. — Det blev i 1918 ret grundigt istandsat. Omkring 1923

overvejedes det at sænke det høje Loft i Taarnet. 1925 fik man elektrisk Lys.

B. Præstegaarden.

Ved Branden i 1778 brændte ikke alene Kirken, men ogsaa Præstegaarden. Om de derefter opførte Bygninger haves ingen Efterretninger bortset fra Enkeltheder i de gamle Synsudskrifter efter 1817. Derimod findes endnu Billeder af Præstegaarden, som den kom til at se ud efter at være bygget om antagelig i 40'erne. Et Par Skizzer af Stuernes Forde-
deling i Stuehuset, der var hvidt, straatækt og meget langt, findes endnu i Arkivet, ligesom et Stykke af Østmuren (?) endnu findes i Haven. — I 1858 skete forskellige Ombygninger og Udvidelser, bl. a. byggedes en lille Tværfløj ud i Haven. — 1886 brændte Lade- og Staldbygninger og blev genopført. — 1913 byggedes det nuværende, velindrettede Stuehus (for godt 13000 Kr.) — 1917 blev det forfaldne Østhus nedrevet og genopbygget med Heste og Kostald. — 1928 blev et Stykke af Vesthuset nedrevet, saa der blev Vej ind i Gaarden mellem Laden og Vesthuset, medens der tidligere kun havde været Indkøring gennem Alleen. Samtidig opførtes en Forpagterbolig Nord for Laden.

Gaarden var oprindelig paa omtrent 90 Tdr. Land Ager og Eng (+ Hede). Med en enkelt Afbrydelse (?) blev Gaarden drevet af Præsten til c. 1890. Derefter lod Præsterne den bortforpagte i henved 30 Aar.

1915 blev 15½ Tdr. Land af Præstegaardens Jord bortsolgt for 700 Kr. til en Gaardejer i Vroue. 1906

solgtes $\frac{1}{2}$ Td. Land til den daværende Sognepræst. I 1928 solgtes herved Halvdelen af den resterende Jord til to Statshusmandsbrug. Tilbage var da, foruden Bygninger, 30 Tdr. Land Ager, 6 Tdr. Eng + 35 Tdr. Hede, der bortforpagtedes for en aarlig Ydelse af 107 Tdr. Byg efter Kap. Taxt.

Præstegaardshaven blev i 1915 udvidet med den saakaldte „Svinehave“, d. v. s. Vesthaven. Den udgjorde derefter omtrent det nuværende Areal, d. v. s. $1\frac{1}{4}$ Tdr. Land. Omtrent samtidig blev de nuværende ældre Frugttræer plantet. — Til Præstegaardshaven hører et Stykke Plantage paa 5 Tdr. Land. Det bestod oprindelig af nogle Hedestykker og Kleggrave, hørende til Præstegaarden. Omkring 1900 blev det tilplantet med Fyr og Gran af den daværende Præst; siden har det været regnet for hørende til Præstegaardshaven.

Personregister.

A.			
Anders, præst	72		
B.		H.	
Boel, skrædderkone	65 f	Hansen, Christen, biskop	71
Borre, Jens Søffrensen, provst	95	— H. P., bankdirektør, folketingsmand	120
Boye, Joachim Hartvig	24 ff	— P., lærer, Sønder- vinge	113
v. — Johan Georg Dietrich, løjtnant	26	Harbo, Christen	74
— Wilhelm, amtsaupt- mand	27	Hedin, Niels	12
Bregendahl, Laurids Nørgård, overretsassessor	113 ff	Heldvad, Niels	69
Bretton, L. P., baron, stiftamt- mand	113	Holm, H. H., herredsfoged	114
Briem, Johan Gunløg Gun- løgsøn	6	Hude, Hans v. d.	64
Bruun, Bertel, fabrikejer	115	Hvorslev, Adolf	53
— Mads Pagh, —	113 ff	— Joachim	51 f
— P. Daniel, højesterets- assessor, landstingsmand	116 ff	— Johannes Frederik	53 f
Buchner, Peiter, mestermand	75 ff	— Michael	55
Buchwaldt, S. A. M., rådmænd	114	Flere af familien om- talt under slægten Boye	
Bøggild, L., gårdbruger, Moes- gård	113	J.	
C.		Jacobæus, Henrik Wellejus, prop., landstingsmand	113 ff
Clementin, Jacob Christensen, præst	10	Jacobsen, lærer i Fly	144
D.		Jensen Chr., sognefoged, Ø. Bording	116 ff
Dalgas, Enrico Mylius, oberst	46	— Niels, gdjr, Lindum	113
F.		Jespersen, C. M., overrets- prokurator	126
Frøjs, C. E. Kragh-Juel-Vind, lensgreve	113	K.	
G.		Kirk, Ole, medl. af stænder- forsamlingen	124
Gyldenstjerne, Knud	67	M.	
		Molbeck, C., professor	8
		Mund, Birgitte	74
		N.	
		Nørgård, Bertel Laursen, Krejbjerg	113 ff

O.			U.	
Olsen, rektor	113		Ussing, Werner Jasper Andreas, landsoverretssassessor	114 ff
S.			W.	
Skeel, Albert	7 ff		Wielandt, Fr., gårdejer, Svejstrup	113
Scheel-Plessen, Louise, grevinde	14		Wou, Gerhardus de, klokkestøber	94
Schütz, præst	25			
Skrædder, Niels Poulsen	78			
T.			Z.	
Thomsen, Mikkel, Impgård	56 f		Zerabe, Maria	25
Flere af familien omtalt under slægten Boye				
Thuresøn, Jacob, provst	95			
Thøgersen, Jens	72			
Tinstøber, Hans Boisen	78 f			

Stedregister.

F.			M.	
Fly	129 ff		Mariager kloster	7
Fussingø	5 f		Møldrugård	74
G.			P.	
Gjernerig	81 ff		Pløn	25
Gjanderup	18		S.	
Grågård	72		Skjern	8
H.			Starkjærgård	85
Hald	67		Stop sø (Stub sø)	41
Hvorslev	103 f		Svinding	17
I.			T.	
Iglsø	129 ff		Torning	71
J.			V.	
Jordbærhuset	41		Volstrup	7
K.			Vridsted	129 ff
Kvistrup	34		A.	
L.			Åkjær	34
Lenchau	25		Ålum	5 ff
			Ø.	
			Øster Teglgård	35 ff

Samfundet siden sidst.

Den årlige sommerudflugt foretoges 29. august, og som det er sket nogle gange tidligere, afholdtes den i fællesskab med Foreningen for naturkundskab. Det blev en rundtur over Kongenshus, Flintbjerg ved Sejbæk, Brunkulslejerne ved Sdr. Resen, Haderup, Hagebro og Daugbjerg Dås.

Ved Kongenshus bød formanden velkommen. Han mindede om begivenhederne på denne dag for 5 år siden og udbragte et leve for Danmark. Derefter talte direktør N. Basse, Hedeselskabet om Kongenshus og redegjorde for planerne om den mindepark, der her skal indrettes for hedens opdykere.

Ved kaffebordet i Hagebro kro talte formanden om de første kolonister på heden og den betydning, de dygtigste af dem gennem deres virksomhed har haft.

På Flintbjerg og i Sdr. Resen samt på Daugbjerg Dås forklarede lektor I. P. Andersen de geologiske forhold.

På Dåsen havde endvidere amtsrådsmedlem Chr. Pedersen, Rogenstrup ordet for at takke lederne af turen, lektor Andersen og teglværksejer Gulddal.

Generalforsamlingen afholdtes 27. november på Preislers hotel i Viborg.

Formanden aflagde beretning. Han udtalte herunder en tak til de forskellige institutioner og personer, der havde ydet samfundet støtte gennem pengetilskud eller personligt arbejde. Medlemstallet havde holdt sig ved det samme, men der var ingen tvivl om, at det kunde øges betydeligt, hvis medlemmerne vilde gøre lidt for det. Formanden fremhævede navnlig, hvor meget det vilde betyde, om sognerepræsentanterne vilde lægge sig i selen.

Kassereren, kontorist Regnar Andersen, fremlagde det reviderede regnskab, som enstemmigt godkendtes.

Af bestyrelsen afgik efter tur teglværksejer Guldal. Han genvalgtes. I stedet for arkitekt Gårdboe, der var afgaaet ved døden, nyvalgtes landsarkivar Johan Hvidtfeldt. Pastor Severinsen genvalgtes til revisor.

Efter generalforsamlingen gav folketingsmand Rør Lauritzen en del oplysninger om arbejdet for at genrejse „E bindstouw“, og derpå indledte ingeniør Axel Lomholt en forhandling om byplanforslaget vedrørende kvarteret om Ll. Mikkelsgade og Sindsygehospitalet. Nogen diskussion kan man ikke sige, emnet affødte, adskillige havde ordet for at udtrykke deres syn på tingene, men alle var de enige om, at forslaget ikke burde gennemføres.

Redaktionen.

Samfundets bestyrelse.

Teglværksejer M. E. Gulddal, Brunshåb, Viborg, formand.
 Viceskoleinspektør Kr. Pedersen, Viborg, næstformand.
 Kontorist Regnar Andersen, Kreditf., Viborg, kasserer.
 Tørvefabrikant M. Anchersen, Klosterlund. Engesvang.
 Landsarkivar Johan Hvidtfeldt.
 Arkitekt Orla Nielsen, Kjellerup.
 Gårdejer Søren Offersen, Vammen.

Sognerepræsentanter.

Aidt. Læge Ulrik Balslev, Aidt.
Bjerregrav v. Møldrup. Folketingsmand L. Nørskov.
Bjerringbro. Gdr. Vilh. Mondrup, Møllegården.
Finderup. Sognefoged Chr. Gårdsdal, Finderup.
Fiskbæk. Gdr. Kr. Pedersen, Rogenstrup.
Grønåbæk. Gdr. Viggo Christiansen, Bøgelund, Ans.
Hersom. Købmand Th. Therkildsen, Hvolris.
Hjermind. Sognefoged Jørgen Christensen, Hjermind.
Klejtrup. Lærer Fog, Klejtrup.
Kobberup. cand. phil. Jacob Odgård.
Lindum. Lærer Sørensen, Sjørring.
Levring. Forstander Jens Rasmussen, Levring efterskole.
Løvel. Lærer Vestergård, Løvel.
Låstrup. Bygmester Lambertsen, Låstrup.
Pederstrup. Parcellist J. Chr. Nielsen, Vrå.
Sdr. Rind. Førstelærer Håhr.
Rødding (Viborg). Sognefoged P. Andersen, Batum.
Sjorslev. Folketingsmand, Prop. Røhr-Lauritsen, Demstrup.
Skjern. Lærer E. Poulsen, Løvskaal.
Thårup. Lærer K. Andersen, Borup.
Tjele. Godsforvalter Skamris.
Ulbjerg. Lærer N. Chr. Kyø, Gjørup.
Vammen. Gdr. Georg Jensen, Thorup.

- Vejrum.* Lærer Bernhard Holm, Vejrum.
V. Velling. Lærer Herman Bertelsen. V. Velling.
Vinderslev. Mejeribestyrer K. Nielsen, Vinderslev.
Vindum. Gdr. P. Pedersen, Brandstrup.
Vinkel. Murerm. Martin Larsen.
Ørum. Gdr. K. Kjeldsen, Møllerup.
-

Indholdsfortegnelse.

	Side
Fra Aalum Sogn. Af Lærer Bertel Laugesen	5
Slægten Boye. Af Repræsentant Holger Schou Thomsen	24
Fra Viborg Amt under Besættelsen. Af Rektor dr. phil. Kjeld Galster	64
Gerning Kirke. Af Anker Vestergaard	80
Viborg Amt i den grundlovgivende Rigsforsamling. Af fhv. Landstingsmand J. K. Johansen	110
De kirkelige Forhold i Vridsted-Fly (=Igl sø) Sogne fra ca. 1830 til ca. 1930. Af Sognepræst Richard Fangel	129
Personregister	157
Stedregister	158
Samfundet siden sidst	159
Bestyrelse og Sognerepræsentanter	161

FRA VIBORG AMT

FRA VIBORG AMT

1949

AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND

FOR VIBORG AMT

F. V. BACKHAUSENS BOGTRYKKERI

Viborg

REDAKTION:
M. E. Gulddal
J. Hvidtfeldt

EN PRÆSTETRAGEDIE

Pastor Clausen i Vorde

Af *F. Elle Jensen*

Om end naturligvis den langt overvejende Del af Danmarks Præster altid har passet deres Embeder godt og til deres foresattes Tilfredshed, var det dog som bekendt i ældre Tid ikke helt ualmindeligt, at en og anden kunde blive dømt fra sit Kald paa Grund af forargelige Forhold, og af Biskoppernes Monita ved Landemoderne fremgaar det ligeledes, at der har været adskillige, som trængte til en alvorlig Formaning baade med Hensyn til Livs- og Embedsførelse. Efterhaanden som Sæderne mildnedes, og Ansvarsfølelsen blev større — dette vel noget som Følge af Pietismens Krav til den gejstlige Stand — højnedes ogsaa Præsternes Moral, og fra Midten af det 18. Aarhundrede hører man sjældent, at nogen mister Kjole og Krave. Ikke saadan at forstaa, at der nu ikke mere kunde være noget at paatale baade her og der, og der var stadig gejstlige, for hvem det hele kun var et Levebrød, men stort set passede de deres Forretninger, saa der ingen Grund blev til nogen alvorlig Indskriden mod dem. Skete dette saa endelig, og førte det til retslig Tiltale med paafølgende Afskedigelse, vakte det en helt anden Opsigt end forhen, og naturligvis des større, jo mere vi nærmer os vore egne Dage.

I det følgende skal der berettes om en saadan Sag, der ikke kun er sørgelig i sig selv, fordi den fortæller om en Præsts fuldstændige Mangel paa Forstaaelse af sin Gerning, men ogsaa fordi den handler om et i Bund og Grund ulykkeligt Menneske, hvis Liv under andre Forhold muligvis kunde have faaet et helt andet Forløb.

August Carl Emil Clausen blev født d. 12. Juni 1786 i Tandslet paa Als, hvor hans Fader, der siden forflyttedes til Ulkebøl, var Præst¹⁾). Om hans efter Sigende haarde Opdragelse kan intet meddeles, men 1807 blev han Student i Kiel, saa den Undervisning, han har faaet, maa være foregaaet paa Tysk, selv om han naturligvis som hjemmehørende i Nordslesvig har været fuldt fortrolig med det danske Sprog. 6 Aar efter tog han theologisk Embedseksamen paa Gottorp med det underlige Resultat: 3. Karakter med Udmærkelse! Han var derefter hjemme hos sin Fader nogle Aar, men da denne nu ønskede ham til Kapellan, satte Biskop *Plum*²⁾) i Odense, under hvem Als paa dette Tidspunkt sorterede, sig derimod. Paa den anden Side havde han intet at indvende, om den unge Clausen kom et andet Sted hen i et fremmed Stift, og da netop den bedagede Pastor *Husum*³⁾) i Vigersted paa Sjælland skulde have en Medhjælper, søgte Clausen denne Stilling, støttet af Kancellipræsident Kaas, for hvem hans Fader havde været Lærer. Han blev ogsaa antaget, men da han for at blive ordineret skulde aflægge Bisperksamen for Biskop *Münter*⁴⁾), fik denne et sørgeligt Udfald, thi han dumpede

1) *Cl. Clausen*, f. i Meldorf 1755, Kandidat fra Glückstadt 1880, Præst i Adsbøl 1782, i Tandslet 1785, i Ulkebøl 1809—31.

2) *Fr. Plum*, Fyns Biskop 1811—34. Til 1819 hørte Als under Odense Stift.

3) *Th. Husum*, Præst i Vigersted 1789—1822, f. 1746.

4) *Fr. Chr. Carl Hinrich Münter*, Sjællands Biskop 1808—30.

baade til den mundtlige og den skriftlige Prøve. Alle Censorer var enige i, at han var umulig¹). Dette var i Aaret 1817.

Alligevel maa han siden paa en eller anden Maade være sluppet gennem dette farlige Naaleøje, thi Aaret efter (1818) fik han den attraaede Kapellanplads. Af en Ytring af ham under den senere Proces synes det at fremgaa, at hverken den gamle eller den unge Præst har taget alt for højtideligt paa deres Embedsforretninger, men for Resten blev hans Ophold paa Sjælland kun af kort Varighed, thi 1820 vendte Clausen tilbage til Ulkebøl, hvor der nu, efter at Als og Ærø var blevet et selvstændigt Bispedømme, ikke var noget i Vejen for, at han kunde blive sin Faders Kapellan. Det var han saa til 1825, i hvilket Aar han blev udnævnt til Sognepræst for Vorde-Fiskbæk-Romlund.

Allerede af det ovenfor anførte vil man se, at Clausen næppe hørte til dem, der var synderlig egnede til gejstlig Virksomhed. Daarligt begavet har han været, og at de Rygter, som var kommet Biskop Plum for Øre om ham, muligt ikke har været helt ubegrundede, kunde hans senere Liv tyde paa. Hvad de iøvrigt er gaaet ud paa, ved vi ikke, maaske har det været noget om hans Hang til Spiritus, men det maa erindres, at Tonen ved de tyske Universiteter var raa, og da Clausen var en Karakter, der let lod sig lede af andre, er det ikke usandsynligt, at han i sin Studentertid er kommet under daarlig Paavirkning og har faaet slette Vaner, som han siden ikke var Mand for at ryste af sig. I alt Fald viste det sig i Vorde, at Præst var det, han mindst af alt var egnet til at være.

Underligt er det derfor at se, at hans foresatte i alt

1) Kirkehist. Saml. 3. R. IV. S. 385.

Fald i den første Tid synes at have været helt vel tilfredse med ham. 1826 har saaledes Provst *Stockholm*¹⁾ efter en Visitats i Vorde noteret, at Clausen prædikede opbyggeligt over Luc. 25, og at selv om der burde været katekiseret flittigere om Sommeren, svarede den ret vel underviste Ungdom i det hele godt. Iøvrigt ønskede han Herrens Naade og Velsignelse til den nye Lærers (d. v. s. Præsts) vigtige Gerning. 1828 hørte Provst *Theilgaard*²⁾ »med Fornøjelse« Præstens opbyggelige Tale, og Børnene svarede meget godt, hvilket »gode Vidnesbyrd« Biskop *Bloch*³⁾ i Viborg tiltraadte. 1830 fik Clausen igen et godt Skudsmaal af Provst *Theilgaard*, og saa sent som i 1838 erklærede Pastor *Ursin*⁴⁾, der siden kom til at bestyre hans Embede, at Ungdommen i det hele svarede godt og saaledes vidnede om Lærerens (Præstens) Flid og Duelighed, ligesom han hørte en opbyggelig Prædiken af ham.

Med den senere Proces og dens Oplysninger i Tankerne forstaar man ærligt talt ikke disse rosende Udtalelser. Lad være, at Clausens Optræden og Embedsførelse først efterhaanden er blevet helt skandaløs, og at han i Begyndelsen saa nogenlunde har passet sine Forretninger, der kan alligevel næppe være nogen Tvivl om, at han ogsaa paa et tidligt Tidspunkt kun kan have været en maadelig Præst, der ikke fortjente nogen Ros for sin Gerning. Forklaringen kan alene være, at de visiterende Provster har stillet meget smaa Krav til en Prædikens Kvalitet og til Ungdommens Standpunkt, hvilket rime-

1) *Fr. Stockholm*, Præst i Rødding 1819—37.

2) *N. Theilgaard*, Præst i Vinkel 1806—37.

3) *Jens Bloch*, Biskop over Viborg Stift 1805—30.

4) *Martin Reinh. Krüger Ursin*, 1827 Kapellan ved Viborg Domkirke, 1833 Præst ved Søndre Sogns Kirke, 1843—55 Stiftsprovst. Ud gav 1849 det dygtige Arbejde »Stiftsstaden Viborg«.

ligvis atter kan hænge sammen med, at de selv har været rationalistisk indstillet. Det sidste er dog kun en Hypotese, da man intet ved om deres aandelige Standpunkt. En Bemærkning af Md. Clausen i et af Forhørene lader formode, at Provst Stockholm har maattet tage sin Afsked i Utide paa Grund af Drik.

Hvad der imidlertid fik den allerulykkeligste Indfyldelse paa Pastor Clausens Forhold saavel i Hjemmet som i Embedet, var hans Ægteskab, der udviklede sig til en fuldkommen Tragedie. Ved sit Komme til Vorde var han ugift, men nu fik han i Huset som »Stubenmädchen« en ung Pige fra Sønderborg, Skipperdatteren *Ane Marie Møller* (f. 1802), som han formodentlig har kendt fra Als, og hun blev ikke alene hans Hustru, men ogsaa hans onde Aand. Hun har været en langt stærkere Natur end han, der var svag og karakterløs og let bøjede sig for andre, og hun tog fuldstændig Magten over ham, saa han blev som et viljeløst Redskab i hendes Hænder. Det værste var dog, at hun var haard, brutal og hensynsløs, dertil fuldstændig uden Forstaaelse af sin Mands og sin egen Stilling i Sognet, som hun ikke tog det ringeste Hensyn til; i endnu højere Grad end han betragtede hun Præstegerningen som enhver anden Forretning, som det paa alle Maader gjaldt om at presse de flest mulige Penge ud af. Clausen selv havde ogsaa, før de blev gift, en Følelse af, at de ikke passede sammen, og overvejede at bryde med hende, hvortil Skolelærer *Bjerby* i Vorde ligeledes tilskyndede ham, fordi han klarere saa, hvad der boede i hende, men hendes stærke Vilje overvandt hans Betænkeligheder, eller rettere sagt hun nærmest tvang ham til Ægteskab, saa han som sædvanligt gav efter og lod staa til uden at ræsonnere over Følgerne.

Disse udeblev ikke, thi Ægteskabet, hvori der fødtes

en Datter, blev i Bund og Grund ulykkeligt. At hun tog Magten, var en Selvfølge og vel ogsaa i Betragtning af Clausens Karakter det eneste rimelige, men hendes desperate Sind og uhyggelige Hidsighed, som hun ikke lagde noget Baand paa, kunde ikke andet end gøre Hjemmet til et Helvede. Det kom til de voldsomste Scener mellem de to med onde, saarende Ord og Slagsmaal, hvorunder hun mishandlede ham med Hug og Slag, særlig oven i Hovedet, saa han tidt bar blodige Mærker deraf, ja engang slog hun Tænderne løse i Munden paa ham, mens han, underlegen som han følte sig, ikke vovede at gøre Modstand, men jamrende og grædende styrtede ud af Huset. Eller hun smed ham ud og laasede Døren for ham; var han ude, kunde hun tage ham i Nakken som en Dreng og slæbe ham ind. Det skete ogsaa, at hun en Vinter jog ham ud af Sengen og ud af Sovekammeret, saa han maatte lægge sig paa en Sofa i Stuen, indtil hun gav ham Lov til at vende tilbage. Selv undskyldte hun sig med, at det var nødvendigt at behandle ham med Fasthed — hvad det jo paa en Maade ogsaa var — og at hun blev vred, naar hun f. Eks. saa, hvordan han bortsolgte sine Tiender for lidt og ingenting.

Det er unødvendigt at sige, at Clausen under saadanne Forhold i Hjemmet ikke derfra kunde hente den Støtte i sin Præstegerning, som han trængte saa haardt til, saa meget mindre som hans Hustru evig og altid bearbejdede ham til at faa saa meget som muligt presset ud af Folk i Gaver o. l., ligesom det er forstaaeligt, at den stadige Frygt for hende, som han levede i, og hendes Mishandlinger af ham ikke kunde andet end forvirre hans i Forvejen næppe meget klare Tanker og virke nedsættende paa hans heller ikke store Arbejdslyst.

Kun paa et enkelt Omraade han man vistnok sige,

at Md. Clausen udøvede en heldig Indflydelse paa sin Mand, idet hun holdt igen paa hans Lyst til Brændevin, dog ikke mere end man i Sognet stadig talte om, at han brugte for meget af de vaade Varer. Forholdene i Hjemmet har vel ogsaa tilskyndet ham dertil.

Det uhyggelige Samliv i Vorde Præstegaard var ikke skjult for nogen, Ægtefællerne beskyldte aabenlyst i andres Paahør og med de værste Skældsord hinanden for Utroskab og kaldte hinandens Fædre for Tyve og Kæltringer. Undertiden foregik Skænderierne paa Tysk, Folk forstod saa naturligvis ikke Ordene, men Tonen var ikke til at tage fejl af. Lærer Bjerby blev ofte tilkaldt for at stifte Fred,

Md. Clausens Raserianfald gik ogsaa ud over Tyendet, som hun ligeledes gennempryglede, undertiden med sin Mands Bistand. En af sine Piger bøjede hun ned, løftede hendes Klæder og slog hende i den bare Bag som en lille Tøs, en anden, der ikke havde holdt Lammene tilbage, da Faarene blev drevet hjem, slog hun i Ansigtet, saa Næse og Mund blødte, og et Par Koner fra Hjarbæk, som hjalp til i Huset, da tilsidst ingen Tjenestefolk vilde være der, mishandlede hun, saa de maatte holde Sengen. Ikke sært, at der kom Processer ud af en saadan Opførsel.

Disse sørgelige huslige Tilstande har som sagt utvivlsomt været i høj Grad medvirkende til, at Pastor Clausens Embedsførelse, der sikkert ingensinde har været særlig ernerigisk, efterhaanden blev mere og mere efterladende og sløj, saa det var tydeligt, at han egentlig gav det hele en god Dag og, om han var i Forretning, da søgte at blive færdig hurtigst muligt, et Forhold der kulminerede i 1830erne.

At holde Gudstjeneste var ham aabenbart yderst ubehageligt, og man hørte ham gaa til Kirken under Eder

og Forbandelser (»Fanden pine mig«, sagde han tidt), og var der saa kun faa til Stede, kunde han aflyse det hele. I Romlund ventede de undertiden forgæves paa ham. Selve Handlingen i Kirken skyndte han sig altid med at faa fra Haanden, og den plejede aldrig at vare over en Time. To, højst tre Salmer var det almindelige, og hans korte Prædikener holdt sig kun daarligt til Teksten, men handlede om alt muligt andet, Han talte tidt om Døden og pegede saa ud paa Kirkegaarden, idet han sagde: »Der skal vi alle ligge,« eller han kunde sige: »Nu kommer Vinterens kolde Dage,« og det gentog han flere Gange, men noget Indhold og Sammenhæng var der, især i de senere Aar, sjældent i hans Tale. Derimod kunde han bagefter dvæle udførligt ved de Bekendtgørelser, som skulde kundgøres ved Kirkestævne, eller han fortalte vidløftigt om en Vakance, han skulde have – sikkert altsammen for at faa Tiden til at gaa. Det hændte, at han sprang Fadervor over, og naar han stod for Alteret, havde han mange sære Lader; han vendte sig før Tiden mod Menigheden og begyndte saa uden at sige noget at pudse sine Klæder, se paa sine Ben, pille ved sin Krave o. l. Messen kunde han ogsaa nok forsømme, Messeskjorte og Messehagel brugte han ikke, og ved Altergang havde han den Skik at holde Flasken højt i Vejret som for at lade se, hvad det var, han skænkede i Bægeret. Den sidste Salme blev ikke altid sunget til Ende, inden han forlod Kirken.

Det siger sig selv, at alt dette hos Befolkningen vakte Latter og – navnlig – Forargelse, og at der som Følge heraf ofte var en yderst ringe Tilslutning til Gudstjenesterne.

Ved Eksamen i Skolen var han ogsaa ligeglad med det hele, han hørte ikke efter Børnene, men snakkede i Stedet med de voksne og skyndede altid paa, saa man

kunde blive hurtigt færdig. Det befalde Tilsyn med den daglige Undervisning førte han heller ikke; naar han kom i Vorde Skole, var det kun for at faa en til at løbe et Ærinde, men han noterede da gerne sit Navn i Protokollen.

Den samme Ligegyldighed viste han overfor sin Pligt til at katekisere. Han tillyste ganske vist undertiden fra Prædikestolen Katekisation til næste Søndag, men naar den kom, blev det sjældent til noget. Sine Konfirmander havde han naturligvis ogsaa kun en kort Tid hos sig; de lærte i Reglen blot at opremse noget efter Lærebogen, men ellers lidet eller intet, og paa Konfirmationsdagen plejede han ikke at overhøre dem enkeltvis, men mest i Flok, saa de tungnemme og uvidende kunde skjule sig i de andre — til megen Misfornøjelse for Folk. Det var ikke sært, at man derfor fra fremmede Sogne søgte til Vorde med slet begavede Børn, som de strengere hjemlige Præster ikke vilde antage; thi her slap de altid igennem, især da hvis de huskede at betænke Præstegaardens Køkken. Dette gjaldt ogsaa i høj Grad Pastoratets Konfirmander, som baade Pastor Clausen og hans Kone uafsladeligt opfordrede til det samme; gjorde de det ikke, risikerede de at blive »sat ned« paa Kirkegulvet eller, om de stod tilbage i at kunne det, han forlangte af dem, at blive bortvist.

Det samme kunde iøvrigt ske, om Md. Clausen var bleven vred paa en af Børnenes Forældre. Det var 1833 Tilfældet med Søren Nielsens Søn i Rogenstrup, men Præsten erklærede overfor Biskoppen, til hvem der blev klaget, at Drengen var komplet uvidende og desuden genstridig i Skolen, saa skulde han nu efter Ordre antages, maatte to andre, hvis Bortvisning Biskoppen havde sanktioneret, ogsaa konfirmeres.

At Beboerne i Pastoratet var misfornøjede, er klart,

men Clausen selv forstod intet, og om nogen sendte deres Børn til andre Præster, tog han det ilde op, som da en Familie i Hjarbæk i 1834 lod deres Barn gaa til Forberedelse hos Pastor Møller i Taarup; han klagede da til Biskoppen.

Clausens Lyst til Brændevin er omtalt, men han — og Md. Clausen — passede dog her saa nogenlunde paa. En Fortælling, der huskes endnu, gaar ud paa, at han en Søndag paa Hjemturen fra Romlund lod Kusken holde undervejs og sagde: »Jeg har sparet paa Altervinen og tror nu, jeg skal have mig en Dram,« hvorpaa han satte Flasken for Munden og tømte den. Hvad Folk lige saa meget var forargede over, var hans Barnagtighed. De syntes ikke om, at han kunde puffe Kirkegængerne ind ad Døren med Ordene: »Hele Bataillon, herind!« og endnu mindre, at han under sine Embedskørsler i Pastoratet truttede i Haanden som i et Posthorn. »Her kommer Præsten,« kunde han da sige.

Trods alt var Clausen dog vistnok som saa mange andre svage Naturer inderst inde egentlig en flink og godlidende Mand. Lærer Laursen i Romlund gav ham for Provsteretten det Vidnesbyrd, at han med alle sine Fejl, som han ikke kunde nægte, altid havde været venlig og tjenestvillig overfor ham, saa naar det fra anden Side ankedes over, at han hjemme kunde overfuse dem, der havde Ærinde i Præstegaarden, er dette vel rigtigt, men han har da utvivlsomt været under Paavirkning af Hustruen, der med sin grove Mund heller ikke tog i Betænkning at udsælde Folk. En Kone havde hun saaledes tituleret »Møgso.« Den almindelige Opfattelse var da ogsaa, at det var hende, som ødelagde ham, og at hun stod bagved det meste af, hvad han gjorde.

Det er et sørgeligt Billede, der her er oprullet. Det viser et ulykkeligt Menneske, der baade privat og of-

fentligt var kommet ind under Forhold, som han slet ikke kunde magte, og som hverken havde Evne eller Vilje til at redde sig ud af dem. Det var ikke sært, at det endte med en Katastrofe.

Lige efter Nytaar 1838 indsendte den myndige Pastor *H. C. Rørdam*¹⁾ i Laastrup til Biskoppen en Besværing over, at Clausen uden Bevilling havde konfirmeret en Dreng fra Skals, skønt han var 24 Dage under den lovpligtige Alder, og han var yderst vankundig. I sin Erklæring herover indrømmede Clausen de 24 Dage, men han undskyldte sig med, at de var saa faa, og at det var usømmeligt at ulejlige Biskoppen med saa lidt, og da Drengen ved Eksamen i Fiskbæk Skole havde faaet »godt« i Karakter, mente han ikke, der var noget forkert i at konfirmere ham. Da denne Sag ogsaa blev fremdraget ved Forhørene, oplyste Faderen, at Md. Clausen havde sagt til ham, at hun behøvede noget til Køkkenet, og det havde han lovet hende, skønt han, sagde han, var en fattig Mand. Drengen selv forklarede, at det ved den paagældende Eksamen forud var blevet aftalt, hvad han skulde overhøres i. Heroverfor erklærede Clausen, at det havde han intet Kendskab til.

Langt alvorligere for Præsten var imidlertid den Klage, som 84 Mænd fra alle tre Sogne d. 9. Januar 1838 indgav til Biskop *Øllgaard*,²⁾ og hvori hans hele Embedsførelse og hans Privatliv blev gjort til Genstand for en sønderlemmende Kritik. Ankepunkterne var de i det foregaaende nævnte Forhold foruden en Del andre, der iblandt, at han Nytaarsdag havde været beruset i Kirken. Clausen har vel hørt om Aktionen, og formodentlig maa den Attest, han netop i de samme Dage (d. 12)

1) Lic. theol. *H. C. Rørdam*, Fader til Skat og Holger R., var Præst i Laastrup 1828—40.

2) *Nic. Esmark Øllgaard*, Biskop over Viborg Stift 1830—54.

fik fra Distriktskirurg *Hoff i Viborg*,¹⁾ om sin Helbredstilstand, sættes i Forbindelse hermed. Den gik ud paa, at Præsten klagede over stærke Smerter i venstre Side, hvad muligt skyldtes en Miltforhærdelse, og havde saadan en Svækkelse og Rysten i højre Side samt i Arm og Fod, at han ikke kunde skrive. Han taalte ikke Sindsbevægelse, og han saa ikke ud til at blive gammel.

Biskop Øllgaard lod Sognefolkenes Klage gaa videre til Kancelliet, og dette beordrede nu nedsat en Provsteret til Sagens Undersøgelse, ligesom det gav Befaling til, saa længe den stod paa, at suspendere Clausen. Begge Dele skete, og da Biskoppen ikke mente, nogen Kapellan kunde leve i »dette Ufredens Hus«, konstitueredes Pastor Ursin midlertidig som Pastoratets Sognepræst, ligesom Provst *Nannestad*²⁾, Ø. Velling, og Herredsfoged *Eberlin*³⁾ blev udpeget til at lede Retsforhandlingerne. Aktor blev Prokurator *Jespersen*⁴⁾, Defensor Krigsraad *Deigaard*⁵⁾.

Men i Vorde Præstegaard forstod man endnu ikke, hvor farligt det optrækkende Uvejr i Virkeligheden var. Clausen skrev 18. Marts til Provst *Nannestad*, at den indgivne Klage var usand, hvad han troede at kunne bevise, saa han kom til at staa for Verden i et Lys, der godtgjorde hans Uskyldighed. Altid forhen havde han faaet de bedste Vidnesbyrd, og der var aldrig sket Paa-tale mod ham før i »dette mig ulyksalige Jylland«.

1) *Joh. Anton Hoff*, Distriktskirurg i Viborg 1836—52.

2) *N. C. Nannestad*, Præst i Ø. Velling 1832—43.

3) *Fr. Ultr. Andr. Conrad Eberlin*, 1836—47 Herredsfoged i Fjends-Nørlyng Herreder.

4) *Chr. M. Jespersen*, Landsoverretsprokurator i Viborg 1834—56. Kendt Politiker.

5) *Jørgen Jensen Deigaard*, examinatus junis, førte en omflakkende Juristtilværelse. Boede i Viborg 1835—40. Krigsraadstitlen skyldtes, at han i sin Tid gjorde frivillig Officerstjeneste ved de jyske Lansenerer i Thisted.

Ogsaa tidligere Provster havde i Vorde Kirke udtalt sig rosende om ham; derfor var det krænkende for ham at behandles paa denne Maade. Han havde et svagt Legeme, men dog havde han forrettet sit Embede upaa- klageligt med Nidkærhed og Flid. Men Bønderne var vrede paa ham, fordi han ikke vilde handle med dem om deres Tiender, som han altid havde maattet sælge før Tiden paa Grund af sine trange Kaar. Nu bad han Provsten om Hjælp og om at have Medlidenhed med hans ulykkelige Familie, samt at Sagen maatte blive fremskyndet da det var svært at leve i Uvirksomhed. Ingen kom til dem.

Heller ikke Md. Clausen forstod Situationens Alvor. Det ser man af det — forøvrigt meget ulogiske — Brev, hun i denne Tid sendte til en af Klagens Underskrivere, Christen Clausen i Hjarbæk. Det lød:

»Han har underskrevet Klagen mod mig (overstreget »min Mand«), som jeg er meget ærgerlig over. Han meddeles herved, at jeg ingen Skudtørv vil have hos ham i Aar, og Tienden tilhører os og tages hos ham. Det er vel en Tak for de Velgerninger, jeg viste mod hans Søn ved Konfirmationen og hans salige Svigermoder, der laa saa syg. Det forbydes ham og hans Kone at komme i Præstegaarden, da de ellers bliver ledsaget ud. Vor Herre lønne dem for dette Falskeri.

A. M. Clausen.«

Den samme Misforstaaelse af Stillingen kom frem, da Ægteparret spærrede en Mand, der kom til dem, inde i et Kammer, hvorefter de udefra udsældte ham, fordi han havde underskrevet Klagen. —

Provsteretten holdt sine Møder paa Viborg Raadhus; de strakte sig over hele Sommeren og Efteraaret og sluttede først i Januar 1839; ikke mindre end 123 Gange var man samlet. De indkaldte Vidners Udsagn gik alle Clausen imod; Indholdet af dem var hovedsagelig de

allerede ovenfor meddelte Forhold, derunder hans Kones ulyksalige Indflydelse paa ham.

Ved første Afhøring nægtede Clausen de fleste af Klagernes Rigtighed. Han bandede aldrig paa Vejen til Kirke, Konfirmanderne havde han en god Time, han forlangte ikke Fødevarer af dem og konfirmerede dem kun, om de kunde deres Katekismus udenad, og han besøgte Skolen og katekiserede, naar han kunde. At hans huslige Stridigheder var gaaet for vidt, vilde han ikke erkende; hans Kone havde nok behandlet Tyendet strengt, men der var ikke blevet lagt Haand paa nogen, og de havde ingen overfuset.

Men som Retssagen og Vidneudsagnene skred frem, begyndte han at indrømme baade det ene og det andet, og tilsidst brød han helt sammen: Da Stævningen til Retsmødet kom, havde hans Hustru væltet ham omkuld og slaaet ham i Hovedet, saa han bar Mærke deraf, og da han kom hjem fra et af Forhørene, havde hun truet med at gøre det igen. I det hele var han saa forpryget og forslaaet over det hele, at han næppe kunde huske og tænke og derfor vanskeligt tage sig af Konfirmanderne, men tidt maatte sende dem bort. Af Frygt for sin Hustru forlangte han Varer til Køkkenet af dem, og han maatte saa se gennem Fingre med nogle; Drengene skulde levere Aal og Boghvedegryn. Naar han ikke havde holdt Gudstjeneste, var det, fordi der næsten ingen var kommet til Stede, men han kunde ikke bortforklare, at han i Julen ikke havde holdt Prædiken tre Gange i Rad i Romlund. 2. Juledag var der Messefald, næste Søndag glemte han det, og Nytaarsdag var der blevet tillyst Sidsttjeneste baade i Vorde og Romlund; hans Kone tvang ham nu til at tage afsted, men undervejs holdt han ind hos en Mand i Rogenstrup og sendte derfra Bud til Lærer Laursen om at læse en Prædiken

og bekendtgøre Messefald til Søndagen derefter. Da han kom hjem, fortalte han, at han havde været i Romlund.

Sine Prædikener nedskrev han ikke, kun nogle Hovedpunkter, men paa Grund af sit svage Syn kunde han ikke læse dem paa Prædikestolen. Dog mente han, at faa Ord om Dyd og Pligt og det andet Liv lige saa godt kunde udtrykke de guddommelige Sandheder som mange Omsvøb. Han havde kun een Gang undladt Fadervor, og det var, fordi han havde Krampe i Munden. Han maatte indrømme at have bandet i Kirken, dog ikke under selve Gudstjenesten! At han, som man beskyldte ham for, havde nægtet at hjemmedøbe et Barn, med mindre han fik et Pund Smør for det, erklærede han ikke at kunne huske.

Md. Clausen blev ogsaa afhørt. Hun benægtede at have forlangt noget af Konfirmanderne. Hun indrømmede derimod, at hun havde givet sin Mand et Par paa Øret, naar han blev for balstyrig, men hun havde hverken lukket ham ude eller jaget ham af Sengen. Forøvrigt var det ham, der ved hele sin Opførsel var Skyld i Spektaklerne, og hun maatte behandle ham som et Barn. Hans Drikkeri havde hun faaet hæmmet. Med Hensyn til sit Forhold overfor Tjenestefolkene erklærede hun, at hun kun havde slaet dem, naar det var nødvendigt, ellers ikke.

I de Indlæg, Aktor og Defensor udvekslede, var de begge enige i een Ting, nemlig i at udtale den haardeste Dom over Md. Clausen »denne Præsidentinde for alle Furier og Udskud af det ellers saa blide Køn«, som Deigaard sirligt udtrykte sig, men ellers plæderede de naturligvis yderst forskelligt. Jespersen, der iøvrigt gav Clausens Drikkeri Skylden for hans Optræden og Forsømmelser, krævede ham afsat, idømt en Bøde paa 1.000 Rbd. til Amtets attige samt Sagens Omkostninger

Defensors Forsvar maatte overfor de vel underbyggede Beskyldninger nødvendigvis blive svagt. Ved Konfirmandundervisningen paa Landet var det, mente han, altid Skik, at Børnene svarede i Kor, saa her var der intet at bebrejde Clausen; det var Skolelærerne og Forældrene, der havde Ansvaret for de unges Uvidenhed, og naar Præsten havde forlangt Gaver, var det af Frygt for sin Kone. Hans korte Prædikener skyldtes, at Tilslutningen var saa ringe, og at han paa Grund af Almuens tiltagende Ligegyldighed og Ryggesløshed ingen Opmuntring fik, og han understregede, at Clausen aldrig bandede under sine Embedsforretninger! Ligeledes henviste han til de gode Skudsmaal, hans foresatte ved tidligere Lejligheder havde givet ham, men gav ellers Md. Clausen Skylden for, hvad han havde fejlet i sin Gerning. Modgang havde svækket hans hele Tilstand, saa »Alderdommens Kendemærker er førende paa hans iøvrigt blide Aasyn«, og han skildrede ham som en godmodig og flegmatisk, men samtidig svag Mand med indskrænket Forstand, der var blevet ødelagt i sit ulykkelige Ægteskab. At han havde fejlet, kunde selv Defensor og ikke nægte, men under Hensyn til det, der kunde siges til hans Forsvar, paastod han ham frifundet, mod at han saa søgte sin Afsked.

Formodentlig har det været efter Deigaards Raad, at Clausen allerede under Processen androg Kancelliet om at blive entlediget fra sit Embede, men dette blev afslaaet, hvilket Biskoppen meddelte ham den 8. September 1838. Sagen skulde altsaa gaa sin Gang. Maaske har Distriktskirurgens Attest dannet Grundlaget for Ansøgningen.

Dommen faldt 9. Januar 1839. Clausen blev frikendt for Beskyldningen for i Beruselse at være faldet Nytaarsdag 1838 ved Gudstjenesten, da dette ikke ansaas for at være bevist, eftersom det den Dag var glat Føre,

men de øvrige Klagepunkter vejede til Gengæld saa tungt til, at hans Skæbne var beseglet. Han frakendtes Embedet og tilpligtedes inden 15 Dage at betale Sagens Omkostninger med 30 Rbd. til Aktor og 20 til Defensor.

Men hermed var Sagen alligevel ikke afsluttet, idet Stiftamtet 28. Maj gav Ordre til Nedsættelse af en ny Provsteret, Pastor Clausen vedrørende. Det har været til den, Stiftsfysikus *Lind*¹⁾ afgav en Erklæring om Præstens aandelige og legemlige Tilstand. Det hedder i den, at han efter at have læst Aktstykkerne og talt med ham maa mene, at hans Aandskræfter er sløvede og svage, om end ikke forstyrrede, saa han er ikke afsindig. En streng Opdragelse, for hyppig Nydelse af Spiritus og et ulykkeligt Husliv har svækket hans Legeme og Aand og gjort ham kleinmodig. Alt dette kan dog ikke fritage ham for Ansvar, men det indeholder undskyldende Momenter.

Retdens Forhandlinger kender vi ikke, da de paagældende Blade mangler i Protokollen; kun kan det ses, at Clausen ved et af Møderne nægtede at have været beruset udenfor Hjemmet. Der gives derfor heller ingen Oplysning om, naar Dommen faldt, men af en Notits i Embedets liber daticus fremgaar det, at det var d. 19. Juli 1839. Den stadfæstede den tidligere afsagte Kendelse.

Underligt er det at lægge Mærke til, at Clausen, mens Sværdet hang over hans Hoved, stadig blev ved paa den gamle Maade. Biskop Øllgaard havde givet ham Tilladelse til at beholde Offeret, og hvad der ellers faldt af udenfor de faste Indtægter, til Familiens Underhold, men d. 16. April 1839 klagede han over, at Kapellanen, Holm, som da bestyrede Embedet, beholdt dette, saa han og hans led Nød, ligesom han forlangte

1) *Jens Georg Lind*, Stiftsfysikus i Viborg 1822—71.

mere af Konfirmanderne, end han selv havde faaet.

Da Biskoppen afæskede Holm en Erklæring herom, svarede denne imidlertid skarpt, at han undrede sig over en saa uforskammet Skrivelse af en, der intet bestilte, og han syntes, Clausen i alt Fald først kunde have talt med ham. Men han afviste iøvrigt Klagen som helt ubegrundet, Clausen havde faaet, hvad der tilkom ham. Efter hans Ordre lod han Børnene møde og bringe deres Offer til Præsten, men bagefter gav Forældrene frivilligt ham en Gave, uden at han havde bedt dem derom.

Efter sin Afsættelse flyttede Clausen til Viborg, hvor han døde d. 23. April 1843, antagelig nedbrudt paa Sjæl og Legeme. Hvorledes han og hans Familie har faaet Føden, er ikke nemt at sige, men formodentlig har de levet af medlidende Menneskers Gaver; en Ansøgning til Kancelliet om en aarlig Understøttelse, som Clausen indsendte efter at være afskediget, blev afslaaet.¹⁾ Endnu trangere blev Kaarene for Md. Clausen, da hun blev alene, thi hendes Karakter har næppe givet Folk Lyst til at støtte hende. Der er derfor intet mærkeligt i, at vi 1868 finder hende paa Byens Fattigvæsen, uden at det iøvrigt er oplyst, under hvilke Forhold hun er blevet optaget paa det, eller naar det skete. Hvor-naar og hvor hun er død, er heller ikke opgivet, muligt kan hun have tilbragt sine sidste Aar hos Datteren, hvis da denne paa dette Tidspunkt har været levende og har kunnet have hende. Men herom ved man intet.

Omstaaende Afhandling er hovedsagelig bygget paa Aktstykker i Nørlyng Herreds Provstearkiv (Landsarkivet, Viborg).

¹⁾ Skrivelse af 15/10 1839 (Viborg Stifts Landemodeakter 1840).

KAMMERHERRE SCHINKEL PÅ HALD OG HANS PRÆST

Nogle gamle breve.

Ved Arkivar *Carl Lindberg Nielsen*, Viborg.

Den 9. maj 1788 blev den 28-årige *Ferdinand Thura* kaldet til sognepræst i Dollerup, Finderup og Ravnstrup. I *Wibergs præstehistorie* karakteriseres han som »kraftig og original«. Det er i alt fald ingen overdrivelse. De første tre fjerdingår, han var præst i dette kald, forløb nogenlunde fredeligt; men de næste tre år var een uafbrudt kæde af strid og kævl med den ikke mindre kraftige og originale kammerherre *Frederik Schinkel* (1719—94) på Hald, hvis kontrafej Blicher har malet i novellen »Eneste Barn«.

Den første divergens drejede sig om tienden af en bondegård, Gammel Hald, der var blevet nedlagt, og hvis jorder var blevet lagt ind under Hald hovedgård, hvorfor godsejeren ifølge en højesteretsdom af 1702 skulle yde sognepræsten 6 td. rug og 4 td. byg heraf årligt. Denne dom nægtede Schinkel at kende noget til, men måtte dog anerkende den, da han i begyndelsen af 1790 fik en genpart tilsendt. Han lovede derefter at yde afgiften i fremtiden. Men Thura var ikke tilfreds hermed. Han ville også have afgiften for 1789 og det halve af den for 1788¹⁾.

1) »Samlinger til jydsk Historie og Topografi« 4. række 6. bind side 369.

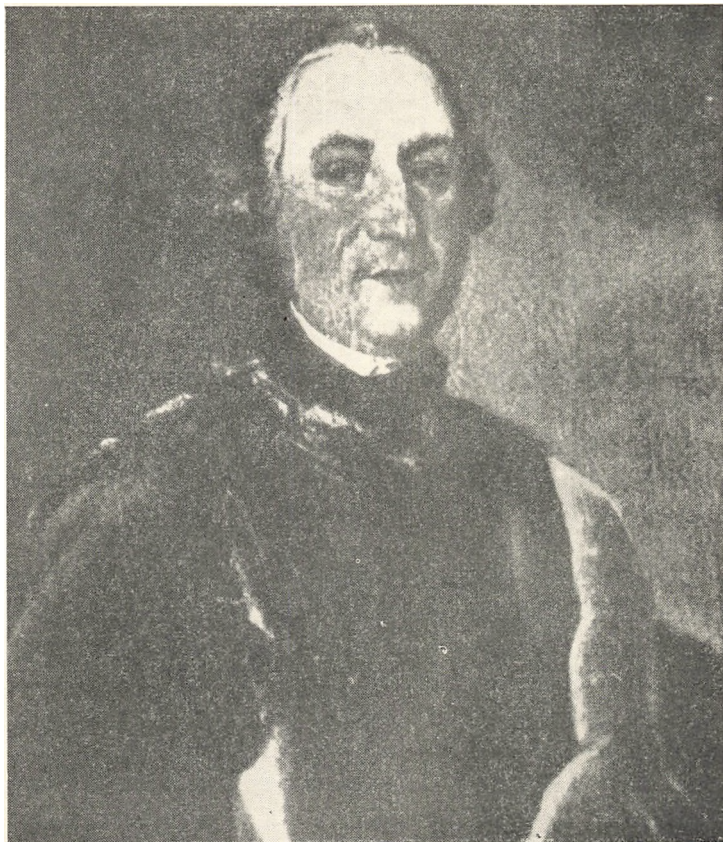
Hermed var krigen erklæret. En kakkellovn fik uenigheden mellem de to kamphaner til at blusse voldsomt op. Den 6. februar 1791 skrev forvalter Christensen på Hald således til præsten:

På herskabets vegne skulle jeg hermed anmode, at Deres Velærværdighed vil behage at lade herskabets jernkakkellovn, som en tid lang har været i Deres brug, levere her på gården en dag i denne uge, eftersom en af kakkellovnene her er blevet ubrugbar, og den ene nu i den andens sted behøves.

Præstens svar lyder således:

Deres Højvelbærenheds jernkakkellovn, som står her i præstegården og har været her i præstegården fra madame Hansens¹⁾ tid, der lod den efter sig, nægter jeg ikke at udlevere, når tid og omstændigheder tillader det. Jeg fragår ikke, at her justement i det sovekabinet, hvor min dødelig syge kone og af mæslinger svage barn idelig holder sengen, står en kakkellovn, som madame Hansen sagde at tilhøre Dem. Men jeg kan og bør ikke udlevere den på værende tid, da jeg ved den nye kakkellovns opsættelse formedelst de dermed forbundne omstændigheder af rå og skadelige dunster og trækvind ville gøre mig skyldig i at berøve 2 mennesker, mig så kære mennesker, deres helbred og liv. Varsomhed og skyldig omsorg altså for min kone og barns liv og ikke unødigt trætte er det, som kommer mig til ikke på nærværende tid at lade Dem faa Deres, skønt jeg gerne vil med et villigt hjerte give enhver sit. Jeg har ikke brugt den førend nu i min kones højst besværlige barselseng, da den, hvilket jeg med vidnesbyrd kan godtgøre, har

1) Enke efter den tidligere sognepræst i Dollerup, Finderup og Ravnstrup Peder Hansen.

Frederik Schinkel.

stået et helt år nedbrudt, såsom jeg hvert øjeblik ventede, De skulle sende bud efter den. Og da De ikke gjorde det i vinterens begyndelse, så fik min kone den igen opsat på sit gamle sted, hvor den havde stået i madame Hansens tid. Så snart derfor min kone kan være oven sengen og kan uden fare tale, at en anden kakkellov bliver opsat, så skal De med al Redebonhed få den

udleveret, da De har fuldkommen jus possessionis¹⁾ til den.

Høfligt svarede Schinkel den 11. februar tilbage:

Sandelig jeg beklager meget Deres Velærværdigheds elskelige kones upasselighed . . . , og da min jernkælle-ovn af den anledning er Dem uundværlig på denne tid, så må den gerne være til Deres brug og tjeneste fremdeles, indtil vinteren er forbi.

Godt en måneds tid senere døde præstekonen, og Schinkel har åbenbart i den anledning tilbudt præsten at lade den afdøde føre til graven på en ærefuld måde. Men som svar afsendte Thura den 2. april 1791 følgende grove brev:

Jeg kan ikke begribe, hvorfor De i går ved Deres sendebud gjorde mig disse mange tilbud, som jeg ingenlunde tager imod. Tror De da, at man med flitterstads kan indlægge sig nogen sand ære? Og med lånt flitterstads? Nej, kære, om jeg ikke ejede andet end en mogvogn, skulle liget køres derpå, før jeg skulle låne noget for at gøre pral med. Hun skal nok komme til sit hvilested. Gid De så sandt havde opført Dem noget anstændigere imod den afdøde på hendes døds seng, da hun, den ejegode sjæl, der aldrig havde stået på det sted, hvor De kunne have ondt af, just lå i de grusomste pinsler. Spørg Dem dog selv, om ikke før, så når også De snart engang skal lukke Deres øjne for verden – og det kan snart ske, da De er en gammel mand og går med det ene ben i graven – spørg Dem da selv, om det var ret om vintertid og på en tid, da De vidste, den salige sjæl lå dødelig syg i barsel-

1) Ejendomsret.

seng, at kræve en kakkellovn, som vi aldrig havde lånt eller lejet af Dem. De vidste meget godt, at den stod her i sovekammeret, da De jo har besøgt den afdøde hr. Hansen ved hans dødsseng, som og stod i samme kammer, hvor madame Hansen havde sat den ulyksalige kakkellovn op. De vidste og som jurist, at De ingen vej kunne have kommet ved proces i denne affære, om De havde begyndt at stævne mig, som jeg virkelig ventede mig, da De og skulle have fundet en lysvågen mand i mig. Og troede De da ikke, eller faldt det Dem ikke ind, at jeg ville eller i det ringeste burde excipere¹⁾ mod Deres (på en anden tid ellers ganske billige) urimelige påstand. De kan tro, denne Deres opførsel har gjort stor opsigt. Menner De da, at jeg ikke kunne købe mig, ja endog få, om jeg ville, vel 20 kakkellovne til låns? O, en smal sag! Se, kære, denne kakkellovnsaffære . . . og så disse underlige tilbud, nej, jeg kan ej rime dem sammen. Det må uden tvivl være fogedens eget indfald med disse tilbud. Vist er det, at min salig kone tog sig det pinligt nær, såsom det var hende, der mod min villie havde sat kakkellovnen op (jeg derimod var ligegyldig derved, da jeg rent ud skrevet formodede mig det og længe i forvejen havde sagt min kone det) ligesom og at blive så uanstændigt beegnet af den fornemste og oplysteste sognemand, da det umuligt kunne være Dem ubekendt, at hun lå så yderlig slet, da jeg havde ladet Dem det vide. Døm nu selv, hvad jeg bør tænke. — Hun tilgav Dem dog, skønt det var hende, der altid havde omgædedes med folk af qualité og selv var ædelttænkende, umuligt at glemme det med meget andet.

Det er højst nødvendigt, at De hellere tænker på at gøre Finderup kirke i stand og det i tilbørlig og lovlig

1) Gøre indsigelse imod.

stand¹⁾), da jeg ved denne lejlighed vil have Dem recommendederet til gennemlæsning den 4. paragraf i forordningen af 13. august 1734²⁾). . . .

P. S. Skal Dollerup kirkegård således stå utillukket fra vestersiden, så både stude og svin kan gå ind og rode ligene op? Her skal og må gøres en anden anstalt.

Året før, den 23. juli 1790, var Schinkels hustru død efter 7 års sygdom, lamhed og gigt i underlivet. Schinkel bekendtgør selv i »Den Viborger Samler«, »at al min verdens glæde er nu med eet blevet mig berøvet ved den ulyksalige skæbne, at min højstelskte og uforglemmelige kone Edel Helene Margrethe, født Moldrup,« var død, og han frabad sig condolationsbreve, da de kun ville forøge hans bitre sorg. Det var stærke udtryk for sorg just fra den ægteemand. Den 6. august blev den afdøde begravet i Dollerup kirke. Men hvad der derefter skete, oplyses man om gennem et brev af 26. august 1791 fra Thura til Schinkel:

Nu er det over år og dag, siden Deres Højvelbærenheds hustrus lig blev begravet i Dollerup kirke. Rygtet siger, at liget, siden De hentede det fra kirken, endnu skal stå hjemme hos Dem i Deres hus, hvilket sidste, hvis det er sandt, og De ingen speciel kgl. aller-

1) For at få lov til at benytte Finderup kirkes kor som gravkapel lod Schinkel på denne tid kirken betydeligt forlænge mod vest. Koret blev skilt fra skibet ved en mur og fik indgang fra kirkegården. Først i sidste halvdel af det 19. århundrede blev koret atter taget i brug efter sin oprindelige bestemmelse.

2) »Hvor kirkerne har haft tårne og spir, da de blev solgt, skal kirkeeejerne samme vedligeholde og, hvor de nedfalder, af ny opbygge; men hvor intet tårn har været, må dog klokkerne ej hænges på loftet under taget, men der skal i det mindste bygges en anstændig Stuppel oven over taget for deri at hænge klokkerne, at deres lyd desto bedre kan høres«.

nådigst tilladelse har dertil, strider mod de udgangne funeralpolitiforordninger¹⁾. Derfor, da jeg anser Dem dels for så lovkyndig, at De kender vore kirkeloves ånd i denne henseende og min rettighed at våge over dem, dels for så kristelig-fornuftig, at De ikke skulle have nogen hemmelig hang at idolatrisere²⁾ med liget eller gøre det til inventarium ved Deres gård, og da jeg for det andet tror, der må – om De skulle have nogen allernådigst kongelig permission til at tage ligene fra kirken og kirkegården – være Dem befalet en vis peremptorisk³⁾ tid, inden hvilken De bør igen befordre dem fra sig, må jeg herved først hos Deres Højvelbårenhed selv forespørge mig på mit embedes vegne, om dette rygte er rigtigt, som siger, at De har Deres hustrus lig hjemme hos Dem, og om De, hvis af Hans Majestæt er Dem i hensigt til dette lig allernådigst skænket nogen dispensation eller benådning, da vil til min beroligelse og sikkerhed enten give mig en under Deres hånd verificeret udskrift deraf eller med 2 vidnefaste mænd communicere mig den til gennemlæsning. På disse 2 poster skal jeg tjenstlig udbede mig Deres ærede svar inden 8 dage.

Schinkel gav et affejdende svar, og rasende skriver Thura den 2. september 1791 tilbage:

Af Deres Højvelbårenheds brev af 2. september 1791 ser jeg, at De rent forglemmer den respekt, De skylder mig som præst. Vid da, at jeg snart skal lære Dem, hvem jeg er, og at hvis nogen i verden har kompetence til at spørge, hvorfor De tager ligene fra kirken og kirkegården, så er det mig, som i Dollerup sogn fører kirkeregis-

1) Begravelsespolitiforordninger.

2) Drive afguderi.

3) Endelig.

mentet, uagtet jeg ikke har nogen eksekutiv magt. De har dog vel ikke i sinde snart at føre min kones lig hjem til Dem? Kort: Vil De ikke svare mig, således som De bør, skal De nok finde Dem at få at svare med pligtig ærbødighed. Men, kære, jeg mærker Deres forlegenhed! Derfor skulle nok brevet begynde angående kakkelovnen, den lumpne kakkelovn, som De har forsømt i så lang en tid at afhente, da jeg aldrig har lånt eller lejet eller begæret den eller slæbt den her ind i huset. Vil De ikke afhente den, kan De lade den blive, men tænk ikke, at jeg bringer Dem den, det var nok, at min kone for den snavs kakkelovns skyld til dels måtte sætte livet til.

Dagen efter henvender præsten sig direkte til Danske Kancelli i anledning af Schinkels afvisende svar på spørgsmålet om den afdøde:

Dersom jeg ikke var vant til bemeldte hr. kammerherres uartigheder og sære måde at udtrykke sig på både mundtligt og skriftligt, så kunne jeg her få anledning nok til at harme mig; men da jeg anser dette for højst skadeligt for mit helbred, vil jeg hellere, som pligt er, melde mig med underdanig respekt for det høje kollegium og forespørge mig, om bemeldte kammerherre har af Hans Majestæt kongen fået nogen allernådigst bevilling angående hans kones lig, og om det er ham allernådigst tilladt over år og dag eller hvor længe at beholde det hjemme hos sig, at jeg derefter i denne post des bedre kunne vide at forholde mig i embedet mod ham.

Om sin adfærd forklarer Schinkel selv den 6. oktober 1791:

Den skrøbelige præst hr. Thura har fattet sin fornøjelse udi at gøre indklagelse over bisættelse og trans-

portering med min salig kones lig, hvortil han er meget ubeføjet.

Bemeldte min salig kones lig blev standsmæssigt, dog i al tarvelighed, fjortendedagen den 6. august f. å. efter hendes død bisat i min ejendomskirke Dollerup. Men da jeg kender præstens dadlemåde, så lod jeg liget andendagen, som var en lørdag, for ikke at stå ham eller hans svage næse til mishag om søndagen, igen føre her til gården uden ceremoni og indsætte paa det anstændige sted i den nye bygning, som er bestemt til et kapel¹⁾, hvortil jeg havde så meget mere årsag, som min anden nærmeste ejendomskirke i Finderup på den tid var nedbrudt og stod under opbyggelse tillige med den åbne begravelse, som jeg uden for kirken ved østre ende har ladet indrette²⁾, og ingen af delene kunne blive færdige førend udi næstafvigte augusti måned, men dog endnu fugtig og således for det første ubekvem, hvilket følger med ny grundmur. Ikke desto mindre hastede præsten noget overdrevent med at ville straks holde tjeneste i kirken, hvorudi jeg føjede denne opfarende mand uforskyldt, da jeg tog skade på den begyndte maling i kirken og dermed måtte lade ophøre samt ikke siden har kunnet formå maleren at komme igen, ligesom det også nu er blevet for sildig på året.

... Men nu må jeg ... skyldigst tilmelde Deres Højvelbårenhed³⁾, at min salig kones lig allerede i forrige måned, så snart jeg fik begravelsesbygningen nogenledes færdig, er blevet indsat sammesteds til forblivelse. Jeg

1) I »Danske Slotte og Herregaarde« 4. bind 1945 side 113 hedder det, at Schinkel »skal vistnok have tænkt på at oprette et privat kapel på gården«. Usikkerheden i denne angivelse bliver ved ovenstående brev til vished.

2) Se side 28 fodnote 1.

3) Stiftamtmanden.

kender ingen lov eller anordning af den højpriseligste allernådigste danske regering, hvorimod jeg efter præstens oprørte sindelag skulle have forgået mig. . . .

Det er langt fra, at jeg forlanger nogen satisfaction over denne vildfarende præst, men meget mere af medynk over hans sinds forfatning vil bede, at han må blive befriet for tiltale.

Hermed lod Kancelliet sig nøje og resolverede den 5. november 1791:

Efter de således oplyste omstændigheder bortfalder naturligvis klagen aldeles.

Thuras breve vokser i grovhed, efterhånden som nye stridspunkter kommer til. I efteråret 1791 forlanger Thura at få korn til vin og brøds holdelse in natura og ikke i penge. Den 25. september skriver han til Schinkel:

Lad mig nu snart få mit vin- og brød-korn, jeg skal have af Deres Højvelbårenhed. Inden 14 dage vil jeg have det, og det således, som jeg har givet Dem opskrift fra stiftskisten, at jeg bør have det.

Lad nu ikke selvrådighed røgere Dem igen i år i denne post, da jeg sandelig ikke enten er eller vil anses som en sulten hund, man kan slænge til, hvad man vil. Deres penge, som De for dette korn nu i 3 år ligesom har villet tvunget mig på, tager jeg ej imod. Korn og kornet in natura påstår jeg og slipper Dem ikke, før jeg får det, nemlig 6 skp. 1 fdk. $1\frac{4}{5}$ alb. rug af Dollerup kirke og 6 skp. 1 fdk. $1\frac{4}{5}$ alb. byg af dito kirke, 2 td. 3 skp. $2\frac{2}{5}$ alb. af Ravnstrup kirke og af Finderup kirke 3 rdl.

Bekvem Dem nu kuns smukt, og send mig dette, og lad al uartighed fare, hvorpå jeg endog så en prøve i torsdags, da jeg var på Deres gård. Uagtet De er herre-

mand, og jeg har mærket, at en god portion adelig indbildskhed regerer Dem, så havde det dog ikke været nogen skam for Dem at komme over til Deres foresatte præst at hilse ham, når han var i Deres hus. Men den hovmod, den hovmod! Ligesom De og på en højst skamkelig — ja, ja, vi snakkes nærmere ved. Men send mig, hvad jeg skal have. . . .

P. S. De leverer alterkorn in natura til hr. Berg¹⁾, det har han selv sagt mig. Hvad stikker Dem da, at De næg mig min lovlige ret, som De skal blive for kort til at betage mig?

En måneds tid senere (^{17/10} 1791) retter Thura et temmelig utilsløret angreb på Schinkels moralske vandel, uden at det længere kan ses, hvad der har givet anledning hertil:

Hvad De, min kære hr. Schinkel, vil, vil Kirsten Nielsdatter²⁾. Det må De selv vide. Jeg skøtter ikke om at vide det. Men spørg Dem selv, om De ikke er et menneske. Jeg ved vel, at De har været (og er det vel endnu?) en kysk, ærbar mand og aldrig har kommet noget fruentimmer for nær uden den, som De havde lov til, nemlig Deres salig kone, som De havde den ulyksalige skæbne — ak, ulyksalige skæbne! — at miste i fjor. Med hende levede De nu så sandt et kærligt ægteskab! De svor hende en evig troskab, og den holdt De hende også redeligt og ærligt! Ikke? A propos, hvor mange børn har De vel været fader til? Een datter har De, men har De aldrig haft nogen søn, som kunne holde den højsadelige schinkelske stamme vedlige? Thi når hun nu, som De meget sirligen fortalte mig for en 3^{1/2} år siden, at

1) Claudius Peter Berg, sognepræst til Almind og Sjørslev 1790—1805.

2) Om hende vides intet.

hun skulle, får en greve eller baron til mand, så forsvinder jo Schinkel-navnet! Jeg ønsker Dem meget lykke til Deres beslutnings udførelse! . . .

Finderup kirke vil De nok have til et skjoldmagasin. Hille mænd hvor De har en fin smag! Men tag Dem i agt, at disse højvelbårne nådige skjolde ikke snart bliver fejtet ud, dersom De ikke selv tager dem væk med det snarest.

Deres kære Christensen – besynderlig er den ligning mellem ham og Dem – bør De formane til at være Dem mere tro, da han ikke forleden engang ved Dollerup kirke ville tage en liden seddel hjem til Dem, hvori jeg erindrede Dem om Deres pligter. Vær nu en køn mand mod Kirsten, dog ikke for min skyld, men for Deres egen skyld. Jeg ville så gerne unde Dem den glæde, der følger med at gøre vel, og jeg ved, at De elsker det smukke køn ifølge den kærlighed, De har til alle mennesker! Hun er ingen horkvinde, det kan jeg sige Dem, ligesom jeg ikke siger eller bør sige, at De er en horkarl. Nej, vist er De ikke! De er en køn, ærbar og kysk mand, der altid har levet uden for ægteskabet, som det sig en kristen og en god borger i staten sømmer. In puncto sexti¹⁾ har De ret været en abstemius²⁾! Og Deres samvittighed siger vel heller ikke andet?

Glem ikke alterkornet! Eller giv mig Deres svar, da jeg ikke lader mig betage det privilegium, loven i henseende til alterkornet har givet mig. . . .

P. S. At De giver mig af det bedste korn, når De lader mig tilføre, hvad jeg af Gammel Hald skal have, er ikke at vente. Men dette siger jeg Dem: chikaner mig ikke med at sende mig sådan elendigt tøj, som De i fjor sendte mig. Hvad skal jeg med Deres bønders landgilde? Og kom ikke om aftenen med det! Jeg lader det syne lige

1) Hvad det 6. bud angår.

2) Afholdende.

til bunds altsammen. Jeg var for god mod Dem, at jeg indgik at lade det stå til Mortensdag. De skønner kuns lidet derpå. Imidlertid har De lyst endnu at chikanere mig, så gør, hvad De vil, men vid dette, at Deres chikaner og slette opførsel imod mig og min salig kone skal komme for dagen, De må have bispen til ven 10 gange. Jeg er ikke kommet her for at lade mig drille og chikanere af en herremand, som De begyndte straks på, da jeg kom her til kaldet. De må have et underligt sind.

Hidtil havde Thura indskrænket sig til at give sin galde luft i breve. Men da Schinkels gartner og stuepige i efteråret 1791 skulle giftes, og præsten mente, at Schinkel havde forsøgt at skille Thura fra sit retmæssigt tilkommende offer i den anledning ved at søge at få hr. Berg i Almind til at forrette vielsen, fandt Thura sig den 2. september foranlediget til at true Schinkel med pressen:

Med Deres stuepigens bryllup vil De nok gøre mig historier. Oho! Jeg foragter såvel dem som alle de foregående mod mig øvede streger. De skal allesammen til største opbyggelse blive offentlig forelagt publikum i trykken, at man kan se, hvad herremand jeg har haft at plages med. Oho, de kære herremænd! Hvor er de ikke patriotisk og kristeligt tænkende folk! Ja vist, man har i disse tider både set og hørt og læst nok derom; men de bliver vel engang stækket. Pas De på Deres nøgle¹⁾, kære hr. Schinkel! Det skulle gøre mig ondt, om De skulle kulbutere²⁾ [som] Lüttichau³⁾. Ja, det måtte nu få sådan ende, og det er ilde, at det ofte får sådan ende.

¹⁾ Kammerherrenøglen.

²⁾ Slå en kolbøtte.

³⁾ C. T. F. Lüttichau til Aakjær protesterede i 1790 mod landboreformerne og blev efter at have udsendt et voldsomt flyveskrift mod Chr. Colbjørnsen i 1791 idømt en bøde på 1000 rdl., ligesom han til straf for sin optræden mistede kammerherrenøglen.

Og det blev ikke ved truslen. I »Den Viborger Samler« kunne man den 7. november 1791 læse følgende:

Velædle, højlærde hr. rektor Hansen¹⁾!

Hoslagte 7 rdl. 6 sk. er et offer, som i dag [28/10 1791] er faldet på alteret i Dollerup kirke ved en vielse, jeg der holdt ved kammerherre Schinkels podemesters og stuepigens ægteforening.

Megen umage har den gode Schinkel, som med sin ufrie hovedgård Hald ligger til bemeldte kirke, gjort sig for at skille mig ved denne lovlige indkomst, uagtet han slet aldeles intet har med mine indkomster at bestille, og bruden ikke aleneste har opholdt sig her i sognet siden Michaelis²⁾ forrige år og indtil denne dag har været ansat til ekstraskats svarelse, men og fremdeles skal blive og bo her i sognet. Stakkels Schinkel! . . . Han vil måske chikanere mig nu lidt, fordi jeg har givet mig den frihed at påtale mit kongelige kalds uforgængelige rettigheder af hans herregård Hald, der . . . er lige så vel tiendepligtig til præsten som til kongen og kirken. Eller han er måske bange for, at jeg skal foræde mig i dette af 126 td. hartkorn bestående fede kald her i timians egnen, hvormed jeg dog for det første er fornøjet, da jeg er kaldet af kongen, som er en stor lykke. Ellers er det ikke første gang, han har gået på jagt efter mine indkomster, da han begyndte straks, da jeg kom til kaldet, og har på allehånde facons søgt at chikanere mig, uden at jeg ved, jeg på nogen måde personlig har med min villie fornærmet ham; men af alle hans chikaner mod mig er denne, at han vil søge at spille mig bemeldte accidens³⁾ af hænderne, og som dog ikke går af hans lomme, synes mig,

1) Jørgen Hansen, rektor i Viborg 1783—1806.

2) Mikkelsdag den 29. september.

3) Biindtægt.

en af de utåleligste, da han ikke alene ikke kunne have nogen fordel selv deraf, og da han ikke alene har befalet brudgommen at gå til en uvedkommende præst i et andet stift for at bestille deres trolovelse m. v., men også selv har ængstet bemeldte præst og med løfter om rigt offer og med et spotsk: »Hvi er I så frygtagtige, I lidet troende?« har villet persvadere¹⁾ ham at påtage sig en embedsforretning, hvortil han ikke fandt mindste hjemmel i lovene og derfor ikke ifølge billigheds og retfærdigheds lov ville befatte sig med. Denne redeligsindede embedsmand er velærværdige hr. Berg, sognepræst til Almind i Aarhus stift.

Nu, dette misundte brød kunne jeg vel spise i stilhed og tavs le ad Schinkels Spilopper, men dels driver han dem nu til den højeste spids, og jeg ikke kan vide, hvor vidt han kan gå, da han ikke engang kunne lade min salig kone uchikaneret på hendes dødsseng, dels frygter jeg for, den gode Schinkel skulle harme sig til døde, om han så, jeg stak denne lovlige og vist ikke mageligt fortjente (da jeg måtte rejse 1½ mil med egen befordring for at trolove disse folk) accidens i lommen til eget brug, hvorfor jeg giver mig den ære, hr. rektor Hansen, at overlevere dette offer til Dem. De gør mig en sand fornøjelse, om De vil behageligst uddele det til 3 á 4 disciple af gode sæder og det bedste håb i øverste klasse, som kunne behøve en liden hjælp på Deres studeringers bane, og som ikke p. t. har lyst til at gå ind i den gejstlige stand.

Det sidste må De ikke forundre Dem over, at jeg sætter til som en *conditio sine qua non*²⁾, da jeg ikke uden billig indignation kan tænke på, at en værdig og duelig student efter at i mange år at have været sine

1) Overtale.

2) Ufravigelig betingelse.

forældres og venners håb og efter at i mange år at have arbejdet sig igennem skolen og akademiet med ære for at danne sig til statens og fædrenelandets tjeneste og ved studeringen ofte have tilsat midler, helbred og humør, når han så endelig bliver benådet med et beneficium, hvor nærings-, hus- og embedssorger omringer ham, at han endda oven i købet som en statens og kirkens nyttige og højst nødvendige tjener skal plages og chikaneres af grådige og rænkefulde medborgere. Så har det været min lod! Jeg har som præst her i Fallesgaarde i en 3¹/₂ års tid døjet hård og ubillig forfølgelse, og det af dem, som jeg allermindst troede, at jeg kunne eller burde ventet det af. Om det var, fordi jeg var vildfremmed for dem, jeg fik med at gøre, eller det var, fordi jeg ikke på en nedrig måde ville krybe for somme, eller om man måske havde lagt en plan med enken ved kaldet, en plan, som ved min vocation¹⁾ hertil . . . blev kastet over ende, det ved jeg ikke, nok, jeg er her uskyldigen blevet mishandlet og uanstændigen beegnet af Schinkel og flere, som det er mange bekendt, og hvorom nærmere til publikum ved lejlighed. Ingen under altså, at jeg fraråder og skal fraråde ethvert studerende subjekt at gå ind i en stand, som om ellers nogen (jeg taler dog langt fra ikke generelle) er udsat for det bitterste had og efterstræbelse af somme, medmindre de besidder foruden sin videnskab også en grundig og ordentlig indsigt i fædrenelandets love og for alting en vis ånds kækhed og urokkelig sinds fasthed til at bære alt, hvad der kan møde og ikke at være bange for, når det endelig skal være og alle andre forsøg har været frugtesløse, at gribe og offentlig at udpege de i sine indbildninger mægtige, men onde og farlige mænd. . . .

F. Thura.

1) Kaldelse.

Men nu blev det Schinkel for meget. Den 12. november 1791 meddeler forvalter Christensen lakonisk:

På hr. kammerherre, landsdommer Schinkels vegne svares til præsten hr. Thuras usande og nedrige beskyldninger indført udi »Den Viborger Samler« af 7. hujus¹⁾ nr. 45 ikkun disse få ord, at præsten må vente lovlig tiltale for sådan hans store medisance²⁾).

Det trak dog noget ud med det bebudede sagsanlæg, og i »Den Viborger Samler« for 5. december 1791 var Thura atter ude med en kæphøj bemærkning om, at han endnu ikke var blevet tiltalt, men hvis det skete, skulle han nok bevise sine påstande, hvilket nok kunne tiltrænges, da den i hans åbne brev omtalte brudgom i et tidligere nummer havde erklæret, at Schinkel ikke havde befalet ham at gå til én anden præst. Men den 28. februar 1792 blev Thura stævnet. Biskop Tetens søgte at mægle, og stillet over for en retssag faldt præsten ynkeligt til føje og undertegnede ved et møde mellem de stridende parter i Viborg bispegård følgende ydmygende erklæring, der blev offentliggjort i »Den Viborger Samler«:

Ferdinand Thura i Fallesgaarde præstegård, sognepræst for Dollerup, Finderup og Ravnstrup menigheder i Viborg stift, gør hermed vitterligt: Da jeg nu indser min forgåelse af mit hastigt opflammende temperaments ild at have urigtigen og på en uanstændig måde med pennen angrebet højvelbårne hr. kammerherre Schinkel både udi »Den Viborger Samler« nr. 45 den 7. november 1791 så og udi »Viborger Samler« nr. 49 den 5. decembr. næstefter, så tilstår jeg og erklærer, at disse uforskyldte

1) Dennes.

2) Bagtalelse.

beskyldninger hermed skal være igenkaldte og magtesløse uden at komme Hans Højvelbårenhed hr. kammerherre Schinkel til fornærmelse i nogen måde, hvilken erklæring jeg som kristen og præst ikke skammer mig ved at gøre og derfor venligst beder, at højbemeldte hr. kammerherre ikke vil forfølge denne sag imod mig efter udtagne og mig forkyndte rettens stævning af 28. februarii sidstafvigte, men af et kærligt hjerte over menneskelig skrøbelighed efterlade at føre mig i de ulejligheder, som jeg efter de kongelige reskripter og lovens strengthed er undergIVEN.

I hvilken henseende jeg selv besørger en formelig genpart heraf indrykket udi den først udgående »Viborgske Samler« fra bogtrykkeriet her i byen til mortification på mine forhen anbragte urigtige beskyldninger.

Viborg, d. 13. april 1792.

F. Thura.

Med foranstående sognepræsten velærværdige hr. Thuras erklæring er jeg tilfredsstillet fuldkommen og i tilfælde heraf forbeholder mig intet mod ham, men ganske frafalder al tiltale og påstand i denne sag.

Schinkel.

Og i et brev til Schinkel den 19. april 1792 erklærer Thura bl. a.:

Det klæder ikke godt at rose sig selv; men dette må jeg dog sige Dem, at jeg virkeligen har elsket Dem i mit hjerte og gjort mig fra det første, jeg kom her, en fornøjelse af at vise Dem al mulig tjeneste. Jeg elsker Dem endnu, allerhøjstærede hr. kammerherre, og skal, så længe jeg er til, spørge til Deres velgående og inderliggen glæde mig derover samt af hjertet bede alt godt for Dem hos den nådige Gud og frelser. Forglem De alt,

hvad der er passeret imellem os, og tilgiv – tilgiv i kærlighed, hvad jeg af overilelse (om nogen har villet hidset mig, kan jeg ikke sige) har forset mig mod Dem.

Dagen efter blev Thura kaldet til præst i Gern og Skanderup.

Kilde: Hald godsarkiv. Pk. Diverse dokumenter I (i landsarkivet i Viborg).

AF PRÆSTERS OG DEGNES SAGA I HØJSLEV MED ANNEKSER

Af *J. P. Lundøe*

I. Frants Christensen og hans Eftermænd 1624—1709.

Dommerby og Lundø Sogne maa sikkert være blevet Annekser til Højslev kort efter Reformationen, men Aar og Dato for Kongebrevet desangaaende er ubekendt. Maaske Hr. Ib (eller Hr. Jens, der vistnok var Hr. Ib's Formand og Fader) i Lighed med, hvad der var Tilfældet med de allerfleste Præster i Danmark, har været papistisk Gejstlig, før han ved Edaflæggelsen til Biskoppen blev godkendt som luthersk Prædiker og kunde fortsætte i Embedet. At det ofte gik saaledes til, kunde tyde paa en vis aandelig Sløvhed og Ligegyldighed hos Præsterne, men maaske ogsaa paa, at de fleste af dem var med i Reformationsarbejdet. I hvert Fald finder vi ikke Førerskikkelserne i den Brydningstid, som Reformationstiden var, indenfor den lavere Præstestand, men begge Hold — baade for og imod — var i det væsentlige udgaaet fra Munkeordenernes Medlemmer. Det har muligen ogsaa haft nogen Betydning for de menige Præsters Indstilling til det nye, at der jo var et skærende Misforhold mellem deres meget beskedne Kaar og saa Højgejstlighedens og Klostrenes store Indtægter og

Privilegier. Nu var der Mulighed for dem til bedre og friere Forhold, og saa gled den katolske Præst stiltfærdigt over i den lutherske Kirke.

Ifølge Wibergs Præstehistorie og Stiftsbogen af 1690 hed den første Præst i Højslev-Dommerby-Lundø efter Reformationen Hr. Jens, Nr. 2 Hr. Stygge, Nr. 3 Niels Jensen og Nr. 4 Eskild Jensen, men om deres Embedstid ved vilige saa lidt som om deres Person og Livsskæbne. Nr. 2 skulde efter en Tilføjelse hedde Stygge Andersen, og han svarede godt nok til sit Navn, for i Aaret 1616 (10. Sept.) stak han Bonden Niels Piersen ihjel paa Viborg Landevej mellem Ørum og Møllerup, Sønderlyng H., da han var paa Vej til Galten Herredsting, hvortil han var stævnet af Holger Rosenkrantz iflg. Skivebogen, Aarg. 1917: »En Præst, der stikker med Kniv« ved Jeppe Aakjær. Ifølge Landstingsdombogen pag. 327=Aarg. 1616 – svor de 8 Sandemænd benævnte Hr. Styge Andersen Manddød over for hans Færd imod salig Niels Piersen, han ihjelslog. Men iflg. Dokumenter i Præstearkivet skulde »Formandens Søn« hedde Søren Ibsen, død 1585, 92 Aar gl. Han var gift med Gjertrud Thøgersdatter, død 1583, 66 Aar gl. De havde 5 Sønner og 8 Døtre sammen. Han og hans Fader skulde have været Præster i Højslev i henved 100 Aar(!). At Søren Ibsen har været Præst i Højslev paa de Tider, bekræftes af den ret anselige Gravplade over ham af Træ fra 1591, der fandtes i Højslev Kirkes Kapel, men senere efter en smuk Istandsættelse er bleven opstillet i Kirkens Kor op ad den nordre Væg. Vi ved ogsaa, at en Hr. Severin Ibsen i Hixle (Højslev) deltog sammen med Peter Ibsen fra Vridsted i Præstestandens Repræsentation ved Prins Christians Hyldning i Viborg d. 15. Juni 1584. Christian IV var da 7 Aar gl. Men ellers hviler der altsaa en vis Dunkelthed over de første Præsters Tilværelse. Deres

Rækkefølge er maaske da at forstaa saaledes: 1. Hr. Jens — 2. Hr. Ib — 3. Søren Ibsen, død 1585, Sønnen Jacob Sørensen var Faderens Medhjælper 1568 — 4. Stygge Andersen 1616 — 5. Niels Jensen til 1624. NB: Eskild Jensen glider ud, da han ifølge Stiftsbogens Bemærkninger om »Skovgaards Markskjæl« har været Præst længe før Reformationen. — Med Nr. 6 kommer vi saa til Frants Christensen fra 1624. Han levede 1661 og og døde maaske først 1664, et Par Aar efter at han var bleven udnævnt til Provst. Frants Christensen kaldes af Ørre, saa han var formentlig en Søn af Sognepræst Christen Pedersen i Ørre (og dengang Hodsager, nu Sinding), der levede 1629.

Nr. 7 var hans Søn og Eftermand Aksel Frantsen med Tilnavnet Bruun 1664—1689. I Aaret 1666 blev han i Viborg gift med Margrethe Jørgensdatter.

Nr. 8. Derefter kommer Jacob Frantsen, ogsaa med Tilnavnet Brun 1689—1691. Han var ikke Formandens Broder, men en Præstesøn fra Ondløse—Søndersted, hvor Faderen Frants Andersen var Sognepræst 1647 (død som Sognepræst i Rørby ved Kalundborg 1679, af den i sin Tid bekendte Brunske Præsteslægt, hvortil ogsaa Slægterne Rørdam og Lindam hørte). Student fra Slagelse 1672, cand. 1674 med non og ordineret 1689, saa han har ikke øvet Præstegerning, før han kom til Højslev, men rimeligvis ernæret sig som Sognedegn eller Hører ved en Latinskole. Gift med Lisbeth . . . Det er aabenbart ham, der har ført Oplysningerne til Stiftsbogen om Præstekaldets Beskaffenhed i Pennen. Han maatte svare Pension til sin Formands Enke, der boede i Østerlængens ene Ende.

Nr. 9 var Otto Weis, der ogsaa kun virkede en kort Tid i Højslev, fra 1691 til 1693, idet han blev »dømt fra Kaldet paa Grund af Forsømmelse, Rettens Foragt,

Højslev Kirke

ondt og forargeligt Ægteskab samt flere Enormiteter« (Wiberg), hvorom A. Sørensen har givet en interessant Redegørelse »Lidt om Præsten Hr. Otto Weis« i Viborg Amts Aarbog 1945. Hr. Otto var født i Kbhn. 1. Maj 1665. Stud. fra Kbhn. 1681, cand 1690 med en stor Førstekarakter (Laud +). Han synes at have haft begge Bruner Enker paa Kaldet, den unge Fru Lisbeth dog sikkert uden Forpligtelser, da der var Enke paa Kaldet i Forvejen. Da hun næppe var uden Skyld i hans »onde og forargelige Ægteskab«, fik han af Biskoppen en alvorlig Paamindelse om »med det første at skaffe bemeldte Enke fra sig«, og da han fremdeles fremturede i sit usikkelige Levned med Drik og Dobel og Ulydighed, faldt Hammeren. Hans Meriter var altsaa for grove til, at den store Eksemen kunde redde ham i Højslev, men den var nok alligevel medvirkende til, at han knap Aaret efter blev sognepræst i Sdr. Vissing og Voerladegaard, hvor en Otto Weis døde i Embedet 1696. Vi levede jo paa den Tid i Ortodoksiens Tidsalder, hvor der ofte blev set mere paa den rette Lære end paa Livet.

Nr. 10. Da Hr. Otto var bleven jaget paa Døren, sendte Biskoppen i Viborg selve sin Amanuensis eller Famulus ud til Højslev for at raade Bod paa Hr. Weis's Viderverdigheder: Villum Henriksen Steenbloch 1693–1707. Student fra Horsens 1680 med haudillaud og Søn af Regimentsfeltskærer Henrik Steenbloch og Inger Jacobsdatter. Ordineret 14. Oktober 1693. Gift I med Maren Pedersdatter Aarøe, en Præstedatter fra Alrøe, og II med Anna Larsdatter Bie (1695), en Præstedatter fra Gjøl (død i Viborg 1737), men det maa sikkert bero paa en Misforstaaelse, naar Wiberg lader hver af Konerne forære ham 5 Sønner og 2 Døtre. En af hans Døtre, Inger, blev 1756 gift med Præsten i Hjerke-Harre Søren Jensen Bøgeskov som hans anden Kone.

11. Den sidste Præst fra dette Tidsrum, som vi ellers tager under et, var Mag. Mourits Albretsen Trap eller Trappe. Han tiltraadte 1708, men blev samme Aar forflyttet til Terslev-Ørslev paa Sjælland, hvor han døde 1717. Født i Viborg 11. Maj 1682 og Søn af Købmand Albret Cortsen og Mette Jensdatter. Student fra Viborg 1704, cand. 1707 med haudill. og Magister 1708. Den 30. Marts 1707 blev han ordineret til Højslev og 1708 blev han gift, saa han trods sit korte Ophold dog ikke drog tomhændet bort fra Højslev, men fik baade »Kone og Krave« med sig. Hans Hustru hed Kirsten Lauridsdatter Trap (født 1691, død 1718) og var Datter af Renteskriver Laurids Mouritsen Trap i København. Trap-Navnet er hun altsaa kommen med, ligesom hun i deres ret korte Ægteskab skænkede ham 2 Sønner og 5 Døtre. Om disse haves ingen Efterretning.

A. *Skatteskruen.* — Det 17. Aarhundrede var helt igennem overskygget af de mange Krige og Krigsbegivenheder, der hærgede Danmark. Vore Fjender saavel som de, der skulde være vore Venner, plyndrede og øvede Selvtægt i en Maalestok, som vi nu omstunder knap gør os noget klart Begreb om. Det er en Gru at læse derom, skønt vi har jo ogsaa i vore Dage oplevet et og andet i den Retning. Men da gik Udsultningen og Forarmelsen alligevel anderledes til Bunds. Reserverne var opbrugt og Folks Lommer tomme. Og Staten trængte stadig til nye Indtægter for at kunne klare de store Hærustninger baade til Lands og til Søs og i det hele taget holde Statsmaskineriet i Gang. Da saa Adelen paa Rigsstændermødet i København 1660 vægrede sig ved at deltage i de nye Byrder paa lige Fod med de andre Stænder, førte dette til Enevældens og Arveregeringens Indførelse. Nu tog Opfindsomheden med at hitte paa nye Skatteobjecter Fart for Alvor, og der var snart ikke den

Ting, der ikke skulde svares Skat af. Der kom Skat paa Kone og Børn, Skat paa Karl og Pige og Dreng, paa Kreaturer, paa Ildsted, paa Forbruget, paa Karossekøretøj, ja endog paa Egetræsligkister og Parykker. Saa Enesvoldsmagten bragte langt fra nogen Lysning for den almene Befolkning.

Præsterne var gennemgaaende dengang som nu loyale og kongetro og maatte paa flere Maader tjene Staten som Skatteopkrævere og Kontrollører. Deres Kaar fulgte jo i det væsentlige Bøndernes, og mange af dem saa godt, hvor det bar hen, og blev ikke trætte af i Mandtallene at klage om, hvorledes Armod og Elendighed bredte sig blendt Bønderne, og hvor mange Gaarde der efterhaanden kom til at ligge øde hen, saa det vilde gaa galt, hvis der ikke snart fra Statens Side blev raadet Bod derpaa. Jacob Frantsen melder for Højslevs Vedkommende, at »udi Høyslef Bye er en Gaard slet øde. En Gaard i Svenstrup er ubesat, hvis Auling drifves af Hovbundens Tjenere«. Dette var billigt sluppen, da det mange andre Steder var langt værre. Og naar det gik nedad for Bønderne, vilde det jo ogsaa i det lange Løb gaa galt for »Proprietærene«, og mangfoldige er Vidnesbyrdene om, at den eller den Proprietær eller Gods-ejer ikke formaaede at faa sine øde Gaarde besat, svare sine Afgifter eller holde sine egne Gaarde eller Kirkerne nogenlunde anstændigt og brugbart ved Lige. Stadig flere Kirker var kommen paa private Hænder d. v. s. var bleven Patronatskirker, og Patronen vilde nok have Tienden, det var der ikke noget i Vejen med, men han forsømte Kirkerne helt skandaløst og havde snarere travlt med at pille Blytaget af og erstatte det med Tegltag for at gnide sig en Fedteskilling til. Det var langt fra lysteligt for Præsterne at leve i Spektakkel med eller føre Klage over den Patron, der maaske havde

kaldet dem til deres Embede, for at faa ham til at gøre hans Pligt med at vedligeholde Kirkerne i det mindste saa vidt, at Folk kunde samles til Gudstjeneste, uden at det regnede ned paa dem eller sneede ind til dem. Biskoppernes Visitatsbøger giver os i den Henseende et godt, men overmaade trist Billede af Kirkernes skødesløse Behandling og vanrøgtede Tilstand.

Og Armoden paa Landet vilde jo ogsaa komme den driftige Borger i Byen til Skade og Fortræd. Saa dengang som nu og forøvrigt altid i et Landbrugsland uden Raastoffer gjaldt det: »Har Bonden Penge, har vi alle Penge. Skaan den fattige, menige Mand, for ellers vil det tilsidst svide til dig selv!« (Fabricius).

Den 28. Marts 1649 holdt Præsterne i Fjends H. Samraad i Kobberup Kirke for at afgive en Erklæring paa »kong. May.'s Missive«, tilskikket dem af Biskoppen. De havde da en hel Del paa Hjerte, og »ere vi underdanigst begærendes«, at Enkerne maatte forsørges af Kongens eller Kirkens Tiende, at deres Hyrdedrenge maatte forskaanes for Skat og de selv »befries for den Giesteri, som de aarlig maatte yde til Hald Slot af de Gaarde, som de udi residerer«, »at de ud af kong. Mildhed maatte forundes Herlighederne af deres Annekspræstegaarde, som Præsterne nyder udi Riber og Windelboe Stifter, eftersom deres Indkomst af Kald langt overgaar vores derudi«. Men deres dristigste »Begæring« var, »at Skatten maatte formildes eller os ganske afskaffes, som det haver været af forrige højlovlige Kongers Tider, eftersom vores Kald er ringe mod andre Stifter at regne«. Og de sluttede med at pege paa, at »vores Kalds Indtægter ere ikke udi vores eller vores Formandes Tider blevet forbedret eller formeret ved Tillæg«. Det var altsaa i Frants Christensens Tid, men med Tiden fik de noget andet at vide.

Den 5. Novbr. 1660 begyndte Regeringen med at paalægge en Hovedskat, den saakaldte Kopskat. Den ramte alle Landets Indbyggere og maatte derfor antages at kunne give noget af sig. En Biskop og hans Hustru blev takseret til 4 Rdl. hver og 1 Rdl. for hvert Barn. Alle andre gejstlige, herunder ogsaa Rektorer og Lektorer, indtil Kapellaner 2 Rdl. pro pers.; samme Beløb gjaldt deres Hustruer, et Barn $\frac{1}{2}$ Rdl. Kapellaner, Skolemestre ved de smaa Skoler, Klokkere, Degne og Hørere 1 Rdl. pro pers., det samme for deres Hustruer, et Barn 1 Rigsort (= 24 Shill.). Enker efter formuende gejstlige og deres Børn det samme. Tjenestefolk hos gejstlige $\frac{1}{2}$ Rdl. pr. Karl og 1 Rigsort pr. Tjenestepige eller Dreng osfr. Gejstlighedens og Kapitlernes Skat skulde opkrævis af Biskoppen og af ham indbetales herredsvis til Borgmesteren og Raad i den Købstad, der laa i Herredet. Regnskabet for hele Stiftet skulde indsendes til Skatkammeret. Og Skatten skulde være betalt inden førstkommende Juleaften. Præsterne faar Skyld for ikke altid at tage det saa nøje med Opgivelse af Børnene, hvilket der vistnok ofte blev set igennem Fingre med; derimod var man striks med at faa Hustruen med. En Præst blev rykket for Hustruen, men svarede sagtmodigt, at hun var død. Hvis der kan tales om Skaar i deres Moral, synes Samtiden neppe at have taget Forargelse af, at de søgte at undgaa Ruin ved at lempe lidt paa Opgivelserne til Finansstyrelsen. I disse søgte de jo ogsaa at værne om deres Sognebørn, saavidt det var gør ligt.

Allerede 14 Dage efter, den 18. November 1660, kom »Forordningen om Konsumtion« d. v. s. en Forbrugsskat, der ogsaa ramte alle Landets Indbyggere uden Forskel. Det var en Formalingssskat, en Afgift paa Drikkevarer, paa Slagtning og Græspenge. Præsterne blev i den Anledning paalagt at optage Fortegnelse over deres egne,

Herregaardenes og Bøndernes Besætninger, ligesom de maatte oppebære Skattebeløbene. Bønderne maatte endog paa deres Kørsel til Møllen om ad Præstegaarden for at faa Kornsækkene optalte.

I Højslev-Dommerby-Lundø Pastorat havde hverken Præsten Frants Christensen eller Bønderne store Besætninger. »Deres Kvæg blev moxen af de kejserlige, som laa hos dem udi Kvarter, fortæret, tilmed ogsaa af den idelige Marsch, der var gennem Byen, ofte spolieret«. Landevejene fra Viborg-Skive og Virksund-Skive gik jo begge gennem Højslev Sogn for at følges ad gennem Dommerby. I Komsumtion og Græspenge 1661 maatte Frants Christensen af 4 Heste, 3 Stude og 5 Køer, 0 Faar, og Lam og 5 Svin betale 1 Rdlr. 5 Skill. Af Præsterne i Fjends Herred havde Provst Oluf Knudsen i Vroue den bedste Besætning, nemlig 4 Heste, 8 Stk. Kvæg, 9 Faar, 4 Lam og 7 Svin (1 Rdlr. 18 Skill.). Den 4. Juli 1662 udkom Forordningen om Danmarks første Hartkorns Skat d. v. s. en Skat paa al Jord paa Grundlag af en Matrikel af 1662, kaldet »Matrikelsskat«. Den ramte ikke selve Præstegaarden, men kun Præstens Annexgaard, ikke Præstetiende, kun Kirke- og Kongetiende. Til Højslev Sognekald hørte dengang visse Indtægter af Annexgaarden i Dommerby paa 5 Tdr., 7 Skp., 2 Fdkr., Hartkorn, senere nedsat til 4 Tdr., 5 Skp., 1 Fdkr., $1\frac{2}{5}$ Alb., nemlig 4 Tdr. Rug i Landgilde tilligemed alle tre Tiender og 1 ⊕ Smør aarligt. I Stiftsbogen føjes til, at »den nyder den Frihed for Half-Skat, som det gejstlige Gods paa nogle visse Aar allernaadigst er forundt«. Endvidere, at »den paaboedes af en Ungkarl ved Navn Jens Pedersen; hvortil en Jøde udi Hamborg, som ejer Hald Slot, haver Herligheden (d. v. s. Jagt, Fiskeri o. l.), hvilket maa være en Hentydning til de hollandske Jøder Samuel og Joseph de Lima, der 1664 af Frederik III fik Skøde paa Hald

for forstrakte Penge (solgt 1703). Paa Lundø fandtes ingen Annexgaard, maaske fordi det gennem lange Tider laa til Domkapitlret i Viborg. Denne Matrikelsskat blev efterhaanden meget trykkende, da der kom Naturalydelse til. Den var oprindelig 1 Sletdaler (= 4 Mark) pr. Tdr. Hartkorn og 1 Mark pr. Tdr. Konge- og Kirketiende.

Senere kom der en Ildsted- og Rentepengeskate til og inden Aarhundredets Udgang tre Gange en Prinsesseskat, første Gang 1664, da Frederik III's Søster Anna Sophie blev formælet med Kurprins Johan Georg af Sachsen, anden Gang 1668 og tredje Gang 1670. Det var en haard Omgang for Præsterne, og hver af Prinsesserne skulde have lige meget i »Prinsessestyr«. For Højslev Præsts Vedkommende 1664: 25 Rdlr., 20 Skill. Saa var der Krigsskat 1676: 30 Rdlr. 48 Skill., Forstrækning: 1678 33 Rdlr. 32 Skill., Krigshjælp 1683: 15 Rdlr., Defensionsstyr 1688: 6 Rdlr. og Fortificationsskat 1691: 6 Rdlr.

Yderligere var der noget, der hed Præsterytterskat d. v. s. oprindelig skulde Præsterne stille Ryttere, man da det faldt dem for besværligt, skulde de i Stedet for betale 30 Rdlr. for hver Rytter. Og Provsten maatte saa sørge for at paaligne Udgifterne saaledes, at den rige Præst hjalp den fattige, hvilket sikkert var et ubehageligt Hverv. Man talte om »Præsterytter« og »Sognerytter«. Ved Tronskiftet 1670 maatte hver Præst tillige udrede 5 Rdlr. for at faa sin Bestalling »confirmeret«. Det vrylede med Skatter og Afgifter; man kunde knap trække Pusten efter den sidste Anstrengelse, før der igen kom en Jobspost om en ny Skat.

I Komsumtionsskat og Folkeskat 1672 iflg. Forordning af 22. November 1671 og 1. Februar 1672 ser Pastor Axel Frantsens Opgivelse saaledes ud: Hustru 1 — Sønner 0 — Døtre 0 — Karle 2 — Piger 2 — Heste 1, hvilket bliver henholdsvis 4 Rdlr. 48 Skill. og 1 Rdlr. 72 Skill. Man

undrer sig over, at Hestetallet kun er 1, da der skulde mindst 4, som Regel 6 Heste til at trække Hjulploven. 1677 opgiver samme Præst til Ildsted^s og Kvægskat: Ildsteder 6 – Heste 6 – Kvæg 5 = 7 Rdlr. 24 Skill. 1787 til Kop^s og Kvægskat af samme: Hustru 1 – Sønner 0 – Døtre 0 – Karle 1 – Piger 1 – Heste 3 – Kvæg 4 – Faar 4 – Svin 2 = 8 Rdlr. 16 Skill. Til Kop^s og Ildstedskat 1688: Hustru 1 – Sønner 0 – Døtre 0 – Karle 1 – Piger 1 – Ildsteder 3 = 6 Rdlr. 32 Skill.

Saa gør vi et lille Spring frem efter og kommer til Præsten Weis, der blev afsat. Til Kop^s og Ildstedskat opgiver han 1692: Hustru 1 – Sønner 0 – Døtre 0 – Karle 1 – Piger 1 – Ildsteder 2 = 6 Rdl., 32 Skill. Han kan nøjes med 2 Ildsteder, saa Arnens Ild synes altsaa at blive svagere. Man undres ogsaa over, at Præsterne kan drive den vidtløftige Avling paa 14 »Falde« eller Indtægter med en eneste Karl. I hans Eftermand Steenblochs Tid er der stadig ingen Børn, men vi maa huske paa, at Børn under 12 Aar var fri for Skat. Han opgiver til Kop^s og Rentepengeskate 1699: Hustru 1 – Sønner 0 – Døtre 0 – Karle 1 – Piger 1 = 9 Rdl. i Kopskat og 0 i Rente^s og Børnpenge.

Dette maa sikkert være tilstrækkeligt til at give os et vist Begreb om Tidsperiodens plagsomme Skattebyrder. Tallene m. m. er i det væsentlige taget fra Arkivar Carl Christiansens store Afhandling om »Landsbypræsternes økonomiske Vilkaar i Hald og Skivehus Amter i Slutningen af det 17. Aarhundrede«. Præstegaarden skulde »være den næstbedste Gaard i Byen«, og Forfatteren opgør Præsternes Gennemsnitsindtægt i Fjends Herred saaledes: Præstegaardenes Hartk. kan gennemsnitlig sættes til 7 Tdr. – i Højslev var det noget mere: 8 Tdr., 4 Skp., 1 Fdk. (Matr. af 1688) – og Indtægten bliver ialt ca.: 92 Rdlr., saaledes beregnet :

Af Præstegaarden 5 Rdlr. pr. Tdr. Hartk.	21 Rdlr.	} ialt 92 Rdlr.
Af Anneksgaarden ca.: 4 Tdr. Hartk. à 1½ Rdlr. =	6 —	
Tiender 40 Tdr. Korn à 1 Rdlr. pr. Tdr. =	40 —	
Offer og Accidenser (uvisse Indtægter) =	25 —	

Hvad det vil svare til i vore Penge, er ikke let at regne ud. Men vi forstaar, at det blev et anseligt Beløb det ene Aar med det andet, som Præsten maatte bløde i Skatter og Afgifter baade af den visse og uvisse Indtægt. Han maatte indbetale Skatterne til Biskoppen, der saa igen aflagde Regnskab for dem; den »gemene Bonde, Inderster og Husmænd« til Amtsskriverne. Naar Præsterne alligevel bjergede Livet saa forholdsvis godt, som de gjorde, maa vi vistnok til den Hensigt sende Landbruget en venlig Tanke. De drev selv deres Gaarde, hvilket var dem paalagt.

B. Præsteembedets Beskaffenhed iflg. Stiftsbogen af 1690. — Højslev Sogn er, som Provst Barthling udtrykker sig i sin Beretning om Fjends Herred, »et stort Begreb«, baade i Udstrækning og Beskaffenhed. Foruden de egentlige Byer: Højslev (1231 Høghæslef og 1346 Høgesløf) — Staarup (1410 Statorp) med den gamle Sædegaard Staarupgaard — Svenstrup (1407 Swenstrup) — Sejstrup (1524 Siøstrup, 1523 Sierstorp) — Vinkel (1456 Winnckel) og Østerris (1409 Østerriiss) fandtes i gammel Tid en hel Del Enestegaarde: Baadsgaard (1493 Bordsgard) — Majgaard eller Madegaard (1495 Maygaard) — Holmgaard — Degnsgaard (1618 Deinnsgaardt) — Bruddal (1524 Brugedall, 1532 Bruedall eller Brudall) Halskovgaard (1356 Halschoff) og Vinkelplet. — Majgaard har engang været en Hovedgaard, der 1475 og 1496 tilhørte Las Bratze, en Ætling af Saltenseerne paa Staarupgaard. 1663 kaldes den en Bondegaard (19 Tdr. Hartk.) under Ørslevkloster og 1770 (17 Tdr. Hartk.) under Strandet. Las Bratze ejede ogsaa Bruddalgaard,

som han 1492 solgte til Erik Ottosen Rosenkrantz, men 1524 tilhørte den Fru Ingeborg Podebusk. 1356 omtales Halskov som Bispedømmets Skov. 1514–1545 nævnes den som en Bondegaard, der 1680 (16 Tdr. Hartk.) laa under Staarupgaard, men beboedes 1699 af Fr. Høeg. Disse Enestegaarde er nu mere eller mindre udparceleret, saa der er opstaaet smaa Byer paa deres Jorder. Om Østerris er endvidere at melde, at den tidligere har hørt til Kobberup Sogn, men 1. August 1564 fik Bjørn Kaas til Staarupgaard kgl. Benaadning paa at lægge den ind under Højslev Sogn for sammen med hans øvrige Gods i dette Sogn at udgøre en selvstændig Retskreds: Højslev Birk. Og det er jo væsentlig paa Østerris' Jorder, at Højslev store Stationsby med sin anerkendte Teglværksindustri er opbygget. I Østerris omtales 1432 en Gaard, Skallegaard, der af Jens Frøst blev solgt til Sct Hans Kloster i Viborg. Den middelalderlige Holmgaard, der 1409 sammen med de fem Svenstrupgaarde m. m. af Roggiel Puge og hans Hustru Sophie Nielsdatter af Elkjær blev skænket til Viborg Bispestol, er ganske forsvunden. Den har muligvis ligget paa en Knolddannelse i Slutten mellem Majgaard og Baadsgaard i Retning af Skovmølle. Nu er der kun nogle Jorder ovenfor hørende til Trasborg og Stasborg i Svenstrup, samt Holmgaards Fald og Holmgaards Agre og Eng under Majgaard, der bærer Navn efter Holmgaard som Minde derom.

Højslev Kirkeby er dog fremdeles den tunge Ende i Sognet. Det er en Langby i temmelig Udstrækning løbende i Nord og Syd langs Foden af den mod Øst stærkt stigende Højmark. Vesten for Byen og omtrent lige ind til denne har vi det lange Eng- og Mosedrag, der breder sig videre ud, jo mere vi nærmer os Vinkel By. Bymarkerne ligger da mod Nord, Øst og Syd, saa

det for flere Gaardes Vedkommende er et Slæb at komme til og fra Marken med Vogn og Kreaturer. Højmarken er ellers ret jævnt stigende og omtrent fri for Slugter og »Holer«. Disse melder sig først rigtig, naar vi kommer til Svenstrup, Skovgaard, Degnsgaard, Majgaard og da især, som Navnet ogsaa antyder, Bruddal. Fra Bruddals Bakker, der er et af de højeste Punkter i Viborg Amt og danner en stærk forvreden Natur, hvortil der knytter sig mange Sagn om Bjergmænd (Møbrud — Bjergmandens Hat i Højslev Kirkes Nordside) o. l., er der den mest storslaaede Udsigt, man kan tænke sig, et mægtigt Panorama over baade Land og Vand d. v. s. Hovedparten i Fjends Herred, Skive og Skive Fjord med Krabbesholm Skov, Sallinglands skovklædte Skrænter og Louns Bredning med Himmerlands bratte Klinter og bugtende Kyster. Disse Bruddalsbakker med deres Udløbere i Øst, Nord og Syd danner Rygraden i Nordfjends.

Højslev Kirke er opført paa en Terrasse straks paa Bakkebræmmen ovenfor Byen med Degneboligen lige vest for Kirkegaarden og Præstegaarden lidt længere mod Sydvest efter Byen til. Imellem denne paa Sydsiden og Kirken og Degneboligen paa Nordsiden var der en sandig Hulvej, som for flere Bymænd var deres Hovedvej op til Bymarken ovenfor. Ny er baade Skolen og Præstegaarden flyttet og opstaaet igen i en ny og smuk Skikkelse, den første længere ned mod Byen lige neden for Præstegaardshaven og den sidste et godt Bøsseskud imod Sydøst op paa Bakken lige ved den nye Amtsvej mellem Skive og Virksund, øjensynlig en stor Vinding for begge. Nu kan Degnen hygge sig i Læ af Byens Gaarde og Haver, medens Præsten bor paa Lidskjalv og kan nyde en herlig Udsigt, ligeledes over Land og Vand. Det var Sognepræst, Dr. phil. P. Hansens Fortjeneste, (1861—1874), at Præstegaarden blev flyttet derop 1871,

han, om hvem Beboerne troede, at han var baade Præst og Læge, fordi han havde taget en Doktorgrad, forøvrigt ved Kiels Universitet 1843.

Ved den nye Præstegaard er anlagt en smuk Forhave med Blomster og Prydbuske ud til Amtsvejen, medens den gamle Have er bleven udvidet med Størsteparten af den gamle Gaardsplads m. m. og danner et smukt og lunt Sted efter Egnens Forhold. Om det gamle »Haugerum« siger Stiftsbogen, at »det inkluderede Frucht-, Urte- og Kaalhaug og gaar omkring den Nøre- og Østre Længde, paa den Nøre Side 114 Alen udi Længden og udi bredden 20 Alen, paa den Østre Side udi Længden 60 Alen og udi bredden 27 Alen«. Her vest for Haven laa »Haugaard« (111×27 Alen) med de to Damsteder, der nu er forsvunden. Den gamle Præstegaard, hvis »capacite' udi Grunden med alt sit Gaardsrum udi Længden er 87 Alen 3 Quarter, udi bredden 60 Alen 3 Quarter«, omtales som en »gammel Bygning«. Den har dog derefter kunnet holde sig paa Benene og ride alle Storme af i næsten 200 Aar. Dens Indretning og Taxation bindingsvis angives saaledes: »Østerlængden, hvis ene Ende den nuværende Enke iboer, det øfrige bruges til Huggehuus, Svenneherberg, Stald- og Fæhuus, er udi sin Lengde 12 Bindinger à 3 Sletdaler = 36 Sletdaler — Synderlængden, som bruges til Høe- og Korn Lade, er 9½ Bindinger à 4 Dlr. 2 ½ = 42 Sletdlr. 3 ½. — Vesterlængden, som bruges til Ungfæhuus, Faarehuus og Tørvehuus er 9 Bindinger à 3 Sletdlr. = 27 Sletdlr. — Nørelængden, som er Isteradhuus, er 10 Bindinger à 5 Sletdlr. 2 ½ = 55 Sletdlr. — Summa Præstegaardens Værdi 160 Sletdaler«. — Nu er Stuehuset lagt i Sydsiden, hvorved man som de fleste Steder har brudt med den gamle Skik at lægge den i Nordsiden. Og nu regner man med ganske anderledes Summer, hvis man

i det hele taget »regner« med Penge, men saa er Penge ogsaa kun en Brøkdæl af Værdien i fordums Dage.

Her i den gamle Isterad sidder altsaa Pastor Jacob Frantsen ved sit Skrivebord og med sin Gaasepen prenter ned alle de Herligheder og Rettigheder, Byrder og Forpligtelser, der er falden i hans Lod som Præst i Højslev. Og vi faar det Indtryk af Stiftsbogen, at han saa sandelig gør sig Umage. Lad os da følge ham i hans Grundighed og prøve, om vi kan »approbere« og muligen stedfæste hans forskellige Poster. Ja, hvor laa de forskellige »Falde« (15), Agre (97), »Holer«, »Floder« (Væld), Diger og Engskifter, som han omtaler baade i Højslev og Svenstrup Embedet tilhørende?

1. »Decimantes (Tiendeydere) i forbemeldte Sogner, Smaa og Store tilsammen, beregnede for tilforn Værd: 85, nemlig udi Højslev Sogn: 56, udi Dommerby Sogn: 19, udi Lunø Sogn: 10 (1663 saaledes specificeret: Højslev 38 hele, 16 halve Gaarde og 2 Boel — Dommerby: 11 hele, 4 halve Gaarde og 4 Boel — Lunø: 1 hel Gaard og 9 Boel). Forbemeldte Sognes Hartkorn |: naar Sædegaarden Starupgaard og Præstegaarden ere fradragne |: bedrager sig efter Matriculen: Udi Højslev Sogn 247 Tdr. 5 Skp. 3 Fdk. 2 Alb., udi Dommerby Sogn: 82 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. og udi Lunø Sogn: 28 Tdr. 2 Skp. 3 Fdk. — Gjør tilsammen Hartkorn: 358 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Naar 8 Tdr. Hartk. beregnes til en heel Gaard, kand der være heele Gaarde 44 ⁶⁰⁵/₇₆₈.

Korntienden efter Kirkens Taxt bedrager sig: Af Højslev Sogn: Rug 18 Tdr. — Biug 10 Tdr., af Dommerby Sogn: Rug 8 Tdr. — Biug 4 Tdr., af Lunø Sogn: Rug — Biug — (d. v. s. intet er anført). Er saa Tienden udi alle 3 Sogner, Hartkorn — — (intet anført, da Tienden fra Lunø Sogn ikke er bleven opført, inden Indberetningen blev afsendt til Provsten).

Dog kand vel bekommes noget mere, naar Afgrøden er god og Sognene vel ved Magt.

Quægtiende af fornævnte: trende Sogner kand aarligen paa Præstens Anpart bedrage sig ohngefærligen: Lam 14. For ulige Quæg: Penge henved 2 Sletdaler.

2. Reditus Festivales (Offer og Accidenser). Offerit til de 3 store Højtider aarligen af alle trej Sogner kand være tilsammen ohngefær 38 Sletdaler. Uvisse Offer af Brudfolk, Børn, Barselkvinder og Liig henved 10 Sletdaler. — Sct. Hans Rente er af hver Decimante udi alle 5 Sogner 1 Ost — Juule Rente: Ingen. — Paasche Rente nydes ej andet uden i Fastetiden af hver heel Gaard udi de tvende Sogner Højslev og Dommerbye 2 Snese Æg, af Lunøe Sogn: Ingen.
3. Ædificia (Bygninger). Præstegaarden er fri, saavit deraf iche gives Skat eller andre Udgifter som af Bøndergaarde, mens ufri, saavit deraf gives Giesteri til Starupgaard aarligen 3 Sletdaler.

A. Præstegaardens tilligende Marker, Agre og Enge. Markjorden til Præstegaarden ligger imellem Bøndernes til Højslev By udi alle efterfølgende »Falde« eller Indtægter:

1. Ballum Fald, derudi 6 Agre. Tre Agre kaldes Oxegre; derudi kan saas Byg 2 Tdr. 6 Skp. — Tre Agre udi Ballum kan saas med Byg 1 Td.
2. Langsager Fald — 6 Agre. Tre lange Agre løber fra Byen op til Sejstrup By. 2 Tdr. 3 Skp. — Tre smaa Agre op over Byen med Byg 1 Tdr.
3. Steensagers Fald — 5 Agre. To Agre 1 Tdr. 4 Skp. — Tre Agre Nordvest for Ramsdal 2 Tdr. 2 Skp.
4. Wejager Fald — 8 Agre og Stykker. Tre Agre Sydvest over Ramsdal 2 Tdr. 2 Skp. — Tre Agre ved »Brudales Høje« 1 Tdr. 2 Skp. — To Stykker over

- Højslev Mark kan saas med (intet nævnt).
5. Brydhøj Fald — 12 Agre og Stykker. To Stykker i Vinkelhole Østen Byen 4 Skp. 2 Fdk. — Tre lange Agre ved Brydhøj 2 Tdr. 2 Skp. — Tre Stykker Østen Gosmerflod 1 Tdr. 2 Skp. Tre Stykker Vesten Floden 3 Skp. NB. Bliver kun 11 Agre og Stykker.
 6. Giedbechs Fald — 10 Agre og Stykker — 3 Stykker mod Vinkelskole 6 Skp. — 5 Stykker neder i Faldet 7 Skp. — Et lidet Stykke ved KjærEnden 1 Skp. 2 Fdk. Tre lange Agre 2 Tdr. 2 Skp.
 7. Kaarsdal Fald — 22 Agre og Stykker. Tre Kaarsdal Agre 7 Skp. — To Stykker inden Søndergaards Dige 4 Skp. — Tre lange Agre 2 Tdr. 2 Skp. — Et lidet Stykke for Gaards Agers Ende 2 Fdkr. — 13 Tofte Agre 3 Tdr. 6 Skp.
 8. Kirketoft Fald — 14 Agre. 3 Stykker op mod Gosmer Flod 1 Tdr. 4 Skp. — 5 lange Agre 1 Td. 7 Skp. — To Gaase Agre 2 Skp. — 5 nederst VejAgre 7 Skp. — 3 øverst VejAgre 7 Skp.

Disse 8 Byfald eller Indtægter havde tilsammen 85 Agre og Stykker og vurderedes til at kunne tilsaas med ialt ca. 35 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr. Byg eller gennemsnitlig $3\frac{3}{8}$ Skp. Byg pr. Ager. Byg synes at være brugt som Værdimaaler. Hvis man regner med 1 Td. Byg pr. Tdr. Land, hvilket vel sagtens er højtregnet, bliver det tilsaaede Areal knapt 40 Tdr. Land i Højslev Bymark. Hertil kommer saa Hede og Engarealer.

b. »Noch ligger til Præstegaarden noget Jord udi Svenstrup Mark i 6 efterfølgende Falde:

1. Hauredals Fald — 3 Stykker Jord. To Stykker norden Byen næst Diget 4 Skp. 2 Fdkr. — Et Stykke sønden Hauredal 2 Skp. 2 Fdk.

2. Nybroe Hoel Fald — 2 Stykker. Et Stykke inden Diget over Byen 3 Skp. 3 Fdkr. Et Stykke i Palsdam Vej 3 Skp. 1 Fdkr.
3. Brendhøj Fald — 2 Agre. Disse to Agre løber til Degnsgaard Vej 5 Skp. —
4. Refbach Fald — 2 Agre. Disse Agre ligger Østen Starbechs Flod 5 Skp.
5. Krogdals Fald — 2 Agre. En Ager Vesten Starbechs Flod 3 Skp. — En Ager løber fra Lunøe Vej 6 Skp.
6. Medelbiere Fald — 2 Stykker. Disse to Stykker ligger inden Diget 3 Skp. 2 Fdkr.

I Svenstrup saaledes ialt 6 Fald med 13 Agre og Stykker, hvori kunde saas 4 Tdr. 4 Fkp. 2 Fdkr. Byg eller gennemsnitlig $2^{13}/_{16}$ Skp. pr. Ager. Agrene er maaske her mindre end i Højslev Bymark og fik maaske ogsaa ringere Pleje og mindre Gødsel, da de laa Præstegaarden fjernere.

Saa nævnes Skovgaards »Ene-Mark«, der omtales i sidste Afsnit.

c. »Eng-Skifter til Præstegaarden paa Højslev Mark: Et Stykke Eng kaldes Haugaard, ligger vesten ud for Præstegaarden. — To Teyls Enge. — En Sudder Eng. — En Klep Eng, ligger alle under Byen. — En Eng kaldes Ulstrup Hole imellem Højslev Mark og Staarupgaards Mark. Tre Enge kaldes Lie Enge. — En Eng ved Staarupgaards Sø kaldes Hal Eng (mon ikke Hale Eng?) — En Eng ved Østerriis lige ud mod Bækken kaldes Lang-Vaad Eng«. Ialt 11 Engskifter foruden den store Skovgaards Eng. Præstegaardens Taxt efter den nye Matrikel (fra 1688) er Hartkorn 8 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk.

4. »Præstegaardens Kjøb anlangendes. Da haver min Antecessor (Formand) udgivet sin Obligation derpaa

til Børnehusets Directeurer udi København paa Kapital 100 Rgd., som aarlig forrentes med 6 Rgd.

5. Inventar til Præstegaarden: Ingen.
6. Paa Præstegaardens Grund nordvest i Byen staar et Hus 6 Bindinger lang, hvortil er ingen Jord; en liden Kaalgaard 40 Alen lang og 20 Alen bred. Samme Hus har Præsten ingen anden Leje af end, at derudi sidder en Husmand for Dagsgerning«.
7. Annekspræstegaardens Rumfang i Dommerby var 51×42 Alen, og alle fire Længer er paa 4½ Bindinger hver. Kaalgaard-Haugen er 54×48 Alen. »Den tilliggende Marker ligger ogsaa her mod andre Gaardes Jorder i Byens Mark udi 8 efterfølgende Falde« med ialt 94 Agre og Stykker, hvori kan saas 16 Tdr. 7 Skp. 3 Frkr. Byg og 1 Tdr. 4 Skp. ½ Frkr. Boghvede, hvilket bliver 1 Skp. 1⁷/₁₀ Frkr. Byg og ½ Frkr. Boghvede pr. Ager. Boghveden var en meget almindelig Sædart paa de Tider og anvendtes paa de mere magre og sandede Jorder. — Faldenes Navne var Holmkier Fald 15 Agre og Stykker. — Højfald 9 Agre — Aandfly Fald 14 Agre og Stykker — Bierbiere Fald 15 Agre og Stykker (12 Agre ved Søen kaldes Præsteland). — Kielsig Fald 16 Agre og Stykker — Svankier Fald 9 Agre — Mindals Fald 10 Agre — Korsbiere Fald 9 Agre. Dens Engskifter var: Præste-Eng ligger ved Fjorden — Gammel Aa-Eng løber i Øster og Vester. — Fugle-Tunge Eng. — Garf (?) Eng løber i Øster og Vester. — To Ud-Enge. — Krabier Eng og Revl Eng. Ialt 7 Engskifter.

Ved Udskiftningen og Udflytningen er disse gamle, morsomme Mark- og Engnavne desværre væsentlig gaaet i Glemmebogen.

8. »Beneficia (d. v. s. Indtægter af Stiftelser): Mensalia (d. v. s. Ejendom tillagt Præsteembedet): Ingen. —

Andre Tillæg som kan agtes pro Auctario Stipendii (Stipendietillæg): Ingen — Af Sædegaarden Staarupgaard har Præsten tilforn nydt 3 hele Læs Rug, 1 Læs Byg og 1 Læs Hør, men siden udi nogle Aar er derfor i Stedet givet 2 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg. — »Fri Ildebrand Præstegaarden tilhørende er ingen uden nogen sandig og onde (slette) Hedetøv og noget Liungskiør (Lyngskær). Skoetørve forunder Patronen 3 à 4 Dages Grøfft (Gravning) og nogle Læs liung (Lyng)« — Fri Olden: Ingen.

9. Gravamina (Embedsbyrder eller Forhold over hvilke der bør klages): Pensioneres til forrige Præsts Enke efter Loven. — Pension til andre: Ingen undtagen de tilforn nævnte 3 Sletdaler, som aarligen gives til Gæsteri.
10. Hospitia pauperum (Fattighospitaler) — Scholæ Publicæ: Findes ingen.

II. Provst Barthling i Højslev 1709—1752.

I gamle Papirer og Dokumenter vedrørende Fjends Herred støder vi ofte paa Provst Barthlings Navn. Han synes at have være en betydelig og retsindig Præsteskikkelse, saa vi maa helt ned til Provst Høeg og hans Eftermænd for at finde hans jævnbyrdige. Foruden Provst Frants Christensen, der kun var Provst et Par Aar, er han den eneste Sognepræst i Højslev efter Reformationen, der har beklædt Provsteembedet før Provst Høeg. Efter Høeg synes Højslev Sognekald at være bleven Provstekald, da alle hans Eftermænd, fire i Tal og alle betydelige Præstemænd, har været eller fremdeles er Provster. Højslev Sognekald, der indtil den nye Normering af Embederne var det eneste Førsteklasses Embede i Provstiet (nu desværre sat ned), maa trods det, at det er et

Tresogns Pastorat og et besværligt Kald, dog regnes for et Beholde-Embede, hvorfor det kan være naturligt nok, at det beklædes af Provsten.

I det her omhandlede Tidsrum synes Provstiets Præster at have en vis Indflydelse paa, hvem de vilde have til Provst, hvilket dog ved Provstevalg nærmest gik saaledes til, at Biskoppen i sin Rundskrivelse udpegede en Mand, som Præsterne saa skyndte sig at godtage, om end ofte med forskellig Begrundelse. Saaledes gik det ogsaa til, da Provst Barthing blev udnævnt. Skinnet blev opretholdt, men Tiden godtgjorde, at hverken Biskoppen eller Præsterne tog fejl i at designere Barthling til denne Værdighed. Det blev ingen Dans paa Roser, men i flere Henseender en byrdefuld Bestilling.

Biskop Trelund i Viborg (1725–35) skriver 5. November 1729 saaledes om Sagen til Fjends Herreds Præster: »Plurimum reverendi et clarissimi Domini Pastores, amici honoratissimi (d. v. s. saare ærværdige og vellærde Herrer Præster, højtærede Venner)! Saasom Deres forrige Provst, velærværdige Hr. Christen Skeel (af Kobberup-Feldingbjerg 1686-1729) er udi Døden afgangen og Provstiet udi Fjends Herred derved bleven vacant: Saa ville Deres Ærværdigheder i Herrens Frygt indbyrdes med god Betænkksomhed overveje, hvilken af Deres Herreds Sognepræster De til dette Provsteembede bekvemmest eragter og mig Deres vota derom til min Approbation indsende. Jeg tvivler ikke paa, Samtliges vota vil falde paa ærværdige og vellærde Hr. Henrich Barthling, som jeg altid har holdt meget habil til Provsteembedet og nu saa meget mere har Syn paa hannem, siden ærværdige og vellærde Hr. Friederich Busch (af Daubjerg-Mønsted-Smollerup 1700-44), hvis capacite hertil og berømtelige Nidkærlighed for Guds Ære mig ogsaa er meget velbevidst, sig forud derfor, formedelst Alderdoms- og

Svagheds-Skyld, excuseret haver. Hvornæst jeg med al guddommelig Naades og Velsignelses Forønskning stedse lever. Deres Ærværdigheders tjenstskyldigste i Herren.

J. Trellund.

Denne Skrivelse er klogt og hensynsfuldt affattet, og vi kan sige paa Forhaand, at Biskoppen faar sin Vilje

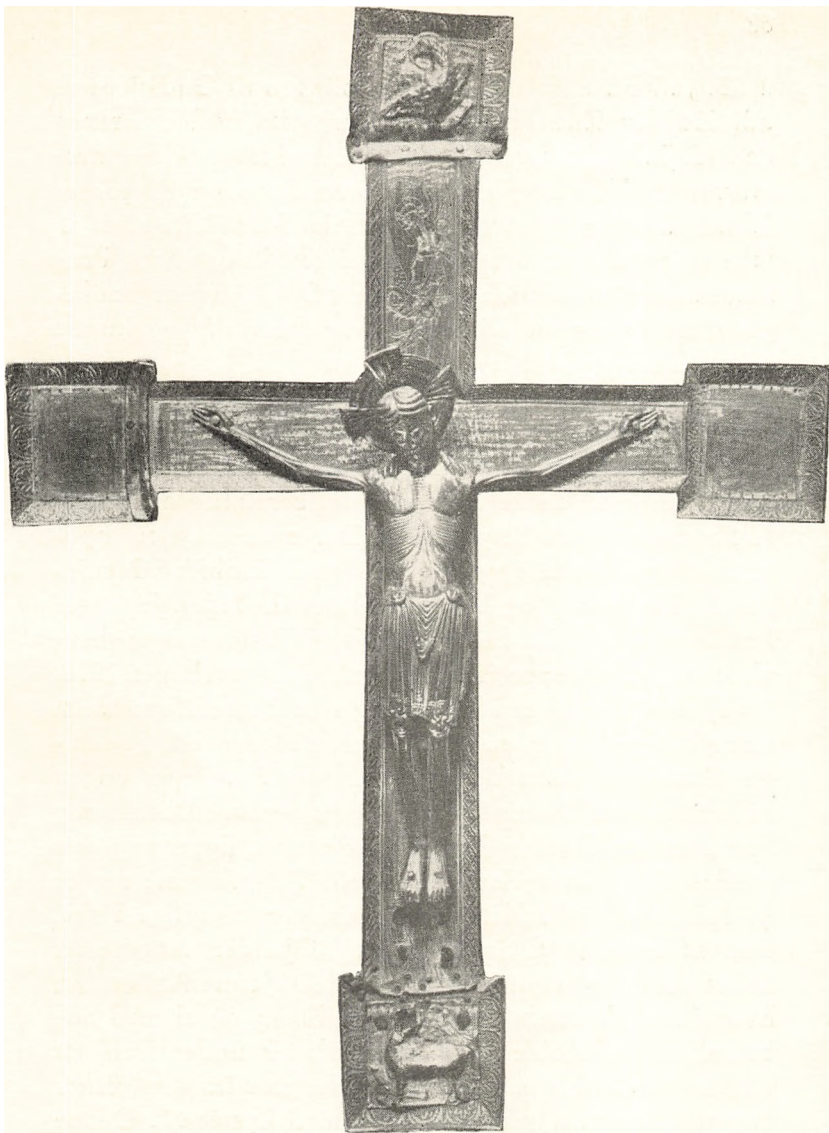
Henrich Vessalsen Barthling var født i Nykøbing F. 9/6 1671 og Søn af Sognepræst Vessal Henrichsen Barthling og Hustru Margrethe Asmusd. Rosenfeld, sidst Vesterborg-Birket paa Lolland (1678 †1684). Moderen blev senere gift med Faderens Eftermand Jens Theofilussen Ruchrad (1684–1709) og døde 1712. Student fra Nykøbing F. 1695 og cand. 1696 med non. NB.: Man kunde studere til Laud., Haud, Non o. s. v. og kunde da ved Embedseksamen ikke opnaa en højere, men nok en lavere Karakter end den, studiodus havde opgivet som sit Maal. Han blev 18. Oktober 1709 gift med Ida Malene Pedersdatter Bagger, en Præstedatter fra Kølstrup—Agedrup (f. 1675, d. 1759), der fødte ham 2 Sønner og 5 Døtre. Før han kom til Højslev, havde han fra 1697 været Hører ved Latinskolen i Nakskov, saa han før sin Død havde været Lærer og Præst i over 50 Aar og saaledes hørte til blandt »Jubellærerne«. Mærkværdigt nok blev han dog ikke, som ellers saa mange af disse paa den Tid, udnævnt til Consistorialraad.

En af hans Sønner Vessal Henrichsen Barthling stude-rede uden at opnaa Attestats og maatte derfor, i Lighed med saa mange andre studiosi, 1758 nøjes med Degne-kaldet i Højslev (født 1710, død i Viborg 1796). Men da Faderen stod sig godt med Biskop Wøldike (1735–70), saa han af denne blev kaldt »i sin Tid en af dette Stifts rosværdige Provster«, lykkedes det Hr. Vessal ved Biskoppens Velvilje 21. Juli 1761 at blive Klokker og

Degn ved Viborg Domkirke samt Hospitalspræst med Embedsbolig paa Hospitalet, hvor han fik 48 Skill. om Ugen for at prædike for Lemmerne. Han saa vel som begge hans Hustruer ligger vistnok begravet i Viborg Domkirke.

Om Provst Barthlings egentlige Præstegerning synes Vidnesbyrdene fra de forskellige Biskopper at have været noget modstridende. Den nidkære Biskop Lintrup (1720—25) giver ham sammen med Degnen i Højslev Jens Jensen Ellidshøj (død 1730) Skylden for, at »Ungdommen i Højslev Kirke (^{15/10} 1722) befandtes ikkun hel slet grundet i deres catechismi Lærdom, hvoraf de ikkun kunde de blotte Ord og ikke Mening, saa som hverken Sognepræsten eller Degnen, uanset han var en gammel Student, havde gjort sig nogen Umage dermed eller holdt nogen Bog over catechumenos (dem han katekiserede med)«. Denne skrappe Bedømmelse er jo langt fra gunstig for Provstens aandelige Indstilling eller Nidkærlighed i Gerningen og det dog paa et Tidspunkt, hvor han endnu ikke var bleven udnævnt til Provst, saa man kan ikke anvende den gamle Frase paa ham, at »naar en Provst staar op, gaar der stundom en Præst ned«. Som Provst synes hans Dygtighed og Samvittighedsfuldhed fremtrædende, og det synes utænkeligt, at den trosvarme Biskop Wøldike vilde have sat saa stor Pris paa ham, hvis han var »død i Troen« og forsømmelig i sin Præstegerning.

I en Indberetning til Biskoppen »om Sabbatens og andre Dages Helligholdelse af ^{12/12} 1735« skriver Provst Barthling: »Udi disse tre Sogne er ved Formaninger dog saa vidt, Gud ske Lov! udrettet, at ingen modvillig Forsømmelse eller saa grov Fraværelse paa Sabbaterne og andre Helligdage er befunden, som til nogen Kendelse kunde angives. Undtagen Maanedes Bededagen

*Romansk Processionskrucifix fra Lundø Kirke.
Paa Bagsiden er indgraveret St. Michael og Dragen.*

d. 15. Juli sidst afvigte, da Forsamlingen til Gudstjeneste udi Højslev Kirke bestod af ganske faa, hvilket straxen den 15. Juli blev for Birkedommeren Monsr. Hans Rasmussen skriftlig angivet, men hvad Kendelse derpaa er falden, har jeg ej hørt af hidindtil«. Men dette siger jo ikke noget rigtigt om den aandelige Side af hans Præstegerning. Man levede jo endnu i Ortodoksiens Tankegang, at Tvang til Kirkegang var forsvarlig og kunde afføde Tro og Guds frygt.

Iblandt de mange Indberetninger, der foreligger fra Provst Barthlings Haand, er hans Relation (Beretning) over Fjends Herred af 1743 den interessanteste og sammenlignet med andre Provsters Indberetning af samme Art ogsaa en af de betydeligste. Det er nærmest en topografisk Beskrivelse og giver os et godt Indblik i Menigheds Tankegang og Levevilkaar paa de Tider. Jeg tager kun med, hvad der berører Højslev Pastorat, men henviser iøvrigt til Jeppe Aakjærs Artikel i Skivebogen 1918.

»Fjends Herred er af temmelig stor Begreb formedelst mangfoldige Heder, en Deel Søer og Moser, mange eenste Gaarde og smaa Torper. — En stor Sø ligger vesten i Herredet ved Dommerby og kaldis derovre Dommerby Sø eller og Tastum Sø af en By, som ligger ved den søndre Ende, hvor Søen og har sit Udspring af; den er $\frac{3}{4}$ Mil lang og $\frac{1}{2}$ Mil bred; derudi er adskillige Fiske, men af ingen god Smag, Brasen, Gjedder, Aborge og fiskes derfor ej stort derefter; alene skjøne Aal er der, hvoraf om Vinteren, naar Isen er blank og ej med Sne bedækket, at Koblene (d. v. s. Blærer under Isen) af Aalene kan kends paa de Bobler, der gaar fra dem, fiskes mangfoldige paa Isen, som slaas med Lyster . . . Denne Sø har i fordums Tider været ikkun en Aa, og ligget mange store Enge deromkring, hvilke er gaaen gandske bort og er blevet deraf den Sø, de omliggende Byer til

stor Skade, som derover haver mistet deres Enge.« Mon ikke her den gode Provst lader sig vildlede til denne Theori af Folkesagnet, at der i fordums Dage har ligget et Par Gaarde ude i Engdraget, som ved et ganske forfærdeligt Tordenvejr og Skybrud aldeles forsvandt og Søen opstod. Tastum Sø har sikkert ligget der fra Arilds Tid og haft en langt større Udvidelse end paa Provst Barthlings Tid. I Resens Danske Atlas — altsaa ca. 100 Aar før Provst Barthlings Relation — aftegnes Tastum Sø som en aflang Sø i Øst og Vest paa ca. 1 Mil, men omtales saaledes, at den paa et Sted var saa snæver, at en Mand kunde skræve derover. Den blev udtørret 1868–72, men Trolden i Søen, der havde Skikkelse af en rød Kalv og kunde udstøde »et judætisk Pludder«, krævede hvert Aar sine Ofre og i 1868 tre Stangere som Protest mod de nye Paafund med Udtørringen.

»I Højslev Sogn er en gammel Sø, kaldet Mos-Søe, som mestendel er groet (til) igen, og saas nu Græs, hvor Vandet tilforn har været«. — Til Lunø kommer man ad en Vejle eller Vadested, ad hvilken man kan vade eller køre over, som undertiden i høje Vande og Uvejre er farlig nok, saa at i nuværende Præsts Tid har været den Prædikensdag, han umulig kunde komme derover. Denne Kirke er i fordums Tid kaldet Viborg Domkirkes Kapel, til Sct. Clemen indviet, og er Kirkens Regnskab tilforn ikke gjort for Bispen, men for Viborg Canonicer (Domkapitel)«. I ovennævnte Resens Danske Atlas er Lundø afbildet som en Ø med saa meget Vand i Vejlen mod Syd, at her kunde en nok saa kæmpestor Mand i hvert Fald ikke skræve over. Her krævede Trafikken en Baad.

»Beboernes Inclination og Egenskaber er mestendelen til Arbejde og Trældom og derhos ædruelige uden paa de Steder, der falder Fiskeri af Fjorden, hvor de gerne

vil have dem en Taar, naar de kommer af Fjorden«. — »Mand og Kone slæber stærkt for sig selv og til Hove, har et Tjenestebud tidt hos sig, undertiden ingen. Har derhos et slet Ophold, naar de er med Hoveri belastede, tidt over deres Evne; Armod regerer derfor hos dem, da de frie Bønder i andre Egne ere derfor velhavende«. — »Her i denne Egn er Trang paa Tjenestefolk, saa at om Landmilitzen kommer engang bort, vidste man ej, hvor Landmanden skulde faa Avlingen dreven og sit Arbejde gjort«. — Landmilitzen var bleven ophævet 30. Oktober 1730, men igen indført ved Forordn. af 4. Februar 1733 for at raade Bod paa den Kalamitet, at »Mandskabet ej længere kan holdes ved Gaardene, men enten rejser ud af Landet eller fra en Provins til en anden, hvorover vi ej uden store og for de fleste Proprietarier utaalelige Conditioner kunde faa vore Gaarde bortfæstede«, d. v. s. Stavnsbaandet indførtes. Først i anden Række kom Hensynet til Landets Forsvar. Straf for Rømning eller Undvigelse var »Vand og Brød« eller Arbejde i Jern paa Bremerholm. Provst Barthling var her af den herskende Tankegang.

Han omtaler, at selv Børn i den tidlige Alder maa hjælpe til med at »røgte Hjorden, hvorover ingen af dem kan holdes til Skole uden i nogle faa Uger om Vinteren, de mørkeste og korteste Dage«. — »Rug er det væsentligste, lidt Byg, Havre og Boghvede langt mindre. Fjends Herred maa hente det meste af sin Havre i Salting; ellers kan dette Herred leve af Kornet, der avles, og udsende til andre Steder af Rug«.

Om Sandflugt melder han: »Deraf har denne Egn og Herred stor Fare og daglig Skade, saasom i hele Herredet er alle Vegne Sandgruber, aabne Sandhøje, Sandbakker, Sandveje, foruden at Byerne og Enestegaardene ligger mange Steder i aabent Sand. Der er for Menne-

skers Øjne ikke Raad at bøde for, men maa befale det i Guds Forsyn (NB. Den gode Provst er fra det fede Lolland-Falster). — »Den værste og fattigste Hede er Højslev og ligeledes Hejlskov Hede, som Bonden dog af Nød bjærger deres Ilding af, mest for Askes Skyld til deres Gødning. Her i dette Herred er stor Trang til Ilding, og Gud ved, hvor det i Fremtiden skal komme fra. Her er faa og smaa Skove«. Tørvemoserne synes altsaa ikke rigtig at være kommen i Brug; man benyttede mest Hedetørv, Lyng og Træ som Ildebrændsel til Lerkaklerne eller Bilæggerovnen. Højslev Sogn er jo ellers netop særlig godt forsynet med Tørvemoser, saa Provsten gjorde sig overflødige Bekymringer. — »Den gemene Syge blandt Almuen er, som de kalder Betændelse, ligner Rosen og kureres ved Peber og Allun og en Skilling Brændevin. For 3–4 Aar siden indfaldt her i Egnen en ny Sygdom, Sprinkelfeber kaldet, den overkører alle baade i Huse og Byer. hvor den kommer, og mange dør af den i Raseri«. — »Bønderne af det haarde Trældomsarbejde, de har at drages med, og i deres unge Aar ej tager sig iagt, incommoderes meget af en Sygdom ved gamle Stød i Siden og Ryggen, som kaldis Hold, hvilket kureres ved Volfverleje (Guldblomme) i Øl koget og ofte deraf drukket«.

Den største og brydsomste Opgave, Provst Barthling blev stillet overfor, var at føre Skolesagen igennem til bedre Kaar rundt omkring i Herredet. Han blev ikke skaanet for Kvaler med sine Præster, f. Eks. Pastor Nørholm i Taarup-Kvols (1725, afsat 1747), men det var for intet at regne i Sammenligning med dem, han fik med Skolesagen. Her maatte han føre en Kamp til to Sider, baade mod Proprietærernes Uvilje og Egennytte og Bøndernes Træghed og Uforstand. Han synes at være besjælet af inderlig god Vilje til at faa det bedst mulige ud af Sagen, men hans Anstrengelser fik i de fleste Tilfælde

ikke det forønskede Resultat. Det er muligt, at den megen Møje tog saa stærkt paa Kræfterne, saa han allerede 1744 antog en Kapellan.

Med Reformationens Indførelse var den lærde Skoles Tilstand efterhaanden bleven noget forbedret og i hvert Fald mere økonomisk betrygget, idet en stor Del af Bispetienden, nu Kongetiende, blev henlagt til Latinskolerne til Lærernes og Elevernes Underhold. Saaledes blev ved Kongebrev af 2. Februar 1574 Kongetienden af 39 Sogne, deraf 12 i Fjends Herred og igen iblandt disse Højslev og Dommerby, henlagt til Viborg Katedralskole at »underholde 30 Degne og Peblinge med Mad og Øl«. Ved mange Latinskoler, særlig i de smaa Købstæder, var dog Huslejligheden indskrænket og Lærerkræfterne faa og ringe. Og det var jo ikke faa Præster, der begyndte som Hørere ved en lærd Skole, inden det lykkedes dem af Kongen eller Kirkens Patron at faa Kald og Krave«. En Kone kunde de ofte faa i Købet, da »Konserverings-systemet« jo blomstrede paa de Tider, hvorfor Folkevittigheden lød paa, at med et Stykke Brød (Embede) fulgte der gerne et Stykke Kød« (Enken eller Datteren). Og saaledes havde Provst Barthling jo ogsaa begyndt sin Løbebane.

Men med den almindelige Undervisning paa Landet gik det kun langsomt og trægt. Der fandtes nok Sogne- eller Sædedegne i de fleste Pastorater paa Landet, der skulde »undervise det unge Bondefolk udi Børnelærdommen, Catechismen én Sinde om Ugen udi Sted og Stund, som Sognepræsten derom foreskriver«. Men Degnene var ikke kaldet til at øve almindelig Skolegerning med Undervisning i Regning, Læsning og Skrivning, og deres Embedsbolig var heller ikke udstyret med Skolestue. De var at betragte som gejstlige Personer (diakonus), der skulde assistere Præsterne under Gudstjenesten

og oplære Ungdommen i deres Katekismi Lærdom. Deres Gerning var helt igennem af kirkelig Art og deres Underhold at betragte som kirkelige Midler. Dermed fulgte visse Privilegier, hvoraf det største vel var, at de var fri for Militærtjeneste for dem selv og deres Børn, ligesom disse var fritaget for at blive »delt til Stavns« som Bønderbørnene. Denne Begunstigelse lykkedes det dem i Almindelighed at hævde, men noget vanskeligere blev Forholdet, hvis de samtidig var Fæstere og skulde svare Skatter og Landgilde til Godsejeren og var undergivet Hoveripligt. Deres Særstilling i Sognet mærkedes ogsaa ved deres Klædedragt, idet de, naar de optraadte offentlig, skulde »distinguere sig fra verdslige Folk«.

Ifølge Biskop Wøldikes Visitatsbog klagede mange Præster »privatim« over, at Børnene hindredes i deres Undervisning ved det strenge Hoveriarbejde og deres Forældres Armod. Regelen var, at Sognedegnene skulde være Studenter, saa de for deres Gernings Skyld i Kirken skulde kunde en Smule Latin, men da det ofte kneb med at faa tilstrækkeligt af disse, tog man ofte Folk fra det praktiske Liv, og begge Hold søgte at bøde paa deres daarlige Indtægter ved at øve et Haandværk som Skomager, Sadelmager o. l. eller ved at drive Landbrug som Fæstere. Af Stiftsbogen af 1690 beklager Degnen i Højslev sig over, at »han ikke nyder den Rettighed af Offer, som hans kongelige Majestæts udgangne Lov allernaadigst tilholder, men en stor Del gaar ham forbi paa de tre store Højtidsdage og offere hannem intet«. Han beklager sig ogsaa over, at han af en stor Del ej heller nyder de ham tilkommende Oste om Sct. Hans Dag«. Og hvordan skulde han mon bære sig ad for at tvinge en uvillig (og fattig) Befolkning til at yde ham dens Skyldighed?

En mærkelig Bestemmelse var det ogsaa, at Sognedeg-

nene af deres smaa Indtægter maatte betale »Pension« d. v. s. en forholdsvis Andel af deres Indtægt til de lærde Skoler i Byerne. Saaledes beretter Præsterne i Fjends Herred paa Fællesmødet i Kobberup 28. Marts 1649, at fire af Degnene i Provstiet »maatte give halvt deres Rente til Viborg Skoles Høreres Løn, hvorfor vi besværlig kan bekomme de Degne, som er dygtige til Kirke-tjeneste«. Endvidere udtaler de, at »vore Degne og Substituter har ingen Residens at bo paa af Kongens eller Kirkens efter Ordinansen«.

Den pietistiske Bevægelse, der forplantede sig herop fra Tyskland, fik stor Betydning for Skolesagens Fremme. 1721 lader Kong Frederik IV med Biskop Hersleb som Ophavsmand og Raadgiver oprette de berømte 240 saakaldte »Rytterskoler«, idet de blev opført paa Ryttergodset, og man ventede saa, at denne Foranstaltning skulde tilskynde Herremændene til at følge efter med Opførelse af Skoler paa deres Godser, hvilket imidlertid nærmest blev en Skuffelse. Dog eftersom Aarene gik, blev Sagen mere brændende. Regeringen blev ved at trænge paa og gik frem og tilbage i sine Krav, indtil man standsede ved Forordningen om Skolevæsenet af 29. April 1740. Og det er i Henhold hertil, at der nu blev lagt de store Byrder paa den gamle Provsts Skuldre med at føre Sagen ud i Livet.

Ifølge denne Forordning blev det bestemt ved Lov, at »alle Bønderbørn flittigt Sommer og Vinter skulde undervises i ordentlig dansk Skole i Kristendom, Læsen, Skriven og Regnen«. Og her skulde Degnen ogsaa fungere som Lærer, hvilket han vel ogsaa frivilligt havde paataget sig efter Tid og Lejlighed. I den Henseende skulde han nu underordne sig de samme Bestemmelser, som den uopdukkende *Skoleholdere*. Hans Løn skulde da sættes lidt op, hvilket ofte gav Anledning til Rivninger

med de forarmede Beboere. »Hvis Degnen ikke straks bekvemmer sig dertil efter Præstens og Provstens Tilsigelse, da bør en saadan Degn straks removes (fjernes) og paa hans Bekostning en anden dygtig Skoleholder antages«. Paa den Maade blev mange Degne paanødt en Subsistut til Skolegerningen, hvilket oftest var deres Søn eller blev en Svigersøn.

I den første Tid maa vi skelne skarpt mellem en Sog- nedegns forholdsvis gode Stilling og Skoleholderens usle Kaar, se Skoledirektør Joachim Larsens »Landsbyskolerne i Aarhus Stift 1716«. Proprietærerne, der ejede Kirke- og Bøndergodset, eventuelt Kronen, skulde tilvejebringe Skolehuse baade til Degnene og de nye Skoleholdere, hvilket ofte blev en langtrukken Historie. Hvor der fandtes Degneboliger, løstes Spørgsmaalet ved, at der blev tilbygget to à tre Fag til Skolestue. Og hvis der blev oprettet nye Skoledistrikter i Pastoratet, hvilket blev nødvendigt de fleste Steder, maatte der sørges for nye Skolehuse, der baade i Omfang og Udstyr var af ringe Kvalitet, som oftest saa nogenlunde paa Linje med de to andre Bygninger, der tilhørte Sognets Ejerlav, nemlig Smedens og Hyrdens Huse eller Rytterhuset, 4 à 6 Fag lange og efter Tidens Skik 5 à 8 Alen brede.

Provst Barthling gik da saaledes til Værks med Skolesagens Løsning, at han 21. Juli 1740 indvarslede Herredets Proprietærer og Selvejere saavel som Præsterne og Degnene til et Skolemøde i Stoholm for at tage Stilling til Regeringens Forordning og drøfte Sagen. Stiftamtmanden kunde ikke give Møde, men sendte i Stedet Herredsfoged Cold fra Fjends-Nørlyng Herreder, Dette Møde fik afgørende Betydning for Sagens Løsning. Og de opnaaede Forslag, der var bleven gennemdrøftet, blev approberet af Stiftamtmanden og Biskoppen. Men vi holder os her til Højslev og dets to Annekser.

Blot bemærker vi forud, at i Ørslevkloster Sogn havde Fru Marie Lassen Berregaard til Ørslevkloster, Enke efter Oberstleutnant Fr. Berregaard (død 1724), paa eget Initiativ allerede 1725 oprettet en Skole i Lund. Dette var altsaa den første i Herredet og videre ud, og dette gode Eksempel fik maaske nok nogen Betydning til at lette Sagens Gennemførelse de andre Steder, hvilket ogsaa kunde tiltrænges, da der var Lunkenhed nok at overvinde.

For Højslev, hvor Friherreinde Holk til Staarupgaard var Kirkens Patronesse og største Lodsejer, hedder det først: »Degnen har en tilstrækkelig Degnebolig med tvende Stuer, hvoraf den ene allerede er indrettet med Borde og Bænke til Skole, og ifald den ikke er vid nok, bliver den til Fornødenhed forbedret af Vedkommende«. Det slap Friherreinden let fra, idet man lagde Beslag paa en af Degnens private Stuer til Skolestue. Degnen var paa den Tid Niels Pedersen Ørum (1737, død 1758), gift 1. Gang med Anne Barbara Kloch, død 1737, og 2. Gang med Karen Christensdatter Höeg. Da han var Student, gik man ud fra, at han havde dona docendi (Gaver til at undervise), hvilket der ellers mange andre Steder blev spurgt om. Stuehuset bestod af 7, Laden af $6\frac{1}{2}$ og Fæhuset af $3\frac{1}{2}$ Bindinger. Kaalhaven var $68 \times 7\frac{1}{2}$ Alen, og desuden hørte til Degneembedet en liden Toft paa 170×30 Alen, hvor der kunde saas 1 Skp. Byg, af Hartkorn 1 Fdkr. Degnens øvrige Indtægt var 1 Skp. Rug af hver Tiendeyder i Højslv og Dommerby og 1 Skp. Byg af hver Tiendeyder paa Lundø. Ingen Julerente eller Paaskerente, men Sct. Hans Dags Rente 1 Ost af hver Tiendeyder i alle tre Sogne. Højtidsofferet var anslaaet til 5 Sletdlr. og uvisse Indtægter til 2 Sletdlr. (1 Sletdlr. kun 4 R). Desuden nød han sit aarlige Offer af Staarupgaard, hvis Ejer i sin Tid, Hans Juul til Mejlgaard, havde opført Degneboligen.

Dernæst lyder Betænkningen for Højslev Skole: »I denne kan Ungdommen af Højslev, Staarup, Halskov, Østerris samt hele Østersognet komme tilsammen, medens Børnene fra Vinkel og Vinkel Plet for Vejenes Længdes Skyld forsynes med en aparte Skoleholder, som kan blive anvist en Stue at holde Skole udi i den Tid om Vinteren, som paa andre Steder her i Herredet er brugeligt, og skal han lære dem at læse »reeligt« i en Bog, saa og deres Catechismum udenad. Kosten nyder han hos samtlige Bønder i Byen, enten de har Børn eller ikke. Lønnen ligner Lodsejerne paa hele Sognets Bønder; den er 5 Sletdaler«.

Fogeden fra Ørslevkloster talte for, at Degnene skulde lægge lidt til Side til dem, som i Annekserne skulde holde Skole, men denne »Udflugt« blev ikke taget til Følge.

En lignende Ordning med Omgangslærer blev foreslaaet for Dommerby og Lundøs Vedkommende. For Lundø hedder det: »Hele Sognets Hartkorn er bare 30 Tdr., 1 Skp., 2 Fdk., 2 Alb.; ere mange Ejere til det lidet, i det mindste tror jeg ere de syv, saasom Staarupgaard (Friherreinde Holk, Kirkens Ejer), Ørslevkloster (Fru Berregaard, største Lodsejer), Lector og Stiftsprovsten i Viborg, Hans Rasmussen i Baadsgaard, Gravers Nielsen paa Taarupgaard, Tyge Nielsen i Lund. Behøves ikkun en omløbende Skolemester, som kan tage Kosten hos samtlige Bønderne, samt Logement; og til Løn de 5 Daler af Lysene (d. v. s. Kirkelysene) og 2 Daler repareres (fordeles) af Sognemændene. Til Skolestue besørger Lodsejerne et bekvem Sted udi Byen«.

I en Indberetning af 22. Juli 1742 ses, at »Højslev Skole nu har faaet en Kakkellovn opsat af Kirkens Patronesse, saa der fattes intet, naar den med Brændetørv maa blive forsørget«.

Det var saaledes ikke store Sager, Provst Barthling

opnaaede til Skolesagens Fremme i sin egen Rede. Ikke engang Skolestue til den nye Skoleholder, en ringe Løn og »Naadsens Brød« paa Omgang hos Bønderne. Og dog var der gjort en Begyndelse, som Udviklingen og Livskravet har ført frem til noget stort og almindelig Anerkendelse. Dengang klagedes der over, at Børnene fik for lidt Skolegang, idet »Bønderne ikke vilde miste Børnene før Mortensdag i Stedet for som bestemt Michelsdag og saa give dem løs allerede Sct. Pedersdag (22. Februar), i Stedet for Paaske«. Nu er alle retsindige Forældre interesseret i, at deres Børn faar en god Oplæring, og mange tilbøjelige til at vælte for meget over paa Skolen og forlange, at den skal »frelse« Samfundet.

I Aaret 1739 var der i Højslev Sogn 64 Børn, Domsmerby 23 og Lundø 14 at holde i Skole.

Straks efter sin Tiltrædelse som Præst i Højslev, lod Provst Barthling indrette Kirkebøger for sine tre Sogne. De gaar altsaa ikke længere tilbage end til 1709. Hans Haandskrift er let læselig, men hans Oplysninger meget kortfattede, og baade fødte, konfirmerede, Kirkegangskoner, trolovede, viede og døde, Mænd som Kvinder, findes imellem hinanden for alle tre Sogne. Ogsaa i mit Fødesogns Kirke er Provst Barthlings Navn bevaret, da der paa Døbefadet af Tin staar indridset: »Lundø Kirches Døbefad. Bekostet 1719, da Henrik Barthling var Sognepræst«.

III. Degnen Thjørring i Højslev 1761—1794 og Præsterne Wilrich 1752—1802.

Det er Historien om den fattige Bondedreng, for hvem det stod som et skønt og lysende Maal at blive Præst, men som maatte give op midtvejs og resignere. Vanske-

lighederne, der jo ellers er til for at overvindes, var ham for mangfoldige og svære. Det er kun indenfor visse Grænser, man er sin egen Lykkes Smed. Armod, Sult, et svagt Helbred saavel som Skuffelser og Krænkelser fulgte ham Livet igennem som en mørk Skygge. Dog ikke saaledes at forstaa, at ikke hjælpende Hænder blev strakt frem imod ham, men det forslog ikke overfor Livets strenge Tugt. Den eneste Vej, der som studiosus stod ham aaben, var at søge ind i en Degnestilling, og det lykkedes da omsider ogsaa for ham, men han blev vistnok i flere Henseender en maadelig Lærer, nærmest hindret af det svage Helbred og Armod. Begavelsen og den gode Vilje synes der ikke at have været noget i Vejen med; derom vidner hans skriftlige Efterladenskaber, som Eftertiden har været ham taknemlig for.

Ifølge egne Opgivelser var han Søn af fattige Bønderfolk i Tjørring By og Sogn i Hammerum Herred, døbt 1729 med Navnet Jens Pedersen. Kendingsnavnet Thjørring har han senere tillagt sig efter sin Fødeby. Faderen døde tidligt, hvorpaa den 13-aarige Dreng i Aaret 1743 »kom løbende til Viborg af Begærlighed efter at komme i Skolen« og blev optagen i Domskolens første Lektie. Fra hans første Skoletid giver Lærerne ham gode Vidnesbyrd: »Har ret gode Naturens Gaver, saa han, siden han kom til Bogen, fremfor nogen af de andre har gjort god Fremgang«. Noget senere: »Han er en flittig og stræbsom Discipel med meget god Skønsomhed og Nemme«. Men da hans Helbred ikke vilde staa ham bi og han havde stor Armod at slaas med og ogsaa synes at have maattet forsørge sin Moder, der var fulgt med til Viborg, blev Trykket paa ham stærkere, og nu klages der over ham i 5. Lektie, at Fremgangen var mindre god. Og 1751 lød hans Vidnesbyrd paa, »at han haver et maadeligt Nemme og slet Helbred, hvilket for-

aarsager, at han ej kommer saavel afsted med hans Studeringer, som han maaske ønsker, er og desaarsag savnet adskillige Gange af Skolen og Kirken; fører idet øvrige et skikkeligt og anstændigt Levned«. Rektor A. Heise, som har meddelt og kommenteret Thjørrings Skildring af viborgske Personligheder og Forhold i »Jydsk Samlinger B. IV«, holder Konrektor P. Jessen, der har formet Skudsmaalet, for en meget maadelig Skolemand, saa dette med et maadeligt Nemme passede bedre paa ham end paa Thjørring. 1752 fik han da endelig Studentereksamen og var da godt 22 Aar gammel. Paa Grund af hans Armod m. v. var det ikke til at tænke paa for ham at fortsætte med Studeringerne ved Københavns Universitet. Han maatte blive i Viborg og søge at vinde Livets Ophold til sig og Moderen og saa øve sig i den vanskelige Kunst at resignere. Biskop Wøldike, i hvis Hus mange fattige Disciple havde et godt Tilflugtssted, deriblandt Thjørring selv, der fik Kosten der i 5 Aar, slog fremdeles ikke Haanden af ham, men vedblev at støtte han. Det samme gjaldt Kapellanen ved Domkirken Andr. König og flere. Vi ved egentlig ikke rigtig, hvad han tog sig for i sin Viborg-Tid efter Eksamenen; han har vel sagtens hovedsagelig ernæret sig ved at give Privatundervisning og saa ved i Ny og Næ at prædike for Byens Præster. Særlig kom han til at staa Pastor Sadorlin ved Sdr. Sogns Kirke nær. Ved Omgangen med disse og ved sine Iagttagelser fik han samlet et godt Materiale til sine Skildringer af Samtiden.

Da Vessal Barthling forlod Højslev Degnebolig for at blive Kordegn og Hospitalspræst i Viborg, lykkedes det Thjørring med god anbefaling af Biskop Wøldike at blive hans Eftermand i Kaldet. Det var Kancelliraad Lerche til Ørslevkloster, som dengang ogsaa var Ejer af Staarupgaard, der kaldede ham til Sognedegn for Høj-

slev-Dommerby-Lundø 1761, altsaa i en Alder af 32 Aar.

Biskoppens Udtalelser om ham er venlige og kønne, saa vi forstaar, at det ikke var Drik og Dobel eller Ledtog med løsagtige Kvinder, der havde standset ham paa hans Bane: Supplicanten Studiosus J. P. Thjørring har fra sin Skolegang af her i Viborg Skole været mig bekendt som den, der stedse har ført og fører et stille, skikkeligt og ustraffeligt Levned. Fra den Tid, han deponerede, har han lagt sig efter at faa den sunde og sande Oplysning og Kundskab udi sin Kristendom, og hvad som hører til den saliggørende Tro og gudeligt Levnedes Førelse og derudi faaet den Indsigt, som han næst en daglig og flittig Bøn under Guds Paakaldelse behøver til et Degneembede duelig og tilbørlig at forestaa. Til saadant Embede han og desuden er begavet med de fornødne udvortes Naturens Gaver o. s. v.«.

Nu havde han da faaet noget fast at holde sig til og en bestemt Gerning at øve. Indtægterne var smaa og kom ikke altid ind. Og han skulde dermed underholde sin gamle Moder, der ogsaa var fulgt med ham til Højslev, hvor hun døde 1764, 79 Aar gammel, og saa Kone og Børn, idet han 27. Juni 1762 blev gift med Marie Kierstine Kiersgaard, der fødte ham to Sønner og en Datter. Den ældste Søn Peder blev sindssvag, Jens blev Købmand i Skive, og Datteren døde i den unge Alder, kun 22 Aar gammel, saa ikke blot de gamle Skygger fulgte ham, men Modgangen med den sindssyge Søn og Datterens Død kom til.

Her i Højslev gik det ham som ved Latinskolen i Viborg. I Begyndelsen fik han gode Vidnesbyrd. Biskop Rottbøll, der med Nidkærlighed tog sig af Skoleundervisningen i Stiftet, udtalte sig ved sin Visitats i Højslev 1774 meget rosende om ham, men da han kom igen 20. August 1777, var det helt til den anden Side: »Ved min

anden Visitats i Dag erfarede jeg med Bedrøvelse saavel den skammeligste Vankundighed hos Ungdommen som Aarsagen dertil at være den uforsvarligste Efterladenhed hos Læreren, hvorpaa i Tide maa raades Bod, inden alting ganske forfalder«. Hvad der har bevirket denne Forsømmelighed hos Thjørring, staar os ikke klart, om han har tabt Modet og er bleven overfaldet af en Sløvheds Aand, eller hans flittige Brug af Pennen har taget Magten fra hans daglige Lærergerning. A. Heise er tilbøjelig til at give Sognepræsten Fred. Wilrich en Broderpart af Skylden, hvilket han grunder paa et Brev, som Biskoppen straks, den 26. August 1777 skrev til Provst Bagge i Daubjerg om Pastor Wilrichs Sløjhed som Præst. Degnen har maaske ikke, naar Præsten lod Sagen gaa sin skæve Gang, kunnet hævde sin Stilling som Lærer eller haft Midler til at tvinge en uvillig Befolkning til at lade Børnene søge Skolen. Hans Armods Tilstand og det svage Helbred har jo heller ikke hjulpet fremad. I 1789 ser vi, at han har faaet en Substitut d. v. s. Hjælpelærer, og nu fandt Biskop Tetens (1781–1805) »Beviser paa god Undervisning og Frugt af Lærerens Flid«. Selve Degnestillingen ved Kirken vedblev Thjørring sikkert fremdeles selv at bestride. Og der er en lille Fortælling om ham, som Digteren Goldschmidt ogsaa omtaler i sin »Hederejse i Viborg Egnen« (Side 13), hvor der forøvrigt ogsaa er gjort Brug af hans Manuskript til »Viborg Bys Beskrivelse«. Thjørring prædikede stundom i Kirkerne, og naar han kom igennem Lundø By for at forrette Kirketjenesten, raabte han til Folk: »Hou, hou! Nu kommer gamle Thjørring, og nu skal I i Kirke!« Denne lille Historie har jeg flere Gange hørt min Fæster Ane Dorthea Pedersdatter, gift Burchardt, fortælle med lidt mere Udstaffering, og hun plejede at tilføje, at han var bedre til at prædike end Præsten, skønt hun var gift med et Oldebarn af den sidste.

Thjørring optraadte tidligt som Forfatter. Han citerer selv sin »Versamlings 2. Tome« og omtaler, at han i »et af sine andre Skrifter« har givet en Skildring af Stiftsprovst Astrup i Viborg (entlediget 1812, død 1817), men disse Ting er gaaet tabt. Langt større Betydning tillægges hans allerede nævnte Manuscript paa 883 Kwartsider »Viborg Bys Beskrivelse«, der nu findes i Landsarkivet, Viborg. Det blev i 1869 skænket til Viborg Stiftsbibliotek af Købmand Chr. Borreschmidt i Skive, som havde købt det i 1857. Det er udarbejdet paa Grundlag af den Beskrivelse, som Mag. Christen Eriksen, fordum Sognepræst ved Sdr. Sogns Kirke i Viborg, har givet over samme By, dog kun hans Ekstrakter deraf, og med mange interessante Tilføjelser. Senere afskrev han Kapellan ved Nr. Sogns Kirke Andr. Kr. Krogs trykte »Efterretninger om Viborg«, ogsaa forsynet med Noter og Tilføjelser, hvor han livfuldt skildrer viborgske Personligheder, særlig indenfor Præstestanden og Skolevæsenet. Disse Værker om Viborg, som Pastor Krog udgav, anser Thjørring sig som den egentlige Kilde og Ophavsmand til, og efter A. Heises Redegørelse synes alt at tale for, at Samlingen af Materialet er foretaget af Degnen i Højslev. Pastor Krog har blot hist og her tilføjet eller udeladt noget. Det er ret tragisk for den haardt prøvede Degn, at han ogsaa skulde tømme denne beske Skaal ovenpaa alt det andet. Da han var en ivrig Pennefører og i nogen Maade en Pennens Mester, har denne Tilføjelse og Forurettelse sikkert været en meget haard Tort for ham. Han trøstede sig ved Biskop Herslebs Prædikener og døde 1794, 65 Aar gammel. Hans Enke fik i aarlig Pension — 3 Rdlr.

Fred. Chr. Hansen Wilrich var Præst i Højslev fra 20. November 1744 til sin Død 26. September 1785, de første Aar indtil Svigerfaderens Død i 1752 dog som

Kapellan. Født i Baadsgaard i Højslev Sogn 8. Juli 1719 og Søn af Hans Rasmussen og hans anden Hustru Johanne Hansdatter med Tilnavnet Wilrich fra Djursland. Faderen var først Ridefoged paa Staarupgaard, senere »Forvalter og Forpagter« paa Baadsgaard under Staarupgaard og tillige Birkefoged for Højslev Birk. Han havde opkøbt noget Bøndergods paa Lundø, i anden Omgang for sin Hustrus Mødrearv, saa han i en Indberetning fra 1736 staar anført som Lodsejer paa Lundø og tillige som Ejer af Kirken uden jus vocandi. 1722 havde han ladet Krabbebolet paa Lundø ombygge. Det blev senere Præstenkesæde, og blev i min Barndomstid kaldt »den gamle Præstegaard«. Stuehus og Udhus var opført i Parallelstil, men er nu begge nedrevet og en ny Gaard opbygget i Vestermarken. Om »den gamle Præstegaard« og de dejlige Portrætmalerier i dens Storstue af Præsteparrene Wilrich d. v. s. Fader og Søn med Hustruer henvises til Provst Brandts interessante Artikkel med Billeder i Skivebogen 1943. Provst Brandt er dog inde paa ud fra en Bedømmelse af Fysiognomi og Klædedragt, at det ene Hold gengiver Provst Barthling og hans Ide Malene og det andet Hold Svigersønnen Fr. Wilrich og hans Else Malene. Og dette er sandsynligt nok, da den sidste Wilrichs Levetid falder saa sent, at han og Hustru ikke godt kan være med. Hans Rasmussen døde 1742 og hans Hustru Aaret før; begge er jordfæstede paa Lundø Kirkegaard.

Frederik Wilrich blev Student fra Viborg 1740 og cand. 1743, men Karakteren opgives ikke hos Wiberg. I 1747 ægtede han Provst Barthlings Tvillingdatter Else Malene ved Stuebryllup. Han 28 Aar – hun 31 Aar. I Ægteskabet var der 2 Sønner og 2 Døtre. Moderen døde 10. Oktober 1804, altsaa 19 Aar efter sin Mand, 89 Aar gml.

Det var den ældste af sine to Sønner, Henrik Frederiksen Wilrich, han tog til Medhjælper, da Biskoppen insiterede paa, at han skulde holde en Kapellan til »at oprette de forfaldne Sager« i Højslev med Annexer, men om denne saa »foruden Kendskab havde Iver og Nidkærlighed nok i Guds Sag til at opvække dem, der havde dørsket saa længe«, derom ved vi ikke nogen rigtig Besked. I hvert Fald ved vi, at han var optaget af at samle Jordegods til sig. Hans Farfader begyndte med at erhverve sig Ejendomme paa Lundø, maaske ogsaa anden Steds, Sønnen fulgte vel noget i Faderens Fodspor, men Sønnesønnen kan i den Henseende slaa dem begge. Paa Lundø ejede han 4 Gaarde, 8 Boel, 3 Huse og Sønder- eller Vesterskoven med Skovfogedhuset, i Højslev 2 Gadehuse og i Dommerby Annexgaarden samt en Gaard i Tastum; i 1794 tilsammen 37 Tdr. Hartk., vistnok en Rekord blandt Præster. For Aar tilbage sagde en ældre, oplyst Mand til mig i et skarpt Tonefald: »I gamle Dage ejede Præsten i Højslev saa bandten det meste af Lundø. De var mere optaget af at skrabe Jord til sig end at prædike for Folk«. Imellem de Gaarde, Pastor Henrik Wilrich ejede paa Lundø, var ogsaa min Svoger Jens Jensens Gaard, kaldet Østergaard, og jeg har i hans Gemmer set baade et Fæstebrev og et Skøde fra Pastor H. Wilrich til den daværende Besidder eller Fæster Jens Isachsen, det sidste udstedt 1799 og Købesummen 530 Rdlr. Køberen skulde af Præsten »oven i Købet« have »2 Bunker Æsketræ af Skoven, saalænge Busklund varer«. Gaarden havde Pastor W. tilkøbt sig fra Strandet. Og Grmd. P. Chr. Jacobsen, der i sin Tid var Ejer af den største Skovlod, hvorpaa Skovfogedhuset var bygget, men nu forlængst nedrevet, har vist mig et i Gaarden opbevaret Fæstebrev paa hele Sønderskoven med Skovfogedhuset fra Pastor

W. til Chr. Tommesen paa Lundø af Hartk. 3 Skp. 2 Erk., udstedt saa sent som i 1802. Aarlig Landgilde 4 Rdlr. samt alle kong. Skatter og Kontributioner og en hel Del Forpligtelser, deriblandt nævnt, at Chr. Tommesen »bestandig saa vel ved Nat som Dag skulde tilse Skoven og være ansvarlig saavel for Træer som Græsning og for Alting nøje paase, at ingen Fremmede enten bortstjæler Træerne eller med deres Kreaturer opæder Græsningen og de nye, opkomne unge Spreng, meget mindre maa han selv komme derind med sine Kreaturer, alt under dette sit Fæstes Fortabelse« etc. Skovjorden var dengang paa c. 24 Tdr. Land Ager og Eng. Henrik W. var Præst i Højslev fra 1778 til 1802, da han blev entlediget og flyttede til Viborg, hvor han døde 25. Maj 1806. Født i Højslev 6. Decbr. 1747, Student fra Viborg 1772 og cand. 1774 med non. Gift 14. Marts 1784 med Regitze Sophie Fogh, der overlevede sin Mand i Viborg i adskillige Aar. De boede først i St. Mikkelsgade 21, siden boede Enken i Mogensgade 40 d. v. s. paa højre Hjørne af Mogensgade og Navnløs, hvor hun drev Binæring ved Vinhandel, hvorfor hun i Skatteskillingsaxten nævnes iblandt dem, der burde sættes op i Skat.

En stor Del af Pastor H. Wilrichs Jordegods paa Lundø blev først solgt til Herredsfoged Wissing, Viborg, der var noget af en Jordspeculant, inden det overgik til Selveje.

IV. Danæus 1834—1848.

Skovgaard med Teglværk.

Imellem Præsterne Wilrich og Danæus har vi Pastor Iver Jensen fra 1803 til 1833, født i Odense 26. Decem-ber 1766 og Søn af Severin Jensen, Lærer ved den dan-

ske Skole, og Hustru Dorteia Kirstine . . ., Student fra Odense 1788, cand. 1797 med Laudabilis og gift i Aarhus 2. Maj 1804 med Mette Elisabeth Kastrup (1779–1856). I de 23 Aar, hun overlevede sin Mand, boede hun i et Enkesæde i Højslev By, der i Matr. Ekstr. af 1844 under Nr. 17 er skyldsæt for 3 Skp. 2¹/₄ Alb. Hartk. med Chr. Christensen som Bruger d. v. s. Enkesædets Avl har været bortforpagtet. I Ægteskabet var der 1 Søn og 2 Døtre, hvoraf den ene Datter efter Sigende var aandssvag. Begge Døtre blev boende i Enkesædet, men da var Avlingen vistnok bortsolgt.

Med Jacob Albert Sadolin Danæus kommer vi til en af de Højslev Præster, hvis Navn i hvert Fald paa Lundø vil blive bevaret i taknemlig Erindring, idet han ved Fundats af 28. September 1867 har skænket et Legat paa 300 Rdlr. til værdigt trængende uden for Fattigvæsenet i det lille Sogn. Det er givet som »Anerkendelse af den Tillid og Velvilje, Beboerne af Lundø Sogn under min Embedsvirksomhed der har vist mig« og »hvis nogen af de trængende nedstammer fra eller er beslægtet med, min paa Lundø den 14. November 1847 afdøde Ven, Gaardejer Jacob Christensen eller hans den 29. September 1861 ligeledes der afdøde Hustru Mette Poulsdatter, da skal den komme i fortrinlig Betragtning og indtil sin Død fortrinsvis nyde de fulde Renter«. Kapitalen er indbetalt blandt Viborg Stifts offentlige Midler, og Renten udbetales med 12,00 Kr. hver Termin, der uddeles af Sognepræsten og Bestyrelsen af »de Fattiges Kasse«.

Danæus er født i Aale 28. April 1793 og Søn af Sognepræst Jacob Nielsen Danæus, Aale–Tørring, nu Aale–Linnerup, og hans 3. Hustru Johanne Corvine Helene Cathrine Sadolin, der var en Præstedatter fra Øster Tørslev ved Randers. Faderen døde 4. Februar 1793, altsaa

næsten 3 Maaneder før Sønnen saa Dagens Lys, hvis Wibergs Oplysninger er rigtige. Derfor fik han vel ogsaa Navnet Jacob efter sin Fader og Albert Sadolin efter sin Morfader. Foruden ham var der endnu en Søn i 3. Ægteskab, og disse to faderløse Drengene fulgte naturligvis Moderen, da hun ægtede Toldkasserer Christian Georg de Hofmann i Mariager. Brylluppet fandt Sted i Viborg 16. Juli 1801, hvor hun døde 1836.

Danæus blev Student fra Aalborg 1811 og cand. 1819 med *haud illaudabilis*. Den 29. Oktober 1820 blev han gift i Sdr. Tranders med Anna Elisabeth Sørensen, født i Frederikshald i Norge 29. September 1890 og Datter af Skibskaptaju Peter Sørensen og Hustru Anna Lisbeth, der fødte ham 3 Sønner og 3 Døtre. Den ene af Sønerne Rottbøll D. fulgte i sin Faders Fodspor og blev Præst, sidst i Kolind—Ebdrup—Skarresø 1868. En anden Søn Peter Christian Andreas D. blev Boghindermester i Viborg og gift med Jacobine Susanne Vittrup, men døde 1865, knap 40 Aar gammel. To af Døtrene, Frøknerne Corvine Cathrine D. og Ane Elisabeth D. fulgte ogsaa i Faderens Fodspor og stiftede ved Testamente af 28. Marts 1892 et Legat, der bærer deres Navne og er til Fordel for ugifte Døtre af afdøde Præster i Viborg Stift. Legatformuen er paa 20.000 Kr. og ca. 5.000 Kr. i Kreditforeningsobligationer, bestyres af Stiftsøvrigheden over Viborg Stift, og Renten, der deles i 5 lige store Portioner, tilstaaes for Livstid. De andre Børns Skæbne er ubekendt.

Pastor Danæus maa ikke blot selv have ønsket det, men ogsaa haft let ved at blive forflyttet. Vi er ogsaa kommen saa langt frem i Tiden, at Præsterne ikke længere er saa stedfæstet som tidligere. Han begyndte sin Løbebane som resid. Kapellan i Byrum—Vesterø—Hals paa Læsø, hvortil han blev udnævnt 14. April 1820.

Derfra blev han befordret til Sognepræst for Dragstrup—Skallerup i Nordvestmors 1826, hvorfra han kom til Højslev og derfra igen til Egebjerg i Odsherreds skønne og herlige Natur. Dette blev hans sidste Embede, hvorfra han blev entlediget 11. April 1864. Han døde i Randers 10. April 1867, hvormed han drog ud paa sit sidste og uigenkaldelige Flyt.

Som Hjorddreng en Sommer i Faster Elses Gaard pr. Lundø hørte jeg lejlighedsvis hendes Svigerfader, gamle Chr. Tommesen (f. 1822), der var blevet konfirmeret af Danæus, omtale denne med Kærlighed og Respekt, saa han maa altsaa have forstaaet at tiltale Konfirmanderne og gøre sig afholdt af disse. Hvilke Frugter hans Præstegerning i hans Højslev Tid ellers har baaret, har jeg ingen Vidnesbyrd om, hverken mundtlige eller skriftlige. Det fortøner sig for hans som for de fleste Præsters Vedkommende i det dunkle. En saar, en anden høster, men engang skal Saamanden og Høstmanden glæde sig tilsammen.

Fra hans Præstetid i Dragstrup—Skallerup har hans Eftermand der, Sognepræst A. Thanning (1834—36) i sine »Erindringer fra Mors« i Jydske Saml. 3. R. — Bd. V fortalt følgende, der tyder paa, at Danæus ogsaa havde Sans for 'det »behøvelige« til Livets Næring og Nødtørft. Embedet var ringe aflagt, saa han havde formodentlig heller ikke Raad til at anlægge et altfor æstetisk Syn paa Livet: »Tienden var endnu, da jeg kom til Kaldet, løs d. v. s. der skulde enten accorderes eller tælles. Det sidste vilde Beboerne nødigt og Præsterne ogsaa. Straks efter at jeg var kommen over, maatte der holdes Møde med Tiendeyderne, da Høsten var nær for Haanden. Ved dette Møde paastod Danæus, at Peder Svenningsen — en ældre, gemytlig og frittalende Mand i Thorup — skulde give nogle Skp. Byg mere i Tiende, da hans

Sæd stod saa ualmindelig lovende. Jeg kunde ikke andet end holde med Danæus. Peder Svenningsen var villig til denne Forhøjelse, men ytrede: »Det bliver jo længere jo værre, sa' Konen, hun fik den fjerde Mand«. Endskønt jeg vel mærkede, at han sigtede til den nye Præst, som just var den fjerde, han havde haft med at gøre, tog jeg dog det Parti at le med Danæus over denne Allusion, som blev fremført i al Godmodighed..

»Da jeg kom til Vester Jølby (i Dragstrup S., hvor Præstegaarden ligger), var der slet ingen Have ved Præstegaarden. Pastor Iversen (1823–26), som var Søn af en Forstmand og havde været Hovmester paa Gammel Køgegaard, hvor der var en meget smuk Have, og som havde megen Interesse for Havevæsenet, havde taget sig meget af Præstegaardshaven. Han havde rejst et Dige om den og anlagt den baade til Urter, Blomster og Frugthave. Beboerne havde meget at fortælle om dens Beplantning med Frugtbuske og blomstrende Buske, med meget lave Frugttræer og især med Blomster. Men Pastor Danæus forstyrrede denne skønne og fortjenstlige Begyndelse. Byen kunde aldrig glemme, at da han kom til Præstegaarden, havde hans første Ordre været, at Karlen straks skulde gaa ud i Haven og rykke alle Buske og Træer op, slaa Blomsterne af med en Le og derefter pløje det hele og saa Vikkehavre deri. Skønt det var noget sent paa Aaret, kunde det dog være, mente han, at der kunde gro nogen Vikkehavre«.

Pastor Thaning anlagde nu Haven i Jølby paany og var glad for, at der var sparet en Række Hyld mod Syd og et eneste temmelig anseligt Asketræ ved det modsatte nordlige Dige, som ved et rent Tilfælde var bleven reddet fra Danæus's Økse.

Man skulde knap tro, at nogen Præst kunde være saa haardhændet for ikke at sige haardhertet overfor sin

Præstegaardshave, som Danæus her faar Skyld for, skønt vi har jo ogsaa oplevet under disse brændselsfattige og for mange Præster økonomisk trange Tider, at disse i utilladelig Grad har forgrebet sig paa Præstegaardshavernes bedste og ældste Træer, der forbinder Fortid med Nutid og rummer megen Skønhed og mange Minder fra gamle Dage.

Endnu et Træk om Danæus fra hans Jølby Tid: »Naar det sidste Læs Sæd i Høsttiden førtes hjem til Gaarden, skete det med Sang og Klang. Alle Folkene sad paa Læsset, og det gjaldt om at faa Præsten i Tale for at faa at vide, om Husbond vilde købe dette sidste Læs af Sæden. Det gjaldt om Brændevin til Høstgildet, og man blev enig derom efter megen Accorderen, der skulde være saa interessant som muligt. Folkene fortalte for Morskab, hvorledes Danæus ved denne Accorderen havde narret dem et Aar, for han var »nøj Krum løjen« d. v. s. noget laadden. Han tilbød nemlig et meget rigeligt Antal Potter Brændevin, saa de mente at have gjort en meget heldig Handel. Men da Høstgildedagen kom, maalte han dem Brændevinen ud med en lille trebenet Flødepotte. »Potter er Potter«, sagde han, og dertil var intet at sige, da en Handel jo er en Handel efter jydsk Begreb. Man skulde passe bedre paa. Men jeg tror dog nok, at Madammen kom til Hjælp og skænkede dem, hvad de plejede at faa«.

I Danæus's Tid blev den nye Matrikel sat i Kraft 1844, og af denne ser vi, at Højslev Præstegaards »Ny Matriculs Hartkorn« fra Hald Amts Matrikel af 1688: 8 Tdr. 4 Skp. 1 Fdkr. er bleven nedsat til 4 Tdr. 3 Skp. 0 Fdk. 2½ Alb., og at Skovgaards Jorder, der slet ikke omtales i Matr. af 1688, men maa være inkluderet i de godt 8½ Tdr., nu har faaet en særskilt Ansættelse paa 3 Tdr. 7 Skp. 1 Fdk. 1½ Alb. i Hovedlodden og 3 Skp.

0 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb. i den mindre Lod. Men Pastor Danæus staar stadig nævnt som Bruger af Præstegaardens Hovedlod og Skovgaards to Lodder. Hertil kommer saa, at Præsteembedet har en Andel i de til Højslev Sogn hørende »Skaun, Røgind og Hale Enge«, der er skyldsat for 1 Skp. 3 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb.

Det ser saaledes ud til, at Danæus har forberedt Bortsalget af Udmarkslodden Skovgaard ved at lade den skyldsætte særskilt, opdelt i to Dele, men det var hans Eftermand, Peter August Raaschou (1848–1861), der gik til Handling. Med Kultusministeriets Tilladelse oprettede han 1856 en Købekontrakt med Proprietær Vilh. Boas til Baadsgaard som Køber. I Købekontrakten opgives Arealet paa begge Skovgaards Jordstykker til $98\frac{1}{2}$ Tdr. Land og det samlede Hartkorn til 4 Tdr. 2 Skp. 1 Fdk. 2 Alb. Købesummen fastsattes til en aarlig Bygafgift af 2 Tdr. 3 Skp. Byg paa hver Tdr. Land at svare efter hvert Aars Kapitelstaxt med Halvdelen til hver af de to Terminer »til Fordel for Højslev Sognekald eller det Embede, som det kongl. Kultusministerium til sin Tid maatte tillægge denne Indtægt«. Desuden betales 6500 Rdlr. Rigsmønt, der inddrages blandt Viborg Stifts off. Midler, deraf 2000 Rdlr. til næstkom. 11. Decbr. og Restkøbesummen eller i det mindste lige saa stort Beløb som den foranførte Sum, nemlig 2000 Rdlr., imod første Prioritet i Ejendommen, indtil fuld Betaling sker. Den seneste Frist herfor er 11. Juni 1858, hvorefter Skødet først kan udstedes. Renten af denne Kapital var naturligvis ogsaa til Fordel for Embedet.

»Ene-Marchen Skougaard« har fra Arilds Tid ligget til Højslev Præstekald, hvorom »et gammelt Tingvidne paa Skougaards March-Skiel, tagen af en Præst længe før Reformationen ved Nafn Eskild Jenssøn« afgiver Vidnesbyrd. I Stiftsbogen af 1690 udtales endvidere om

»Skougaards Ene-March, at den termineres paa den ene Side af Svenstrup March, paa den anden Side af Baadsgaards March. Af denne Marchs Jord bruges en liiden Deel af dem, som kand leye det af Præsten, som iche selv kand drifve det, fordi Marchen er saa langt bortliggendes; men dend største Deel deraf ligger udi Liung og haver ikke Værd udi Brug i Mands Minde«. Til Marchen hørte en stor Eng, der grænser imod Nord til Baadsgaard Vig. Den »ligger paa eet Sted og gaar udi eet uden Skifter og Deelee«. Om Skovgaards Mark og Eng hedder det videre, at da »Høe og Foder af Byens March er ringe, afles det meeste med Besværlighed af Skougaards March (og Eng), som ligger langt fra Høg-slef Bye og March; naar der ingen Misvæxt er, slaaer Foeret knap til«. Denne Tilføjelse saavel som Salgsprisen tyder paa, at Skovgaards Jorder gennem Tiderne har haft sin Betydning for Præstekaldet, selv om den laa ca. 3 km fra Præstegaarden.

Bakkebræmmen mellem den mod Nord skraanende Højmark og Engdraget nedenfor var i min Barndoms-tid bevokset med en Kratskov af Eg, Hassel, Røn og Bævreasp, rigelig spækket med Kaprifolier, Hybenroser, vilde Hindbærbuske, og Brombærranker og paa sine Steder et Mylder af Blaabær og derfor ret et Eldorado for Hjorddrenge og Skolebørn, Det var jo foruden Havernes sparsomme Bærfrugt, der dog i det væsentlige var forbeholdt Husholdningen, og Tranebær i Mosen og Tyttebær i Heden og et enkelt surt Æble fra et upo-det Træ den eneste Frugt, man der paa Egnen kunde faa fat paa. Neden for Stien gennem Krattet laa »Peder Mikkelsens« Hus og Have, hvor man muligvis, om man var heldig, kunde købe en Potte laadne Stikkelsbær til 10 Øre, saa havde man yderligere noget Gnask i Lommen til Spadsereturen hjem. Det imødekom et sugende

Savn i ens Indre og gav lidt Afveksling i Dagens ret ensformige Kost. Man var ikke forvænt i de Tider, og Besøg der i Skovgaards Krat hørte med til Livets Herligheder.

Og derfra kunde man nikke over til Hummelkær Krat og Vesterskoven paa min Fødehalvø. Nu er disse Kratskove, der »klædte Fjældet« og flankerede Baadsgaard Vig saa kønt, næsten forsvundet. Dog i denne Forandring har Pastor Danæus ingen Skyld, om end han sikkert foruden »Høe og Foer« har bjerget sig en god Del Brænde fra Skovgaardfarmens Skov, hvis Navn saavel som den tilbageblevne Kratskov tyder paa, at der ikke altid har været Lyng over det hele, men langt mere Skov og større Træer, end min Generation kender til. Nu maa Præsteembedets Indehavere ligesom andre Medborgere i Pastoratet grave deres »Ilding« op af de sorte Moser, men dermed er Højslev Sogn jo ogsaa rigeligt udstyret.

Ved Bortsalg af Skovgaard mistede Embedet noget af sine »Herligheder og Rettigheder«, men saa er der til Gengæld paa det ret store Areal opstaaet flere gode Landbohjem. En af de første og mest kendte, der, inden Udparcelleringen ret kom i Gang, sad som Ejer af Skovgaard, var Christen Sørensen og hans Hustru Karen. Chr. Sørensen købte 1880 Baadsgaard af Proprietær Boas og nogle Maaneder senere af samme ogsaa Skovgaard. Han var en Mand med Ideer og stort Vovemod, saa han udklækkede mange Planer, til hvis Realisation han søgte og fik Hjælp af mange formaaende Mænd paa Egnen, der ikke kunde modstaa hans charmerende Venlighed og Overtalelseskunst. Der var bleven fundet Ler af ret brugbar Kvalitet i Skovgaards Bakker, og der blev saa rejst et Teglværk i større Format nede paa Vigens opdæmmede Fjordbrinker. Der var flere Ovne, og da

der var gaaet nogle Aar, blev Teglværket yderligere forsynet med en moderne Ringovn, saa nu kom der Fart i Foretagendet. Tipvogne førte Leret fra Lergraven ned til Teglværket, og der blev anvendt fremmed Arbejdskraft dels fra Smaaland i Sverige og dels fra Lippe Detmold i Tyskland, til hvem der saa blev opført Arbejdsboliger i Nærheden af Teglværket eller i Læ af Bakkerne. Det var et livligt og lystigt Folkefærd, der gerne vilde have Ganen fugtet, men saa heller ikke var bange for et raskt Livtag. Det værste var, at de ikke, om saa skulde være, tog i Betænkning at bruge Kniven, saa Svenskerne og Tyskerne ved Teglværket ofte indjog Egnens Beboere en vis Skræk.

Det, der betog Folk mest ved Foretagendet, var særligt to Ting. Først at de mange Sten, der blev produceret, i det væsentlige skulde fragtes ad Søvejen. Og ofte laa der i Baadsgaard Vig flere store Skibe, der skulde føre Sten fra Skovgaard's Teglværk til Aalborg eller til Kieler Havn og Kanal, hvor de fleste Sten vistnok blev afsat, for det var et Project, der kunde »fortære« noget. Jeg har engang kunnet tælle 7 store Skibe, baade En-Master og To-Master. Det var et Syn, der kunde gøre vore Øjne blanke af Spænding og Fryd, og det var en Oplevelse at faa Lov af Kaagmanden at sejle med hans Kaag eller Pram, naar han stagede Stenene gennem den gravede Sejlrende, ud til de store Skibe og tage hele deres Indretning i Øjesyn. Det var altsammen Sejlskibe: Jagter, Galeaser og Skonnerter.

Og dernæst. Den sidste Genistreg, Fabrikant Chr. Sørensen hittede paa med Teglværket, var at anlægge et vidsporet Banelegeme langs Fjordbrinken og Bakkekantens Fod gennem Svenstrup og Højslev Kær helt om til Skive—Virksund Amtsvej, hvor den krydser Mose-draget, for at hente Tørv hjem til sit Storförbrug ved

Teglværket. Afstand 3 à 4 km. Der paa Lien var der saa Ladeplads, hvor Tørvene fra Halskov Moser blev læsset paa Jernbanevogne, der var højnet op med Sidefjæle. Underligt nok, at han kunde faa de mange Lods ejere, der fik deres Enge og Kær overskaaret af Banelinjen, til at gaa i Tøjet. Men det kunde han altsaa. Der var Fart i Tingene, og der blev skrevet paa Veksler i massevis. Det var paa en Tid, da Vekslerne lige var kommen i Gang. Det var jo saa nemt at sætte sit Navn paa et Stykke Papir, og man var ikke fortrolig med deres tilbagevirkende Kraft. Der var Tillid til Foretagendet og dets storartede Leder, og hvem vilde være i Bagstræbernes Tal!

Men saa kom Omslaget. Skibene, der viste sig i Baadsgaards Vig, blev færre og færre. Teglværket gik stærkt tilbage og tilsidst helt i Staa. Og nu findes der ikke »Sten paa Sten«, hvor Skovgaards Teglværk har ligget. Bart og stille er der som i fordums Dage. Kun »Peder Svenskers Hus« staar endnu tilbage ude paa Brinkerne som et taust Minde om fordums Herlighed og Travlhed og som et godt og sikkert Gemmested, siges der, for Frihedskæmpernes Beredskab. Jernbaneskinneerne og Svelerne er fjernet og solgt; kun Sporene i Jordsmonnet hist og her, begroet med Padderokker, Baldrian, Mjødurt og Brændenælder o. l., er tilbage og vidner om, at her har »Toget« engang gaaet frem og tilbage paa sin travle Færd. Ja og saa naturligvis Rækkehusene i Høj-slev, et mere eller mindre godt Aktiv for Kommunen, en Tid lang mest det sidste og nu i disse boligfattige Tider det første.

Til Oplysning om Skovgaards og Teglværkets omtumlede Skæbne, inden Gaarden blev udstykket og Teglværket nedlagt, kan kortelig anføres: Da Vognen begyndte at hælde, sprang Chr. Sørensen fra og solgte

i 1887 Gaard og Værk til Konsul Rudolph Wulff i Aarhus. Kort forinden havde han overdraget Baadsgaard til et Konsortium paa 6 af Egnens Gaardmænd, der var stærkt interesseret i Gaarden. Konsul Wulff solgte igen Skovgaard og Værk til det store og kendte Firma F. L. Schmidt & Co. if. Skøde af 3. Februar 1891. Firmaet drev Teglværket i nogle Aar, men blev træt deraf og overdrog saa hele Herligheden til »De forenede Nordjydske Teglværker« i 1898, hvorefter Værket blev nedlagt og Pladsen raseret.

Sic transit gloria mundi!

BORGEN KÆLLINGHØL ELLER HØLINGSHOLM I HJORTHEDE SOGN

Af Chr. Heilskov

Når man rejser med toget fra Langå til Viborg, kan man fra kupévinduet — hvis man passer godt på — se en stor rund borgbanke syd for banelinjen ca. 3½ km, før man kommer til Bjerringbro. Den ligger i Hjorthede sogn nede ved kanten af engen i Gudenådalen og gør allerede på afstand et ret anseligt indtryk.

Det er voldstedet af den længst forsvundne borg *Kællinghøl*. Et noget skummelt navn, hvis oprindelse ikke er let at efterspore. Det forekommer 1486 og flere gange i de første årtier af 1500-årene, men i et tingsvidne fra 1564 kaldes stedet *Hylingsholm* (også skrevet *Hølingsholm*). I matriklen fra 1664 står der »Kieling Høll«, og dette navn blev efterhånden det almindelige. Ordet »høl« betegner et hul eller et dybt sted i et vandløb og hentyder vel til lokale forhold i sin tid; men hvor kællingen kommer fra, er ikke godt at vide, maaske er en gammel kone engang druknet her¹⁾.

Voldstedet består af to borgbanker, af hvilke den største måler fra syd til nord 68 skridt og fra øst til vest 44 skridt. Her har altså været plads nok til en temmelig anselig borg. På stedet er fundet rester af

¹⁾ Viborg Amts Stednavne s. 176.

munkestens — fundamenter og af en kælder, hvilke rester dog ikke ses mere. Altså har her stået en grundmurret murstensborg, som dog næppe har været det ældste bygningsværk paa stedet. Denne hovedbygning har måske bestået af en længe i nord og syd på den vestlige side af pladsen, samt en længe mod øst fra sydenden af førstnævnte. Den mindre borgbanke ligger tæt ved den størres nordøstre hjørne og måler 24 skridt i kvadrat. Her har vel stået et eller andet forværk (portårn eller lignende) med bro fra hovedbygningen dertil og muligvis med vindebro ind mod land²⁾. Udenom begge bankerne er der brede grave, som i sin tid har været vandfyldte fra en lille bæk, der kommer oppe fra Hjermind Skov og som endnu på den fugtige årstid kan samle lidt vand. Fra disse grave har der til Gudenå ført en kanal med et bassin eller en lille havn, hvor småskuder har kunnet løbe ind og have et sikkert leje. Endelig er der mod syd en mærkelig lang vold, der strækker sig ca. 175 m i retning vest—øst og skiller borganlægget fra engen. Denne vold, der er ca. 10 skridt bred og 10 alen høj, er overgroet med et vildnis af eg, bævreasp, enebær, humle og brombær og er i vore dage den mest stemningsfulde del af hele anlægget. Skoven skal i fortiden have strakt sig helt ned omkring borgen og således gjort den til et herligt røverskjul. Den sparsomme trævækst, der endnu ses i voldstedets nærhed, er vel de sidste rester af denne skov. Stedets beliggenhed er fri og smuk med udsigt over til Busbjergs højder, men den særlige idyl er gået tabt ved skovens rydning.

I middelalderen har der langs Gudenå ligget en række borge, der i hine mere eller mindre lovløse tider har lukreret af den bekvemme færdsel på denne gamle

2) Antikvarisk indberetning til Nationalmuseet.

vandvej³⁾). Den største blandt disse borge synes at have været Kællinghøl. Dens beliggenhed var også særdeles fordelagtig derved, at den kunde kontrollere såvel sejladsen på åen som færdselen paa den ældgamle vej fra Randers til Viborg og Ringkøbing, der gik, hvor den moderne vej stadig går, oppe langs kanten af Hjeremind Skov knapt $\frac{1}{2}$ km fra borgen⁴⁾).

Det er sjældent, at Kællinghøl nævnes i de ældre kilder, og borgens ældste historie er helt ukendt. Fantasien må her udmale sig, hvad historien tier om. Det kunde måske på dette sted være passende at meddele et sagn om borgen, som lærer Møller i Lee i sin tid har meddelt til Evald Tang Kristensen. Det er jo muligt, at det kan være bygget på en enkelt begivenhed i en fjern fortid og siden udstyret med fantasifulde tilføjelser. Sagnet lyder således⁵⁾:

»Længe før Ruderne boede der en mand paa Kællinghøl, som hed hr. Mogens. Denne hr. Mogens var godt bekendt for sin dygtighed til at spare penge. Han var heller ikke så nøje med, om han fik dem ind med rette eller urette, når han blot fik penge. Imidlertid gik det ikke hr. Mogens ganske, som han havde ventet, thi fjenderne kom ind i landet, og de søger jo gerne til de steder, hvor der kan være forhåbning om at plyndre noget. Mellem disse steder var Kællinghøl, og nu hørte hr. Mogens en skøn dag, at fjenderne allerede var kommen til Faldbjerg [Faldborg ved Rødkærbro] og agtede inden næste dag at gæste Kællinghøl. Da det så blev aften, kaldte han sin mest betroede tjenestekarl,

³⁾ Om borgen *Starkær*, der lå på den anden side af Gudenå, omtrent overfor Kællinghøl, se Saml. til jydsk Hist. og Topogr. 2. r. I., 32—45.

⁴⁾ Se Jydske Saml. 5. r. V, 247—69.

⁵⁾ Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III. s. 473—74.

som hed Hans, til sig og sagde til ham: »Spænd mig de to sorte heste for, vi kører lidt ud i nat, Hans«. Da hestene var spændt for, bad han Hans komme ind og hjælpe sig en stor kedel fyldt med sølvpenge op på vognen. Det skete nu i al stilhed, og hr. Mogens troede, at intet menneske havde hverken hørt eller set dem. Men en pige havde været lidt sildigere oppe end ellers og havde set hele deres færd. Kedelen blev nu kørt op gennem Kløvenhule over Hjermind mark og ned efter Hjermind Sø til. Da de kom til kanten af søen, lod han Hans binde hestene og bad ham hjælpe sig kedelen af vognen. Så roede de begge midt ud på søen. Her, hvor vestre ende af Hjermind kirketårn står i linje med gårdene i Tavl, blev kedelen nedsænket i søen, og så sejlede de tilbage. Men inden de nåede Kællinghøl, var fjenden allerede kommen der. Hr. Mogens blev dræbt af dem, og Hans flygtede bort, uden at nogen vidste hvorhen. Der var således ingen, der vidste, hvor pengene var bleven af. Fjenden holdt et syndigt hus på Kællinghøl, da de ingen penge fandt, dræbte konen og hvem de ellers fik fat på. Den før omtalte pige var imidlertid flygtet til Hjermind op gennem skoven, uden at nogen havde mærket hende, og da hun ikke holdt ren mund med, hvad hun havde set, fremkom sagnet om, at hr. Mogens' rigdom var begravet i Hjermind Sø. Dertil kom, at en og anden havde set en blålig lue lyse midt ude på søen netop i retning af Tavl og kirketårnet. To mænd fra Hjermind, som havde hørt det, besluttede at hæve skatten. De sejlede derud en nat og søgte efter kedelen med lange søgere og var også heldige nok til at finde den og få den trukket op i vandkanten. Men da ser en af dem, at Hjermind by står i lys lue. De skynder sig hjem, men der var ingen brand«.

Vi skal nu prøve at samle, hvad der kan opspores af historiske kendsgerninger om Kællinghøl og om de mennesker, der har levet på eller ejet dette sted. Men det bliver som altid ved slige gamle beretninger mest kun tørre dokumenter om køb og salg og deslige, ikke meget om beboernes personlige forhold og daglige liv, hvad der havde været nok så interessant.

Borgens ældste forhold kender vi som sagt ikke —. Vi skal så langt ned i tiden som til 1486, før vi får fat i navnet på en ejer af borgen. Det er *Henning Hansen* i »Kierlinghøel«, og han nævnes, fordi han og 5 andre mænd af adel den 5. dec. satte deres segl under et skødebrev til vitterlighed⁶⁾. Henning Hansen må være beslægtet med brødrene *Erik* og *Ove Hase*, der i nævnte år var medejere af Kællinghøl. Disse to brødre var sønner af *Palne Hase* til borgen *Dynæs* ved *Julsø*. Om *Erik* ved man intet, men *Ove* er vist den væbner, kaldet »*Ole*« *Hase*, der 1480 besejlede til vitterlighed sammen med *Jørgen Krumpen*⁷⁾. *Ove Hase* havde en søn ved navn *Elef* eller *Jeloff Hase*, som 13. dec. 1501 skødede den part i borgen, som han havde arvet efter sin fader og farbroder, til hr. *Erik Ottesen Rosenkrantz* til *Skern*. *Elef* ejede også en gård i *Røgen* i *Gern* herred, som han i 1510 solgte til *Tvilum kloster*. *Elefs* søn *Laurits* stadfæstede 1530 sin faders skøde til klosteret⁸⁾.

Den nye ejer af Kællinghøl, *Erik Ottesen Rosenkrantz*, var født omkring 1427 og var søn af *Otte Nielsen* og *Else Holgersdatter* (*Krognos*). Han kom tidligt ind paa berømmelsens bane. Allerede i en alder af lidt over 20 aar blev han ridder og 1456 rigshovmester. Senest omkring samme tid blev han gift med *Sophie Gyldenstjerne*.

6) Repertorium diplomaticum, 2 r. III. bd. s. 550.

7) Diplomatarium Vibergense s. 75.

8) Danmarks Adels Årb. 1896 s. 187.

Midt i århundredet var han med i krigen i Sverige. Han skildres som »en oprigtig from mand«, der tog megen del i statslivet. I en gammel vise hedder det:

Konning Hans han sidder paa Kiøbenhavn,
han lader de Lønnebreve skrive,
Og sender han dennem til Nørre Jutland,
Herr Erick Otteson at gieste.

I en krønike fra det 16. århundrede får han det skudsmål, som ikke faldt i manges lod, at »han var ligesom en fader for Danmark; hans mage og lige så vi ikke end i ære, dyd, fromhed og i alle gode vilkår⁹⁾).

Foruden Kællinghøl ejede Erik Ottesen Bjørnholm, Møgelkær og Skern, så han har næppe opholdt sig meget på Kællinghøl. Han skal desuden have ejet ca. 800 bøndergårde og menes at have været datidens rigeste godsejer i Danmark næst efter Poul Laxmand. Erik Ottesen døde 7. januar 1503 og blev begravet i Mariager kloster, men i 1589 ført til Hornslet kirke. Her findes en stor gravsten over ham med en lang latinsk indskrift.

Fra ham gik Kællinghøl over til hans dattersøn, rigsråd hr. Knud Rud til Vedbygård og Møgelkær, der nævnes som ejer af Kællinghøl 1524. Han var søn af Jørgen Rud til Vedbygård og Kirstine Eriksdatter Rosenkrantz, som døde senest 1505. Som ung havde Knud Rud studeret i Rostock 1504 og skulde have været biskop, men vilde ikke. 1510 førte han befalingen på Øland, men måtte efter 18 ugers belejring overgive øen med byen Borgholm til svenskerne. Året efter var han endnu i svensk fangenskab. Siden blev han biskops lensmand på Gjorslev, deltog 1525 i kampene i Skåne mod Søren Norby, blev 2 år efter ridder, senere rigsråd og 1529 høvedsmand paa Korsør. Under grevens fejde måtte han nødtvungent slutte sig til grev

⁹⁾ Rørdam: Hist. Kildeskrifter I. 328.

Christoffer, men under forfølgelsen af adelen året efter søgte han tilflugt på Dragsholm, i hvis forsvar han deltog. I 1541 blev han sendt som gidsel til Kong Gustav af Sverige, og året efter var han sendebud til Bremen. Han døde på Sjælland 27. marts 1554.

Knud Rud var gift med *Dorthe Bølle* (datter af Mads Eriksen B.), der døde på Sjælland 11. november 1547. Deres børn var: 1) Jørgen Rud til Vedbygård. 2) Erik R. til Fuglsang og Møgelkær. 4) Kirsten R. til Kællingehøl. 5) Mikkel R. 6) Birte R., gift med rigskansler Axel Urne til Søbysøgård m. m.

Paa Knud Ruds tid omtales en vis *Mads Pedersen* i »Kiellingehøll«. Han udstedte 22. juni 1532 sammen med Splid Fassi, kannik i Viborg, Hans Ebsen i Nøragergård, Anders Lassen i Hjermind (senere herredsfoged) og Peder Lassen i Brandstrup et ridemandsbrev om Øster-Velling præstegårds tilliggende¹⁰⁾. Antagelig har han været foged eller bestyrer på gården.

Tre år efter Knud Ruds død nævnes hans datter, fru *Kirsten Rud*, som ejer af Kællingehøl. Hun var født 29. november 1521. Blandt fadderne ved hendes dåb nævnes foruden biskop Lave Urne og andre fine folk ogsaa jomfru Maria og helgenerne Sct. Paul og Sct. Oluf, en katolsk skik, som paa det tidspunkt var ifærd med at uddø¹¹⁾.

Kirsten Rud er så at sige den centrale figur i Kællingehøls historie, fordi hun — i modsætning til de fleste andre ejere — boede her en længere årrække. Hun synes at have været en foretagsom dame, og hun har ganske sikkert varetaget sit gods med omhu. Den 4. juni 1562 skriver kongen til hendes svoger Jacob Skeel, lensmand på Skivehus: »Vid, at vi ere komne udi forfaring,

¹⁰⁾ Diplomatarium Vibergense s. 182.

¹¹⁾ Vedel Simonsen: De danske Ruder II. 111.

hvorledes at din broderdatter, fru Kirsten Rudsdatter, skal tiltage sig stor bestilling udi Skive len, så at hun så godt (som) for dig regerer lenet og bønderne; da, efterdi fornævnte din broderhustru tilforn haver haft megen trætte med Iver Krabbe om vor og kronens ejendoms der sammesteds, vilde vi for slig lejlighed ikke længer unde dig at må beholde fornævnte Skivehus slot og len, men at os elsk. fru Magdalene, fornævnte Iver Krabbes efterleverske, det igen må indløse¹²⁾.

Den 15. juni samme år skriver kongen til hr. Hans Skougaard, Niels Juel til Astrup og fru Kirsten Rudsdatter, at da han erfarer, at de skal have noget gods i pant, som hører til Vitskøl kloster, så vil han, eftersom han har befalet Otte Brahe, embedsmand paa Ålborghus, at indløse samme gods, at de med det allerførste skikker til Otte Brahe kopi af de pantebreve, de har¹³⁾.

Fru Kirsten var to gange gift, første gang (før 1549) med *Herman Skeel* til Jungetgård i Salling. Han studerede 1531 i Wittenberg, fik 1538 et kanonikat i Roskilde og blev sekretær i kancelliet. I denne egenskab benyttedes han ofte af kongen som sendebud til de tyske reformatorer, der kendte ham fra hans studietid og skal have sat stor pris på ham. 1549 blev han rentemester og 1552 landsdommer i Nørrejylland. En tidlig død rev ham bort på Kællinghøl d. 3. december 1555.

Efter 8 års enkestand giftede fru Kirsten sig 1563 med *Laurits Rostrup* til Ristrup. Han blev 1561 immatrikuleret ved universitetet i Rostock, året efter i Wittenberg og tjente siden i syvårskrigen. Den 20. juni 1602 blev han begravet i Sabro kirke, der er Ristrups sognekirke. De kejserlige soldater tog 1627 hans lig, der endnu var fuldkommen konserveret, stillede det op

12) Anf. st. s. 112.

13) Anf. st.

til væggen og skød til måls efter det, hvorved de skød hans ben i stykker. Kirken blev ved den tid brugt af dem til kornmagasin¹⁴). Hans og hustrus forbogstaver og 4 våbenskjolde står på alterstagerne i samme kirke med årstallet 1588.

I et brev fra 1564 i Hemmestrups arkiv fandtes omtalt, at de mænd i Mammen havde haft nogle enge ved borgen ukæret (?: upåklaget), indtil fru Kirsten Rud til »Hylingsholm« sidste år havde klaget derpå¹⁵). Og ifølge et andet brev »datum Reijstrup die Bartholomæi 1566« havde Laurits Rostrup afhændet til fru Kirsten til morgengave sin gård i Sabro sogn, kaldet »Rigstrup« (Ristrup) med 4 gårde i Lading og 1 gård i hver af følgende byer: Labing, Skovby, Norring, Skjoldelev, Bjørnstrup, Blegind og Tulstrup, alt til evindelig ejendomsdom. Hvis han efterlod sig livsarvinger, skulde dog godset følge disse. Dette brev blev dog i 1603 påankret af fru Eline Rostrup til Pederstrup (Laurits Rostrups søster) og kendt magtesløst¹⁶).

Laurits Rostrup blev ¹⁰/₉ 1568 stevnet af Albert Skeel til Fussingø, Johan Brockenhuus til Lerbæk og fru Margrethe Skeel for en dom, som L. R. havde erhvervet over dem, og som Frands Dyre, Jørgen Rud, Christoffer Gøye, Ove Skram, Christoffer Lauritsen og Jesper Lanno havde udgivet på Høllingholm torsd. efter Catharine dag 1567. Denne dom blev ved herredagen kendt ugyldig, da den, som havde erhvervet den, var lovfældt mand¹⁷).

Fru Kirsten Rud til Høllingholm m. fl. tiltalte 1610 Otto Banner til Løgismose m. fl. arvinger efter Johan

14) Danske Atl. IV., 207.

15) Trap, 2. udg.

16) Secher: Kongens Rettertings Domme I, 434—36.

17) Kolderup-Rosenvinge: Gl. danske Domme III, 62—65.

Kællinghøl voldsted.

Rud og fru Pernille Rud til at stå til rette for det værgemål, som Joh. Rud havde haft for deres moder og hustrumoder, og til, da fru Kirsten Rud også var arving til Joh. Ruds Gods og Knud Gyldenstjerne til Ågaard havde tilforhandlet sig hendes anpart, at stå til rette for denne¹⁸⁾.

Af fru Kirstens andet ægteskab synes der ikke at have været børn, men af det første var der følgende: 1) Dorthe Skeel til Rostrup, f. ca. 1630, ugift og 2) Albret Skeel til Jungetgård. På pinsemarkedet i Ålborg 1600 dræbte han Niels Juul til Kongstedlund og siden i Viborg 1608 fogeden på Brandholm, hvorfor han blev halshugget på torvet i Horsens d. 25. januar 1609. Fru Kirsten le-

¹⁸⁾ Kongens Rettertings Domme II, 332—53.

vede endnu 1612, så den gamle 91-årige dame har følgelig haft den sorg at opleve sønnens triste endeligt.

I 1768 omtales, at messehagelen af trykket fløj i Hjermand kirke og to lukkede stole var forsynet med Rudernes våben og var bekostet af nogen af den familie, som havde boet på Kællinghøl¹⁹⁾. Hjermand kirke var ikke Rudernes sognekirke, men den, der lå borgen nærmest.

Men før vi forlader slægten Rud, må vi nævne H. F. Ewalds roman »Den skotske Kvinde på Tjele«. De, som har læst denne bog, vil huske den unge Folmer Rud, der fejrer sit bryllup med pomp og pragt på Kællinghøl med sin ungdomselskede, Margrethe, datter af Mogens Løvenbalk til Tjele og »den skotske kvinde« Genete Craigengelt. Historien er en poetisk opfindelse af romanens forfatter. Ganske vist kendes der to personer af navnet Folmer Rud. Den ene var søn af Hans Rud til Vognserup og døde 1545 som barn, den anden var søn af Peder Rud til samme gård, og han døde ugift. Så ingen af dem kan altså komme i betragtning.

Den næste ejer af Kællinghøl, som vi træffer på, er rigsråd Mogens Kås til Støvringgård og Hemmestrup m. m. Hvorledes han har fået Kællinghøl, kan ikke vides, da skriftlige efterretninger mangler. Men da han var fætter til fru *Anne Kås*, Albret Skeels hustru, er gården formodentlig gennem hende gået over i hans eje.

Mogens Kås var født 1576 og var søn af Erik Kås til Støvringgård og Kirsten Galt. Han havde studeret i Heidelberg og Leipzig og blev senere lensmand forskellige steder, sidst på Nyborg slot. Da de kejserlige tropper trængte ind i Jylland, flygtede Mogens Kås fra sit daværende len Mariager til Marstrand. På Fyn klagede bønderne over ham for overgreb. Han var godt

¹⁹⁾ Pontoppidan: Danske Atlas IV. 659.

om sig og samlede store jordegodser; ikke mindre end 9 herregårde tilhørte ham, nemlig Støvringgård, Hemmestrup, Kællinghøl, Gudumlund, Restrup, Tulsted, Ørndrup, Sellebjerg og Vejrupgård. Mogens Kås, der var gift med *Sidsel Friis*, har næppe set meget til Kællinghøl, som han lod bestyre ved en foged. Han døde den 3. november 1656 og blev begravet i Nyborg.

Allerede 1624 havde han skødet Kællinghøl samt »et bolig Workrogh« og 12 gårde til rigsmarsk hr. *Jørgen Skeel* til Ulstrup m. m.²⁰⁾. Nu var Kællinghøls saga ude som herreborg. Den blev nedlagt som sådan, men hvornår bygningerne er forsvundne, ved man ikke.

Fra *Jørgen Skeel* gik Ulstrup med underliggende Kællinghøl over til sønnen *Christen Skeel*, kaldet »den rigge«. Kællinghøl, som var ansat til 14 td. 4 skp. 1 fdk. 1 alb. h. efter den nye matrikel, var bortfæstet til en bonde, som formodentlig endnu har beboet den gamle borg. Denne mand har sandsynligvis været den *Christen Sørensen*, der tilligemed sin hustru skænkede altertavlen til Hjermind kirke med den nu forsvundne indskrift: »Kristin Serensen ikielinhøl — Karen Nielsdater i kielinhøl«. Årstal fandtes ikke, men tiden anslås til første halvdel af det 17. århundrede²¹⁾. *Christen Sørensen* og hustru har jo ikke været småkårsfolk, siden de har magtet at bekoste denne altertavle.

I 1688 hed fæsteren af Kællinghøl *Jens Christensen*, og han har antagelig været søn af ovennævnte *Christen Sørensen*. På det tidspunkt har der næppe været meget tilbage af den gamle borg, og en bondegård er da bleven opført ude på marken. Den nuværende gård Kællinghøl, der er bygget 1871–72, ligger ca. 300 m nordvest for voldstedet nær jernbanen.

20) Richardt og Becker: Prospector af danske Herregårde VII. Ulstrup.

21) Se iøvrigt Fra Viborg Amt 1942 s. 59.

I 1787 og 1801 var *Christen Jensen* fæster af gården og i 1814 dennes søn *Jens Christensen*. Han døde som aftægtsmand 1821, 85 år gammel, og var gift med *Kirsten Jensdatter*. I 1822 kom en forpagter *Dienstmann* med hustru fra Vindumovergård og bosatte sig i Kærlinghøl, som de forlod 2 år efter. Siden træffes 1826 *Christen Jørgensen* i gården, som han i 1841 købte til fri ejendom for 2200 rdl. af Ulstrups daværende ejer, forstråd *Peter Gottlieb Koch*. Chr. Jørgensen var gift med *Mette Gjermandsdatter*, hvis fader, aftægtsmand Gjermand Madsen, døde i 1827. Kirkebogen viser, at der også har boet indsiddere i gården, så der har altså været plads til nogle mennesker. Chr. Jørgensen overdrog 1860 gården (da 7 td. 4 skp. 2 fdk. 1³/₄ alb. h.) til sin søn *Christen Christensen*. Sidstnævntes søn, *Christen Jørgen Christensen*, efterfulgte faderen i 1890 og havde gården til sin død 1923, hvorefter sønnen *Folmer Rud Christensen*, den nuværende ejer, overtog den. Som man ser, er han opkaldt efter Folmer Rud i Ewalds roman.

RIND — ÅLØB ELLER BJERG.

Af Jørgen Pedersen.

I »Viborg Amts Stednavne«, den sidste af Stednavneudvalgets publikationer, forekommer et par navnetolkninger, om hvis rigtighed jeg ikke føler mig overbevist. Det drejer sig om de to landsbynavne Rind (Middelsom og Rinds herreder) samt bakken Aarbjerg ved Skive.

Følgende O. Nielsen (i »Blandinger«) går man ud fra, at *rind* i danske stednavne svarer til gotisk *rintsch*, der betyder »jordryg eller bjerg«. Så vidt mig bekendt findes der hverken i ældre dansk eller i jyske dialekter noget grundlag for denne antagelse — for andet er det ikke. Derimod kendes ordet i betydning af vandløb.

For kort tid siden stødte jeg på det i udskiftningsprotokollen for Langå 1791. Jeg havde længe haft en anelse om, at fagfolkene var på vildspor m. h. t. dette navneled. Her var beviset. I protokollen omtales en del agre og engskifter, der støder op til *Rinden* ved Ø. Velling skel. Men med *Rinden* kan her kun forstås det vandløb, der på generalstabskortet kaldes *Farbæk*, et navn, der er egnens beboere ukendt. Det kan naturligvis godt derfor have gammel hævd, men i daglig tale har man altså sagt *Rinden*, ganske som man i Randers-egnen har kaldt *Gudenåen Rand* (en sideform til *rind*).

Ved samtaler med en mand, der er gammel på egnen, fik jeg den ønskede bekræftelse. Jo, han huskede godt, at nævnte bæk tidligere var blevet kaldt sådan.

I og for sig var der ikke noget overraskende i opdagelsen, for rind nævnes allerede i Jyske Lov som betegnelse for vandløb (§ 57, bog I). Rind som vandløb er altså dokumentarisk, som »jordryg« svæver det i luften.

Hvad nu de to nævnte rind-byer angår, ligger de godt nok på højderygge, forsåvidt kunne tolkningen synes forsvarlig; men der kan nævnes adskillige rind-navne i Jylland, der ikke kan have relation til bakkedrag, da sådanne ikke forefindes (Rindum, Rindset m. fl.), og hvad så med dem?

Vælger man derimod at gå ud fra vandløb, kommer man ikke i forlegenhed, da samtlige rind-byer viser sig at ligge ved rindende vand, ofte betydelige åløb.

Fra Nr. Rind til Simested å er der ganske vist en afstand på 2–3 km, men da byen blev grundet, var det dog den bebyggelse, der lå åen nærmest; alle de øvrige er torp-byer, altså yngre.

Forøvrigt tyder gamle skriveformer (1410 Rinndt) på, at navnet er sammensat med – with, »skov«. Af dette – with er rigtignok kun en dental tilbage, men det er så almindeligt, at det må siges at være det normale for dette navneleds vedkommende. Efter dette skulle navnets ældste form være *Rindwith*, »åskov«.

Da herredet i så tilfælde ikke kan være opnævnt efter byen, må forholdet vel være dette, at såvel by som herred har fået navn af den å (Simested), der delte sidstnævnte i to halvdele.

Der er heller ikke meget, der tyder på, at Rind har været herredsby. Den ligger særdeles ucentralt for området, den har aldrig haft nogen kirke, og yderligere er den skæbne overgået den, at dens tilliggende er blevet delt mellem de to tilgrænsende torp-sogne. Af navne, der leder tanken hen på rettergang og kult findes der

ganske vist i dens nabolag en *heng høy* (nu Hinge) og tre *Vie høje*. Men de sidste udledes i »Viborg Amts Stednavne« af planten vidje, og så bør det vel stå ved magt.

Senere vides tinget at være holdt i Herredsdalen, V. Tostrup sogn, »et halvt musketskud østen for Skindes bro«, hvor navne som Tinghøj og Galgehøj endnu minder om et retsligt centrum. Nordligere i sognet findes Tulsbjerger, der vidner om tulens virksomhed. Formodentlig har tingstedet her da sin rod helt tilbage i den grå oldtid. Men da dette tingsted var beliggende ved åen — rinden — kan herredet godt have fået navn deraf. (jfr. Brusk herred, der også har navn efter tingstedet.)

Det andet *Rind* (Middelsom herred) omgives på to sider af vandløb, Rind bæk og Nørreåen. Ved sidstnævnte, i Asmild sogn, ligger stationsbyen *Rindsholm*, der siges at have fået navn af sognebyen Rind. Det er dog næppe rigtigt. Rindsholm betyder simpelthen »holmen i åløbet«, og denne holm må vel have været der, før byen blev grundet. Her som i Nr. Rind er det ånavnet, der er det primære og bynavnene det sekundære.

Og nu navnet *Aarbjerg*. Det skrives 1524 aarenborreg, 1558 Ørnberg. I »Viborg Amts Stednavne« udledes det af fuglenavnet ørn, gl. arn, og det ser meget tilfældigt ud. Alligevel bliver man skeptisk. Navneleddet *arn* er meget almindeligt landet over. Det forbindes hyppigt med *høj*, *kær*, *sø*, *bæk*, *dal* og *holm*, og det viser sig så godt som altid, at der findes et vandløb i nærheden. Man fristes til at tro, at der må være sket en omtydning af navnet allerede i gammel tid, at det oprindelige betydningsindhold ikke er arn, »ørn«, men et lignende ord, nemlig *a-rind*. Da *rind* som betegnelse for vandløb begyndte at føles forældet, klarede man sig ofte ved at føje *=bæk* til, deraf de mange

Rind^s og Rendbække. Men man kunne også knytte det forklarende å (tidl. a) til som forled, og det er det jeg antager, der er sket med mange af disse arn-navne og så Aarbjerg.

Hvis min forklaring holder stik, jeg kan ikke føre noget bevis for den, betyder altså Aarbjerg »borgen ved å-rinden«. Da Aarbjerg faktisk ligger ved åløb (Skive å), vilde det give god Mening. Det er meget sandsynligt, at der ved det vigtige overfartssted har været et slags forsvarsværk, og det er lige så rimeligt, at beliggenheden har afspejlet sig i navnet.

Ved et lignende overfartssted – over Rind å – ligger kirke^s og sognebyen *Arnborg* (Hammerum herred), og ved Kolding å, hvor nu Koldinghus ligger, skal der efter sagnet have ligget en *Arensborg*, der – ved en senere omtydning til ørn – har givet anledning til ørnen i Kolding byvåben. Disse må anses for paralleler til Aarbjerg.

DA KVINDERNE I VIBORG AMT SKULLE BINDES TIL STAVNEN.

Af Johan Hvidtfeldt.

1730erne var en meget vanskelig tid for det danske landbrug. Priserne på landbrugsprodukter var meget lave, og det kneb med at få den nødvendige arbejdskraft. De unge foretrak ofte »at sidde på egen hånd« i stedet for at tage plads hos bønderne. Når brødet var billigt, var det lettere at slå sig igennem på denne måde, og så havde de den store fordel, at de ikke var afhængig af husbonds forgodtbefindende og kunne arbejde, når det passede dem. Der var også mange af de unge, der drog til købstæderne og til hovedstaden. Eller måske vandrede de til hertugdømmerne, til »Holsten«, eller de rejste udenlands, først og fremmest til datidens forjættede land, Holland, hvor de altid kunne være sikker på en god fortjeneste.

Godsejerne var selvfølgelig interesserede i at hindre disse vandringer. For dem var det af største betydning, at der kunne skaffes arbejdskraft til gårdmændene, og at de selv havde karle nok til at overtage de fæstelige gårde. I 1733 lykkedes det det store landbrug at få genoprettet landmilitisen, hvorved bønderkarlene blev bundet til stavnen, eller som det hed i forordningen af 4. febr.: »Ingen bondekarl må give sig fra det gods,

hvor han er født, så længe hans husbond kan skaffe ham tjeneste, med mindre han er over de til indrulleringen ansatte år eller . . . haver udtjent«.

Kvinderne blev ikke berørt af stavnsbåndsforordningen, men da landbruget i høj grad havde brug for den kvindelige arbejdskraft, var der mange godsejere, som ønskede, at også tjenestepigerne skulle være forpligtet til at blive på deres fødestavn. Trods forskellige bestræbelser lykkedes det dog aldrig at få regeringen med til det kvindelige stavnsbånd. En anden ting er, at der var en del herremænd, der ikke tog det altfor nøje med loven og dens ord, men hindrede de unge piger i at forlade deres hjemstavn eller måske tvang dem til at vende tilbage til det gods, hvor de var fra¹⁾).

Stiftamtmand Johan Albrecht With så oprindeligt på dette spørgsmål med samme øjne som mange af godsejerne. Gang på gang kom han fra herremændenes side ud for klager over de uregerlige bønderpiger, og den 27. juli 1752 skrev han derefter følgende brev til Kongen²⁾): »I henseende til de mange almindelige klager i hele Jylland, såvel af proprietærer som bønderne og andre er endogså her fra amtet til mig indkommen adskillige over de uregerlige bønderpiger, som nu i nogle år, da kornet er i ringe pris, ej vil tage nogen tjeneste for års løn, men sidder om vinteren på deres egen hånd at spinde og binde, indtil høbjergningens og høstens tid, da de aftvinger bonden et helt års løn at give dem i den korte tid fra juli måned og til Mikkels dag, som knap er et fjerding år, flytter fra et gods til andet uden at søge nogen tilladelse af jordegodsets ejere, ligesom

1) Nærmere redegørelse for hele spørgsmålet i Festskrift til Erik Arup (1946), s. 250—265 (Hvidtfeldt).

2) Findes i Viborg stiftamt og Hald amt: Kopi over udgæede breve 1752—56, s. 48—52 (Landsarkivet).

de ingen lov var undergivne, søger vel om vinteren husly i de egne, hvor tørv og lyng til behøvende varme og ilding kan fåes for god pris, men når juli termins familie- og folkeskats mandtaller af præsterne skal forfattes, absenterer de sig fra deres vinter-tilholdssted og flytter til andre sogne, hvor præsterne dem ikke kender at tilhøre deres menigheder, og således bliver fri at betale indsidderskat for juli termin, og når de, som forhen meldt er, har udågret bonden til egen fordel, rejser de fleste af dem til København, Fyn, Holsten og til købstæderne her i landet, og hvorledes sådanne kvindfolk uden lovlig pas og bevis kan i købstæderne, og [hvor] de omflakker, blive admitteret til alterens sacramente,[er] mer end jeg begriber, men det er håndgribeligt, at bønderne bliver meget forner[me]de og i deres vår-sæds drift forsinket, da de med tiggende bøn skal give sådanne kåde kvindfolk hel års løn for et fjerding-års tjeneste, dels [at nogle] af dem kommer besvangret hjem, og aflægger barnet, enten hos forældrene eller andre nær beslægtede, til at opfostres og så straks efter udstanden disciplin begiver sig til købstæderne igen, bliver til stads møer og foragter lande arbejde, hvorudover en bondekarl, som fæster gård, må sidde længe ugift, indtil han kan få en kone, og får han da en købstadsmø, bliver han ruineret, fordi hun er vænnet fra bondearbejde og bondehusholdning. Dette selvrådige kvindekøn skøtter hverken om kongens lov eller husbondens formaning, men tvært imod påstår, som en fastsat lov, at de uden pas må rejse og søge tjeneste efter egen behag, hvor de lyster, uden at være heftet til deres fødestavn. Efter hvilke sande og bevisliggørende omstændigheder jeg tager mig den underdanige frihed sligt at anmelder for Deres kgl. Majestæt i det faste håb, at sådan uorden og skadelig misbrug ved en allernådigst konge-

lig forordning måtte vorde hemmet, således 1. at kvinderne, være sig enten innsiddere eller piger, førend de sig fra deres fødestavn begiver lige ved karlene eller det unge mandskab i følge allernådigste lov og forordningen om landmilitzen bliver tilholdt at forblive på det gods, hvor de er født, indtil de ved lovlig passøgelse hos deres husbond vorder afskediget. 2. at de, som ej vil tjene bonden for nogen hel eller halv års løn, efter første bevis om deres herudinden visende opsætsighed uden videre doms erhvervelse måtte pålægges en efterladende og velfortjent straf at arbejde 4 uger i Viborg tugthus, thi uden sådan strafs pålæggelse, bliver denne kvindernes egennyttige [u]orden ingenlunde til forbed[ring] og lydighed remederet eller forekommet, hvorfor jeg på embedets vegne understår mig til jordegodsets konsevation og fremtarv denne min allerunderdanigste proposition og forestilling at underkastes Deres kongelige Majestæts egen højere skønsomhed og resolution, som den der i dybeste submission er pligtig levetid at vise og skrive mig p.

J. With.

Et halv års tid senere var der en del godsejere i Dueholm, Ørum og Vestervig amter, der skrev til kongen og bad om, at kvinderne måtte blive bundet til godset på samme måde som mændene, i hvert fald til 28 års alderen. Fra regeringens side tog man nu spørgsmålet op til drøftelse, og kommercekollegiet anmodede amtmændene om at afgive betænkning herom. Amtmand Withs erklæring er dateret 14. juni 1753. Det mærkelige ved den er, at han nu indtager et noget andet standpunkt end i 1752 og har fået en klarere og utvivlsomt også bedre forståelse af hele spørgsmålet. Det er

rigtigt siger han, at mange piger »søger tjeneste i København, hvor jydsk piges ikke kan undværes, dels i de andre købstæder, og de piger, som har lyst til at blive ved landvæsnet, søger gemenlig tjeneste på de proprietærens gods, hvor den bedste løn falder, og hvor bønderfolkene af begge køn bliver skikkelig og vel beegnede, thi fra deslige godser høres sjælden klager over desertion, enten af mandkønnet eller af kvindkønnet. Så det synes nok, at måden at handle med de underhavende giver den største anledning til fattelsen«. Det er rigtigt, at de piger, der har tjent i købstæderne ikke mere er så skikket til bondearbejde, og at mange vil »sidde på deres egen hånd« og kun arbejde for bønderne i høstens tid for et halvt eller fjerding års løn. »Men der er mange bønder, som ikke formår at underholde sådanne piger med kost og løn sommer og vinter og hellere vil leje end årlig at føde og lønne disse kvindfolk, når ikkun betalingen var tålelig. Det holdes da betænkeligt at proponere, at alle bønderpiger skulle ved en kongelig ordre blive bunden som vordnede ved godset, indtil de opnåede deres 28 år, thi da ville København savne tjenestepiger, og da kom der vel ingen piger fra godserne uden de, som kunne betale visse proprietærer deres afskedspas, ligesom det unge mandskab her og der . . . køber deres afsked for at gå, hvor de vil at søge deres brød, og når enhver proprietær i henseende til disse tjenestepiger holder sig loven efterrettelig og meddeler pas til dem, som på lovlig måde opsiges deres tjenester og lader sig fæste på andres gods, så indfaldt ikke den uorden, at proprietærer reklamerer til deres gods bønderpigerne, som om de var livegne, endskønt de andetsteds haver taget fæstepenge, hvorved den fæstende bliver ofte forlegen, så at misbrug og egennyttighed i dette som alt andet fordærver alting og

forårsager konfusion imod lovens bydende«. ³⁾)

With var ikke den eneste, der var imod forslaget. Mange af hans kolleger tog også afstand derfra, og regeringen ønskede derfor ikke at indføre kvindestavnsbånd. Tjenestepigerne var og blev frie fugle.

³⁾ Viborg stiftamt og Hald amt; Kopibog over udgåede breve 1752—56, s. 296—298 (Landsarkivet).

BISKOP SWANE OG INDREMISSIONÆR JENS FISKER

Af F. Elle Jensen

Allerede sidst i 1860erne var Indre Mission begyndt at gøre sig gældende i Vesthimmerland¹⁾, mest i den nordlige Del, men det varede ikke længe, inden den sporedes længere mod Syd. Her blev Farsø et Centrum for Bevægelsen, især efter at Indremissionær *Jens Fisker* midt i 1880erne fik Station i Byen og derfra foretog Møderejser til de omliggende Sogne, hvor hans iltre og paagaende Forkyndelse mange Steder blev Aarsag til en pietistisk Vækkelse. Hvor Præsterne ikke sluttede sig til den, hvad de i Førstningen ikke gjorde, kunde den undertiden faa et noget usundt Præg over sig, for saa vidt som de vakte da havde en vis Tilbøjelighed til baade at sætte de gudelige Forsamlinger i Hjemmene over Kirkegangen og hvad de hørte ved den, og til at bruge meget stærke Ord om dem, der ikke helt kunde følge dem i deres Anskuelse. At dette let kunde give Anledning til Sammenstød med anderledes tænkende, siger sig selv, og pinlige Optrin var ikke til at undgaa. Om et saadant, der medførte Biskop Swanes Indgriben, skal berettes i det følgende²⁾.

¹⁾ Kirkelige Forhold i Himmerland omkring 1870. Af Biskop Laubs Visitatsoptegnelser (Fra Himmerland og Kær Herred 1945, S. 265).

²⁾ Indkomne Breve 1888—89 (Viborg Bispearkiv).

Den 24. November 1888 blev der afholdt en gudelig Forsamling hos Gaardejer *Chr. Dahlsen* i Østerbølle. Da den var bekendtgjort som en »Børnefest«, og Børnene saaledes var Hovedpersonerne, var det dem, der sad i Dagligstuen, hvor Mødet fandt Sted, mens de ældre, som havde indfundet sig, fik Plads i det tilstødende Sovekammer. Til Stede var ogsaa Sognets Lærer, *Jensen*, der, enten det nu var, fordi han var kommet i sidste Øjeblik, eller fordi han ikke ønskede at være sammen med de andre, havde sat sig hos Børnene.

Først talte Husmand *Lars Larsen* og Værten, og derefter fik *Jens Fisker* Ordet. Han gik ud fra Beretningen om de falske Profeter i Kong Akabs Tid, men kom saa ind paa Forholdene i vore Dage og rettede herunder et stærkt Angreb paa de falske Profeter, der lever iblandt os, og til dem regnede han, sagde han, ogsaa de Mennesker, der fortalte Børnene, at Guds Folk godt uden Synd kunde tage Del i Verdens Gilder med Dans og Kortspil – modsat dem, der vilde føre dem til Jesus.

Over disse Ord følte Lærer *Jensen* sig ilde berørt, saa meget mere som *Jens Fisker* efter hans Opfattelse saa paa ham under sin Tale og pegede paa ham og sagde »du«; det samme gjorde han overfor et af Børnene. Et Par unge Piger, der ogsaa sad i Dagligstuen, havde faaet et tilsvarende Indtryk, mens de ældre inde i Sovekammeret ikke var i Stand til at følge med i disse Enkeltheder.

Bagefter rettede Lærer *Jensen* da det Spørgsmaal til *Jens Fisker*, om det var ham, han havde sigtet til. *Jens Fisker* svarede, at følte han sig truffet, var det Guds Ord, der havde ramt ham, mens *Jensen* mente, at det kun var Talerens, der kaldte ham frem, og iøvrigt vedkendte han sig, at han ikke ansaa Dans og Kortspil for

at være Synd. Hertil sagde Jens Fisker: »Ja, saa er De en falsk Profet!«

Naturligvis vakte dette Oprin stor Opsigt i Sognet, og efter nogen Tøven besluttede Lærer Jensen, der følte sig brøsthøden over Jens Fiskers haarde Tiltale, at indberette det forefaldne for Biskop Swane³⁾ i Viborg, der ogsaa straks var villig til at tage sig af Sagen. Først ønskede han dog at faa Jens Fiskers Udtalelser bekræftet af nogle af Mødedeltagerne, men dette viste sig meget vanskeligt, uagtet ingen af dem kunde have undgaaet at høre Ordskiftet mellem Lærer og Missionær, om ogsaa de sad inde i Sovekamret. En, som Jensen henvendte sig til desangaaende, svarede, at han intet kunde huske, da han havde deltaget i saa mange Forsamlinger senere, og Værten mente heller ikke, han var i Stand til at sige noget bestemt om de to Mænds Samtale, udover at han ikke havde været glad for det Spørgsmaal om Dans og Kortspil, der i Børnenes Paahør var blevet rettet til Jens Fisker.

Gennem Stiftsprovst *Zeuthen*,⁴⁾ der selv var Medlem af Indre Missions Bestyrelse, fik Biskoppen dog bekræftet, at Sagens Kærne var rigtig, og hans næste Skridt var da en Henvendelse til Formanden, Pastor *Vilh. Beck*⁵⁾ i Ørslev (d. ²³/₁ 1889). Det hedder heri, at det er beklageligt, at ingen af Deltagerne har villet bevidne det skete; det giver et Indblik i, hvordan det staar til med Sandhedskærligheden hos disse Mennesker, der roser sig af at kende ham, der er Sandheden. Hans Ønske er iøvrigt, at Jens Fisker snarest muligt maa blive fjernet fra Farsø, da det vilde være meget uheldigt, om det

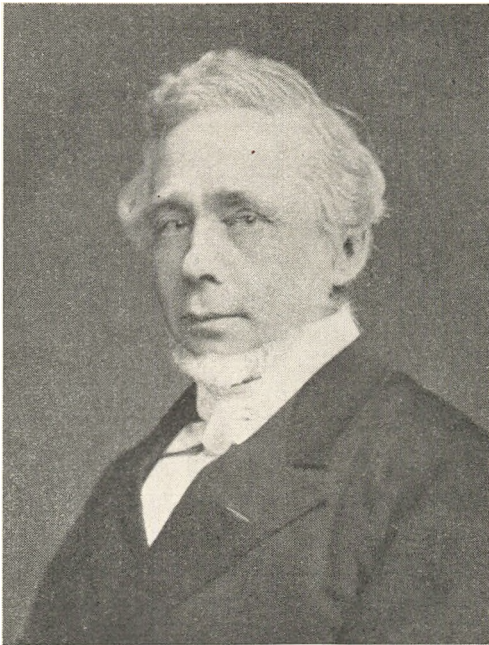
3) Jørgen Swane, Biskop over Viborg Stift 1878—1901.

4) Fr. Zeuthen, Stiftsprovst i Viborg 1885—1895.

5) Vilh. Beck, Præst i Ørslev 1874—1901, Formand for Indre Mission fra 1881.

kom til en Retssag, thi den vilde kun give Vantroen Anledning til at hovere over de Kristnes indbyrdes Strid. Men han maa værne Lærer Jensens Ære, da han er en troende og uberygtet Mand, og han er blevet groveligt injurieret. Som Biskop kan han heller ikke tie til, at en Udsending fra Indre Mission udslynger Bandstraaler, opstiller en vildledende Lære, som Folket ikke vedkender sig, og giver Anvisning paa at dømme anderledes troende, der oven i Købet har den rette Opfattelse af de Ting, her er Tale om. Selv er han taknemmelig for den kristelige Vækkelse ved Indre Mission, som han ønsker alt godt i Fremtiden under en besindig Ledelse, men han tror, det stedfundne har skadet den meget, og derfor er det nødvendigt, at Bestyrelsen nu tager Affære. Ellers vil dens Tilhængere blive styrket i deres Vildfarelse, og andre Venner vende sig fra dem. Af disse Grunde, og fordi han nærer en gammel Kærlighed til Bevægelsen, er det, han anmoder om Jens Fiskers Forflyttelse.

Vilh. Beck svarede omgaaende paa denne Skrivelse uden først at sætte sig i Forbindelse med de andre Bestyrelsesmedlemmer, da han mente, dette vilde sinke Sagen. Men han frygtede, skrev han, at han var i Uoverensstemmelse med Biskoppen og snarere i Overensstemmelse med Jens Fisker. Thi Indre Missions Præster og Missionærer advarede altid mod Verdens Selvsikkerhed og henviste til de helliges Samfund, saa skulde Jens Fisker fjernes af den Grund, maatte Indre Mission forlængst have ophørt at eksistere. Hvad »Mellemtingene« (Dans, Kortspil o. l.) angik, ansaa den dem ikke for Synd i sig selv, men de kunde give Anledning dertil og var fulde af Fristelser. Jens Fisker har faaet en Paa mindelse, og Beck vil skrive til Zeuthen om at faa ham til at afgive en Erklæring om de ubesindige Ord, han

Biskop Swane

som Følge af Lærerens Paatrængenhed havde brugt under et privat Skænderi, men han kan ikke gaa med til at afskedige ham af den Grund; det vilde ikke blot være uretfærdigt, men ogsaa uklogt af Hensyn til hele det aandelige Røre i Himmerland, der for en stor Del skyldes denne Mand. Indre Missions Venner vilde ikke forstaa det eller billige det; det kunde kun skade Bevægelsen og drive mange af de vakte over til Sekterne. Biskoppens Forlangende gør ham smertelig ondt, da han ellers ved sig i Overensstemmelse med ham og højagter og elsker ham, men hans Samvittighed byder ham ikke at efterkomme det. Men Jens Fisker har tidligere udtalt Ønsket om en Tid at kunne opholde sig hos en Præst

for at faa mere Vejledning og øge sine Kundskaber, saa hvis det nu var muligt at finde en, der vilde tage mod ham, kunde der paa den Maade maaske blive en Slags Løsning paa Konflikten.

Efter Modtagelsen af dette Brev lod Swane gennem Zeuthen Jens Fisker kalde til Viborg, dels for personlig at lære ham at kende, dels for at faa ham til at tilbagekalde sine Ord til Lærer Jensen. Jens Fisker viste sig villig hertil og underskrev — med Biskoppen og hans Amanuensis, Overretssagfører Heise som Vitterlighedsvidner, følgende Erklæring:

»De Ord, som jeg undertegnede Indremissionær Jens Fisker, ved en Sammenkomst hos Chr. Dahlsen i Østerbølle d. 24. Nov. forrige Aar i Skolebørnenes Nærværelse udtalte til Skolelærer Jensen, nemlig at han var en falsk Profet, fordi han siger, at det ikke er Synd, at gaa til Dans og til Selskaber og at spille Kort, tilbagekalder jeg herved som udtalte i Overveilelse«.

p. t. Viborg d. 7. Febr. 1889.

Jens Fisker.

Idet Biskoppen samme Dag meddelte Indre Missions Bestyrelse — ligesom forrige Gang under Vilh. Becks Adresse — dette, udtrykte han samtidig sin Glæde over, at Sagen nu var endt for Lærer Jensens Vedkommende. Hvad Jens Fisker angik, ønskede han ham ikke beskæmmet, men han troede dog, det baade for hans egen og for Egnens Skyld var bedst, han kom bort, og kunde det ordnes saadan, at han en Tid tog Ophold hos en Præst, hvad han selv havde stærk Lyst til, vilde det være en god Udvej.

Herefter vilde der formentligt ikke være sket mere, hvis ikke Egnens Præster, der mente, at Jens Fiskers Forbliven i Vesthimmerland var en Fare for en rolig

kirkelig Udvikling, havde stillet sig bag Biskop Swanes Krav om at faa ham fjernet⁶⁾, thi for dette Pres gav Indre Missions Bestyrelse efter, og Jens Fisker blev forflyttet, først til Nyborg og derefter til Esbjerg, uden at dog dette forhindrede, at han besøgsvis gæstede Himmerland. Siden blev han stationeret i Hobro og kunde da atter jævnlig mødes med sine gamle Venner. Han døde 1908 i Løgstør.

Saa ubetydelig end den her omtalte Sag kan synes at være, naar den maales med en almindelig kirkehistorisk Maalestok, er den alligevel ikke uden Interesse, ikke blot fordi den i et Glimt belyser den Ensidighed, der visse Steder prægede Indre Missions Virksomhed, men ogsaa fordi den giver et Bidrag til Biskop Swanes Karakteristik. At han var en meget aristokratisk Mand, der holdt i høj Grad paa de ydre Former, og dertil en udpræget konservativ Natur af Mynsters og Martensens Type, er almindelig kendt, ligesom der kun er een Mening om hans administrative Dygtighed. Men med alt dette var han samtidig en strengt retfærdig Embedsmand, der vel saa sine underordnede nøje paa Fingrene, men paa den anden Side baade gav dem den Ret, der tilkom dem, og var rede til at forsvare dem mod Overgreb.

Naar saaledes Pastor Kring i Kobberup besværede sig over, at min Fader, som var Lærer og Kirkesanger i Gammelstrup, ikke vilde møde ved hans Vogn og bære hans Ornatkasse ind i Kirken, afviste han hans Klage som ulovhjemlet – selv om han ganske vist var enig med Præsten i, at han ikke selv kunde gøre det i Menighedens Paasyn (!!) – og i det foreliggende Tilfælde ser vi ham straks tage sig af Læreren i Østerbølle. Formodentlig har han ogsaa konfereret mundtligt med ham og er ved den Lejlighed sikkert optraadt baade

6) L. Blauenfeldt: Indre Missions Historie, S. 489.

fornemt og tilknappet — han var desuden kun Seminarist, og den Samfundsklasse yndede Biskoppen ikke — men i hans Skrivelse til Indre Missions Bestyrelse omtaler han ham baade smukt og anerkendende, hvad der viser, at der har slaet et varmt Hjerte bag den ydre Skal, som han af Hensyn til sit Embedes Værdighed mente sig forpligtet til at anlægge. Da dette imidlertid næppe har været forstaaet af ret mange, og man i Regelen kun har opfattet ham som en ubehagelig og forbernet Bureaukrat, turde hans her fremdragne Aktion mod Jens Fisker vel bidrage sit til at fremstille ham i et noget andet Lys.⁷⁾

7) Jævnfør i denne Forbindelse Præsten og Forfatteren P. E. Benzons smukke Skildring af Biskop Swane i hans »Af mine Minder fra Viborgegnen«, S. 16 ff. Det bemærkes, at Benzons var Grundtvigianer og som saadan stod langt fra Biskoppen i sin kirkelige Anskuelse.

LØVEL BRO'S ALDER

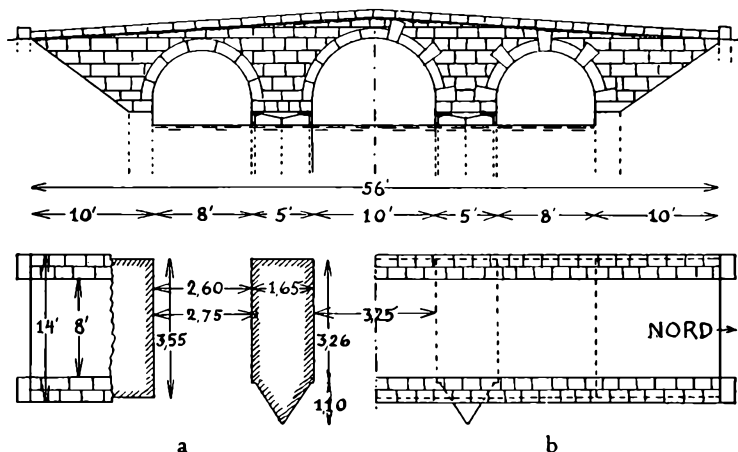
Af *Vilhelm Marstrand.*

Om Løvel bro har jeg skrevet i dette samfunds årbog 1941 s. 29—42. Ved hjælp af broens fundamenter, der er bevaret for den ene brohalvdels vedkommende, og en hvælvingssten fra midterfaget har jeg vist, hvordan broen må antages at have set ud, før den brød sammen, fordi 2 af pillerne sank uregelmæssigt, og de 2 andre skylledes bort, engang åen ændrede sit hovedløb.

Dette billede gentages her, både fordi broen i sin enkelthed har været af meget stor skønhed, og fordi den efter at være fremdraget af glemselem giver os et værdifuldt vidnesbyrd om, hvad man evnede at udføre i en tid, fra hvilken vi ellers så godt som kun kender kirkelige mindesmærker. Billedet viser, at broen er opført i græske fod à 32,5 cm, og at målene indgår i et meget fast målsystem.

Min redegørelse endte med en opfordring til egnens beboere om at opspore sten fra broen, både for at kunne give et bedre indtryk af broens størrelse og stoflige virkning, end en tegning kan, og for om muligt at kunne finde fortsættelsen af den ældste del af indskriften på den fundne hvælvingssten.

På denne, der nu er opstillet i museumshaven i Viborg, findes nemlig en meget besynderlig indskrift, der kun synes at kunne forklares på den af mig viste måde: ved at regne den midterste del jævngammel med broens

Rekonstruktion af Løvel bro 1:200.¹⁾

Konstruktionen er udført »ad quadratum«. Broens længde er 4 gange bredden 14', som tillige er afstanden fra sidefag til midterfag, så faldet på broen bliver 1:14.

opførelse under en konge af navnet *Erik*, og resten tilføjet, antagelig c. 1588, ved en istandsættelse af den træbro, der før 1560 havde afløst den gamle stenbro.

I den mellemliggende tid er der, såvidt mig bekendt, hverken fundet hvælvssten nok til en opstilling af en enkelt bue eller nogen fortsættelse af indskriften. Så jeg gentager derfor her min gamle opfordring. Det vil være en fortjenstfuld gerning at få broen anskueliggjort på den foreslåede måde.

Broens regelmæssige buer og glathuggede kvadre kan opfattes som vidnesbyrd om, at den var samtidig med de ældste kvaderstenskirker i romansk tid. Dette var vel foreneligt med indskriften, der, ligegyldigt hvordan den tolkes, synes at vise, at broen må være opført un-

¹⁾ Det er muligt, at sidemurene foroven kun har været 2' brede, således at kørebanen har været 10' og ikke 8'.

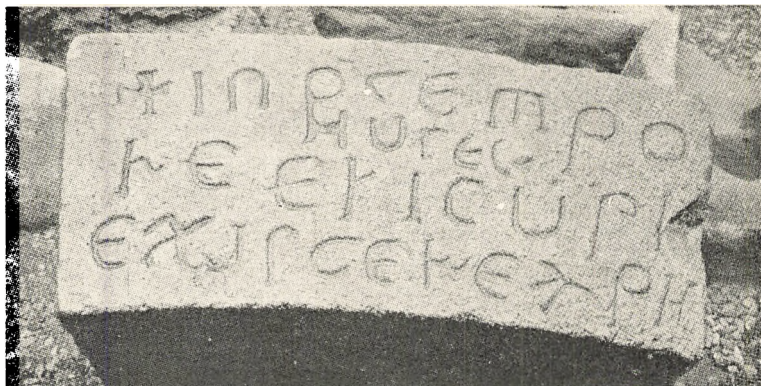
der en kong Erik. Talen måtte da være om *Erik Emune*, konge 1124–1137, eller *Erik Lam*, konge 1137–1147.

Så gammel kan broen imidlertid ikke være. Både de fremdragne fundamenter og den fundne hvælvssten godtgør med stor tydelighed, at broen er opført i græske fod á 32,5 cm. Denne målenhed er i en året forud trykt disputats¹⁾, der dog først flere år senere er blevet kendt af mig, af arkitekt, dr. phil. *Aage Roussell* vist at være så karakteristisk for den gotiske stils fremtrængen i Norden, at man ikke kan gøre broen ældre end c. 1250. Særlig lærerigt er det af Roussell fremdragne eksempel fra domkirken i Kirkwall på Orknøerne, hvor den ældre del af koret er opført 1137–1160 med romerske alen, korforlængelsen mod øst o. 1250–1350 med græske fod som målenhed, og så konsekvent gennemført, at vandrette bånd i murene er lodret forskudt i forhold til hinanden.

Det kan i denne forbindelse også nævnes, at kun den i tegningen viste mulighed a er tænkelig i romansk tid, mens både a) og b) begge er mulige i gotisk tid.

Skal broen være fra gotisk tid, så kan kongen være *Erik Plovpenning*, konge 1241–1249. Mindre sandsynlig er en henføring til *Erik Glipping*, konge 1259–1286, eller *Erik Menved*, konge 1286–1319, selv om dette tidligere er foreslået af cand. mag. I. C. Hansen. Hans argumenter er nemlig ikke bevisende, og bogstavformerne taler ikke derfor. Desværre foreligger disse for 1100- og 1200-årene ikke så godt oplyst, som man måtte ønske for på grundlag af dem at udtale en helt afgørende dom, men de i de mange bysegl for 1300-årenes begyndelse forekommende bogstavformer taler imod, men næppe tilstrækkeligt til at hindre en henføring til Erik Glip-

1) »Farms and churches« i Medd. fra Grønland 89 (1941), 127–136.

Fotografisk gengivelse efter Hugo Matthiessen.

pings regeringstid, såfremt man kan anføre andre holdes-
punkter herfor. Indskriften må derfor sandsynligvis være
fra tiden 1241–1249, og ihvertfald ældre end c. 1275.

LITTERATUR OM VIBORG BY OG AMT

Viborg stifts årbog.

(Lohse).

I adskillige danske stifter er der gennem en årrække blevet udgivet stiftsårboøger, hvor der blev fortalt om stiftets kirkelige forhold i nutid og fortid. Nu har også Viborg stift fået sin årbog, første gang udgivet i 1948. Papiret er pænt, men ellers kunne det typografiske udstyr godt have været smukkere. Formatet er lige lille nok og ikke helt rigtigt dimensioneret, men når bogen i det ydre virker lidt kedelig, skyldes det først og fremmest, at der er alt for meget sats på den enkelte side.

Indholdet er alsidigt og interessant. Der er værdifulde indlæg i drøftelsen af den aktuelle situation som stiftsprovst Bauns artikel om stat og kirke, memoirestof som pastor Nielsen Vrads erindringer, gode historiske redegørelser som Elle Jensens biografi af biskop Wöldike, der beklædte bispestolen i 35 år, fra 1735 til 1770. Årbogens vægtigste bidrag er dog uden tvivl biskop Malmstrøms artikel om Viborg stift under den tyske besættelse, hvori der – delvis på grundlag af præsternes beretninger – fortælles om kirkens vilkår i krigens år og om præsternes modige indsats i modstandskampen.

J. H.

Gråbonden fortæller ved Kresten H. Lidegård.

(Gyldendal)

Gråbonden er N. Chr. Nielsen, den mangeårige ejer af Grågård på Grå hede — eller Grathe hede, som den oftest nævnes i historien. Han er født i sognet og har fra barn været optaget af de begivenheder, som har fundet sted her ude, og af folkelivet, som det formede sig i ældre tid.

N. Chr. Nielsen lyttede til alt, hvad de gamle havde at fortælle, og levede sig ind både i den nære og den fjerne fortid. Mundtlig har han ladet sin viden gå videre til de mange fremmede, der gæstede den historiske egn. Af og til har han også vovet sig frem i dagspressen med en artikel. Men nogen samlet fremstilling af det spredte stof blev det først til, da kan kom i forbindelse med præsten i Kragelund, Kresten H. Lidegård, der som han selv var stærkt interesseret i det gamle.

Ved de to mænds samarbejde er bogen blevet til, og det er blevet en god bog. Den anbefales til enhver, der ønsker kendskab til livet i svunden tid på den egn, der både har været skueplads for historiske begivenheder og hjemsted for den virksomhed, vi kender så godt fra »E bindstouw«.

M. E. G.

Vilhelm Lorenzen: De gamle danske domkirker.

(Hagerup).

Dr. phil. Vilhelm Lorenzen er en af vore mest produktive historikere, der også i sit otium udsender det ene store værk efter det andet om dansk bygningshistorie. I De gamle danske Domkirker har han behandlet de kirker i det danske rige, som har været domkirker før reformationen. Der findes selvfølgelig også et kapitel om Viborg domkirke, ikke Nebelongs og Storcks

nybygning, men dens ærværdige forgænger, som vi desværre ikke ved så forfærdelig meget om. Domkirken, der vel er blevet påbegyndt i 1120erne og måske er blevet færdig i 1160erne, må have afløst en ældre kirke, som muligvis kan have ligget lidt nord for den nuværende. Lorenzen fremhæver stærkt den arkitektoniske forbindelse med domkirken i Lund og mener, at arbejdet i Viborg for en tid muligvis kan være blevet ledet af en bygmester fra denne by. En stor del af kirken blev ødelagt af en lynbrand i 1501, der medførte en radikal ombygning af den store »stenkatedral«. Den led også hårdt under branden i 1726, og i 1860erne var kirken i så stærkt forfald, at man ikke mente, at den kunne reddes. Forfatteren beklager med rette, at man dengang gik til at rive hele den gamle domkirke ned, og de fleste vil vel give ham ret, når han om den nye kirke siger: »Alt er så korrekt og rigtigt gjort. Men Livets Pulsslag mangler«.

J. H.

H. Ballund Jensen:

Træk af forlystelseslivet i Viborg 1800—1850.

Ballund Jensen begynder sin skildring med et lille citat fra Ursins bog om Viborg, der udkom 1849. Ursin siger om forlystelserne i Viborg, at de var få og temmelig indskrænkede, men Ballund Jensen dokumenterer, at de ikke var så indskrænkede endda.

Selvfølgelig havde man her de samme beskedne forlystelser, som man har alle vegne både i små og store byer. Man fornøjede sig i Viborg med at se det frivillige borgerkorps' parade på samme måde, som man den dag i dag i København fornøjer sig med at se vagten trække op på Amalienborg. Men Viborg var i dette

halve århundrede slet ikke nogen ravnekrog, hvor man nøjedes med bugtalere og blårædere. Musik- og taterlivet kan vist, alt taget i betragtning, siges at stå på højde med nutidens. Byen havde sit eget dramatiske selskab, og alle rejsende selskaber af betydning fandt vej til Viborg. Og de nøjedes ikke med at give en enkelt forestilling her. Mange slog sig ned i byen for længere perioder, og det var ikke ene hø, man fordrede publikum med. Programmerne omfattede både Holberg og Wessel, Schiller og Shakespeare, og det var skuespillere med navne, der optrådte. Adskillige af dem rykkede ind på det kongelige teater, og nogle efterfulgtes her af både børn og børnebørn. Her skal lige nævnes slægten Mantzius og slægten Müller. Den sidste hørte scenen til gennem 120 år og sluttede med Betty Nansen som topskud.

Afhandlingen er velskrevet og belyser på udmærket måde denne side af byens liv i sidste halvdel af forrige århundrede. Den foreligger som særtryk af Viborg stiftstidende og er kun trykt i 200 eksemplarer – et tal, der næppe vil svare til efterspørgselen.

Forfatteren slutter med en redegørelse for de kilder, hvoraf han har øst.

M. E. G.

Chr. A. Bøje: Danske guld- og sølvmedeværker.

(Arnold Busck).

Lektor Chr. A. Bøje, der er en af vore bedste kendere af gammelt sølvtoj, har udgivet et stort værk: Danske guld- og sølvmedemærker, hvori det udførligt gøres rede for alle problemer i forbindelse med de stempler, der er blevet anvendt i guldsmedenes værker. Stoffet er i det væsentlige topografisk ordnet, og det er ikke blot gengivelser af de enkelte stempler og mærker, man har kendskab til, men forfatteren giver også oplysninger om

alle guldsmedene. Bogen er derved ikke blot blevet det store værk om sølv- og guldsmedemærker, men også et værdifuldt personalhistorisk arbejde. Alene fortegnelsen over Viborg-guldsmede fylder 8 sider.

J.H.

Georg Petersen: 8. Bataillons Historie.

Georg Petersen har i »8. Bataillons Historie« samlet en del oplysninger om denne bataillon, som havde garnison i Viborg fra 1865 til 1913. Størstedelen af den lille bogs indhold vedrører bataillonens deltagelse i de to slesvigske krige, men der fortælles dog også lidt om dens almindelige historie og om dens officerer.

J. H.

Torkild Philipsen: Sådan levede jeg.

(Lohses forlag)

Pastor Philipsen, Gram, hører til den dygtige og ansete viborgslægt Philipsen. Han er fætter til forhenværende borgmester, fabrikant Åge Philipsen. Hans far, Ernst Philipsen, havde ved Mogensport en fabrik for maskinkarter, der en tid blomstrede men siden kørtes i sæk af konkurrence ude fra.

Som titlen siger, er det en jeg-bog. Torkild Philipsen har et virksomt liv at se tilbage over og adskillige oplevelser at berette om. Han har væsentligst haft sin gerning inden for K.F.U.M., og om dette arbejde fortæller han friskt og fornøjeligt. Han er ikke noget hængehoved, og derfor kan hans bog læses også af dem, der er indstillet på andre bølgelængder end han.

Dette skal ikke være nogen egenlig anmeldelse, ellers kunne der godt være et og andet at pille ved. Hensigt

ten er at henlede opmærksomheden på det Viborgstof, der findes i bogens første afsnit.

Philipsens skildring af forældrene og forholdet i hjemmet og af byen uden om med dens mange originaler er et udmærket bidrag til billedet af Viborg omkring århundredskiftet. Det gælder ikke mindre hans omtale af livet på Katedralskolen med dens »terperi og prygl og anmærkninger«. Om dens lærere siger han, at de med et par undtagelser var »en mærkværdig samling pedanter, som jeg mindes med liden glæde«.

Man kunne ønske, at forfatteren havde ofret Viborg noget mere plads i bogen, og navnlig at han havde givet slægten en fyldigere omtale.

M. E. G.

Slægten Handberg i Viborg ved J. P. Handberg.

Det kan være et slidsomt arbejde at granske den rod, hvoraf man er rundet, det kræver tålmodighed og udholdenhed. Det går let nok med de nærmeste slægtled, men eftersom man graver sig ned, øges vanskelighederne. Det er dog lykkedes avlsmand J. P. Handberg, Mogensport, Viborg at finde helt tilbage til den ældste bærer af navnet Hanberg. Knud hed han, og han levede omkring 1600 og ernærede sig, så vidt man kan skønne, som feldbereder — et fag, som flere af slægten dyrkede. Navnet stammer fra Handbjerg ved Struer, men Knud havde slået sig ned her i Viborg, hvor slægten siden har haft hjemme.

Det var skomager og avlsmand Peter Chr. Handberg, der først tog fat på arbejdet og siden fik sønnen, J. P. Handberg, til at fortsætte. J. P. Handberg fik støtte fra faderen og fra skomager Edvard Hammershøj, der på mødrene side hørte slægten til. Hammershøj havde

kendskab til det gamle Viborg som få. Men mere end nogen anden var dog sagfører Carl Handberg ham til hjælp.

Det blev et mere end 40 årigt arbejde, og da slægtsudredningen forelå i bogform, var alle tre hjælpere døde. P. Chr. Handberg døde 1915, Hammershøy 1926 og Carl Handberg 1947, ganske kort før den trykte redøgørelse for 12 generationer forelå.

Bogen er et interessant arbejde og indeholder mange oplysninger om Viborg af almen historisk værdi.

M. E. G.

BERETNING FRA VIBORG STIFTSMUSEUM 1948—49

Stiftet 24. Juni 1861, Centralmuseum 1941.

Museet er en selvejende Institution, hvis Vedtægter er godkendt af Undervisningsministeriet.

Bestyrelsen bestaar af 7 Medlemmer, af hvilke Viborg Byraad vælger 2, de øvrige Medlemmer supplerer sig selv.

Bestyrelsens Medlemmer:

Fhv. Amtslæge V. Kjær, Formand.

Snedkermester L. Larsen, Næstformand.

Landsretssagfører G. Morville, Kasserer.

Fru Johanne Morville.

Læge A. Bang.

Incassator Aarestrup, valgt af Viborg Byraad.

Murermester N. C. Pedersen, » »

Viborg Museumsforening

har til Formaal at støtte *Museet*. Medlemsbidrag er 2 Kr. aarlig. Medlemmer med Husstand har gratis Adgang til *Museet* i de ordinære Aabningstider.

Museets Aabningstider.

Museets Samlinger er gratis tilgængelig hele Aaret Søndag Kl. 13—15, i Sommerhalvaaret tillige Onsdag og Lørdag Kl. 15—18.

Mod Betaling er *Museet* aabent daglig undtagen Man

dag, i Sommerhalvaaret Kl. 10—12 og Kl. 14—17, i Vinterhalvaaret Kl. 10—12 og Kl. 14—15.

Entre 50 Øre. Indenamts Skoler har gratis Adgang.

Museet lider haardt under Pladsmangel, som gør en tilfredsstillende og overskuelig Ordning og Opstilling af Samlingerne vanskelig. Store Dele af Samlingerne maa magasineres. Passende Kontorlokale, Magasinlokale m. v. mangler. Det er et stort Savn, at Rummene ikke har kunstigt Lys og Mulighed for Opvarmning, saa Omvisning og Arbejde i Museet om Vinteren umuliggøres.

Museets Virksomhed.

I Aarets Løb er Udarbejdelsen af et Seddelkartotek tilendebragt for den historiske Tids Vedkommende, og et lignende Kartotek over Museets store forhistoriske Samling er paabegyndt.

Museet har været inspiceret af Statens Tilsynsførende, Dr. phil. Broholm og mag. art. Chr. Axel Jensen.

Enkelte Genstande er ved Nationalmuseets Velvilje blevet konserverede. Derimod er den af Tøjhusmuseet lovede Konservering af Museets middelalderlige Vaaben — ca. 70 Stk. — endnu ikke paabegyndt.

Museet bringer alle, som har støttet det ved Gaver eller paa anden Maade sin bedste Tak.

En særlig Tak bringes til Viborg Byraad, Viborg Amtsraad og Viborg Byes og Omegns Sparekasse, som har støttet Museet med et fast aarligt Bidrag.

Nyerhvervelser i 1948—49.

Fra Stenalderen.

Køllehoved af Sten fra Maskemose i Almind.
Stenskive med gennemboret Hul fra Vranum.
Tyknakket Retøkse fra Almind.

Planke til Flintøkse fra Møgelkær,

Gave fra Tømrer C. Petersen, Viborg.

Knusesten af Kvartsit fra Møgelkær,

Gave fra Tømrer C. Petersen, Viborg.

Retvægget Enkeltgravsbæger fra Nonbo,

Gave fra Gaardejer C. Christensen.

En Samling Mikroliter fra Klode Mølle.

Fra Bronzealderen.

En stor smuk Sten med ca. 40 skaalformede Fordybninger, der har ligget som Sokkelsten under Møllen ved Niels Bugges Kro. Gave fra Tømrerm. N. C. Nielsen, Viborg.

Fra Jernalderen.

Prøver af Lerkarskaar fra keltisk Jernalder fra Udgravning ved Middagshøjvej.

Enægget Jernkniv fra Daugbjerg, Lerkrukke og Lerkop fra Daugbjerg og Lerkop fra Sparkær Mose, alle tilbyttet fra Thisted Museum.

Fra historisk Tid.

Spydspids fra Slavekrigen 1848 fra Tostrup, Gave fra Skomager C. M. Christensen, Viborg.

Virkejern til Beskæring af Hestehove.

Gave fra Arbmd. P. Lindholm, Viborg.

Et Par Jernsporer. Gave fra Tømrer A. Petersen, Viborg.

1 Dobbeltknap af Messing do.

4 Knapper af Nysølv til Almuedragt do.

Et Par Skospænder af Nysølv do.

Et Par Knæspænder af Nysølv do.

4 glaserede Gulvfliser fra Taarupgaard do.

1 Vægur i Mahognikasse do.

1 Bogbinderstempel, Gave fra Guldsmed Jarly.

1 Feltflaske fra Krigen 1864. Gave fra

Gaardejer F. Winkler, Vium.

- 1 Psalmebog. Gave fra Fru Urmager Lars Nielsen, Viborg.
1 Stol. Heppelwhite, Dansk Arbejde. Købt i Viborg.
1 ovalt Tinfad mærket med Viborg Bymærke og Tinstøber Wændelins Mærke.
1 Sølv Spiseske Barok med Viborg Mestermærke, Gave fra Sølvvarefabrikant C. E. Marløe, København.
1 Damehat af Straa og 1 Silkepelerine.
Gave fra Frk. Thyboes Arvinger.
1 Buste af Konservator P. K. Jensen. Gave fra Hotelejer Christensen, Viborg.
1 Trækkenaal af Messing. Gave fra Konservator Lind.
1 Dolk fra 1600 Tallet fundet ved Opmudring af Skalsaa.
1 Pressejern og 1 Syring. Gave fra Fru Møller, Skottenborg 10.
1 Stampekærne. Gave fra Fru Mikkelsen, Torup.
5 Stk. Hovedlin »holstenske Vingekapper« fra Vorning.
1 Uro af Straa fra Vejrum.

V. Kiær.

VIBORG BYHISTORISKE ARKIV.

Beretning om virksomheden 1947-48.

I 1946 begyndte Biblioteksforeningen en indsamling af portrætter og biografiske oplysninger om Viborg-borgere af idag ud fra den betragtning, at det ville være af uvurderlig betydning for fremtidens byhistorikere at have dette materiale for hånden. Indsamlingen blev foretaget på meget bred basis, idet man medtog enhver, der på een eller anden måde spillede en rolle i byens liv uden hensyn til om den pågældende var bebyrdet med penge eller ordener eller optaget i den Blå bog.

Det viste sig imidlertid meget hurtigt, at samlingen virkelig få betydning, måtte grundlaget udvides: privatarkivalt stof i form af private erindringer, ejendoms-papirer, billeder af gader og ejendomme, byprospekter, kort, skøder o.l. måtte inddrages i indsamlingen, og først og fremmest måtte byens aviser, der rummer et uvurderligt, men uoverskueligt stof, registreres fra først til sidst.

Da de kræfter, der stod til rådighed for Biblioteksforeningen ikke var tilstrækkelige til at løse disse opgaver, påtog en lille kreds bestående af overbibliotekar Henri Hansen, sparekassebogholder Ballund Jensen og revisor O. v. Spreckelsen sig forsøget på at løse dem.

Et motiveret andragende til byrådet om at støtte den selvstændige institution »Viborg byhistoriske arkiv« blev mødt med den største velvilje; byrådet bevilgede et årligt tilskud på 2000 kr., og i bestyrelsen indtrådte,

foruden ovennævnte, to repræsentanter for byrådet samt landsarkivaren og formanden for musæet.

I vedtægterne præciseres byarkivets opgaver således:

»Arkivets opgave er at samle al trykt litteratur om Viborg samt arkivalier vedrørende byen og dens borgere, såfremt de ikke hører hjemme i Landsarkivet eller andre offentlige samlinger. Desuden hører under byarkivets samleområde topografiske og historiske billeder, portrætter og kort vedrørende byen.

Endvidere har arkivet til opgave at udgive specielle trykte arbejder vedrørende byen og dens historie.«

Vedtægten godkendtes den 21. maj 1947, der således er arkivets fødselsdag.

Nu skulde der arbejdes, og der er blevet slidt i de få år, arkivet har virket.

Ballund Jensen, der allerede havde udskrevet registreringssedler til Viborg Samler fra 1772 til 1840 – c. 6.000 sedler – skænkede dette materiale til arkivet og fortsatte med udskrivningen for de følgende år.

v. Spreckelsen, der i en lille menneskealder har indsamlet biografiske oplysninger om samtlige Viborgsborgere indtil 1850, forærede dette uvurderlige materiale til arkivet sammen med en lang række stamtavler over Viborgfamilier og et lille bibliotek af litteratur om Viborg, og Henri Hansen stillede sit materiale til en Viborgbibliografi til rådighed.

Hermed var der skabt et solidt fundament for byarkivet, men der var – og er – meget tilbage.

Da man skønnede, at registreringen af de lokale aviser var det, der først lå for, søgte man at udvide kredsen af medarbejdere, der vilde påtage sig arbejdet med udskrivningen efter regler fastlagte af bestyrelsen, for at

man kunne se en ende på dette vigtige arbejde indenfor en overskuelig tid, men da alt arbejde i arkivet udføres vederlagsfrit, måtte man altså regne med medarbejdernes idealisme, og den er en sjælden vare idag.

Blandt de få, der meldte sig må særlig fremhæves den glødende bypatriot, kreditforeningsfuldmægtig Arnold Andersen, der har skrevet mange, mange hundrede registreringssedler ud til Viborg stiftstidende, men andre kunne også nævnes.

Der er foreløbig skrevet avisregistratur ud fra 1840 til midt i halvfemserne. Et imponerende stykke arbejde, men med avisernes vækst i det ny århundrede er der stadig arbejde i de kommende år.

Henri Hansen har påtaget sig den daglige registrering af indholdet i dagens aviser og har endvidere udskrevet sedler til historiske kildeskrifter og anden historisk og topografisk litteratur.

Blandt de vigtigste værker, der foreløbig er registreret, kan nævnes:

Regesta diplomatica

Aarsberetninger fra Det kgl. Geheimearchiv

Kronens Skøder

Kancelliets Brevbøger

Danmarks Riges Breve

Acta pontificum Danica

Saml. t. jydsk Hist. o. Top.

Fra Viborg Amt

og mange andre kildeskrifter og monografier.

Dette seddelmateriale, der udskrives med regester, omfatter allerede c. 8.000 sedler ordnet efter emne, og samlingen forøges daglig.

Gennem gaver og køb er der samlet c. 1000 billeder fra det forsvundne og værende Viborg, prospektkort, fotografier o. s. v.

Billederne ordnes først gadevis og dernæst efter husnumre, så de er let tilgængelige.

Portrætsamlingen, der på en måde er grundlaget og udgangspunktet for byarkivet, omfatter adskillige tusinde portrætter og er opstillet i kasser ordnet alfabetisk efter den biograferedes navn; udover det af den pågældende selv udfyldte skema med biografiske oplysninger vedlægges efterhånden udklip af aviser og tidsskrifter, når den pågældende omtales.

Det er formanden, revisor v. Spreckelsen, der har foretaget det meget omfattende arbejde med ordningen og opklæbningen af billedsamlingen, ligesom han også fører portrætsamlingen a jour.

I forbindelse hermed kan lige nævnes, at arkivet også har en ret omfattende udklipsamling, hvori større avisartikler om vigtige begivenheder i byens historie samles systematisk efter emne, og skulle nogen ligge inde med gamle årgange af Viborgaviser, vil disse blive modtaget med taknemlighed til forøgelse af denne samling, der ofte i en fart vil kunne give svar på et stille spørgsmål.

Hvad endelig udgivervirksomheden angår, har denne foreløbig ikke været særlig omfangsrig grundet på de store trykkeudgifter. I 1948 udsendte byarkivet som den første publikation en trykt fortegnelse over litteraturen om Viborg omfattende 1215 titler. Desværre synes det, som om Viborgenserne endnu ikke har fået øje på den hjælp, denne bibliografi byder enhver, der vil studere stiftsstadens historie og kultur.

Er det endelig nødvendigt at sige, at benyttelsen af arkivet, der har til huse i Centralbiblioteket, er offentlig og gratis.

I løbet af forbløffende kort tid er byarkivet vokset til en virkelig anseelig samling, og dette kunne selvfølgelig ikke ske uden mange interesseredes medvirkning.

Arkivet har modtaget mange og værdifulde gaver, både økonomiske og arkivalske, så mange, at det vil være umuligt at nævne navne. Giverne må være overbeviste om byarkivets dybe taknemlighed, men lad det også være sagt så stærkt som muligt, at uden Viborgenser-nes stadige, aktive hjælp også i fremtiden i form af gaver af billeder, litteratur, gamle bykort, famil papirer og familieportrætter, vil arkivet aldrig nå det mål, det har sat sig: at blive en guldgrube for de historikere, der i fremtiden skal skænke os en ny »Ursin«.

Henri Hansen.

SAMFUNDET SIDEN SIDST

Søndag den 18. september 1949 havde samfundet med god tilslutning sin årlige udflugt. Denne gang gik turen til Fussingø med nogle ophold undervejs. I Løvskal så man således en gammel bindingsværksgård, der vist må kaldes enestående i sin slags. Ingen steder kan vel med større ret siges om huse, at de står, fordi de ikke ved, til hvilken side de skal falde. Med sine buklede tage og sine vægfelter i alle mulige vinkler til hinanden er gården et godt eksempel på, hvordan sådant bindingsværk kan hænge sammen.

I Skern kirke gav lærer E. Povlsen, Løvskal en livlig fremstilling af kirkens og den gamle hovedgårds historie, og i Ålum kirke fortalte lærer B. Laugesen, Stevnstrup om den interessante kirke med dens forskellige runesten og egnen omkring den.

Eftermiddagskaffen indtoges på traktøtstedet Bloksbjerg. Her meddelte forstkandidat Kindt, der havde påtaget sig at vise rundt på Fussingø i stedet for skovrider Povlsen, der var syg, nogle træk af gårdens historie suppleret af lærer Laugesen og formanden, teglværksejer Gulddal. Formanden beklagede statens beslaglæggelse af Fussingø, da man dog ikke kunde sige ejeren andet på, end at han var tysker. En tilfredsstillelse var det dog, at gården kun delvis blev udstykket, idet hovedparcellen med skovene og bygningerne skulle drives samlet og gøres til skole for forstmænd.

Ved besøget på gården havde man lejlighed til at se

Gammelhave — pladsen for det ældste Fussingø — og den senere opførte gård og glæde sig ved synet af de skønne omgivelser.

Den ordinære generalforsamling afholdtes 19. november 1949 på Preislers hotel i Viborg. I sin beretning omtalte formanden udgivelsen af *Fra Viborg Amt*, ovennævnte udflugt og et møde, samfundet 17. november havde afholdt i forbindelse med Folkelig universitetsforening, hvor professor, dr. phil. Axel Christensen talte om Folkestyre i middelalderens Danmark.

I anledning af en forespørgsel fra forhenværende højskoleforstander Elle Jensen oplyste formanden, at den i fjor gennemførte kontingentforhøjelse ingen nedgang havde medført i medlemstallet. Det var heller ikke ventet, da kontingentet stadig er beskedent.

Regnskabet kunde ikke aflægges, da kassereren pludselig var afgået ved døden og bøgerne ikke ført a jour. Generalforsamlingen gav sin tilslutning til, at regnskabsaflæggelsen udskødes til næste ordinære generalforsamling.

Formanden takkede de institutioner, der havde ydet samfundet støtte, og udtalte ønsket om, at tilskudene måtte blive forhøjet, da samfundets økonomi er anstrengt.

Viceskoleinspektør Kr. Pedersen, der har været medlem af bestyrelsen, siden samfundet stiftedes, ønskede at udtræde. Formanden takkede ham for det betydelige arbejde, han havde udført i bestyrelsen og redaktionen, og foreslog på bestyrelsens vegne Kr. Pedersen udnævnt til æresmedlem af samfundet. Forslaget fandt enstemmig tilslutning.

Til bestyrelsen genvalgte gårdejer Søren Offersen og nyvalgte ingeniør Johs. Madsen, Viborg og adjunkt

Henning Paulsen, Overlund. Den afgående revisor, kreditforeningsassistent Rønde Larsen genvalgtes.

Efter generalforsamlingen indledede agent Hagn, Viborg en forhandling om Viborgs gamle bygninger. Han betegnede dem som byens sjæl og omtalte det arbejde, der nu gennem oprettelsen af *Viborg-Fonden* ville blive gjort for at fremme fredningen af dem. Forhandlingen viste, at forsamlingen delte hans anskuelser.

1943 fremsatte samfundet anmodning om at få fredet en gammel drivvej på en mark tilhørende gårdejer Mikkel Nielsen, Odsgård i Vinkel sogn. Ved et møde på åstedet 10. november 1949 blev denne gamle sag endelig bragt til afslutning. Mikkel Nielsen er gået med til fredningen uden at kræve nogen erstatning, og han fortjener tak for den udviste forståelse af det gamles værdi og bevarelsen af det.

I en fredningssag angående den store højgruppe ved Brunshåb, der er rejst på samfundets foranledning, er der afholdt åstedsmøde, men nogen afgørelse foreligger ikke.

Redaktionen.

SAMFUNDETS BESTYRELSE

Teglværksejer M. E. Gulddal, Brunshåb, Viborg, formand.

Landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, næstformand.

Adjunkt Henning Paulsen, Overlund, Viborg,
sekretær og kasserer.

Fabrikant M. Anchersen, Klosterlund, Engesvang.

Gårdejer Søren Offersen, Vammen.

Arkitekt Orla Nielsen, Kjellerup.

Ingeniør Johs. Madsen, Viborg.

Forretningsudvalget består af Gulddal, Hvidtfeldt og Paulsen.

Redaktionsudvalget består af Gulddal og Hvidtfeldt.

SOGNEREPRÆSENTANTER

Højslev: Dyr læge C. C. Petersen.

Tårup: Lærer H. Sonne Ravn, Moesgård.

Lærer K. Andersen, Borup.

Borris: Snedkermester Johs. Christensen, Sparkær.

Kobberup: Cand. phil. Jac. Odgård, Tastum.

Gammelstrup: Sognefoged Jens Jensen, Lundgård.

Daubjerg: Sognefoged N. Chr. Fårbæk, Sjørup.

Vridsted: Lærer S. Rasmussen.

Fly: Gårdejer Jacob Kudahl.

Vrov: Sognepræst V. Tranbjerg.

Resen: Lærer J. Pedersen, Høgild.

Østerbølle: Lærer J. C. Søgård.

Gedsted: Lærer N. C. W. Kyø.

- Hersum*: Sognefoged Th. Therkildsen, Hvolris.
Kleitrup: Lærerinde, fru Sigrid Weis-Fog.
V. Bjerregrav: Gårdejer Laust Nørskov, fhv. M. F.
Låstrup: Bygmester N. C. Lambertsen.
Ulbjerg: Sognepræst T. Bak-Pedersen.
Gråbrødre lands.: Gårdejer P. Møller, Tougård.
Tapdrup: Gårdejer Chr. Berg.
Finderup: Sognefoged Chr. Gårdsdal.
Dollerup: Gårdejer Fr. Langvad, Stanghede.
 Værkstedsleder Chr. Strandholt, Hald Ege.
Fiskbæk: Amdsrådsmedlem Kr. Pedersen, Rogenstrup.
Romlund: Gårdejer Chr. Jensen.
Rødding: Gårdejer P. Andersen, Batum.
Løvel: Lærer Vestergård-Jacobsen.
Pederstrup: Parcellist J. Chr. Nielsen, Vrå hede.
Vammen: Gårdejer Georg Jensen.
Bigum: Gårdejer Marius Munk.
Lindum: Norup Bay, Sjørring.
Tjele: Godsforvalter Skamris.
N. Vinge: Sognefoged Chr. Pedersen.
Ørum: Gårdejer Kr. Kjeldsen, Møllerup.
Viskum: Lærer Kr. Pedersen, Ø.
Vejrum: Lærer Bernh. Holm, Vejrumbro.
Vorning: Lærer A. Fiil Pedersen.
Kvorning: Gårdejer Chr. Knudsen.
Hammershøj: Læge Knud Thomsen.
Ø. Bjerregrav: Dyrlæge Clemann, Mosegård.
Ålum: Malermester Chr. Laugesen.
Vinkel: Muremester M. Larsen.
Sdr. Rind: Lærer Håhr.
Vindum: Gårdejer P. Pedersen, Brandstrup.
Bjerringbro: Gårdejer Vilh. Mondrup.
Mammen: Gårdejer Johs. Hansen.
V. Velling: Lærer Herman Berthelsen.

Skern: Lærer E. Poulsen, Løvskaal.

Grensten: Lærer B. C. Laugesen, Stevnstrup.

Langå: Mejeribestyrer Christensen.

Sdr. Vinge: Lærer M. E. Nielsen.

Vium: Dyrslæge Krogsgård-Christiansen, Hvam.

Almind: Forstander Arne Jørgensen, Birgittelyst.

Sjørlev: Proprietær Røhr-Lauritzen, Demstrupgård.

Grønbæk: Gårdejer Viggo Christiansen, Bøgeholm.

Løvring: Forstander Jens Rasmussen.

Hørup: Arkitekt Orla Nielsen, Kjellerup.

Hinge: Centralbestyrer Døssing Storgård, Nørskovlund.

Vinderslev: Mejeribestyrer Karl Nielsen.

Torning: Lærer Strandbygård-Jørgensen.

Lysgård: Gårdejer Vilh. Madsen.

Karup: Urmager N. M. Kristensen.

Sinding: Gårdejer Georg Mikkelsen.

Kragelund: Gårdejer Jørgen Petersen, Refshalegård.

Funder: Repræsentant S. Fisker.

Engesvang: Fabrikant M. Anchersen, Klosterlund.

Gerning: Sognefoged Chr. Henriksen.

Aidt: Læge Ulrik Balslev.

REGISTER

*Personer og lokaliteter, der kun er nævnt i forbigående,
er ikke medtaget her.*

A

Andersen (Brun), Frants, spr. i Ondløse 1647	44
— Stygge, spr. i Højslev 1616	43 f
Astrup, stiftsprovst i Viborg † 1817	83.

B

Bagger, Ida Malene Pedersdtr. g. 1709 m. Henrich Barth- ling	65
Barthling, Else Malene, g. 1747 m. Fr. Wilrich	84
— Henrich, spr. i Højslev provst	54, 63. 65 ff
— Vessal, spr. i Vesterborg (1678—84)	65
— Vessal, 1710—96, degn i Højslev	65, 80
Beck, Vilh., spr. i Ørslev (1874 —1901)	123 ff
Berg, Claudius Peter, spr. i Al- mind (1790-1805)	33, 35, 37
Berregård, Marie Lassen, til Ørslevkloster	76
Bie, Anna Larsdatter, fra Gjøl, g. m. Wilhelm Steenbloch, spr. i Højslev	46
Bjergby, lærer i Vorde	9 ff

Bloch, Jens, biskop i Viborg (1805—30)	8
Boas, Vilh., til Bådsgård	92, 94
Burchardt, Ane Dorthea Pedersdatter	82
Busbjerg	99
Busch, Frederik, spr. i Dau- bjerg (1700—44)	64
Bøgeskov, Søren Jensen, spr. i Hjerk, g. 1756 m. Inger Steenbloch	46
Bølle, Dorthe Madsdatter, † 1547, g. m. Knud Rud	104

C

Christensen, forvalter på Hald (1791)	24, 34, 39
— Frants, spr. i Højslev 1624	42 ff, 51
— Jens, i Kællinghøl, 1688	109
Clausen, August Carl Emil (1786-1843) spr. i Vorde	5 ff
— Christen, i Hjarbæk	17
— Claus, f. 1755, spr. Tands- llet, Ulkebøl	6
Cold, herredsfoged i Fjends- Nørlyng hrdr.	75
Cortsen, Albret, købmand i Viborg	47

D

Dahlsen, Chr., i Østerbølle	122
Danæus, Corvine og Ane, le- gatstiftere	88
— Jacob Albert Sadolin, spr. i Højslev (1834—48)	86 ff
— Jacob Nielsen, spr. i Åle	87
— Peter C. A., bogbinder i Viborg	88
— Rottbøll, spr. i Kolind 1868	88
Deigård, Jørgen, krigsråd	16, 19 f
Dollerup, kirkegården	28

E

Eberlin, herredsfoged i Fjends- Nørlyng hrdr. (1836—47)	16
Ellidshøj, Jens Jensen, † 1730, degn i Højslev	66

F

Fallesgårde	38, 39
Farbæk, v. Langå	111
Farsø	121
Finderup, kirken	27 f, 34
Fisker, Jens, indremissionær, ca. 1880	121 ff
Fogh, Regitze Sophie, g. 1784 m. Henrik Wilrich	86
Frantsen (Bruun), Aksel, spr. i Højslev (1664—89)	44, 52
— (Brun), Jacob, spr. i Højs- lev (1689—91)	44, 48

G

Gammel Hald	23 f, 34
Gudenå	99

H

Hald	23 ff
------	-------

Hansen, Henning, til Kælling- høl, 1486	102
— Jørgen, rektor i Viborg (1783—1806)	36
— P., dr. phil., spr. i Højs- lev (1861—74)	56
Hase, Elef el. Jeloff, til Kæl- linghøl 1501	102
— Erik og Ove, til Kælling- høl, 1486	102
Hofman, Chr. Georg de, told- kasserer, Mariager	88
Holck, friherreinde, til Skårup- gård	76
Holm, kapellan i Vorde	21
Holmgård, Højslev s.	55
Husum, Th., spr. i Vigersted (1789—1822)	6
Høeg, Karen Christensdatter, g. m. Niels Ørum	76
Højslev	42 ff
— kirken	56
— præstegården	57 ff
— skolen	76 f
— teglværket	94 ff
Hølingsholm	98 ff

I

Ibsen, Søren, spr. i Højslev, † 1585	43 f
Iversen, spr. i Dragstrup (1823—26)	90

J

Jensen, lærer i Østerbølle	122 ff
— Eskild, spr. i Højslev før ref.	92
— Iver, spr. i Højslev 1803—33	86 f

Jespersen, Chr. M., prokurator
i Viborg (1834—56) 16, 19
Jørgensdatter, Margrethe, gift
1666 m. spr. Aksel Frant-
sen 44

K

Kastrup, Mette Elisabeth, gift
1804 m. Iver Jensen, spr.
i Højslev 87
Kiersgård, Marie Kierstine, g.
m. J. P. Thjørring 81
Kloch, Anne Barbara, † 1737,
g. m. Niels Ørum 76
Kring, spr. i Kopperup 127
Kællinghøl 98 ff
Kås, kancellipræsident 6
Kås, Anne, g. m. Albert Skeel 108
Kås, Mogens, t. Kællinghøl m.
m., f. 1576 108 f

L

Larsen, Lars, husmand, Øster-
bølle 122
Laursen, lærer i Rogenstrup 18
— lærer i Romlund 14
Lerche, kancelliråd, til Ørslev-
kloster 80
Lind, Jens Georg, stiftsfysikus i
Viborg (1822—71) 21
Lintrup, biskop i Viborg
(1720—25) 66
Lundø 69
— skolen 77
Løvel bro 129 ff

M

Mossø, Højslev s. 69

Møller, lærer i Lee 100
— Ane Marie, f. 1802, g. m.
pastor Clausen i Vorde 9 ff

N

Nannestad, N. C., spr. i Ø.
Velling (1832—43) 16
Nielsdatter, Kirsten 33
Nielsen, Søren, i Rogenstrup,
hans søn (1833) 13
Nørholm spr, i Tårup
(1725—47) 71

P

Pedersen, Christen, spr. i Ørre
1629 44
— Mads, foged p. Kællinghøl,
1532 104
Piersen, Niels, bonde, † 1616 43
Plum, Fr., Fyns biskop
(1811—34) 6

R

Rasmussen, Hans, i Bådsgård 84
Rind, stednavnet 111 ff
Rinden, v. Langå 111
Rosenfeld, Margr. Asmusdatter,
g. m. Vessal Barthling 65
Rosenkrantz, Erik Ottesen, rid-
der, rigshofmester, til Kæl-
linghøl m. m. 102 f
Rostrup, Laurits, † 1602, g. m.
Kirsten Rud 105 f
Rottbøl, biskop i Viborg 81
Roussell, Åge, dr. phil. 131
Rud, Kirsten, 1521, t. Kælling-
høl 104 ff

- Knud, ridder, rigsråd, t.
Kællinghøl m. m., 1524 103 f
- Rørdam, H. C., spr. i Låstrup
(1828—40) 15
- Råschoou, Peter A., spr. i Højs-
lev (1848—61) 92

S

- Sadolin, Johanne Corvine, g.
m. Jacob Danæus, spr. i
Åle 87
- Schinkel, Frederik (1719—94)
kammerherre, til Hald 23 ff
- Skeel, Albret, henrettet 1609 107
- Christen, »den rige«,
t. Ulstrup 109
- Christen, spr. i Kobberup
(1686—1729) 64
- Dorthé, f. ca. 1630, t. Ro-
strup 107
- Herman, † 1555, g. m.
Kirsten Rud 105
- Jørgen, ridder, t. Kælling-
høl m. m. 109
- Skovgård, Højslev s. 92 ff
- Steenbloch, Villum, spr. i Højs-
lev (1693—1707) 46, 53
- Stockholm, Fr., spr. i Rødding
(1819—37) 8
- Sørensen, Anna Elisabeth, g.
1820 m. Jac. Danæus 88
- Christen, »i Kællinghøl« 109
- Christen, ejer af Skovgård
i Højslev s. og Bådsgård 94 ff
- Jacob, hjælpepræst i Højs-
lev 1568 44
- Swane, Jørgen, biskop i Viborg
(1878—1901) 121 ff

T

- Tastum sø 68 f

- Tetens, biskop i Viborg (1781
—1805) 39, 82
- Thanning, A., spr. i Dragstrup
.. (1834—36) 89 f
- Theilgård, N., spr. i Vinkel
(1806—37) 8
- Thjørring, Jens Pedersen, degn
i Højslev (1761—94) 78 ff
- Thura, Ferdinand, spr. i Finde-
rup (1788—92) 23 ff
- Thøgersdatter, Gjertrud,
† 1583, g. m. Søren Ibsen,
spr. i Højslev 43
- Tommesen, Chr., på Lundø 86, 89
- Trap, Kirsten Lauridsdatter,
1691—1718 g. m. Mourits
T. 47
- Mourits Albretsen, spr. i
Højslev 1708 47
- Trellund, biskop i Viborg
(1725—35) 64

U

- Ulkebøl 6 f
- Ursin, Martin R. K., stiftspr.
i Viborg (1843—55) 8, 16

V - W

- Weis, Otto, spr. i Højslev
1691—93 44 f, 53
- Vester Jølby, præstegårdshaven 90
- Wilrich, Henrik, spr. i Højs-
lev (1778—1802) 85 f
- Fred. Chr. Hansen,
spr. i Højslev (1744—85) 82 ff
- Johanne Hansdatter, g. m.
Hans Rasmussen 84

Vinkel, Højslev s., skoleholderen	77
Wissing, herredsf., Viborg	86
With, Johan Albrecht, stiftamtmand i Viborg	116
Vittrup, Jacobine Susanne, g. m. Peter Danæus	88
Vorde	5 ff
Wulff, Rudolph, konsul, Århus	97
Wøldike, biskop i Viborg (1735—70)	65, 80

Z

Zeuthen, Fr., stiftsprovst i Viborg (1885—1895)	123 ff
---	--------

Ø

Ørum, Niels Pedersen, degn i Højslev (1737—58)	76
Østergård på Lundø	85

Å

Årbjerg v. Skive	113 f
Årøe. Maren Pedersdatter, gift m. Villum Steenbloch, spr. i Højslev	46

Indholdsfortegnelse

	Side
En præstetragedie. Af F. Elle Jensen.....	5
Kammerherre Schinkel på Hald og hans præst. Ved arkivar Carl Lindberg Nielsen, Viborg.....	23
Af præsters og degnes saga i Højslev med annekser. Af J. P. Lundøe.	42
Borgen Kællinghøl eller Hølingsholm i Hjorthede sogn. Af Chr. Heilskov.....	98
Rind — åløb eller bjerg. Af Jørgen Pedersen.....	111
Da kvinderne i Viborg amt skulle bindes til stavnen. Af Johan Hvidtfeldt.....	115
Biskop Swane og indremissionær Jens Fisker. Af F. Elle Jensen.....	121
Løvel bro's alder. Af Vilhelm Marstrand.....	129
Litteratur om Viborg amt.....	133
Beretning fra Viborg Stiftsmuseum 1948—49.....	140
Viborg byhistoriske arkiv.....	144
Samfundet siden sidst.....	149
Bestyrelse og Sognerepræsentanter.....	152
Register.....	155
